11370
24.4

Digitized by the Internet Archive
in 2017 with funding from
Getty Research Institute

https://archive.org/details/deveteriritunupt00bris

De veteri ritu

NVPTIARVM

& jure

CONNUBIORUM:

Barnabas Briſſonius,

Antonius / Franciſcus } Hotmanus.

LVG. BATAVOR.

Apud Franciſcum Hackium

cIɔ Iɔc XLI

B. BRISSONII I. C.

Et in ſuprema Pariſienſi

CVRIA PRÆSIDIS

DE RITV NVPTIARVM

Liber Singularis.

DICTURUS de ritu nuptiarum, pauca de ſponſalibus quæ earum celebritatem antecedunt, præfabor. Fuit autem hoc in more priſcis temporibus poſitum, ut qui uxorem ducturus eſſet, ab eo unde ducenda erat, eam in matrimonium datum iri ſtipularetur: idque qui nuptum daturus erat, ſponderet: qui contractus ſtipulationum, ſponſionumque dicebatur ſponſalia. Hoc Servium Sulpitium in libro de dotibus, Neratium Priſcum in libro de nuptiis tradidiſſe *Gellius* ſcriptum reliquit. *a*

a *lib. 4. noct. Attic. cap.4.*

Quibus Ulpianus & Florentinus conſentiunt, *b* qui ſponſalia quoque à ſpondendo dicta, & ſponſi, ſponſæque appellationem inde ductam credunt, quod veteribus ſtipulari, & ſpondere uxores futuras moris eſſet. Nec clam me eſt, horum nominum originem à Græco fonte Verrium Flaccum idoneum auctorem derivaſſe, qui, ut apud Sex. Pōp. legimus, ſponſorum, & ſponſarum nomen inde tractum exiſtimabat, quod σπονδὰς interpoſitis rebus divinis facerent. Sed à priore harum vocum notatione qui diſſentiret præter unum Verrium, præterea inveni neminem. Veteris certe moris quo prius illud etymon nititur, multa ſunt in Plauti Comœdiis non obſcura impreſſa veſtigia. Sic enim ille in Aulularia Megadorum ab Euclione filiam ſtipulantem facit.

M. Quid nunc etiam mihi deſpondes filiā?
E. Illis legibus.
Cum illa dote quam tibi dixi. M. Sponden ergo? E. Spondeo.

In Trinummo quoque Lyſiteles à Charmide ita ſtipulatur.

Sponden ergo tuam gnatam uxorem mihi?
Ch.

b *In. l. 2 & l. 3. D. de ſponſalib. l. ſponſio. D. de verb. ſignif.*

Ch. ſpondeo: & mille auri
Philippum dotis. Et paulo poſt.
Iſthac lege filiam tuam ſponden mihi uxorem dari? Ch.
Spondeo. Ca. & ego ſpondeo idem hoc.
Sed & in Curculione Phædromus ita à milite ſtipulatur. Ph.
Spondeſne miles mihi uxorem tuam? M. ſpondeo.

Inde Arnobius libro IIII. adverſus gentes fabuloſa gentilium deorum conjugia ridens, Vxores, ait, Dii habent, atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis: habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas. Memini etiam idem ipſum Servium grammaticum adnotare ad eum Virgilii verſum qui eſt lib. x. Æneidos.

Quid ſoceros legere & gremiis abducere pactas?

Nec vero *à filiæ duntaxat patre nuptum datum iri, ſed & à patre viri ductum iri ſponſio interponebatur,* ſi modo Donato fides accommodanda eſt, qui Terentii verba ex prima Andriæ ſcena ad eam rem expendit, quæ ita habent.

Hac fama impulſus Chremes
Vltro ad me venit, unicam gnatam ſuam
Cum dote ſumma filio uxorem ut daret.

Placuit: deſpondi: hic nuptiis dictus eſt dies.

Ad conſtituenda plane ſponſalia *nudus conſenſus ſufficiebat*: nec quicquam intererat utrum teſtatio interponeretur, an aliquis ſine ſcriptura ſponderet. Denique & abſenti abſens per epiſtolam vel internuntium recte deſpondebatur. *a* In tabulas tamen ut plurimum ſponſalitiæ conventiones referebantur. Ex quo illud Iuvenal. *b*

Si tibi legitimis pactam junctamq; tabellis
Non es amaturus.

Tertullianus in libro de virginibus velandis. Hæ ſunt tabellæ priores naturalium ſponſaliorum & nuptiarum. Quæ tabulæ ſignatoriis eorum qui interfuerant, anulis obſignabantur. Unde Iuvenalis de nuptiis contrahendis agens, *Veniet*, ait, *cum ſignatoribus auſpex*. Apulejus Apolog. II. Habes Æmiliane cauſam totam cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido ſint ſed in villa urbana conſignatæ.

In argumentum etiam contractorum ſponſaliorum à ſponſo *ſponſæ arrhæ dabantur*: quemadmodum ex Paulo lib. 2. ſententiarum, & ex Gratiani, ac Valentiniani,

a *L. ſufficit L. In ſponſalibus. D. de ſponſalib.* b *Sat. 6I.*

tiniani, aliorumque Imperatorum conſtitutionibus intelligimus. *a* Quin & anulus ſponſę pignoris loco mittebatur, quem pronubum Tertullianus in lib. de cultu fœminarum vocat, Aurum, inquiens, nulla norat præter uno digito quem ſponſus oppigneraſſet pronubo anulo. Iſidorus Hiſpalenſis lib. xx. Etymolog. Fœminæ, ait, non uſæ ſunt anulis niſi quos virgini ſponſus miſerat: neque amplius quam binos aureos in digitis habere ſolebant. Item lib. 2. de divin. offic. cap. xv. Quod in primis, ait, nuptiis, anulus à ſponſo ſponſæ datur, fit nimirum vel propter mutuæ dilectionis ſignum, vel propter id magis ut eodem pignore eorum corda jungantur. Unde & quarto anulus digito inſeritur. Ideo quia in eo vena quædam ut fertur ſanguinis ad cor uſque perveniat. Quam eandem rationem Gellius *b* & Macrob. *c* ex Appione & Atteio Capitone reddunt, cur apud Romanos communi aſſenſu receptum eſſet, anulum in digito qui minimo vicinus eſt quem & medicinalem vocant, atque adeo manu præci-

A 4 pue

a *l. ſi quis officium. D. de ritu nupt. l. Arrhis. l. ultr. c. de ſponſalib.* *b. cap.* 31.
b *lib.* 10. *cap.* 10. c. *lib.* 7. *cap.* 13.

pue ſiniſtra geſtare. Nicolaus quoque Pontifex ad conſultationem Bulgarorum reſcribens, ut eſt apud Gratianum, Et poſtquam, ait, arris ſponſam ſibi ſponſus per digitum fidei anulo inſignitum deſponderit. Sed & hunc ipſum morem Iuvenalis à me ſubjecti verſus indicant. *a*

Conventum tamen & pactum & ſponſalia noſtra
Tempeſtate paras, jamq; à tonſore magiſtro
Pecteris, & digito pignus fortaſſe dediſti.

His à Paulo *b* relatam ſpeciem adjungamus licet, in qua ſponſum alienum anulum ſponſæ muneri miſiſſe proponit. Ferreum vero anulum eumque ſine gemma ſponſæ mitti ætate ſua conſuevisse Plinius lib. XXXIII Naturalis hiſtoriæ auctor eſt.

Cæterum *à qua ætate ſponſalia contrahi* olim poterant, ex Modeſtino lib. 4 differentiarum liquet: cujus ipſamet verba ponam. *c In ſponſalibus contrahendis ætas contrahentium definita non eſt ut in matrimoniis. Quapropter à primordio ætatis ſponſalia effici poſſunt, ſi modo id fieri* ab

a *Sat. 6.* b *In l. ſi donare. ult. §. D. de donatio. int. vir.*

c *l. In ſponſalibus. D. de ritu nupt.*

ab utraque perſona intelligitur: id eſt, ſi non ſint minores quam ſeptem annorum. Quæ verba certam nominatim ſponſalibus contrahendis præſcriptam ætatem non fuiſſe ſignificant. Quamquam quod ad legis Papiæ præmia attinet, ea demum ſponſalia probari admittique Auguſtus conſtituit, quibus biennio poſt juſtæ, ac legitimæ nuptiæ accedere poſſent, ut proinde minores natu decem annorum virgines fruſtra ſponſæ haberentur. Cujus rei conſtituendæ cauſa fuit, quod ſponſaliorum obtentu, quæ ad exitum & effectum brevi perduci per ſponſarum immaturam ætatem non poterant, legi fraudem fieri animadvertiſſet. Id quod ex Dione lib. LIIII didici, cujus hæc ſunt verba. *ὡς δ᾽ οὖν βρέφη τινὲς ἐγγυώμενοι τὰς μὲν τιμὰς τῶν γεγαμηκότων ἐκαρποῦντο, τὸ δὲ ἔργον αὐτῶν οὐ παρείχοντο, προσέταξε μηδεμίαν ἐγγύην ἰσχύειν μεθ᾽ ἣν οὐδὲ δυοῖν ἐτοῖν διελθόντοιν γαμήσει τις. τουτέστι, δεκέτιν πάντως ἐγγυᾶσθαι τόν γέ τι ἀπ᾽ αὐτῆς ἀπολαύσοντα. Δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη καθάπερ εἶπον νομίζεται.* Quorum verborum ſententiam quia nec aſſecutus eſt, nec expreſſit interpres, ego in eorum gratiam quibus Græca lingua minus innoteſcit, in latinum ea conver-

tam ut potero. *Quoniam autem*, ait Dio, *quidam infantes puellas deſpondentes, præmiis quidem conjugum fruebantur, ceterum effectum rei, & conjugum opus non præſtabant, ea ſponſalia vires nullas habere conſtituit, poſt quæ duobus tranſactis annis ſponſa duci minime poſſet: Hoc eſt, ut omnino decennis virgo deſponderetur, ſi quidem ex ea commodi quid capere ſponſus vellet. Duodecimo nãque anno virgo matura viro & nubilis, ut jam ante dixi, exiſtimatur.* Quam eamdem Auguſti conſtitutionem Zonaras totidem prope verbis retulit, quæ ſunt ab ejus interprete, ne quem debita laude fraudem, fidelius, ac planius quam ab illo altero, viro alioquin erudito, ac bene de Græcis merito, reddita. Atque hoc nimirum eſt, quod breviter ac ſtrictim more ſuo Tranquillus in ejuſdem principis vita ſcribit his verbis. *a* Cumque etiam immaturitate ſponſarum, & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi ſentiret, tempus ſponſas habendi coarctavit. Quo procul dubio pertinet Caij *b* locus quem ex ejus lib. 1. ad. l. Iuliam & Papiam Pandectarum concinnatores delibarunt. In eo ita eſt. *Sæpe juſtæ ac neceſſariæ*

cauſæ

a *cap.*34, b *l.pen. D.de ſponſalib.*

cauſa non ſolum annum vel biennium, ſed etiam triennium aut quadriennium & ulterius trahunt ſponſalia: veluti valetudo ſponſi, ſponſæve, vel mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes quæ ex neceſſitate fiunt. Itaque à ſeptimo anno utiliter quidem contrahi ſponſalia potuiſſe non dubium eſt: verum eorum demum ſponſaliorum nomine quæ cum virginibus decem ad minus annos natis contraherentur ex lege Papia, commodi lucrive quid percipi poterat.

Hæc de ſponſalibus, quæ viã ad explicanda nuptiarum ſolennia muniant, breviter prædicenda cenſui. Sponſalibus factis, conſequens erat nuptiis diem dici. *Nec* vero *temere & è re nata, ac quolibet,* prout incidiſſet, *die nubebant:* Sed in ea re non levem menſium, temporum ac dierum delectum habebant. Novarum certe Calendarum poſteros omnes dies à nuptiis habitos alienos, Sex. Pomp. libro. XII. ſcribit. Menſis item Maius, quemadmodum Plutarchus ἐν αἰτίοις teſtatur, nuptiis infauſtus & inauſpicatus exiſtimabatur. Ex quo illud olim vulgi ſermone tritum proverbium, menſe Maio nubunt malæ. Ovidius lib. 5. faſtor.

ecN

Nec vidua tædis eadem, nec virginis apta
Tempora, quæ nupſit, nec diuturna fuit.
Hac quoq; de cauſa, ſi te proverbia tangũt,
Menſe malas Maio nubere vulgus ait.

Dies etiam alios qui nuptiis contrahendis vitabantur Macrobius libro. 1. c. 15. recenſet: cujus ipſamet verba ſubjicere ſatius fuerit. *Nec hoc prætermiſerim,* ait, *quod nuptiis copulandis Calendas, Nonas & Idus religioſas, id eſt, devitandas cenſuerunt. Hi enim dies præter Nonas feriati ſunt: feriis autem vim cuique fieri piaculare eſt. Ideo tunc vitantur nuptiæ, in quibus fieri vis virginibus videtur. Sed Verrium Flaccum juris Pontificii peritiſſimum dicere ſolitum refert Varro, quia feriis tergere veteres foſſas liceret, novas facere jus non eſſet, ideo magis viduis quam virginibus idoneas eſſe ferias ad nubendum. Subjiciet aliquis: Cur ergo Nonis, ſi feriatus dies non eſt, prohibetur celebritas nuptiarum? Hujus quoque rei in aperto cauſa eſt. Nam primus nuptiarum dies verecundiæ datur: poſtridie autem, nuptam in domo viri, dominium incipere oportet adipiſci, & rem divinam facere. Omnes autem poſtriduani dies, ſeu poſt Calendas ſeu poſt Nonas Iduſve, ex æquo atri ſunt. Ideo & Nonas inhabiles nuptiis eſſe dixerunt, ne nu-*

pta

pta aut poſtero die auſpicaretur libertatem uxoriam , aut atro immolaret, quo nefas eſt ſacra celebrari. Idem etiam auctor c. 16. ejuſdem libri ex Varrone. *Mundus* ait, *cum patet, deorum triſtium atque inferum quaſi janua patet . Propterea non modo prælium committi, verum etiam delectum rei militaris cauſa habere ac militem proficiſci, navem ſolvere, uxorem liberum quærendorum cauſa ducere, religioſum eſt.* Parentalibus quoque quæ menſe Februario celebrabantur conjugium propter infauſtos & ominoſos ejuſmodi dies vitandum eſſe , Ovidius libro. 2 faſtorum præcipit his verſibus.

Poſtea præteriti tumulis redduntur honores,
Prodigiiſq; venit funeribuſque modus.
Dum tamen hæc fiunt, viduæ ceſſate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.
Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas haſta recurva comas.
Conde tuas hymenee faces, & ab ignibus atris
Aufer, habent alias mœſta ſepulchra faces.

Pomponii tamen nuptias pridie Idus Februar. celebratas Cicero lib. 2. Epiſt. ad Q. frat. Epiſt. 2. indicat. Sed & Saliorum diebus feſtis abſtinendum nuptiis idem Ovidius ſuadet lib. 3. Faſtor.

Nubere, ait, *ſi qua volet, quamvis properabitis ambo,* *Differ,*

Differ, habent parva commoda magna
mora.

Contra conjugio aptiſſimum eſſe id tempus quod Idus Iunias ſequitur, oſtendit lib. 6. quo loco filiæ diuturnam ſalutem precatus ita concludit.

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæq; cavenda forent.
Tunc mihi poſt longas monſtratur Iunius idus
Vtilis & nuptis utilis eſſe viris.
Primaque pars hujus thalamis aliena reperta eſt,
Nam mihi ſic conjunx ſancta, dialis ait.

Atque ad hunc ſuperſtitioſum dierum nuptialium delectum referenda ſuſpicor hæc Ciceronis ex lib. 2. Epiſt. ad Q. fratrem verba. De noſtra Tullia tui me hercule amantiſſima ſpero cum Craſſipede nos confeciſſe. Dies erant duo qui poſt latinas habentur religioſi. Cæterum confectum eſt.

Iam ubi nuptiis dictus dies venerat, maxima circa comendam ornandamque ſponſam cura impendebatur. Quod priuſquam exponam, recte atque ordine facturum me puto, ſi *uſurpatas ab antiquis matrimoniorum contrahendorum formas*

mas aperiam. Tribus autem generibus uxores quæſitas invenio. Vſu, farre, coëmptione. Arnobius lib. 4. adverſus gentes. Uxores enim dii habent, atque in conjugalia fœdera veniunt conditionibus ante quæſitis: uſu, farre & coëmptione genialis lectuli ſacramenta conducunt. At Cicero Topicis duo tantum uxorum genera facit. *Si ita*, inquit, *Fabiæ pecunia legata eſt à viro, ſi ea uxor materfa. eſſet, ſi in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus eſt enim uxor: Ejus duæ formæ: una matrumfamiliarum: hæ ſunt quæ in manum convenerunt: altera earum quæ tantummodo uxores habentur.* Sed enim diſcidium hoc facile Ulpiani interventu componitur: qui in manum tam farre quam coëmptione conveniri in Inſtitutionum fragmentis docet. Itaque Boethius ad illum Ciceronis locum, totidem quot Arnobius uxorum quærendarum modos conſtituit. Et confarreationem quidem ſolis Pontificibus conveniſſe ſcribit. Tametſi à primo urbis ortu id ritus genus inſtitutum, omnibuſque peræque nuptiis far interveniſſe, Dionyſius Halicarnaſſeus indicare videtur, cum ita ſcribit. a ἐκάλει τε

τοὺς

a *lib.* 1. *Antiquit.*

τοὺς ἱεροὺς οἱ παλαιοὶ γάμους ῥωμαϊκῇ προσηγορίᾳ προσλαμβάνοντες φαῤῥάκια, ἐπὶ τῆς κοινωνίας τοῦ φάῤῥου, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζεάν. Idem ſubjicit, non nuptiis modo ſed & ſacrificiis omnibus far à priſcis Latinis adhibitum. Quod & Arnobius lib. 2. adverſus gentes teſtatur. Tus, ait, neque ipſe Romulus, aut religionibus artifex in comminiſcendis Numa aut eſſe ſcivit aut naſci: ut pium far monſtrat, quo peragi mos fuit ſacrificiorum ſollennium munia. Ovidius lib. 1. faſtor.

Ante Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis.
Nondum pertulerat lachrymatas cortice myrrhas
Acta per æquoreas hoſpita navis aquas.
Tura nec Euphrates, nec miſerat India coſtū,
Nec fuerāt rubri cognita fila croci.

Aſconius in 3. contra Verrem orationē; Nefarium eſt, quod ſacra polluit, farre pio ſolita celebrari. Incruenta quippe, & à ſanguine pura priſca ſacrificia ex Numæ inſtituto erant, atque ut Plutarchus loquitur, ἀναίμακτοι αὗται, πολλαὶ δ' ἀλφίτου καὶ σπονδῆς καὶ τῶν εὐτελεστάτων ποιούμεναι. Quinetiam inter ejus inſtituta idem auctor hoc refert, μὴ θύειν ἄνευ ἀλφίτων. Valer. Max. lib. 2. Memorabil.

cap.

cap. I. de priſcis Romanis agens. Erant adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis uſus, quam panis eſſet. Ideoque in ſacrificiis Mola, quæ vocabatur, ex farre & ſale conſtat. Mola quippe ſecundum Sexti Pomp. interpretationem nihil aliud erat, quam far toſtum & ſale aſperſum. & quod eo molito hoſtiæ aſpergerentur, inde Molæ nomen invenit. Virgilius lib. 2. Æneid.

Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ.

Ubi Servius. Salſæ fruges, ait, Sal & far, quod dicitur Mola ſalſa: qua & frons victimæ & foci aſpergebantur, & cultri. Fit autem de horna fruge, & horno ſale. Ut Horatius. Et horna fruge. Quæ Horatii verba habentur lib. 3. Carmin. Od. 23. Ex quo eodem loco duos itidem verſus proferam. In quibus ita eſt.

Mollibit averſos penates
Farre pio, & ſaliente mica.

Quo genere loquendi etiam Tibullus utitur Elegia 4. lib. 3. *Et vanum, ait, metuens hominum genus, omina* (Sic enim lego) *noctis*

Farre pio placant, & ſaliente ſale.

Simili modo Ovidius lib. IV. Faſtor.

Farra Deæ, micaq; licet ſalientis honorem
Detis, & in veteres turea grana focos.

At

At Virgilius, non in ſecundo dumtaxat Æneid. unde paulo ante verſum retuli, ſed & lib.XII. fruges ſalſas dixit.
Dant fruges, inquit, *manibus ſalſas.* Quod Servius interpretatur, far & ſal: quibus rebus, ait, & cultri aſpergebantur & victimæ. Quo exemplo, *Arnobius* lib.3. adverſus gentes: Niſi tura, inquit, & ſalſas fruges Dii acceperint, nequeunt bene facere. Idem lib.6. Non thura, *neque fruges ſalſas*, non denique vinum liquens paterarum effuſionibus inferamus. Eaque de cauſa Mola, ſalſa dicebatur. Horat. lib.2. Sat.3.

Ante aras, ſpargiſque mola caput improbe ſalſa.

Et Martialis alicubi.

Conſumpſi ſalſaſq; molas, & turis acervos.

Ovidius farra mixta ſale dixit lib.1. faſtor. in his verſibus.

Inde vocor Ianus, cui cũ Cereale ſacerdos
Imponit libum, farraque mixta ſale.

Far plane genus eſſe frumenti optimi Servius in lib.1. Georg. adnotat. Cæterum, ut Latini, farreas Molas, ita Græci κριθίνας οὐλὰς ſacrificiis ſuis adhibebant, quemadmodum eſt ab Euſtathio accurate copioſeq; expoſitum in lib.1. Iliad. qui ex Dione οὐλὰς eſſe docet, τὸ μίγμα

τὸ

τὸ ἐκ κριθῆς καὶ ἀλῶν. Meminit & Suidas in verbo ὀλοθυτεῖν. Quo in vocabulo mendum eſſe apud Moſchopul. in lib. σχεδῶν πέρι admoneo: Ubi ὀλαὶ pro οὐλαὶ legitur. Quem errorem ipſa ſatis definitio convincit. Sic enim explicat: αἱ ἀλσὶ μεμιγμέναι κριθαὶ καὶ τοῖς θύμασιν ἐπιβαλλόμεναι. Sed ut ad propoſitum tandem aliquando redeat oratio, conſentanea his quę de farris uſu diximus, Plinius propius ad noſtrum argumentum accedens lib. 18. Naturâl. hiſtor. cap. 3. tradit. Quin & in ſacris, ait, nihil religioſius confarreationis vinculo erat: novæque nuptæ farreum præferebant. Unde Apuleius lib. 10. de Aſino aur. matrimonium confarreare dixit. Nec verò uxorem duci olim niſi ſacrificiis peractis potuiſſe Servius notat in 3. Æneid. ad eum verſum.

Connubiis arviſq; novis operata inventus.

Inde Seneca in Octavia Actu 4.

Vidit attonitus tuam
Formam Senatus, tura cum ſuperis dares,
Sacraſque grato ſpargeres aras mero,
Velata ſummum flammeo tenui caput.
Et ipſe lateri junctus atque hærens tuo
Sublimis inter civium læta omina
Inceſſit, habitu atque ore lætitiam gerens

Prin-

Princeps ſuperbo. Talis emerſam freto
Spumante Peleus conjugem accepit Tethin.
Valerius Flacc. lib. 8. Argonautic.
Inde ubi ſacrificas cũ conjuge venit ad aras
Æſonides, unaq; adeunt, pariterq; precari
Incipiunt: ignem Pollux undamq; jugalem
Prætulit, ut dextrum pariter vertantur in orbem.
Et mox,
Primus & ecce fero, quatioque hanc lam-(pada veſtro
Conjugio: primus celebro dotalia ſacra.

Plane apud Hetruſcos & Priſcos Latinos in conjunctione nuptiali à novo marito & à nova nupta primum porcum immolari conſueviſſe Varro lib. 2. de re Ruſtic. cap. 4. auctor eſt. Ut ut ſit, quo ritu olim confarreatio perageretur, unus Ulpianus, ac ne is plene quidem, explicat in fragmentis Titulorum ex ejus Corpore exceptorum, cum ita ſcribit. Farre convenitur in manum certis verbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſollemni ſacrificio facto, in quo panis farreus adhibetur. Quemadmodum autem confarreatione jungebantur, ita diffarreatione conjugia dirimebantur. Sex. Pomp. lib. 4. Diffarreatio genus erat ſacrificii quo inter virum & mulierem fiebat diſſolutio: dicta diffarreatio, quod

quod fieret farreo libo adhibito. Sed omiſſam ſuo jam tempore confarreandi adſuetudinem aut certe inter paucos retentam Tiberius Imp. apud Cornel. Tacit. libro 4. narrat.

Igitur ad *alia duo matrimoniorum genera, coemptione & uſu contracta, gradum faciamus*. Prioris Cicero in Orat. pro Murena meminit. Concipi vero certis verbis coemptionem ſolitam idem indicat lib.1. de Orato. cum ait. Nam neque illud eſt mirandum, qui quibus verbis coemptio fiat, neſciat, eumdem ejus mulieris quæ coemptionem fecerit cauſam poſſe defendere. De ejus certe formula totoque adeo coemptionis ritu quod proferam aliud nihil habeo, præterquam quod eſt à Boethio lib.2. commentarior. ad Topica Ciceron. ex Ulpiani inſtitutionibus relatum. Boethio in ipſis lapſæ jam Latinitatis ruinis & ut ita dicam parietinis nato, ut & aliis ejuſdem ævi ſeculi ſcriptoribus, tantum tribuo quantum eum ex veterum libris quibus nos injuria temporum orbati ſumus, hauſiſſe video. Nec enim ſum neſcius, cum in illis ſuis Topicorum commentariis, quorum ſex dumtaxat libri ex ſeptem, quos ſe conſcripſiſſe ipſemet

met lib.1. de differentiis topic. teſtatur, ad nos ſalvi pervenerunt, in craſſos ac ſupinos errores eſſe prolapſum. Quale illud eſt, quod ad explicationem ejus loci adfert, quo Cicero legem jubere ſcribit, Aſſiduo aſſiduum vindicem eſſe. Quod juſſum legi Æliæ Sentiæ (etenim Sanctiæ contra ejus, ut exiſtimo, mentem libri impreſſi ſcriptum habent, quando nulla ejus nominis lex in veterum monumentis, quod ſciam, extat) attribuit: cujus utique nec interpres eſſe Sextus Ælius, ex quo interpretationem aſſidui Cicero producit, potuit: ac nec ipſe Tullius ex ea lege, quæ poſt ejus demum obitum imperante Auguſto in aliam penitus ſententiam lata eſt, exemplum niſi fatidico ſpiritu & mentis afflatu proferre. Qui error eo perniciòſior eſt, quod ex ejus commentariis in ordinem verborum Ciceronis manavit. Etenim imperitus quidam, legis verbum, quod erat à Cicerone, de lege 12 tabularum ſentiente, ut ex Gellio patet, *a* ſimpliciter, ſicut & alio ejuſdem libri loco *b*, prolatũ, explanare volens, margini ex Boethii commentariis inter pretatio.

a *lib.* 16. *Noct. Attic. cap.* 10.
b *in loco ex comparatione.*

tationẽ vitioſam adſcripſit. quæ deinde in contextum irrepſit. Quod vitium altiſſimas deinde radices in omnibus codicibus egit. Similiter & illud apud Boethium nota dignum eſt, quod maximæ capitis diminutionis exemplum à deportatione ſumit: *c* qua tamen conſtat libertate ſalva ſolam civitatem amitti. Nam deportati quidem ἀπόλιδες fiunt & ad peregrinitatem rediguntur, ceterum libertatem naturalem & ea omnia quæ meri ſunt gentium juris retinent. *a* Et quamvis erroris ejus Calliſtratus aut forte Calliſtrati titulo Tribonianus patronus advocari poſſit, *b* non eo tamen ab inſtituta accuſatione deſiſtam: In eaque ſubſcriptores melioris notæ veteres omnes conſultos habebo: qui mediæ capitis diminutioni, aquæ & ignis interdictionem & eam quæ in ejus locum ſucceſſit deportationem ſubiiciunt. *c* Verum hæc nihil ad hujus libri inſtitutum pertinent: ad quod ut redeam, ipſamet Boethii de coemptionis ritu verba

c *lib. 2. comment. in locum Ab adjunctis.*
a *l. quidam D. de pœnis. l. ſi deportati. §. 1. D. de legat. 3. l. Neque. §. 1. D. de milit. teſt.* b *l. cognitionum. §. ult. D. de var. & extraord.* c *Vlpia. in fragment. Tit.* 11.

ba recenſebo. Coemptio, ait, certis ſolemnitatibus peragebatur: & ſeſe in coemendo (perperam enim in impreſſis codicibus, communicando legitur) invicem interrogabant. vir ita, An ſibi mulier materfa. eſſe vellet: illa reſpondebat, velle. item mulier interrogabat, An vir ſibi paterfa. eſſe vellet: ille reſpondebat, velle. itaque mulier in viri conveniebat manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem. & erat mulier materfa. viro loco filiæ. Hæc ille: quæ totidem verbis refert Servius in lib. 4. Æneid. occaſione ſumpta ex illis Virgilii verbis,

Reppulit, & dominũ Æneã in regna recepit.

Idem ad eum ex lib. 1. Georgic. verſum,

Teque ſibi generum Tethis emat omnibus undis,

Quod ait, emat, inquit ille, ad antiquũ nuptiarum pertinet ritum: quo ſe maritus & uxor invicem emebant: ſicut habemus in jure. Quo etiam Virgilium reſpexiſſe Nonius Marcell. in lib. de propriet. ſermon. antiq. exiſtimat: cui interpretationi & Iſidorus libro 5. Etymolog. accedit. Coemptionem porro imaginariis venditionibus peractam, ut & adoptionem, credibile eſt: in eaque

facienda

facienda nummos aliquot dicis cauſa interveniſſe: Id enim in aliis quoque legitimis actibus obſervabatur, in quibus ſpecie tenus Mancipationum ſollemnia repræſentanda erant. Cujus moris veſtigia à nobis in noſtris nuptiis uſurpari quidam opinantur, tredecim nummorum numeratione. Verum ego ex Barbararũ coloniarum, quæ in Gallias ex Germania migrarunt, ferroque & armis ſedes occuparunt, moribus id in uſu manſiſſe potius crediderim. Tam enim Burgundiones quã Saxones uxores ſuas à parentibus vel tutoribus earum emiſſe obſervavi: idque ex capite ſeu titulo 14. & 34. earum legum quas Gundobaldus Rex Burgundionibus ſcripſit, & ex Tit. 6. 9. & 17. legum Saxonicarum patet. Idque pretium nuptiale appellatur in Tit. 12. legum Burgundio. & erat 100. ſolidorum ex Saxonum legibus: ut cap. 6. docet. Enimvero quæ coemptione in manum convenerant uxores, proprie matrum fa. nomine exaudiebantur, ut Cicero Topicis auctor eſt. Gellius lib. 18. cap. 6. *Illud compendio probabilius eſt, quod idonei vocum antiquarum enarratores tradiderunt, matronam dictam eſſe proprie quæ*

 in

in matrimonium cum viro conveniſſet, quoad in eo matrimonio maneret, etiam ſi ſibi liberi nondum nati forent, dictamque eſſe ita à matriis nomine, non adepto jam, ſed cum ſpe & omine mox adipiſcendo: unde ipſum quoque matrimonium dicitur. Matrem autem familias appellatam eſſe eam quæ eſſet in mariti manu, mancipioque, aut in ejus, in cujus maritus manu, mancipioque eſſet: quoniam non in matrimonium tantum, ſed in familiã quoque mariti, & in ſui heredis locum veniſſet. Eadem harum vocum differentia à Servio traditur in lib.11. Æneid. quem quiſquis cum Gellio contulerit, non dubitabit mancipi pro mancipio ſemel atque iterum mendoſe apud illum ſcriptum eſſe. Matrisfa. vero ex Ulpiani lib.54. aut. 59. ad edictum (variant enim codices) nobis à Triboniano propoſita definitio, verbis in quorum interpretatione verſabatur, aptata fuit, non ad priſci ſermonis proprietatem relata. Illud conniventibus oculis prætereundum non eſt, quod in viri familiam veniſſe Gellius ſcribit eam quæ in manum conveniret. Nam hujus in alienam familiam tranſitus ratione, capite minui cenſebatur: indeque in minimis capi-
tis

tis minutionibus conventio in manum numeratur. Ulpianus Tit.11. fragmentor. Minima capitis diminutio eſt per quam & civitate & libertate ſalva,ſtatus dumtaxat hominis mutatur: Quod fit adoptione & in manum conventione. Hinc illuſtratur quod Cicero in Topicis ſcribit, ſi ea mulier teſtamentum fecit quæ ſe capite nunquam diminuit, non videtur ex edicto Prætoris ſecundum eas tabulas poſſeſſio dari. Ubi Boethius, Mulieres, ait,antiquo jure tutela perpetua continebat. Recedebant vero à tutoris poteſtate quæ in manum conveniſſent.Itaque fiebat eis prioris ſtatus permutatio,& erat capite deminuta quę viri conveniſſet in manum. Quod autem de perpetua mulierum tutela Boeth.notat, Ulpiani verbis comprobatur quæ ſub Tit. 11. fragmentor. ſunt poſita. Sic autem habent. Tutores conſtituuntur tam maſculis quam feminis: ſed maſculis quidem impuberibus dumtaxat,propter ætatis infirmitatem: fæminis autem tam impuberibus quam puberibus & propter ſexus infirmitatem, & propter forenſium rerum ignorantiam. Cicero pro Muræna.Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii majores in tu-

torum poteſtate eſſe voluerunt. Quamobrem Auguſtum memoriæ proditum eſt ſummi beneficii loco & jure ſingulari Liviæ uxori & Octaviæ ſorori conceſſiſſe τὰ σφέτερα ἄνευ κυρίου τινὸς διοικεῖν. Hæc enim ſunt Dionis lib. 49. hoc ipſum referentis verba: quæ indultum eis fuiſſe ſine tutore auctore res ſuas gerere ſignificant. Quod & Veſtalibus licuiſſe Plutarch. in Numa docet, qui inter reliqua earum virginum privilegia hoc recenſet: καὶ τ᾽ ἄλλα πράττειν ἄνευ προστάτου διαγούσας ὥσπερ τρίπαιδας. Sed enim inter mulierum ac pupillorum tutores lata erat differentia. Nam pupillorum quidem pupillarumque tutores ut Ulpia. in Fragment. explicat [a] & negotia gerebant & auctoritatem interponebant. Mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponebant. Idcirco Cato apud Livium [b] majores voluiſſe dicebat, nullam ne privatam quidem rem fæminas ſine auctore agere. Cui L. Valerius apud eumdem reſpondens, Numquam, inquit, ſalvis ſuis exuitur ſervitus muliebris, & ipſæ libertatem quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur. Unde Apuleius Apolog.

*a Tit.*11. *b lib.*44.

log. pro ſe ipſo ſecunda, emptionis à Pudentilla factæ teſtem ut auctorem, ejus tutorem Caſſium Longinum citat. Adeſt, ait, etiam tutor auctor mulieris, vir graviſſimus & ſanctiſſimus, omni cum honore mihi nominandus Caſſius Longinus. Quære Maxime, cujus emptionis auctor fuerit. Ex illa vero tutorum differentia Cicero Topicis argumentum à diſſimili ita ducit. Non quemadmodum quod mulieri debeas recte ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas, ita quod aut pupillæ aut pupillo debeas recte poſſis eodem modo ſolvere. Ubi Boethius (nam quæ ab eo bene dicta ſunt non reticeo) Mulieres, ait, antiquitus perpetua tutela tenebantur: pupilli item ſub tutoribus agunt. ſed mulieribus ſi quid debitum fuiſſet, ſine tutoris auctoritate poterat ſolvi: pupillis vero minime. Et mox. Illæ perpetua tutela etiam provecta jam ætate continentur: Illorum tutelæ certus annorum numerus terminum facit. Differt enim perſona mulierum à perſona pupillorū vel in eo, quod pupilli non perpetua reguntur tutela: mulieres vero perpetua. Vel quod pupillus nullum ſuæ etiam miniſtrandæ utilitatis judicium habere poteſt: cum ſit

 aliquis

aliquis mulieribus etſi non firmus, in explicanda familiaris rei utilitate delectus. Hactenus ille. Nec tamen quod tutore minime auctore mulier promiſerat, magis debebatur quam quod pupillus ſine tutoris auctoritate ſpopondiſſet, ut ex Cicerone pro Cæcinna liquet: nec mulier quæ in tutela erat, manumittendi jus potius quam pupillus habebat, quod eſt ab Ulpiano Tit.1. traditum. Præterea pupillos ſuos adrogandos dare tutores non poterant, quod tantam eſſe tutoribus in pupillos auctoritatem poteſtatemque fas veteres non ducerent, ut caput liberum fidei ſuę commiſſum alienæ ditioni ſubjicerent. quemadmodum ex Gellio didicimus. *a* At mulieri in manum convenienti tutores utiliter auctoritatem præſtabant: licet ex conventione in manum eadem prope quæ ex adrogatione effecta ſequerentur. Et vero ſine tutorum auctoritate non potuiſſe in manum mulierem convenire Cicero pro Flacco ſatis dilucide oſtendit. Inde idem pro Cluentio: Nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus. Quod autem ea tutela legitima tam à Cicerone quam ab Ulpiano

a *Libr. 5. Cap. 19.*

Ulpiano appellatur, indicio eſt, lege 12. Tab. introductam. Id quod verum puto, & ex Athenienſium legibus hoc caput à Decemviris deſcriptum, quandoquidem & apud illos mulieres tutorum quos κυρίους vocabant poteſtate continerentur, ut eſt à Budæo in linguæ Græcæ Commentar. obſervatum. Iam propinquorum tutela conventione in manum mulieres liberatas, ut Boethius ſupra citato loco perſtrinxit, mirum non eſt: cum eo modo capite minuerentur, ſtatumque ac familiam mutarent, & in virorum mancipium redigerentur, in quorum manu eas fuiſſe etiam Cato in eo quem paulo ante produxi Livii loco dicit. Quinetiam in manum conveniendo mulierem cum capite fortunas quoque ſuas in familiam ac domum mariti tranſtuliſſe ſciendum eſt. Nam ut Cicero Topicis, in loco ab effectis ſcribit, cum mulier viro in manum conveniebat, omnia quæ ejus fuerant, viri fiebant dotis nomine. Unde Boethius uxore defuncta quæ in manum conveniſſet, bona ejus ad virum pertinuiſſe bene colligit. Quapropter Lucio Flacco inter cetera vitio datum legimus, quod Valeriæ gentilis ſuæ quæ Androni Seſtilio nup-

ſiſſe dicebatur, bona avertiſſet, ejuſque hereditate virum ad quem ea legitimo jure pertinebat, fraudaſſet. Quod crimen Cicero in ea quam pro eo reo dixit, oratione ita refellit, ut in manum Seſtilio conveniſſe Valeriam neget. Idque argumento ab enumeratione partium ducto probat. Nam ſi in manum conveniſſe dicatur,utique uſu vel coemptione conveniſſe eam neceſſe fuiſſe dicit,cum hæ ſolæ eſſent inter ejus conditionis & qualitatis perſonas uſitatæ matrimoniorum ſpecies. Atqui uſu convenire in manum non potuiſſe docet hac ex jure ſumpta ratione, quod de tutela legitima qua majorum more Valeria continebatur, nihil potuerit abſque tutorum omnium auctoritate uſu diminui: ut proinde ei non licuerit tutoribus minime auctoribus factis alienæ ſe ditioni ſubjicere, in alienamque familiam ſe & bona ſua transferre. A quo non abhorret quod idem lib.1. Epiſt. ad Attic. ita ſcribit. De Tadiana re mecum Tadius locutus eſt,te ita ſcripſiſſe,nihil eſſe jam quod laborares: quoniam hereditas uſu capta eſt. Id mirabamur, te ignorare de tutela legitima,in qua dicitur eſſe puella, nihil uſucapi poſſe. Diminuendi

minuendi enim verbo in hanc ſententiam uſos veteres apparet ex Senatuſcōſulto de petitione hereditatis. *a* Coemptione vero, quod erat alterum partitionis membrum, in manum peræque convenire non potuiſſe Valeriam contendit, cum ei rei auctoritatem Flaccus qui è tutorum numero erat non præſtitiſſet: Ac per hoc ſine eo auctore dicta ab ea dote nihil actum eſſe ibidem adſeverat. Quod & in Oratione pro Cæcinna pro certo ac conſtanti ponit. Ideoque ex lege Iulia de maritandis ordinibus à Prætore urbano tutor mulieri virginive quæ ex ea ipſa lege nubebat, ad dotem dandam dicendam, promittendamve dabatur, ſi legitimum tutorem ea non haberet, ut eſt ab Ulpiano memoriæ proditum. *b* Atque hæc erant jura quæ ſibi conventionis in manum beneficio maritus in bonis uxoris vindicabat. Vice verſa etiam uxor eorumdem & bonorum & ſacrorum cum viro ſocia ac particeps fiebat. Qua communione merito exiſtimavit Romulus inter ſe arctiori vinculo colligatos conjuges iri. Eſt enim hujus rei origo ab ejus legibus ar-

 ceſſenda

a *l. Item veniunt.* §. *Item placere. & l. Deperditum. D. de petitio. hered.* b *Tit.* 11.

ceſſenda, quibus hoc comprehenſum fuiſſe Dionyſ. Halicar. auctor eſt *a*, *γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.* Unde mirum non eſt, Nuptias à Modeſtino *b* divini & humani juris conjunctionem definiri, & à Gordiano *c* uxorem rei divinæ & humanæ ſociam appellari. Quapropter nec turpe judicium ob res viro ſubſtractas adverſus eam dari prudentibus placuit *d* quam ſocietas vitæ quodammodo dominam faceret. Hinc quoque forte ab initio moribus comparatum fuit ut ne inter conjuges factæ donationes valerent: Quod & aliis poſtea rationibus utile viſum eſt. Quas inter etiam hanc Plutarch. *ἐν αἰτίοις* commemorat, *ὅτι δεῖ κοινὰ καὶ γυναιξὶν εἶναι τὰ ἀνδρῶν, καὶ ἀνδράσι τὰ γυναικῶν.* Ex iiſdem etiam Romuli legibus deſcendiſſe Halicarnaſſeus admonet, quod uſu apud Rom. invaluit, ut viro mortuo ſuperſtes uxor non aliter ac patri filia heres exiſteret: & quidem eo ſine liberis defuncto totam ex aſſe hereditatem ſibi vindicaret: liberis

a *lib.* 2. b *in L.* 1. *D. de ritu nupt.* c *in L. Adverſus. C. de cri. expil. hæred.* d. *L.* 1. *D. rer. amot.*

vero relictis æquam cum iis partem ferret. Ac plane ſuorum heredum loco ac numero ejuſmodi uxores habitas, & perinde atq; illos heredes vel exheredes ſcribi debuiſſe, ne præteritione earum teſtamenta vitiarentur, ex veteri juriſprudentia intelligimus. Sic enim Ulpianus, in fragmentis titulorum ex ejus corpore excerptorum, ſcribit. *a* Sui hæredes inſtituendi ſunt vel exheredandi. Sui autem hæredes ſunt, liberi quos in poteſtate habemus, tam naturales quam adoptivi. Item uxor quæ in manu eſt, & nurus quæ in manu eſt filii quem in poteſtate habemus. Et alias. *b* Adgnaſcitur ſuus hæres, aut adgnaſcendo, aut adoptando, aut in manum conveniendo, aut in locum ſui heredis ſuccedendo. Quod nec Servium latuit, qui in 7. Æneid. ad illum Virgilii verſum,

--Quæſitas ſanguine dotes
Abnegat, externuſque in regnum quæritur heres.

De jure, ait, traxit, ut non generum, ſed heredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio ſibi invicem ſuccedebant. His conſequens eſt, à muliere herede ſcripta viro cui ea in manū conveniſſet

a *Tit.* 22. b *Ti.* 23.

veniſſet inutiliter legatum relictum fuiſſe: ut & juris ipſa ratio dictat, & ex eo inferri poteſt, quod Ulpianus Tit.23. fragmentor. definit, his verbis. Ei cujus in poteſtate, manu mancipioque eſt heres ſcriptus, legari non poteſt. Quinetiam mancipari eam à viro potuiſſe argumento eſt quod Sex. Pomp. ex Ælio Gallo ſcribit, Remancipatam eam dictam quæ mancipata erat ab eo cui in manum convenerat. Itaque in eo quod ab Ulpiano ſcriptum eſt *a*, eum qui liberum caput mancipatum ſibi vel à parente vel à coemptore manumiſit, per ſimilitudinem patroni tutorem fiduciarium effici, videndum eſt, ne ad maritum coemptoris nomen, potius quam ad alium quenquam referendum ſit. Ex his ſatis patere arbitror quid eſſet, in manum convenire. Quod loquendi genus ab Apuleio lib. 8. non ſemel eſt uſurpatum.

Cæterum *de uxorum uſu quærendarum forma* nihil à quoquam veterum auctorum literis proditum reperi. Tentari quidem certe non incolorate poſſet, nec vero quid obſtet, præter juris rationem qua Flacci partes tueri Cicero niſus eſt,

a *Tit.* 11.

video.

video, Uſu partas ac quæſitas uxores eas fuiſſe quæ matrimonii cauſa in domum abſque coemptionis ſollemnibus deductę toto vertente anno cum viro adſueſſent: quæ poſt id temporis ex 12. Tab. in manu mancipioque viri fuerint, quaſi uſu id eſt poſſeſſione viro mancipatæ. Uſum enim pro poſſeſſione veteres dicebant. Et ita 12. Tab. ſcriptum erat. Annuus uſus eſto. Unde & uſucapionis nomen. Uſum vero legitimum fuiſſe dominiorum quærendorum & adipiſcendorum modum nemo ambigit. Et vel juris civilis auctoribus tacentibus ejus rei unus locupletiſſimus eſſet teſtis Horatius cum ait,

Si proprium eſt quod quis libra mercatur & ære,
Quædam, ſi credis conſultis, mancipat uſus.

Proinde quemadmodum res mobiles vel ſe moventes anno poſſeſſæ, poſſeſſoris ex jure Quiritium fiebant: ita mulierem quæ cum viro una matrimonii cauſa anno integro morata eſſet, ei uxorem cum re & effectu partam conciliatamque fuiſſe ſuſpicari poſſumus. Probabile hoc facit, quod annui hujus uſus interrumpendi interpellandique gratia trinoctio perfecto à viro uxorem abno-

ctare

ctare lex.12. Tab.jubebat. Hoc enim de uſurpatione uxorum id eſt uſus earum interruptione ex Q.Mutio Scævola Gellius & ab eo mutuatus Macrobius prodiderunt. Cujus uſurpationis quæ fuiſſet utilitas non video niſi in manum & mancipium viri per annuam poſſeſſionem mulier tranſitura fuiſſet. Quorſum enim, quæſo, de uſurpatione annui uxorum uſus lege cautum fuiſſet, ſi non ejuſmodi uſu aliquid viro præter nudum matrimonii nomen acceſſiſſet? Nam ad uxoris inane conſortium (id eſt, conventionis in manum viribus deſtitutum) conſequendum, annum expectari nihil attinebat, quod mero conſenſu, mutuaque voluntate protinus conjuges nanciſcebantur. Neceſſe eſt igitur amplius aliquid annuo uſu maritum nactum ac conſecutum fuiſſe. Quæ res exiſtimandi copiam præbet, ut, quemadmodum ſervus venditus & traditus, neque tamen emptori mancipatus, nec in jure ceſſus, nec ab ipſo annũ poſſeſſus, in bonis tantum ejus erat, non autem, quoad horum quid interveniſſet, ex jure Quiritium ejus fiebat: ſic quæ nec farre nec coemptione in manum conveniſſet, ſed in domum duntaxat pro uxore deducta

eſſet

eſſet mulier, uxor quidem habebatur: cæterum non ante in manum viri conveniſſe cenſebatur, quam apud eum annum nulla trinoctii abſentia interpoſita impleviſſet. Tranſacta vero annua die tum uſu viro quæſita uxor judicabatur, pro eoque erat ac ſi in manum ſollemnibus verbis conveniſſet, utpote uſu ac poſſeſſione, quod ſollemnitati defuerat, ſupplente. Sed hæc ut ſunt in conjectura poſita, & à me inveſtigandi tantum, non etiam adfirmandi gratia propoſita, ita à lectoribus accipi & æqui bonique conſuli velim. Liberum enim ſuum cuique de his judicium, immo vero liberam ſuſpicionem relinquo. Ad eam certe uxorum uſu quæſitarum ſpeciem Plautus, ſive quis alius argumenti Amphitryonis auctor eſt, adluſiſſe videtur his verſibus.

In faciem vorſus Amphitryonis Iuppiter
Dum bellum gereret cum Telebois hoſtibus
Alcumenam uxorem cepit uſurariam.

Niſi quis malit ex alio Prologi verſu, quo uſuram corporis ejus cepiſſe eum ſcribit, verba ea interpretari. Equidem aſſentiri iis non poſſum qui ſolo uſu uxores cum concubinis confundere conantur. Aliud enim ſemper fuit uxorum, aliud

aliud concubinarum nomen. Nec uxorii nominis dignitas concubinis unquã eſt tributa. Hoc ergo inter eas quæ quoquo modo in matrimonium conveniſſent, quas Cicero, tantummodo uxores, Gellius, matronas appellatas ſcribit, & concubinas, intererat, quod illæ Matrimonii, hæ conſuetudinis ſolius cauſa haberentur. Atque ex affectu & animo habentis ea res plerumque cenſebatur. Quamquam in liberæ mulieris ejuſque ingenuæ quæ corpore quæſtum non feciſſet, conſuetudine non concubinatus, ſed Matrimonium intelligebatur: ut Modeſtinus lib. I. Regular. ſcribit: *a* qui & illud eodem libro tradiderat, *b* Stuprum committere eum qui liberam mulierem conſuetudinis, non matrimonii cauſa contineret. Honeſtæ quippe vitę & ingenuam minime proſtituti corporis mulierem in concubinatu habere non licebat: ſed vel in matrimonio habere neceſſe erat, vel qui hoc recuſabat, in legem Iuliam de adulteriis incidere ſtuprique crimen committere judicabatur. *c* Ex earum verò mulierum quæ vel

in

a *L. In liberæ. D. de ritu nupt.* b *L. Stuprum. D. ad L. Iul. de adult.* c *L. in concubinatu. D. de concubin.*

in matrimonio vel in concubinatu promiſcue haberi poterant, conſuetudine, utrum matrimonium an concubinatus induceretur, ex deſtinatione animi eorum qui eas habebant pendebat. Nam ſi maritali eas honore & affectione viri proſequerentur, uxores: ſin minus, concubinæ cenſebantur. Ex illis ſuſcepti, juſti ac legitimi: Ex his vulgo quæſiti ac ſpurii exiſtimabantur. Quamobrem obſcurum jam nemini eſſe puto, quod concubinam ex ſola animi deſtinatione æſtimari oportere Paulus ſcribit. *a* Exemplum appoſitum ſuppeditat Capitolinus in M. Antonino philoſopho: qui Fauſtina uxore mortua, à ſecundis nuptiis eum Imperatorem abſtinuiſſe ſcribit. Eniſam tamen eſſe quandã Fabiam ut in ejus matrimonium coiret, ſed illum ne tot liberis ſuperduceret novercam, concubinã duntaxat ſibi adſciviſſe procuratoris uxoris ſuæ filiã. Aliud etiã occurrit ex Papiniano lib. 8. Reſponſor. quo Cocceium Caſſianum virum clariſſimum Rufinam quamdam ingenuam, pleno honore dilexiſſe, ex eaque filiam ſuſcepiſſe memorat: cum tamen pro concubina eam habuiſſet, nec uxorio eam nomine dignatus eſſet, & filiam

a *L. penul. D. de concubin.*

alumnæ nomine nuncupaſſet, vulgo quæſitam eam filiam judicatam refert. Itaque quæ concubina fuerat, mutata voluntate uxor haberi poterat. Teſtem habemus eundem Papinianum lib. 12. Reſponſor. Donationes, ait, *a* in concubinam collatas, non poſſe revocari, convenit: nec, ſi matrimonium inter eoſdem poſtea fuerit contractum, ad irritum recidere, quod ante jure valuit. An autem maritalis honor & affectio pridem præceſſerit, perſonis comparatis, vitæ conjunctione conſiderata, perpendendum eſſe reſpondi. Neque enim tabulas facere matrimonium. Cui optime quadrat quod Quintilianus lib. 5. cap. 11. ita ſcribit. Ex contrario nihil obſtat quominus juſtum matrimonium ſit mente coeuntium, etiam ſi tabulę ſignatæ non fuerint. Nihil enim proderit ſignaſſe tabulas, ſi mentem matrimonii fuiſſe non conſtabit. Mens ergo & voluntas viri uxorem à concubina (quæ modo in concubinatu retineri jure poterat) ſeparabat: cum ad matrimonii ſubſtantiam tabularum nuptialium obſignatio neceſſaria non eſſet. Unde Imp.

Probus

a *L. Donationes. D. de donationib.*

b *L. Si vicinis. l. de nupt.*

Probus Fortunato reſcripſit *b*, quam liberorum procreandorum cauſa domi habuerat uxorem, non eo minus ei juſtam uxorem eſſe quod tabulæ nuptiales nullæ interceſſiſſent. Dignitate item uxor à concubina diſtinguebatur, ut noſter Ulpianus ſignificat: *c* Atque ideo Ælius Commodus Verus, Spartiano referente, uxorem dignitatis eſſe nomen, non voluptatis dicebat. Plane eam quæ uxoris loco ſine nuptiis in domo eſſet pellicem ex quorundam ſententia appellatam eſſe Paulus refert. *d* Cujus tamen vocis aliam idem interpretationem ex Maſſurii Sabini libro Memorialium adducit, ubi rectius, meo quidem judicio, Memorabilium legeretur. Nā hanc fuiſſe libri cujuſdam ab eo editi inſcriptionem Macrobius lib. 3. Saturnalior. cap. 6. oſtendit. At Gellius pellicem appellatam probroſamque habitam, quæ juncta conſuetaque eſſet cum eo, in cujus manu mancipioque alia matrimonii cauſa foret, Numæ lege docet, *e* in qua ita erat. Pellex ædem Junonis non tangito. Si tangit, Junoni crinibus dimiſſis agnum feminam cædito. Ac de uxorum

c *L. Item legato. §. penult. D. de legat.* 3.
d *In L. libr. de ver. ſignif.* e *lib.* 4. *cap.* 3.

rum quidem generibus & differentiis ſatis.

Ceterum *antiquitus nuptiæ non niſi captatis prius auguriis fiebant.* Iiſque faciendis Auſpices (quo nomine τοὺς ἐπ' οἰωνοῖς ἱερεῖς appellatos Plutarch. ἐν αἰτίοις ſcribit) olim interponebantur, ut Valer. Max. lib.2. cap. 1. tradit, his verbis. Apud antiquos non ſolum publice, ſed etiam privatim nihil gerebatur niſi auſpicio prius ſumpto. Quo ex more nuptiis etiam auſpices nunc interponuntur: qui quamvis auſpicia petere deſierint, ipſo tamen nomine veteris conſuetudinis veſtigia uſurpantur. Sic Tacitus de nuptiis Meſſalinæ tractans libr. 11, & de Neronis cum Pythagora conjugio lib. 15, agens utrobique auſpicum adhibitorum meminit. Plautus etiam in Prologo Caſinæ.

Vltro, ait, *ibit nuptum, non manebit Auſpices.* Cicero pro Cluentio. Nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus, funeſtis ominibus. Lucanus lib.2. de bello Pharſal.

Pignora nulla domus, nulli coïere propinqui,
Iunguntur taciti, contentiq; auſpice Bruto.

Iuvenalis, Sat.10.

--Tyrius que palam genialis in hortis
Sterni-

Sternitur, & ritu decies centena dabuntur
Antiquo: veniet cum ſignatoribus Auſpex.
Symmachus libr. 2. Epiſtol. Sororem Pompeiam olim viro maturam te auſpice in manus optat accipere. Servius in. 1. Æneid. ad illum verſum,
Cui pater intactã dederat, primiſq; jugarat
Ominibus, id eſt, auguriis. Et ſecundum Romanos locutus eſt, qui nihil niſi captatis faciebant auguriis, præcipue nuptias. Idem in lib. 4. Æneid. ad eos verſus,

Diis equidem auſpicibus reor & Iunone ſecunda
Huc curſũ Iliacas vẽto tenuiſſe carinas.

Dii, ait, qui ſunt auſpices matrimoniorum, Æneam huc venire fecerunt. Nuptiæ enim captatis auguriis fiebant. Quod ille Lucani & Juvenalis paulo ante prolatis teſtimoniis comprobat. Hinc Claudianus in Epiſt. ad Serenam.
Atq; utinam ſub luce tui contingeret oris
Conjugis in caſtris & ſolio generi
Optatũ celebrare diem, me jungeret Auſpex
Purpura, me ſancto cingeret aula toro.
Idem in Rufin. lib. 1. *Hac auſpice tædæ*
Oedipodem matri, natæ junxere Thyeſten.
Seneca in Troade, Act. 4. Sc. 1.
Quicunque hymen funeſtus, illætabilis,
Lamenta, cædes, ſanguinem, gemitus habet,

Eſt

Eſt auſpice Helena dignus.
Ac de hujuſmodi auſpicibus accipiendus eſt ille Suetonii in Claudio locus, quo Valeriam Meſſalinam uxorem ſupplicio adfeciſſe eum Imperatorem narrat, dote prius inter auſpices conſignata. Erat autem proſperrimi augurii nuptialibus negotiis accipitris circi altero pede claudi aſpectus, ut Plinius lib.10. cap. 8. prodidit. Quinetiam his conjugalibus auſpiciis antiquitus Pilumnum & Picumnum deos deputatos Nonius Marcellus Varronis auctoritate adductus in cap. de doctorum Indagine ſcribit.

His ita expoſitis tempus eſt *ad novæ nuptæ cultum, veſtitum, ornatumq; tranſeamus.* Ac primum ut à vertice incipiam, ſenis crinibus eam ornari ſolitam reperio: ſive quod is ornatus vetuſtiſſimus eſſet, ſeu quod eo virgines Veſtales ornabantur, quarum caſtitatem viris ſuis nubentes ſpondebant, quemadmodum Sex. Pompeius tradit. Cælibari præterea haſta, quæ in corpore gladiatoris abjecti occiſique ſtetiſſet, nubentis caput eodem auctore comebatur: ut quemadmodum illa fuerat conjuncta cum corpore gladiatoris, ſic ipſa cum viro

viro eſſet : vel quia matronæ in Junonis Curitis tutela eſſent, quæ ita à ferenda haſta (quæ Sabinorum lingua curis dicitur) appellabatur : vel ut fortes viros genituram ominaretur : vel quod nuptiali jure imperio viri ſubiiciebatur nubens, quia haſta ſumma armorum & imperii eſt. Hanc autem conſuetudinem alia hujus inſtituti addita ratione Plutar. in Romulo retulit. Ἔνιοι δὲ λέγουσι, καὶ τὸ τὴν κόμην γαμουμένης αἰχμῇ διακρίνεσθαι δορατίου, σύμβολον εἶναι τοῦ μετὰ μάχης καὶ πολεμικῶς τὸν πρῶτον γάμον γενέσθαι, περὶ ὧν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς αἰτίοις εἰρήκαμεν. Quibus verbis Plut. nos ad eum librum reiicit qui vulgo Ῥωμαϊκὰ inſcribitur, quẽ tamen ipſe αἰτιῶν inſcripſiſſe videtur. Verba autem ejus in eo libro hæc ſunt. Διὰ τί τῶν γαμουμένων αἰχμῇ δορατίου κόμην διακρίνουσι; Cujus rei cauſas complures, hanc vero Sexto Pompeio concordantem adfert. Ἢ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν γαμικῶν εἰς τὴν Ἥραν ἀνῆπτον, Ἥρας δὲ ἱερὸν τὸ δόρυ νενόμισται, καὶ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς δόρατι στηρίζεται τὰ πλεῖστα. καὶ Κυρῖτις ἡ θεὸς ἐπωνομάσθη. τὸ γὰρ δόρυ κύριν ἐκάλουν οἱ παλαιοί.

Curitis porro Junonis etiam Martia fœlix lib. 2. de nup. Philolog. inter cætera

tera ejus deæ cognomina meminit. Necnon Sextus Pompeius, Curitim, ait, Junonem appellabant, quia eamdem ferre haſtam putabant. Ovid. lib.2. faſtor.

Sive quod haſta curis priſcis eſt dicta Latinis.

Eum vero de quo agere cœpimus morem idem Ovid. libr.2. faſtor. eo qui jam à me ſupra relatus eſt loco perſtringit, menſe Februario, quo inferis parentabatur, nuptiis abſtinendum hac periphraſi monens.

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri
Comat virgineas haſta recurva comas.

Arnobius lib.2. adverſus gentes, veteres quoſdam ritus deſuetudine ſublatos recenſens. Cum in matrimonia, inquit, convenitis, toga ſternitis lectulos, & maritorum genios advocatis, nubentium crinem cęlibari haſta mulcetis. Corona deinde redimiri novæ nuptæ conſueverant. Tertullia. in lib. de corona militis. Coronant & nuptiæ ſponſos. Catull. in carmine dę nuptiis Iulii & Manl.

Cinge tempora floribus
Suave olentis amaraci.

Lucanus de nubente loquens,

Turritaq; premens frontē matrona corona

Tranſ-

Tranſlata vitat, & quæ ſequuntur. Claudianus etiam Stiliconem ad nuptiarum apparatum corona tempora cingere ſic admonet,

Solitas galea
Fulgere comas
Stilico molli
Necte corona.

Enimvero recta tunica novæ nuptæ induebantur, qualem prima Caia Cæcilia texuit, ut eſt à Plinio libr. 8. Natural. hiſtor. cap. 48. relatum. Quod quidem ex felici textricis conjugio in uſum veniſſe non dubito, cujus memoriam boni ominis cauſa in nuptialibus ritibus novas nuptas uſurpaſſe conſtat.

Cingulo inſuper nupta cingebatur, quod vir in lecto ſolvebat. Factum id ex lana ovis Sex. Pomp. ſcribit, ut ſicut illa in glomis ſublata, conjuncta inter ſe eſt, ſic vir ſuus ſecum vinctus cinctuſque eſſet. Cingulum id Herculano nodo vinctum vir ominis gratia ſolvebat, ut ſic ipſe felix in ſuſcipiendis liberis eſſet, ſicut Hercules fuit, qui 70. liberos reliquit. Inde Catull. in nupt. Iul. & Manlii.

Te ſuis tremulus parens
Invocat: tibi virgines
Zonula ſolvunt ſinus.

Et in carmine ad Ianuam. (*lud*

Nec quærendum aliunde foret nervoſius il-
Quod zonam poſſet ſolvere virgineam.

Et alias.

Tam gratum mihi quam fuit puellæ
Pernici aureolum tuliſſe malum
Quod zonam ſoluit diu ligatam.

Ovidius in Epiſtola Phyllidis ad Demophoontem.

Cui mea virginitas avibus libata ſiniſtris,
Caſtaque fallaci zona revincta manu.

Arnob. lib.3. adverſus gentes. Niſi virginalia vincula jam ferventes diſſolverent atque imminentes mariti. Citatur & à Nonio Marcello hic Varronis verſus Γέροντος διδασκάλου. Novus maritus taciturnus, taximuſos, is ſolvebat cingulum. Ab hac vero cingulorum replicatione Junoni, quæ conjugalibus federibus præeſſe credebatur, Cinxiæ cognomen inditum fuit. Sex. Pompejus, Cinxiæ, ait, Junonis nomen ſanctum habebatur in nuptiis, quod initio conjugii ſolutio erat cinguli quo nova nupta erat cincta. Arnobius lib.2. adverſus gent. Unctionibus ſupereſt Unxia, cingulorum Cinxia replicationi. Ex quo emendandus eſt Martiani felicis locus, apud quem lib.3. de nuptiis Philolog.

log. in ea oratione quam Philologia ad Junonem habet, ita vulgo legitur. Iterducam, & domiducam. Unxiam, Cinthiamque mortales puellæ debent in nuptias convocare. ubi Cinxiam proculdubio legendum eſt.

Iunoni autem *multos habitos in nuptiis honores*, quod ea jungendis & conciliandis matrimoniis præeſſe cenſeretur, præter Plutarchi ſupra citatum locum Ovidius non ſemel in Epiſtol. Heroidib. indicat. Veluti in Epiſtol. Phyllidis ad Demophoont.

Iunonemq; toris quæ præſidet alma maritis.

Et in Epiſt. Medeæ ad Jaſon.

Conſcia ſit Iuno ſacris præfecta maritis.

Et in Epiſt. Hypſipyles. (*Iuno*

Non ego ſum furtim tibi cognita: pronuba Adfuit.

Sed & Virgil. lib. 4. Æneid.

Iunoni, ante omnes cui vincla jugalia curæ.

Statius Papin. in Sylvis.

--Dat Iuno verenda

Vincula, & inſigni geminat cõcordia tæda.

Junonem plane nuptiarum præſidem Dio Chryſoſtomus oratione ſeptima quæ Euboica aut Venator inſcribitur, vocat. Eaque ratione τελείας cognomine à Græcis Iuno ornatur. Plutarch. ἐν

Αἰτίοις, quæſtione ſecunda: Πέντε δεῖσθαι θεῶν τοὺς γαμοῦντας οἴονται· Διὸς τελείου καὶ Ἥρας τελείας, καὶ Ἀφροδίτης καὶ Πειθοῦς· ἐπὶ πᾶσι δὲ Ἀρτέμιδος. Non enim adulta Iuno eo verbo exaudienda eſt, quemadmodum illic perperam interpres vertit, ſed nuptiarum præſes: Epitheton namque hoc à voce τέλος deſcendit quæ antiquis nuptias ſignificabat. Pollux.libr. 3. onomaſt. Προτελεῖσθαι ἐλέγοντο οὐ μόνον αἱ νύμφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ νύμφιοι, καὶ τέλος ὁ γάμος ἐκαλεῖτο, καὶ προτέλειοι οἱ γεγαμηκότες. Διὰ τοῦτο καὶ Ἥρα τέλεια ἡ ζυγία. ταύτῃ γὰρ τοῖς προτελείοις προσετέλουν. & quæ ſequuntur. Suidas, Ἥρα, ait, τελεία καὶ Ζεὺς τέλειος, ἐτιμῶντο ἐν τοῖς γάμοις ὡς πρυτάνεις ὄντες τῶν γάμων. τέλος δὲ ὁ γάμος. Διὸ καὶ προτέλεια ἐκαλεῖτο ἡ θυσία ἡ πρὸ τῶν γάμων. Euſtath.in 2.Iliad. Τέλος γὰρ, ait, ὁ γάμος, ὅθεν τελείους τοὺς γεγαμηκότας ἔλεγον. Idem in 12. Iliad. Ἐκ δὲ τοῦ λοιποῦ τέλος, ὃ σημαίνει τὸν γάμον, τὰ προτέλεια, ὧν χρῆσις μὲν μόνη παρὰ Αἰλίῳ Διονυσίῳ, ἑρμηνεία δὲ παρὰ Παυσανίᾳ, εἰπόντι ὅτι προτέλεια ἡ πρὸ τῶν γάμων θέα, ἴσως τὰ λεγόμενα θεώρητρα. ἐκεῖθεν δὲ καὶ τέλειοι οἱ γεγαμηκότες, καὶ τελειωθῆναι τὸ γῆμαι. Itaque τέλεια Iuno nihil aliud quam γαμήλιον, ſignificat. quod Epitheton Iunoni tri-

ni tributum Servius in 4. Æneid. ad verbum, *Et Iunone ſecunda*, notat. Quem quidē interpretis Plutarchi errorem eo diſſimulandum non putavi; quod eo quoque in fraudem illectum Ludovicum Vivem videam in ſuis ad cap. 22. lib. 4. de civit. dei Commentariis. Iunoni vero τῇ τελείᾳ ſacra facientes fel cum reliquis victimarum extis non porrigebant, ſed demptum & divulſum abjiciebant, myſtice ſignificantes bilem omnem atque iracundiam à nuptiis abeſſe oportere. Quod me Plutarchus ἐν γαμικοῖς παραγγέλμασι docuit. Sed eſt ille ejus auctoris locus in Frobenianis codicibus duobus in verbis corruptus. Sic enim ſcriptum habent: Οἱ τῇ γαμηλίᾳ θύοντες ὥρα τὴν σχολὴν οὐ συγκαθαγίζουσι τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς, ἀλλ' ἐξελόντες ἔρριψαν παρὰ τὸν βωμὸν, αἰνιττόμενοι τοῦ νομοθέτου, τὸ μηδέποτε δεῖν σχολὴν μηδὲ ὀργὴν γάμῳ παρεῖναι. Atqui legendum eſt γαμηλίᾳ θύοντες Ἥρᾳ. Rurſus, χολὴν, id eſt, fel, non σχολὴν, quod aliud penitus ſignificat. Qui me locus admonet ut aliud huic adfine & cognatum apud eundem auctorem librariorum vitio commiſſum erratum corrigam. Nam in Numa quo loco anni menſes recenſet, paſſim ita ſcriptum eſt.

Τῶν δ' ἐφεξῆς τὸν μὲν μάϊον καλοῦσιν, ἀπὸ Μαίας, Ἑρμῇ γὰρ ἀφιέρωται, τὸν δὲ ἰούνιον, ἀπὸ τῆς ὥρας. Ubi *Ἥρας* legendum eſſe contendo. Idque ſequentia verba manifeſte demonſtrant, in quibus ita eſt. *εἰσὶ δέ τινες οἱ τούτους ἡλικίας ἐπωνύμους εἶναι λέγοντες πρεσβυτέρας καὶ νεωτέρας. μαιώρες γὰρ οἱ πρεσβύτεροι παρ' αὐτοῖς, ἰουνιώρες δὲ οἱ νεώτεροι καλοῦνται.* Apparet enim Plutarchum duplex Iunii menſis etymon attingere, quem à Iunone nonnulli, à junioribus alii dictum cenſeant. ut & idem *ἐν αἰτίοις* & Macrob. lib. 2. Saturnal. cap. 12. teſtis eſt. Iunius, inquiens, Maïum ſequitur: aut ex parte populi, ut ſupra diximus, nominatus: aut, ut Cingius arbitratur, quod Iunonius apud Latinos ante vocitatus, diuque apud Aricinos Præneſtinoſque hac appellatione infaſtos relatus ſit: adeo ut, ſicut Niſus in commentariis faſtorum dicit, apud majores quoque noſtros hæc appellatio menſis diu manſerit, ſed poſt detritis quibuſdam literis ex Iunonio Iunius dictus ſit. Cenſorinus in lib. de die natali cap. 18. Iunium quoque à Iunone potius quam junioribus: quod illo menſe maximi Iunoni habentur honores. Quibus & Bedam in lib. de ratione tempor. adde.

adde. Hanc certe lectionem omni ſcrupulo amoto rectam eſſe D. Amiotus Abbas Belloſanenſis vir raræ doctrinæ, & ea quam magna cum laude ſuſtinet, regiæ inſtitutionis cura vere dignus, mihi ſcriptorum codicum auctoritate comprobavit: qui & illud me docuit, in eadem Numæ vita paulo poſt in Februarii menſis etymologia mendum eſſe: Nam cum vulgo τοῖς φυτοῖς ἐναγίζουσι καὶ τότε, legatur, τοῖς φθιτοῖς legendum eſſe, veteres codices quos ille accuratiſſime evolvit, oſtendunt. De cujus lectionis veritate nemo dubitabit qui eo menſe juſta diis manibus ſolvi, & mortuis parentari ſolitum, ſecum reputabit: Quod ex Ovidii Faſtis, Macrobio lib. 1. Saturn. cap. 13, aliiſque veterum ſcriptis cuivis in promptu eſſe poteſt. Verum, ut ad propoſitum redeat oratio, ex ea ſuperſtitioſa gentilium opinione quam de Iunone animo conceptam habebant, multa ei deæ ſecundum munerum, poteſtatum, ac in re uxoria officiorum varietatem ac diverſitatem cognomina indita fuiſſe obſervavi. Primum enim à conjunctione maris & feminæ Iuga Sexto Põp. teſte vocabatur, exemplo Græci ſermonis quo Ζυγία vocabatur. Quod nomen

Apuleius Græciſſans lib. 6. de Aſino aur. uſurpavit. Quæ appellationis hujus notatio à Dionyſio Halicar. his verbis cõprobatur. *Ζεὺς γὰρ καὶ Ἥρα πρῶτοι ζευγνύντες τε καὶ συνδυάζοντες. οὕτω γοῦν ὁ μὲν καὶ πατὴρ καλεῖται πάντων, ἡ δὲ ζυγία ἀπὸ τοῦ ζευγνῦναι τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι.* Muſonius etiam, Ὅτι δὲ, ait, *μέγα καὶ ἀξιοσπούδαστον ὁ γάμος ἐστὶ, καὶ ταύτῃ δῆλον. θεοὶ γὰρ ἐπιτροπεύουσιν αὐτὸν, καθὸ νομίζονται παρ' ἀνθρώποις μεγάλοι· πρῶτον μὲν Ἥρα. καὶ διὰ τοῦτο ζυγίαν αὐτὴν προσαγορεύουσιν.* Quod vero de jugo matrimonio contrahendis imponi ſolito Servius & poſt eum Iſidorus commemorant, quia idoneorum & locupletum auctorum teſtimonio ab eis non firmatur, admittere non auſim. Nec ſum neſcius Plauti ex Curculione verſum ad hanc rem proferri poſſe, in quo ita eſt, *Iamne ea fert jugum?* Sed id *μεταφορικῶς* dictum eſſe, probabilius eſt. quemadmodum illud Horatii. *Nondum ſubacta ferre jugum valet Cervice.* Ut autem à matrimoniorum conjunctione Iuga & Zygia, ita à mulieris in domum mariti deductione Domiduca, & Iterduca, à cingulo novæ nuptæ Cinxia, ab unctione Vnxia, Iuno appellabatur. Et ita actui cuique peculiare numen ſtulta gen-

gentilitas adſignabat. Quam ridiculam eorum ſuperſtitionem B. Auguſtinus lib. 6. de civit. Dei cap. 9. ita exagitat. Cum mas & femina conjunguntur, adhibetur deus Iugatinus. Sit hoc ferendum. Sed domum eſt ducenda quæ nubit. Adhibetur Deus Domiducus. Ut in domo ſit, adhibetur Deus Domitius: ut maneat cum viro, additur dea Manturna. Et paulo poſt: Impletur cubiculum turba numinum, quando & paranymphi inde diſcedunt. Adeſt dea Virginenſis, & deus pater Subigus, & dea mater Prema, & dea Partunda, & Venus, & Priapus. Virginenſis quidem, ut ibidem indicat, ad hoc ut virgini zona ſolvatur. Subigus, ut viro ſubigatur. Prema, ut ſubacta, ne ſe commoveat, comprimatur. Cujuſmodi etiam ineptias Arnob. lib. 2. adverſus gent. ſcite ridet.

Verum ut ad inſtituta pergamus, *Coronam ex verbenis à ſe lectis compoſitam nova nupta*, Sex. Pomp. teſte, *ſub amiculo ferebat*. Eandem & ſoccos luteos geſtaſſe Catullus ſuſpicandum relinquit. Sed ut hoc obſcurum eſt, *ita velo obnubi ſolitam* cum ad virum deduceretur, tam certum eſt quã quod certiſſimum. Tertullianus de virginibus veland. Atquin,

ait, etiam velatæ ad virum ducuntur. Unde nuptiarum nomen ductum eſſe, conſentiens in unum omnium Grammaticorum fert opinio. Nubere enim & obnubere priſcis velare & operire ſignificabat, ut Sex. Pomp. non uno loco, Non. Marcell. & alii complures notant. Quo in ſignificato Arnob. lib.3. adverſus gent. hoc verbo uſus eſt. Quod aqua, inquiens, nubat terram, appellatus eſt cognominatuſque Neptunus. Caper in lib. de orthograph. Vir ducit, mulier nubit, quia pallio obnubit caput ſuum genaſque. Velum autem id quo nuptæ operiebatur, flammeum vocabatur: quo boni ominis gratia eas velari ſolitas Sex. Pomp. tradit, idcirco quod eo aſſidue Flaminica uteretur, cui divortium facere non licebat. Sueton. in Nero. cap.28. Puerum Sporum exectis teſtibus etiam in muliebrē formam transfigurare conatus eſt, cum, dote & flammeo per ſollemne nuptiarum celeberrimo officio ad ſe deductum pro uxore habuit. De quo Imperatore etiam Tacit. lib.15. agens, Ipſe, inquit, per licita atque illicita fœdatus nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret: niſi paucos poſt dies uni ex contaminatorum grege, cui

Pytha-

Pythagoræ nomen fuit, in modum ſollemnium conjugiorum denupſiſſet. Inditum Imperatori flammeum. Martial. lib.11. Epigrammat.

Flammea texantur ſponſæ: jam virgo parata eſt.
Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Idem lib.12.

Proluxere faces, velarunt flammea vultus.

Juvenalis Sat.6. de muliere crebris divortiis maritos mutante.

Permutatque domos, & flammea conterit.

Quintilian. declamatio. cccvi. Operiet flammeo canos. Tertullian. in lib. adverſus Valentinia. His nuptiis recte deducendis pro face & flammeo tuus credo ille arcanus ignis erumpet. Apuleius Apolog. 2. Venit igitur ad eum nova nupta ſecura & intrepida, pudore diſpoliato, flore exoleto, flammeo obſoleto. Ambroſius in libr. de viduis. Suaſimus, fateor, ut veſtem mutares, non ut flammeum ſumeres, ut à ſepulchro recederes, non ut thalamum præparares. Proinde Catullus initio carminis de nuptiis Juliæ & Manlii, Hymenæum ad flammeum capiendum excitat. Et alio ejuſdem carminis loco,

Tollite, ait, *pueri, faces*,

Flam-

Flammeum videor videre.
Claudian. in Epithalamio,
Iam nuptæ trepidat ſollicitus pudor,
Iam produnt lachrymas flammea ſupplices.
Idem libr.2. de Raptu Proſerp.
— Et vultibus addunt
Flammea ſolicitum prævelatura pudorem.
Idem in carmine Honorii & Mariæ:
Ipſa caput diſtinguit acu, ſubſtringit amictus,
Flãmea virgineis accommodat ipſa capillis.
Juvenalis, Sat.10.
Cui nubere Cæſaris uxor
Deſtinat, optimus hic, & formoſiſſimus idẽ
Gentis patritiæ rapitur miſer, extinguẽdus
Meſſalinæ oculis, dudum ſedet illa parato
Flammeolo.
Seneca in Octavia, de Poppæa Neroni nubente.
Velata ſummum flammeo tenui caput.
Martianus Capella lib.5. de nuptiis Philolog. In quibus, ait, ſpecies rerum collocandæ ſunt, veluti nuptiarum, velatam flammeo nubentem. Idem libr. 9.
Flammea virgineum quæ obnubere ſueta pudorem,
Regina deme pronuba.
Apuleius rurſus lib.4. de aſino aur. Jam feralium nuptiarum miſerrimæ virgini chora-

choragium ſtruitur: Jam tædæ lumen atræ fuliginis cinerem arceſſunt, & ſonus tibiæ zygiæ mutatur in querulum lydii modum, cantuſque lętus hymenæi lugubri ululatu, & puella nuptura deterget lachrimas ipſo flammeo. Hoc vero velamen luteum erat, ut hæc Plinii verba declarant, quæ ex ejus lib. Natur. hiſtor. 21. cap. 8. appoſui. Lutei video honorem antiquiſſimum in nuptialibus flammeis totum feminis conceſſum, & fortaſſis ideo non numerari inter principales hoc eſt communes maribus ac feminis, quoniam ſocietas principatum dedit. Ex quo Lucan. lib. 2. de bello Pharſal.

Non timidũ nuptæ leviter tectura pudorẽ
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus.

Rapi plane, ut Sextus Pomp. auctor eſt, *ſimulabatur virgo* ex gremio matris, aut ſi ea deeſſet, ex proxima neceſſitudine tum cum ad virum transferebatur: propterea quod ea res Romulo feliciter ceſſiſſet, qui per vim ſibi ſuiſque ex Sabinis uxores quæſivit. Ex quo illud Catulli,

Qui rapis teneram ad virum
Virginem.

Expoſui quo cultu atque ornatu nova nu-

va nupta ad virum procederet. Unde lucem accipient Halicarnaſſæi hæc verba ex lib.4. Antiquit. *Μετὰ τοῦτο τὴν γυναῖκα κοσμησαμένην, οἷς ἔθος ἐστὶ κοσμεῖσθαι τὴν γαμουμένην.* Deinceps *de pompa apparatu ac traductionis ritu agam.* Sollemnis autem moris fuiſſe, ut in viri domum tanquam conjugii manſionem ac domicilium nuptæ traducerentur, abunde libro primo Selectarum ex jure civili Antiquitatum, multis jureconſultorum & aliorum auctorum teſtimoniis probavimus: quæ quod inde facilime peti poſſint, huc transferenda non cenſui. Unde uxorem ducere, quaſi domum ducere, imminute Latini dicunt, quemadmodum ex compluribus Plauti locis patet. Sic enim in Aulularia.

E. *Quod ſempiternum tibi ſalutare ſit procreandis liberis.*

M. *Ita dii faxint.* E. *volo te domum uxorem ducere.*

Idem Trinummo, Actus 5. Sc.2.

Nunc quid cauſa eſt quin uxorem cras domum ducat?

Et in Epidico, Actus 2. Sc.1.

Genere natam bono pauperem domum ducere uxorem.

Idem Ciſtellar. Act.2. Sc.1.

Illam

Illã extrudet cum hanc uxorẽ ducet domũ.
Iterum Act.1. Scen.1.
Ei nunc alia ducenda eſt domum,
Sua cognata.
Atque ex hoc more repetenda eſt ejus ratio quod jure civili cavetur *a*, nuptiis mulierem domicilium ſuum mutare, & in viri domicilium tranſire. Quod & ex juris diſciplina Servius adnotat ad illum Virgilii verſum lib.4. Æneid.
Et patrio Andromachẽ iterũ ceſſiſſe marito.
Item unam poſt matrimonium viri & uxoris domum dici *b* mirandum non eſt, δυοῖν οἴκων, ut Plutarch. libr. 4. Sympoſiacor.cap.3.ſcribit, εἰς τὸ αὐτὸ συνιόντων. Plane eam quæ deſponſata eſt, ante contractas nuptias non mutare domicilium, Modeſtinus belle tradit, *c* quod in domum viri nondum ſit deducta. Hanc autem conditionem, Si in familia nupſerit, impletam videri ſtatim atque ducta eſt uxor, quamvis nondum in cubiculum mariti pervenerit, traditum extat.

a *l. Exigere. D. de judic. l. cum quadam puella. D. de juriſd. omni jud. l. ulti. §. Item reſcripſerunt. D. ad municipal. l. ultim. C. de incol.* b *l. 1. §. Si vir. D. ad Sen. Syll.* c *l. Ea qua. D. ad municipal.*

tat. *d* Enimverò deductio hæc veſpere fiebat. Antiquitus ſiquidem non niſi noctu mulieres ducebantur, ut Sex. Pompejus libr.14, & Servius in 8. Eclog. Virgilii ex Varrone, ſcribunt. Unde Valerius Max. lib.1. cap.5. At Cæcilia Metelli dum ſororis adultæ ætatis virginis more priſco noctu connubia nuptialia petit, omen ipſa fecit. Tacitus quoque libr.11. à Nerone cum Pythagora confectas nuptias referens, Et interdiu, ait, in viro nubente ſpectata quæ etiam in femina nox operit. Ea ratio eſt, cur noctem adeſſe in Epithalamio Catullus moneat, his verſibus,

Veſper adeſt, juvenes conſurgite: veſper olympo.
Surgere jam tempus, jam pingues linquere menſas.
Iam veniet virgo, jam dicetur hymenæus.

Pari de cauſſa Claudianus in Epitalamio Heſperi ortum præcinit.

Attollens thalamis Idalium jubar
Dilectus Veneri naſcitur Heſperus.

Idem lib.2. de raptu Proſerpinæ.

Iam ſuus inferno proceſſerat Heſperus orbi.

Pueri vero patrimi tres nubentem Sex. Pomp. teſte deducebant, quorum unus, facem præferebat, reliqui duo nubentem

d *l. cum fuerit. D. de conditio. & demōſtr.*

tem tenebant. Unde Catullus in Carmine de nuptiis Jul. & Manl.

Mitte brachiolum teres
Prætextate puellula.

Fax porro ea quæ præferebatur, ex ſpina alba fiebat, ut idem Pomp. ſcribit. Ideoque Catullus in illo carmine cujus modo teſtimonium citavi,

Pelle, inquit, *humum pedibus, manu*
Spineam quate tædam.

Eaque ratione Plinius, ſpinam nuptiarum facibus auſpicatiſſimam dixit. Non deſunt tamen qui nuptiales faces ex pinu confici ſolitas omni aſſeveratione contendant, & apud Catull. legendum cenſeant, *pineam quate tædam*. Moventur Ovidii verſibus ex lib. 2. Faſto. quo loci à conjugio per aliquot dies abſtinendum hac periphraſi ſuadet.

Dum tamen hæc fient, viduæ ceſſate puellæ,
Expectet puros pinea tæda dies.

Quamquam illic abſque ullo verſus vitio, recte ſpinea tæda legi poſſet. Sed proferam alios locos, qui eandem immutationem non ferant. Varro libr. 2. de vita Pop. Rom. ut eſt apud Nonium. Cum à nova nupta ignis in face adferretur foco Ædilis ſumptus, (Sic enim lego) fax ex pinu ablata eſſet, ut eã puer

inge-

ingenuus adferret. Idem Varro, Γέρυλος διδασκάλου. Romæque noctu initia fieri ſolita, etiam nunc pinea fax indicat. Quem ego Varronis locum, ad hanc quæſtionẽ ea ratione accommodari poſſe cenſeo, quod in honorem Cereris faces in nuptiis prælatas Sex. Pomp. tradit. Tametſi Servius in 8. Eclog. Bucolic. Virgilii, nulli id religioni acceptum fert, ſed ex eo inoleviſſe, Varronis auctoritate fretus, ſcribit, quod non niſi noctu antiquitus à ſponſis uxores ducerentur. Confirmat vero illam de pineis facibus opinionem Virgilius in Ciri, cum ait.

Pronuba nec caſtos incendet pinus amores.

Seneca in Medea, choro primo.

Multifidã iã tempus erit ſuccendere pinum.
Excute ſolemnem digitis marcentibus ignẽ.

Rurſus idem Varro apud Chariſium Soſipatrum: In Aſia, ait, fax ex ſpina alba profertur. quod purgationis cauſa adhibetur. Sane ſpinæ albæ ad maleficia depellenda vim ineſſe antiquitas credidit. Ovid. lib. 6. faſtor.

Sic fatus, ſpinam, qua triſtes pellere poſſet
A foribus noxas, hæc erat alba, dedit.

Et poſtea,

Virgaque Ianalis de ſpina ponitur alba,

Quæ lumẽ thalamo parva feneſtra dabat.
Poſt illud neq; aves cunas violaſſe ferũtur:
Et rediit puero qui fuit ante color.

Verum quid prohibet ex variis arborum generibus faces nuptiarum confici ſolitas dicere? Plinius enim in eo, cujus ſupra teſtimonio uſus ſum, loco, ſpinum quidem facibus nuptiarum auſpicatiſſimam fuiſſe ſcribit, ſuis tamen temporibus carpimum & corylum facibus familiariſſimas fuiſſe ſubiicit. Poteſt autem hic facium in nuptiis præferendarum mos aliis præterea teſtimoniis cõprobari. Plautus Caſina Act.1. Sc.1.

Primum omnium huic lucebis novæ nuptæ facem.

Seneca in Octavia Act.2. Sce.2.

Hic mihi jugales præferat tædas deus,
Jungatque noſtris igne Poppæam toris.

Et iterum Act.3. Sce.1.

Tellure rupta, Tartaro greſſum extuli,
Stygiam cruenta præferens dextra facem
Thalamis ſceleſtis: nubat his flammis meo
Poppæa nato.

Idem Act.1.

Quæ nupta demens, nupſit inceſta face.

Et alias. *Conjugem captam ſibi*
Toris nephandis flebili junxit face.

Cicero pro Cluentio Avito. Non timuiſſe,

iſſe,ſi minus vim deorum,hominumque famam : at illam ipſam noctem, faceſque illas nuptiales.

Virg. Eclog.8.

Mopſe novas incide faces,tibi ducitur uxor.

Claudianus in carmine de nuptiis Honorii & Mar.

Alii funalibus ordine ductis
Plurima venturæ ſuſpendũt lumina nocti.

Ambroſius in lib.de viduis. Vel cum accenſis funalibus mox ducitur, nonne pompæ funebris exequias magis putat, quam thalamum præparari?

Statius Papinius in Sylvis nuptiarum, quandam celebritatem deſcribens,

Fronde, ait, *virent poſtes & fervent compita flammis.*

Poſſent & ex Epigrammatis Græcis complura de nuptialibus facibus loca congeri. Eas faces Catullus in carmine de nuptiis Pelei : & Cato in lib. de re Ruſtica nõ ſemel tædas jugales vocant : Valerius Flaccus faces jugales lib.2. Argonauticor. appellat. Lucanus lib.2. de bello Pharſal. faces legitimas. Statius Papinius tædas geniales,in Genethliaco Lucani lib.2. Sylvarum: & feſtas tædas lib.3. Sylvar. ut & Claudianus lib.2. de raptu Proſerpinæ : Plutarchus ἐν αἰτίοις à Ro-

à Romanis cereos appellatos tradit: ubi & illud adnotat, quinque, nec plures nec pauciores, in nuptiis accendi ſolitas faces. Eſt etiam ibidem obſervandũ, quod noſtram illam de reſtitutione loci ejus, quem paulo ante ex Varrone protuli, conjecturam confirmat, apud Ædiles accendi faces conſueviſſe. Hinc & nuptias ſanctæ fœdera tedæ, Silius Italicus lib. 6. nominat. Fax autem illa quam prælucente nova nupta ducta erat, rapi ab amicis conſueverat, ne aut eam ſub tecto viri uxor ea nocte poneret, aut vir in ſepulchro comburendam curaret, quo utroque alterius mors captari putabatur. Enimuero ſilentio præterire nõ poſſum quod quibusdam viſum iri poſſe ſcio, in altum tolli nubentes priſcis temporibus conſueviſſe. Qua de re nos ſubtilis ingenii vir noſter Loiſelius, ex Optati Afri lib. 6. admonuit, quo loco in Donatiſtas qui virgines poſt crines ſemel ſolutos ad iteratam profeſſionem adegerant, ita invehitur. *Inveniſtis igitur hujuſmodi virgines, quæ jam ſpiritaliter nupſerant: quaſi ſecundo coegiſtis ad nuptias: ut crines iterum ſolverent imperaſtis. Hoc, nec mulieres patiuntur quæ carnaliter nubunt: ex quibus ſi alicui maritum mutare* *conti-*

contigerit, non repetitur illa temporalis feſtivitas. Non in altum tollitur, non populi frequentia procuratur. Verum ex ſuæ id gentis potius quam Latiæ moribus ab Optato mihi videtur eſſe dictum. Compertum ſiquidem habeo, apud Pœnos, Græcos, Ægyptios uſu receptum fuiſſe, ut nubentes ſellæ inſidentes, curruque ſublimes vectæ à patris domo in mariti domiciliũ transferrentur. Quod ego Apuleii, Pollucis, Syneſii, Suidæ teſtimoniis ita aperte comprobabo, ut nullus dubitationi reliquus ſit futurus locus. Apuleius quidem Apologia pro ſeipſo ſecunda ſic habet. Venit igitur ad eum nova nupta ſecura & intrepida, pudore diſpoliato, flore exoleto, flammeo obſoleto, virgo rurſum poſt recens repudium, nomen potius aſſerens puellæ, quam integritatem. Vectabatur Octaphoro. Vidiſtis profecto qui adfuiſtis, quam improba juvenum circumſpectatrix, quam immodica ſui oſtentatrix. Pollux vero lib. 3. Onomaſt. cap. 3. E'πὶ ζεύγους δὲ, inquit, *αἱ νύμφαι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μετήεσαν.* Quod latius ac copioſius à Suida exponitur in voce ζεῦγος. Ζεύξαντες, ait, *τὴν λεγομένην κλινίδα, ἥ ἐστιν ὁμοία διέδρῳ, τὴν τῆς νύμφης μέθοδον ποιοῦνται.*

παρθ-

παραλαβόντες δὲ αὐτὴν ἐκ τῆς πατρῴας ἑστίας ἐπὶ τὴν ἅμαξαν ἄγουσιν ἐς τὰ τοῦ γαμοῦντος ἑσπέρας ἱκανῆς. κάθηνται δὲ τρεῖς ἐπὶ τῆς ἁμάξης, μέση μὲν ἡ νύμφη, ἑκατέρωθεν δὲ ὁ νυμφίος καὶ ὁ πάροχος. Syneſius quoque Epiſt.3. de puella poſt patrui funus nubente agens, quem nos, quod ejus verba paulo obſcuriora ſint, Latinè loquentem faciemus. *Vix ergo,* inquit, *expectato ſeptimo die, quo nos juſta mortuo feceramus, epulumque funebre agitaveramus, anum deliram nutricem ſuam in vehiculum mulis junctum tollens, meridie, quo tempore forum populi frequentia repletum erat, inſignibus nuptialibus ornata, pompa more currum agens recta Teuchira* (nomen id eſt urbis Cyrenaicæ præfecturæ) *contendebat. Futurum enim eſt ut ſequenti die faſciis redimita caput, ac Cybeles inſtar turrita urbem circumeat & oberret.* Hæc ille. Sed & Conſtantinopoli idem uſu receptum fuiſſe videtur, quemadmodum indicio ſunt Claudiani verſus, quos ex carmine de nuptiis Honorii & Mariæ ſubjungam.

Ante fores jam pōpa ſonat, pilentaq; ſacrā
Præradiant ductura nurū: calet obvius ire
Iam princeps.

At vero priſcis Romanis, quorum duntaxat

taxat ritus exequi mihi propoſitum eſt, curulem illam novæ nuptæ tranſvectionem in uſu fuiſſe, nuſquã legi. Quinimo à pueris patrimis & matrimis duobus manu ductam nubentem Sext. Pomp. non obſcure ſignificat.

Nubentes plane *colus compta cum fuſo & ſtamine comitabatur.* Cujus moris graviſſima duo teſtimonia proferam. Unum ex Plutarch. ἐν αἰτίοις. Τὴν νύμφην, ait, εἰσάγοντες, νάκος ὑποστρωννύουσι. αὕτη δὲ εἰσφέρει μετὰ ἠλακάτην καὶ τὴν ἄτρακτον. Alterum ex Plinio, apud quem lib. 8. Natur. hiſtor. cap. 48. ita eſt. Lanam cum colo & fuſo Tanaquil, quæ eadem Cæcilia vocata eſt, in templo Sangi duraſſe prodente ſe auctor eſt M. Varro, factamque ab ea togam regiam undulatam in æde Fortunæ, qua Servius Tullus fuerat uſus. Inde factum ut nubentes virgines comitaretur colus compta, cum fuſo & ſtamine. Illam autem de colo & fuſo Caïæ Cæciliæ obſervationem nec Plutarch. prætermiſit, cujus hæc ſunt in illo eodem lib. verba. Ἢ διὰ τὴν Γαΐαν Καικιλίαν καλὴν καὶ ἀγαθὴν γυναῖκα τῶν Ταρκυνίου παίδων ἑνὶ συνοικήσασαν, ἧς ἐν τῷ τοῦ Σάγκτου ἱερῷ χαλκοῦς ἀνδριὰς ἕστηκεν, ἔκειτο δὲ πάλαι καὶ σανδάλια καὶ ἄτρακτοι.

Quo

Quo loci Σάγκτȣ pro Σάγγȣ ſcriptum eſſe prima facie quis ſuperioribus Plinii motus verbis judicaret. Et ita certe Genium eum nuncupat Livius lib. 8. Ædes ejus, ait, quæ eſſent in Palatio, diruendas: Bona Semoni Sango cenſuerunt conſecranda. Quod ex eis redactum, ex eo æneí orbes facti, & poſiti in ſacello Sangi verſus ædem Quirini. Nam & Genii Sangi ſacellum in eadem cum novo Quirini templo regione urbis Romæ Pub. Victor & Sex. Ruffus collocant. Idem Livius lib. 32. Veliterni ædem fuiſſe Sangi narrat. Sextus etiam Pomp. lib. 14. Propter viam, ait, fit ſacrificium, quod eſt proficiſcendi gratia, Herculi aut Sango, qui ſcilicet idem eſt Deus. Lactantius Firmia. lib. 1. divinar. Inſtitutio. cap. 15: Privatim vero ſinguli populi, gentis aut urbis conditores, ſeu viri fortitudine inſignes erant, ſeu feminæ caſtitate mirabiles, ſumma veneratione coluerunt, ut Ægyptii Iſidem, Mauri Jubam, Macedones Cabyrium, Pœni Uranum, Latini Faunum: Sabini Sangum, (aut, ut alii codices habent, Sancum.) Verum M. Cato in Originum fragmentis, quem Sabini Sangum (nam illic Sangnum vitioſe ſcriptum eſt) dice-

rent, Romanos Sanctum pronunciaſſe, Barbaros Sagam dixiſſe, notat. Utrumque etiam promiſcue dictum, B. Auguſtinus lib.18. de Civit. dei, cap.19, declarat. Sabini etiam, ait, regem ſuum primum Sangum, ſive, ut aliqui appellant, Sanctum retulerunt in deos. Ut proinde Σάγκτȣ ſcriptura apud Plutarchum mutanda eſſe non videatur: quam video Latinorum quoque auctorum in libris hæſiſſe. veluti apud Ovid lib.6 Faſtor. ubi deus hic, aut Semideus potius, quo de agimus, idem eſſe cum Fidio & Hercule declaratur his verſibus:

Quærebam Nonas, Sancto Fidiove referrē,
An tibi, ſemipater. Tūc mihi Sanctus ait:
Cuicunq; ex illis dederis, ego munus habebo:
Nomina terna fero: ſic voluere Cures.
Hunc igitur veteres donarunt æde Sabini:
Inque Quirinali conſtituere jugo.

Apud Silium etiam Italicum lib. 8 de bello Punico, quo loco de Nurſinis & Tetricæ rupis accolis agit, verſus hi leguntur:

Ibant, & læti pars Sanctum voce canebant
Auctorem generis: pars laudes ore ferebāt,
Sabe, tuas, qui de patrio cognomine primus
Dixiſti populos magna ditione Sabinos.

Sed & Varro (ex cujus recognitione magnam

gnam à philologis omnibus gratiã Vertranius Maurus, raræ vir & reconditæ doctrinæ, inivit) lib.4 de Lingua Lat., Unde, ait, Sub dio, divo, Dius Fidius. Itaque inde ejus perforatum tectum, ut videatur divum, id eſt, cœlum. Quidam negant, ſub tecto per hunc dejerare oportere. Ælius Gallus Dium Fidium dicebat, Diiovis filium, Διόσκουρον, Caſtoſtorem; & putabant, hunc eſſe Sanctũ, ab Sabina lingua, & Herculem, à Græca. Accedat & Dionyſii Halicar. auctoritas. cujus hæc ſunt libr.4 verba: *Τούτων τῶν ὁρκίων ἐστὶ μνημεῖον ἐν Ῥώμῃ κείμενον ἐν ἱερῷ Διὸς Πιστίου, ὃν Ῥωμαῖοι Σάγκτον καλοῦσι.* In quibus verbis convertendis aptius meo quidem judicio Dium Fidium quã Jovem fidei præſidem, interpres dixiſſet. De eo etiam accipiendũ eſt, quod apud eundem auctorem lib.2. de Medio Fidio narratur. Quem locum conſulendum cuique relinquam: dum tamen errati, quod illic deprehendet, monitorem me & præmonſtratorem habeat. Nam *Μόδιον Φαβίδιον* cum vitio ſcriptum inveniet pro *Μέδιον Φίδιον*. Non abſimili errore apud Sex. Ruffum in deſcriptione regionis tertiæ urbis Romæ Sangi Fidoni, pro Fidii, ſcriptum eſſe, facile exiſtima-

ſtimarim. Ejus vero ſimulacrum ex marmore antiquo in libro Epigrammat. urbis Romæ expreſſum eſt. Quin & in inſcriptione quadam Reatina ita habetur: SANCTO FIDIO SEMIPATRI DE DECUMA VICTOR TIBEI LUCIUS MUMUS DONUM MORIBUS ANTIQUEIS PRO USURA HOC DARE SESE IUSSUM. ANNO SUO PERFECIT. In qua inſcriptione Semipatris appellatio ad enarrationem Ovidii verſuum notanda eſt. Atque ut in hoc vocabulo diutius, quamquam non ſine fructu, immorantem me æquiore animo philologiæ ſtudioſi ferant, adiiciam pro coronide, epitheti, quod à Livio Sango huic tribuitur, explicationẽ: qua gratũ me eis feciſſe, ſi candidi ſunt, adgnoſcent. Quotus quiſque enim eſt, qui, in eum Livii locum incidens, quo Semonem Sangum nominat, inſolentia vocis turbatus non hæſitet, ac ſubſiſtat? Ejus certe vocis vim ac poteſtatem unus mihi Fulgentius Placiades in libello obſcurarum vocum ad Chalcid. patefecit: cujus verba, uti in ſcriptis libris (quorum ope libellum eum aliquando integritati ſuæ reſtitui poſſe non diffido) habentur, producam. Semones, ait ille, dici voluerunt deos, quos nec cœlo adſcribe-

ſcriberent, ob meriti paupertatem, ſicut ſunt Priapus, Hippona, Vertumnus: nec terrenos eos deputare vellent, pro gratiæ veneratione. Sicut Varro in Myſtagogorum libro ait: Semoneque inferius derelicto, deum depennato attollam orationis alloquio. Ex quo auctore (nec enim alii indicii precium & τὰ μήνυτρα deberi puto) poſtea Merulam & Beroaldum ejus vocis ſenſum aſſecutos deprehendi. Unde Semonem Sangum, id eſt, Semideum & Medioximum Livius dixit. De his autem deorum gradibus atque ordinibus videndus eſt Apuleius in lib. de Dogmate Platon. & iterum in lib. de deo Socratis, & Martian. Capel. lib. 1 de nup. Philolog. Sed labor longius à propoſito, ad quod tamen nõ ante revertar, quam admonuero, à Plutarcho reliquos omnes auctores in eo diſſidere, quod non unius ex Tarquinii liberis, ſed Tarquinii Priſci uxorem Caiam Cæciliam, quæ eadem Tanaquil vocitata eſt, fuiſſe ſcribant. Qua de cauſa Sex. Pompeii verba, quod ad rem apprime faciant, ſubjungenda duxi. Caia Cæcilia, ait, eſt appellata, ut Romam venit, quæ antea Tanaquil vocitata erat: uxor Tarquinii Priſci, Romano-

rum regis: quæ tantæ probitatis fuit, ut id nomen ominis boni cauſa frequentent nubentes: quam ſummam adſeverant lanificam fuiſſe. Julius Paris in Epito. libr. 10 Valer. Maximi: Ceterum Caia uſu ſuper omnes celebrata eſt. Fertur enim, Caiam Cæciliam Tarquinii Priſci regis uxorem, optimam lanificam fuiſſe. Quid ergo? Erroris aut oſcitantiæ reum Plutarchum agemus? Mihi crimen hoc tam diligenti Romanarum antiquitatum inveſtigatori intendere religio eſſet. Crediderim itaque, ſcripſiſſe eum, Ταρκυνίων ἑνὶ συνοικήσασιν. ſed cum Ταρκυνίȣ imperitus librarius deſcripſiſſet, nihilo peritiorem quendam ſenſus ſupplendi cauſa vocem παίδων inſeruiſſe.

Nunc ad rem. Præterea utenſilia mulieris, & quæ in uſu ac miniſterio ejus erant, per puerum impuberem in vaſe operto geſtari conſueverant. Puer, camillus: vas ipſum, cumerum proprio nomine vocabatur. Varro lib. 6 de lingua Latina: Igitur dicitur in nuptiis camillus, qui cumerum fert, in quo, quod ſit in miniſterio, plerique extrinſecus nectunt. Hinc camillus nominatur in Samothraces myſteriis Dius quidā, adminiſter diis magnis. Verbum Græcum

arbi-

arbitror, quod apud Callimachum in poëmatis ejus inveni. Verba vero hæc imperite ſunt apud Sex. Pompeium, aut Paulum ejus Epitomes auctorem, non depravata modo, ſed & confuſa, & permixta, lib.3. in quo ita eſt: Cumeram vocabant antiqui vas quoddam, quod opertum in nuptiis ferebant, in quo erant nubentis utenſilia, quod & camillum dicebant, eo quod ſacrorum miniſtrum κάμιλλον appellabant. Rectius vero alia parte cumerum vas eſſe dicitur nuptiale, à ſimilitudine cumerarum, quę fiunt palmeæ vel ſparteæ ad uſum popularem, ſic appellatum. Quod vero ad camilli vocem attinet, apud eundẽ Sex. Pomp. lib. 6 traditur, Flaminium camillum puerum dictum ingenuum, patrimum, & matrimum, qui flamini Diali ad ſacrificia præminiſtrabat: camilloſque ab antiquis miniſtros ſecundũ nonnullorum ſententiam omnes pueros appellatos: ſicut habetur in antiquo carmine, cum pater filio de agricultura præciperet:

Hiberno pulvere, verno luto grandia farra camille metes. Macrobius lib. 3. cap. 9. ex Statio Tullian. de vocabulis rerum lib. 1. ait, Callimachum dixiſſe, Tuſcos

camillum appellaſſe Mercurium: quo vocabulo ſignificabant præminiſtrum deorum. Unde apud Virgilium camilla appelatur, Dianæ ſcilicet præminiſtra. Romanos quoque, pueros puellaſve nobiles, & inveſtes, camillos, & camillas appellaſſe, Flaminicarum & Flaminum præminiſtros. Nec non Servius in lib.11. Æneidos; Camilla, ait, quaſi miniſtra dicta eſt. Miniſtros enim & miniſtras impuberes, camillos & camillas in ſacris vocabant. Unde & Mercurius, Hetruſca lingua, Camillus dicitur, quaſi miniſter deorum. Et ut ſymbolā quoque Græci auctores ad hujus vocabuli explicationem conferant, Dionyſius Halicar. libr. 2. Antiquitat., ex Romuli inſtitutis, ſacra quædam per mulieres celebrata, memorat: in ejuſque miniſterii ſocietatem etiam liberos vocatos. Orbis vero, & prole carentibus conceſſum, ex quaque tribu puerum, & puellam eleganti forma optare ac ſeligere, quo ſacris miniſtrarent: puer quidem donec pubertatis annos attigiſſet: puella vero donec nupſiſſet. Idem adiicit, quo munere apud Hetruſcos, & antea apud Pelaſgos, in Curetum & majorum gentium deorum myſteriis fungeban-

gebantur, qui ab iis κάδωλοι vocabantur: eodem functos apud Romanos, qui camilli vocabantur. Sed & Plutarchus in Numa, τὸν ὑπηρετοῦντα τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς ἀμφιθαλῆ παῖδα camillum dici tradit. ὡς, ait, καὶ τὸν Ἑρμῆν, οὕτως ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων κάμιλλον ἀπὸ τῆς διακονίας προσηγόρευον. Quę eo pluribus, ut ſeneſcentis jam vocabuli, vetuſtate pæne obliteratam ſignificationem excitarem. Quinetiam aſſes tres ad maritum nubentes deferebant, ut apud Nonium Marcellum Varro ſcribit: quorum unum quem in manu tenebant tamquam ementi marito dare: alium quem in pede habebant in foco Larium familiarium ponere: tertium in ſacciperio in compito vicinali reſignare ſolebant. Atque eo quem ſupra deſcripſi comitatu, nubentes ad mariti ædes accedebant.

Ædium porro *fores floribus, & frondibus ornari conſueverant.* Unde Catullus in carmine de nuptiis Pelei.

Veſtibulū ut molli velatum fronde vireret.

Iuvenalis Satyra 6.

Longa per anguſtos figamus pulpita vicos,
Ornentur poſtes & grandi janua lauro.

Lauro quippe poſtes ornare tam in publicis quam privatis gaudiis moris erat.

Tertullia. Apologet. cap.35. O nos merito damnandos! Cur enim vota & gaudia Cæſarum caſti & ſobrii & probi expungimus? Cur die læto non laureis poſtes obumbramus? Plinius lib.15. Natur. hiſtor. cap. ult. Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratiſſima domibus; janitrix Cæſarum, Pontificumque ſola, & domos exornat, & ante limina excubat. Latinus Pacat. in Panegyr. Theodoſ. de publica quadam congratulatione tractans; Quid portas, ait, virentibus ſertis coronatas, quid aulæis tardantes plateas, accenſiſque funalibus auctum diem? Rutilius Claud. Itinerarii lib. 1.

Feſta dies pridemque meos dignata parentes
Poſte coronato vota ſecunda colat.
Exornent virides communia gaudia rami.

Ex hoc vero more, Iuvenalis de muliere ſtatim poſt nuptias divertente, dixit.

Ornatas paulo ante fores, pendentia liquit
Vela domus, & adhuc virides in limine ramos.

Statius Papin. lib. 1. Sylvar.

Fronde virent poſtes, & fervent compita flammis.

Claudianus lib. 2. de raptu Proſerpinæ, quo apparatu ea in thalamos Plutonis veniens

veniens excepta ſit, narrans,
Pars, inquit, *aulæa tenent, alii prætexere ramis Limina.*

Enimvero *pro foribus ædium mariti, interrogatæ nubentes, quænam eſſent, Caias ſe eſſe reſpondebant.* Hoc ita auctor Epitomes lib. 10. Valerii Max. ſcribit. Cæterum Caia uſu ſuper omnes celebrata eſt. Fertur enim, Caiam Cæciliam, Tarquinii Priſci regis uxorem, optimam lanificam fuiſſe. Et ideo inſtitutum fuit, ut novæ nuptæ ante januam mariti interrogatæ quænam vocarentur, Caiam eſſe ſe dicerent. Plutarchus plane ἐν αἰτίοις eos qui nubentem introducerent ei verba hæc ſuggeſſiſſe teſtis eſt, Ubi tu Caius, ego Caia. Quorum verborum eum eſſe ſenſum quidam exiſtimabant: ubi tu dominus & paterfa., ego domina & materfa. ut, quemadmodum Jureconſulti in exemplis proponendis Caii Seii, & Lucii Titii: Philoſophi vero Theonis & Dionis nomina uſurpāt, ita & in nuptialibus his cerimoniis, nomen Caiæ exempli cauſa fuerit uſitatum. Aliis, Caiæ Cæciliæ nomini, quod ominis boni cauſa, ut jam ex Sex. Pomp. docuimus, nubentes frequentabant, morem

morem hunc accepto ferendum eſſe magis placebat. Certe Jureconſultos ridendi ea res Marco Tullio argumentum præbuit in Oratio.pro Muræna. Ut Caia, ait. quia in alicujus libris exempli cauſa id nomen invenerant, putarunt omnes mulieres, quæ coëmptionem facerent, Caias vocari. Quintilianus lib.1 Cap.7. Nam & Caius C litera notatur, quæ inverſa mulierem declarat: quia tam Caias vocitatas eſſe quam Caios ex nuptialibus ſacris apparet.

Poſtes vero *januæ lana tangi à nubentibus, adipeq; ungi & oblini conſueverant.* Unde uxores quaſi unxores dictas Grãmaticis placet. Plinius lib. 29 Natural. hiſtor. cap. 2: Lanis auctoritatem veteres Romani etiam religioſam habuere, poſtes à nubentibus his attingi jubentes. Ex quo illud Lucani nuptiarum quandam feſtivitatem deſcribentis, lib. 2. de bello Pharſal.

Inſulaq; in geminos diſcurrit candida poſtes.
Plutarchus ἐν αἰτίοις, de nova nupta loquens; Ἐρίῳ δὲ, ait, τὴν θύραν περιστέφει τοῦ ἀνδρός. Donatus in 2. ſcen. Hecyr. Terentii: Uxor dicitur ab ungendis poſtibus, & figenda lana, id eſt, quod cum puellæ nuberent, maritorum poſtes ungebant,

gebant, ibique lanam figebant. Servius in 4. Æneidos; Moris, ait, fuit, ut nubentes puellæ ſimul ac veniſſent ad limen mariti, poſtes antequam ingrederentur ornarent laneis vittis, & oleo ungerent: & ideo uxores dictæ quaſi unxores. Quę verba, ut alia pleraque Iſidorus ſuppreſſo auctoris nomine, in ſuam Etymologiarum farraginem tranſcripſit. *a* Quod vero ad unctionem attinet, Plinius lib. 28. cap. 9. novas nuptas adipe lupino poſtes inungere ſolitas, ne quid mali medicamenti inferretur, ſcribit. Inde Arnobius lib. 3. adverſus gentes: O egregia numinum, ac ſingularis interpretatio poteſtatum! Niſi poſtes virorum adipali unguine oblinerentur ab ſponſis. & quæ ſequuntur. ubi etiam unctionibus iis deam Unxiam præfuiſſe ſcribit. Quod cognomen antiquitatem Junoni indidiſſe Martianus felix libr. 2. docet, in quo Philologia his verbis Junonem affatur. Cum nihil contagionis corporeæ ſexu intemerata pertulerim, Iterducam & Domiducam, Unxiam, Cinxiam, mortales puellæ debent in nuptias convocare, ut earum & itinera protegas, & in optatas domos ducas, & cum poſtes ungent,

a *Lib. 9. cap. ult.*

gent, fauſtum omen adfigas.

Vnctione peracta, nova nupta limen januæ tanſilibat, eoque modo in ædes inducebatur. Religioni quippe habebant, ſi in tranſgrediendo mulier limen contigiſſet. Unde Catul. in Carmine de nuptiis Jul. & Manl.

Transfer, omine cum bono,
Limen aureolos pedes,
Raſilemque ſubi forem.

Lucanus lib.2. de bello Pharſal.

Turritaq; premens frontẽ matrona corona
Tranſlata vitat contingere limina planta.

Plutarch. ἐν αἰτίοις, hujus moris cauſas perquirens, Διὰ τί, ait, τὴν γαμουμένην οὐκ ἐῶσιν αὐτὴν ὑπερβῆναι τὸν (ſic enim lege, non τὴν) οὐδὸν τῆς οἰκίας, ἀλλ' ὑπεραίρουσιν οἱ προπέμποντες; Cujus rei tres rationes adfert. Unam quod Sabinæ à Romanis raptæ, eodem genere ac modo ſint in ædes introductæ. Hoc enim valent ea verba: πότερον ὅτι τὰς πρώτας γυναῖκας ἁρπάσαντες οὕτως εἰσήνεγκαν, αὐταὶ δὲ οὐκ (ita enim veteres codices recte habent) εἰσῆλθον; Quam rationem idem auctor probat in Romulo, his verbis: Διαμένει δὲ μέχρι νῦν τὸ τὴν νύμφην αὐτὴν ἀφ' ἑαυτῆς μὴ ὑπερβαίνειν τὸν οὐδὸν εἰς τὸ δωμάτιον, ἀλλ' αἰρομένην εἰσφέρεσθαι, διὰ τὸ καὶ τότε κομισθῆναι

μιαθῆναι βιασθείσας μὴ εἰσελθεῖν. Secundam hujus obſervationis rationem idem auctor reddit, quod in eum locum in quo pudicitiam eſſent amiſſuræ, quodammodo invitas & nolentes ingredi, virginali pudori conſentaneum eſſet. Addit & tertiam, ut quas coacta ingreſſa eſſet ædes, eas non niſi invitam eam egreſſuram ominarentur. Cujus rei demonſtrandæ cauſa, in Bœotia currus axem pro foribus comburi ſolitum narrat, *ἐμφαίνοντας*, ait, *δεῖν τὴν νύμφην ἐμμένειν*: (nam ita legendum, non ut vulgo perperam *ἐμβαίνειν*, non modo ſcripti codices ſed & Latina verſio docent) *ὡς ἀνηρημένου τοῦ ἀπάξοντος*. Varroni autem placuiſſe Servius in 8. Virgilii Eclog. auctor eſt, ideo ſponſas limen non tetigiſſe, ut ne à ſacrilegio inchoarent, ſi depoſituræ virginitatem, calcarent rem Veſtæ, id eſt, numini caſtiſſimo conſecratam. At Iſidorus lib. 9. Etymolog. cap. ult. novas nuptas limen calcare vetitas tradit, quod illic januæ & coëant & ſeparentur. Secundum quæ apud Plautum Caſina ſuſpenſo greſſu limen tranſgredi admonetur. (*nupta,*
Senſim, ait, *ſuper atolle limen pedes nova*
Soſpes iter incipe hoc, ut viro tuo ſemper
ſis ſuperſtes. Jam

Jam *ingredienti nuptæ claves dabantur*, ad ſignificandum, quemadmodum Sex. Pomp. explicat, partus facilitatem : vel quod magis eſt , ut ſignificaretur ei rerum omnium domeſticarum, quæ clavibus concludi ſolent , cura ac cuſtodia, tota denique domus ac rei familiaris adminiſtratio, diſpenſatioque permitti. Nam & ex diverſo cum illi nuntius remittebatur, claves adimebantur, ut Cicero 3. in Anton. Oratio. indicat. Mimam, inquiens, exegit, claves ademit, res ſuas ſibi habere juſſit ex 12. Quem locum belle ac feliciter Petr. Victor. reſtituit. Atque adeo ἐκ τῆς κλειδῶν ὑποβολῆς viro uxorem repudiare Romulus conceſſit, ut Plutarch. in ejus vita auctor eſt.

Hoc amplius , ut reliqua perſequamur, *in pelle lanata*, quemadmodum à Sex. Pomp. traditur , *nova nupta ſtatuebatur*, vel propter morem vetuſtum, quo antiquitus homines pellibus erant induti, vel quo teſtaretur ſe lanificii officium viro præſtaturam. Et hoc eſt quod Plutarch. ἐν αἰτίοις ait, τὴν νύμφην εἰσάγοντες, νάκος ὑποστρωννύουσιν. Siquidem νάκος interprete Suida ἔντριχον δέρμα ſignificat ἤτοι δορὰ προβάτου. & Heſychius

vocem

vocem νάκεσι, δέρμασι προβάτων valere ſcribit.

Sed & *aqua & ignis nuptiarum ſollemnibus adhiberi conſueverant.* Hinc Scævola noſter; Die, inquit, *a* nuptiarum, priuſquam ad virum tranſiret, & priuſquam aqua & igni acciperetur. Sic enim rectius in Florentino Codice, quam ut in aliis, Aqua & ignis acciperetur, ſcriptum eſſe. Servius hunc quoque morem referens, comprobat, ad illum ex 4. Æneid. verſum.

Dant ſignũ: fulſere ignes, & conſcius æther Conjugii.

Ubi hæc Varronis verba ab eo recitantur. Aqua & igni mariti uxores accipiebant. Unde & hodie faces prælucent, & aqua petita de puro fonte per puerum feliciſſimum, vel puellam quæ intereſt nuptiis, de qua ſolebant nubentibus pedes lavari. Apud Sex. Pomp. aut potius Paulum qui eum in Epitomen infeliciſſime contraxit, lib. I verba hæc leguntur. Aqua & igni interdici ſolet damnatis, quæ accipiunt novæ nuptæ: videlicet quia hæ duæ res maxime vitam continent. Et iterum. Aqua aſpergebatur nova nupta, ſive ut pura caſtaque ad virum

a *Penult. D. de donationib. int. vir.*

rum veniret, ſive ut ignem & aquam cũ viro communicaret. Varro lib.4.de lingua Latina; Igitur, ait, cauſa naſcendi duplex, aqua & ignis. Ideo ea in nuptiis in limine adhibebantur.quod conjungit. Hinc & mas ignis,quod ibi ſemen. aqua fœmina,quod fœtus ab ejus humore & eorum conjunctione ſumit Venus. Quam Varronis rationem Plutarchus *ἐν αἰτίοις* his verbis expoſuit. *Διὰ τί τὴν γαμουμένην ἅπτεσθαι πυρὸς καὶ ὕδατος κελεύουσι; πότερον τούτων ὡς ἐν στοιχείοις καὶ ἀρχαῖς τὸ μὲν ἄρρεν ἐστὶ, τὸ δὲ θῆλυ, καὶ τὸ μὲν ἀρχῆς κινήσεως ἐνίησι, τὸ δὲ ὑποκειμένου καὶ ὕλης δύναμιν.* Alias tamen ille hujus moris rationes, quas commemorare nihil attinet, adfert. Illam vero quam ex Feſto primum reddidimus, Ovidius lib. 4. Faſtor. amplexus eſt,cum de aqua & igni agens, ita ſcribit.

An quod in his vitæ cauſa eſt, hæc perdidit exul,
His nova fit conjunx, hæc duo magna putant?

At Dionyſius Halicarnaſſeus, hujus inſtituti originem à Romulo arceſſit lib.2. Antiquitat. *Κατέλεξεν*, ait, *αὖθις ἐκ τῶν ἀγάμων ἄνδρας ἰσαρίθμους, οἷς αὐτοὺς συνήρμοττε κατὰ τοὺς πατρίους ἑκάστης ἐθισμοὺς, ἐπὶ κοινωνίᾳ*

κοινωνίᾳ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους, ὡς καὶ μέχρι τῶν καθ' ὑμᾶς ἐπιμελοῦνται χρόνων. Accedat & Varronis teſtimonium ex li. 2. de vita pop. Ro. quod à Nonio Marcello refertur in verbo Titionem, & in verbo Felix, ſed utrubique ita corrupte ut inde ſenſus nullus elici poſſe videatur. Sic autem reſtituendum cenſeo. Contra à novo marito cum ignis è foco in titione ex felici arbore, & in aquali aqua allata eſſet. Quæ verba ad hunc ſolemnem nuptiarum ritum perſpicuum eſt pertinere, ut in titione, id eſt, fuſte ardente, ignem, in aquali, quæ vox vas aquarium ſignificat, aquam à novo marito allatam ſignificent. Huc vero reſpiciens Statius Papin. in Epithalamio Stellæ & Violantillæ, Muſas ad eorum nuptias convenientes, ignem & aquam geſtantes facit.

Procul, ait, *ecce canoro* (*vena*
Demigrant Helicone Deæ, quatiuntque no-
Lampade ſollemnem thalamis coëuntibus ignem,
Et de Pieriis vocalem fontibus undam.

Valerius Flacc. lib. 8. Argonauticor.

Inde ubi ſacrificas cũ conjuge venit ad aras
Æſonides, unaque adeunt, pariterq; precati
Incipiunt, ignem Pollux undamq; jugalem
Prætulit.

Eodem

Eodem etiam reſpexiſſe videtur Claudianus lib.2. de nupt. Proſerp. cum ait,
Confeſſus ſocerũ nimbis Hymenæus hiulcis
Intonat, & triſtes firmant connubia flãma.

Hic commode, *Cœna nuptialis*, ſilentio minime prætermittendam mentionem ſubiici poſſe, & vero debere exiſtimo: qua opipare ac laute acceptos convivas fuiſſe, facile quis vel me tacente intelligeret. Plautus Curculio. Act.5. Sc. penult.

Tu ut hodie adveniens cœnam des ſororiã,
Hic nuptialem cras dabit.

Rurſus Sc. ult.
Tu miles apud me cœnabis: hodie fient nuptiæ.

Cicero lib.2. Epiſt. ad Q. fr. Pridie idus ſcripſi ante lucem. Eo die apud Pomponium in ejus nuptiis eram cœnaturus. Juvenalis Sat. 6.

--Ducendi nulla videtur
Cauſa, nec eſt quare cœnam, & muſtacea perdas.

Sueton. in Calig. cap.25: Alii tradunt adhibitum cœnæ nuptiali mandaſſe ad Piſonem contra accumbentem; Noli uxorem meam premere: ſtatimque è convivio abduxiſſe eam ſecum. Auſon. in Epiſt. ad Paulin.

Natalis ſi forte fuit ſollemnis amico,

Con-

Conjugioq; dapes, aut ſacra repotia patrũ. Has epulas geniales Claudianus lib.2. de Raptu Proſerp. vocat. Extat utique in Sympoſiac. Plutarchi caput, quo tractatur, Διὰ τί πλείςους ἐν γάμοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον καλοῦσιν. Leges ſane ſumptuarias, quibus efferveſcens Romanorum luxuriæ æſtus coërcebatur, nuptiis aliquid indulſiſſe, & de præſcripta victus ac cœnarum tenuitate remiſiſſe, accepimus. Lex ſiquidẽ Licinia cum in certos quoſdam dies centenos æris impendi permiſiſſet, nuptiis ducenos indulſit. Lex vero Julia quæ ad populum Cæſare Auguſto imperante pervenit, profeſtis diebus ducentos finiit, Calendis, Idibus, Nonis & aliis quibuſdam feſtivis, trecentos. Nuptiis autem & repotiis H. S. milies eſſe conceſſit, quemadmodum Gellius lib.2. cap. 24. refert. Ut autem nuptiis apud virum cœnabatur, ita ſponſaliorum nomine convivium præberi ſponſo à puellæ parentibus conſueviſſe, nõ male mihi videor ex his Ciceronis verbis coniicere quæ ſunt lib.2. Epiſt. ad Q. Fratrem. Ad 8. Idus April. ſponſalia Craſſipedi præbui. Huic convivio puer optimus Quintus tuus, meuſque, quod perleviter commotus fuerat, defuit. Satage-

agebant profecto veteres, ut quam maxima populi frequentia, celeberrimoque, prout ipſi loquebantur, officio, nuptæ deducerentur. Sueto. in Calig. cap. 25. Liviam Horeſtillam C. Piſoni nubentem, cum ad officium & ipſe veniſſet, ad ſe deduci imperavit. Idem in Nero. cap. 28. de Sporo agens, Cum dote, ait, & flammeo, per ſollemne nuptiarum celeberrimo officio deductum ad ſe, pro uxore habuit. Quintilianus Declamatio. 306: Aſpice illam virginem quam pater tradidit, euntem die celebri comitante populo. Eaque ratione feriis publicis & feſtis diebus virgines contra atque viduas minime nupſiſſe Plutarch. ἐν αἰτίοις ſcribit, ὅτι ταῖς μὲν παρθένοις καλὸν μὴ ὀλίγων, ταῖς δὲ χήραις αἰσχρὸν πολλῶν ὄντων γαμεῖσθαι. Enimvero Carthagini maritis novis multa fuiſſe convivia obeunda, ſed & ſportulas civibus erogandas, Apuleius Apologia pro ſe ipſo ſecunda indicat. Quorum ſumptuum moleſtiis ut ſuperſederet, in ſuburbana ſe villa potius quam in oppido uxorem duxiſſe profitetur.

Tibiam utique *nuptialibus feſtivitatibus interveniſſe*, non pauci auctorum loci declarant. Plaut. Caſina.

Age,

Age, tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras,
Suavi cantu concelebra hanc plateolam.
Terentius Adelph. Act. 6. Sc. 7.
Verum hoc mihi mora eſt,
Tibicina, & hymenæum qui cantent.
Et mox.
Miſſa hæc face,
Hymenæum, turbam, lampadas, tibicinas.
Cicero aut Cornificius lib. 4. Rhetoricor. ad Herenn. De parte ejus matrimonii commovebant? (aut, ut alias, commonebant?) Nam hic omnis ſanctimonia nuptiarum, uno ſigno tibiarum intelligitur. Apuleius lib. 4. de Aſino aur. Iam feralium nuptiarum miſerrimæ virgini choragium ſtruitur. Jam tedæ lumen atræ fuliginis cinerem arceſſunt, & ſonus tibiæ zygiæ (ea enim recta eſt, quam & Beroaldus amplectitur, lectio) mutatur in querulum Lydii modum. Claudianus in Epithalamio.
Dicant pervigiles carmina tibiæ.

Præterea *Talaſſionem in nuptiis Romanos non ſecus atque Græcos Hymenæum inclamare conſueviſſe,* ſciendum eſt. Unde Martial. Epigr. 64.
Quid ſi me jubeas Talaſſionem
Verbis dicere, non Talaſſionis.

Idem

Idem lib.12. Epigrammat.

Nec tua defuerant verba Talaſſe tibi.

Quam acclamationem ex eo inoleviſſe, Livius lib.1. auctor eſt, quod in Sabinarum raptu, virgo una longe ante alias ſpecie & pulchritudine inſignis à globo cujuſdam Talaſſii rapta fuerit: multisque ſciſcitantibus cuinam eam ferrent deducendam, ne quis violaret, Talaſſio eam ferri clamitatum. Qua de cauſa vocem hanc nuptialem factam, & ad poſteros inde manaſſe, Plutarchus quoque in Romulo & in Α'ιτιῶν libro cenſet. Euſebius etiam in Chronico ſecundum B. Hieronymi verſionem; Sabinæ, ait, raptæ anno ab urbe condita tertio, & una virginum pulcherrima, cunctorum acclamatione rapientium Talaſſio duci Romuli decernitur. Unde in nuptiarum ſollemnitatibus, Talaſſio vulgo acclamitant, quo ſcilicet talis nupta ſit, quæ Talaſſium habere mereatur. Hanc eamdem acclamationis hujus nuptialis rationem Servio quoque placuiſſe video, qui ſuperioribus conſentit ad eum verſum lib.1. Æneid.

Pergama cum peteret inconceſſoſque hymenæos.

Nonnullis tamen, ad lanificium vocis hujus

hujus originem cauſamque referendam eſſe, videbatur. Qua in ſententia Varronem fuiſſe Sex. Pomp. teſtatur, Talaſſionem, inquiens, Varro ait ſignum eſſe lanificii. Talaſſionem enim vocabant quaſillum qui alio modo appellatur calathus: vas utique lanificiis aptum. Itaque Plutarch. ἐν αἰτίοις inter cæteras decantati in nuptiis Talaſſionis rationes hanc primo loco ponit: Πότερον ἀπὸ τῆς ταλασίας; καὶ γὰρ τὸν τάλαρον τάλαντον ὀνομάζουσι. Quæ verba conciſius quam par eſſet interpres ita convertit. *An propter lanificium quod quaſillum vocatur?* Plenius quippe ita verti debuit. *An propter lanificium? Etenim calathum talantum nominant.* Sed quid quæſo ſonat dictio τάλαντον? Equidem Romanam eam fuiſſe vel Latio donatam nuſquam reperi. Interpres ejus loco κουάσυλλον legiſſe videtur. Quæ quidem vox pura puta Latina eſt, vel ipſo Servio teſte, qui in 2. Eclog. Virgilii, quem Græci κάλαθον vocant, Latine quaſillum dici admonet: citatque illud Cicer. Philippic. At vero inter quaſilla pendatur aurum. Sed ad Talaſſionis originem nequaquam vox ea accedit, ac ne adludit quidem. Sunt quibus pro τάλαντον, legendum videatur

E κάλα-

κάλαθον. Quod probare non poſſum, tum quia calathus vox Græca eſt, &, ut Euſtath. in 5 Iliad., 9 ac 10 Odyſſ. ſcribit, ἀπὸ τῶν κάλων ἤτοι ξύλων κυκλοειδῶς θεύντων ἢ γυρουμένων nomen invenit: tum quia Talaſſionis origini non magis quã quaſillum reſpondet. Ego unius ad hujus vulneris medelam Sex. Pompeii opera uti nos poſſe cenſeo, qui in eo, quem ſupra produxi, loco, priſcos Romanos quaſillum talaſſionem vocaſſe ſcribit: quod tamen vocabulum vetuſtatis ſitu obrutum eſt. Ac proinde apud Plutarchum, inepto ταλαντὰ nomine expuncto, ταλασιόνα vel ταλάσιον reponendum opinor. Neceſſe eſt enim, ſi auctoris mentem ſartam tectamque ſervare volumus, ταλάρου vocem Græcam Romana aliqua, ex qua talaſſionis vox fluxiſſe ac manaſſe ſono ipſo judicetur, penſare. Τάλαρος porro & ταλασία, & ταλάσιος, vocabula Græca ſunt. Quorum poſteriora duo valde corrupte apud Suidam, non quidem auctoris, ſed librarii vitio, expoſita lector offendet. Illic enim ταλάσιον ἔργον ἡ ἱερουργία· ταλασία, ἱερουργία· ταλάσιος, ἱερουργός, vitioſiſſime definiuntur, quandoquidem ad lanificium, non ad ſacrificium, hæ voces pertinent.

Ideo-

Ideoque, ἐριουργία & ἐριοῦργος, pro recta interpretatione reponi debent. Quod Heſychius conſultus ſatis comprobabit. Quamquam hic error manifeſtior eſt, quam ut cujuſquam auctoritate convincendus ſit. Plane inter τῆς γυναικωνίτιδος σκεύη ταλάρους καὶ καλάθους Pollux lib. 5. Onomaſt. numerat. Notat & Heſychius, κάλαθον, γυναικεῖον σκεῦος εἰς ἐρίων παράθεσιν, ſignificare. Sic apud Virgil. lib. 7. Æneid.

-Non illa colo, calathiſve Minervæ
Fœmineas aſſueta manus.

Ovid. lib. 2. faſtor.

Ante torum calathi lanaque mollis erat.

Alias, tam τάλαρος quam κάλαθος τυρο-κομεῖον ſignificant, ut ex Polluce lib. 1. cap. 11. & lib. 7. cap. 10. & Euſtathio in 4. Iliad. liquet, qui ταλάρου vocem inde deducit quod ταλὰς ἤτοι τλήμων εἴη πρὸς τὸ αἴρειν τὰ ἐντιθέμενα. Inde apud Virgil. libr. 3. Georgic. Servius calathos vaſa ænea exponit quibus lac vel recens caſeus in urbem diſtrahitur. Cæterum, ut hunc locum concludam, lanificiis priſcas matronas valde deditas fuiſſe, præcipuamque his curam & operam impendiſſe conſtat. In fœdere certe inter Roman. & Sabinos percuſſo lex hæc atque

conditio dicta eſt, ut volentes nuptæ apud viros quibus conjunctæ erant, manerent, omnium operum ac munerum vacationem, præterquam lanificii, habituræ, ut eſt à Plutar. in Romulo memoriæ proditum. Inde Iuvenalis Sat. 6. veterum mulierum continentiam ac temperantiam prædicans,

Et vellere, ait, *Tuſco*
Vexatæ, duraque manus..

Cujus moris tot ſunt à D. Tiraquello, altero noſtri ſeculi Varrone, in lib. de Legib. connubialib. congeſta teſtimonia, ut multitudine ſua lectorem pæne obruant.

Enimvero *nuces à novis maritis jaci & pueris ſpargi conſueviſſe* indicant Catullus & Virgilius. Ille ſiquidem in carmine de nupt. Jul. & Manl.

Ne nuces, inquit, *pueris neget*
Deſertum domini audiens
Concubinus amorem.
Da nuces pueris iners
Concubine: ſatis diu
Luſiſti nucibus.

Virgilius vero Ecloga. 8.

Sparge marite nuces: jam deſerit Heſperus Oetam.

De cujus moris cauſa parum video inter

ter veteres conveniſſe. Varro quidem, teſte Servio ad eum Virgilii quem modo protuli, verſum, ſpargendarum nucum hanc eſſe rationem putabat, ut Jovis omine (ita quippe legi rectius credo, quam omne) matrimonium celebraretur: ut nova nupta matrona eſſet, ſicut Juno. Nam nuces in tutela erant Jovis. Unde & juglandes vocatæ, quaſi Jovis glandes. Quod ab Iſidoro quoque lib.17. cap.7. notatum eſt. Illud vulgare fuiſſe idem Varro tradiderat, idcirco ſparſas nuces, ut à rapientibus pueris fieret ſtrepitus, ne puellæ vox virginitatem deponentis poſſet audiri. Aliis placuit ea id gratia factum, ut ſe puerilibus omnibus ludis renuntiare, & juvenilia cuncta ludicra relinquere maritus eo indicio teſtaretur. Quo ſenſu Perſius dixit,

- Et nucibus facimus quæcumq; relictis
Cum ſapimus patruos.

At Plinius diverſam reddit, quintamque inſuper perſtringit hujus moris rationem, lib.15. Natur. hiſtor. cap. 22. Nuces, ait, juglandes quamquam & ipſæ nuptialium Feſcenninorum comites, multum pineis minores univerſitate, eadem portione, ampliores nucleo.

Nec non & honor his naturę peculiaris, gemino protectis operimento, pulvinati primum calicis, mox lignei putaminis. Quæ cauſa eas nuptiis fecit religioſas, tot modis fœtu munito. Quod eſt veriſimilius quam quia cadendo tripudium ſonumve faciant.

Nubentibus utique, prætextis depoſitis, à multitudine puerorum quos ad eam celebritatem frequentes conveniſſe nemini dubium eſt, *obſcœna clamabantur*, verſuſque mollicie ac laſcivia diffluentes, maxima, nec ulli reprehenſioni obnoxia licentia occinebantur. *Quos verſus Feſcenninos vocabant*, ſive quod ex urbe Feſcennina allati eſſent, ſive quod faſcinum arcere putabantur. Servius in 7. Æneid. ad ea verba,

Hi Feſcenninas acies.

Feſcenninũ ſcribit oppidum eſſe Campaniæ, ubi nuptialia carmina ſunt inventa. Seneca lib. 4. Declamatio. de ſervo loquens qui dominæ nupſerat: Inter nuptias, inquit, & Feſcenninis in crucem generi noſtri jocabantur. His enim verſibus libere & jlocaliter multa in ſponſos, ſponſaſque jaciebantur. Catullus in Epithal. Jul. & Manl.

Ne diu taceat procax

Feſcen-

Feſcennina locutio.
Varro Agathone, ut eſt apud Non. Marcellum: Pueri obſcœnis verbis novæ nuptulæ aures reſtaurant. Quæ verba, quantum conjectura adſequi poſſum, ad argumentum quo de agimus pertinebant. Martia. Capella lib. 9. de nupt. Philolog. His Hymenæo diutius velut Feſcennina quadam licentia perſonante, geminanteque crebrius. Seneca in Medea, Choro primo.
Hinc illinc juvenes mittite carmina:
Feſta dicax fundat convitia Feſcenninus.
Claudianus in Epithalamio.
Dicant pervigiles carmina tibiæ.
Permiſſiſque jocis turba licentior,
Exultet tetricis libera legibus.
Auſonius in Parecbaſi Centonis nuptialis: Hactenus caſtis auribus audiendum myſterium nuptiale ambitu loquendi, & circuitione velavi. Verum quoniam Feſcenninos amat celebritas nuptialis, verborumque petulantiam notus vetere inſtituto ludus admittit, cetera quoque cubiculi & lectuli opera prodentur. B. Hieronym. in Epiſt. ad Demetr. de Virginit. ſervan. Quam habitura pronubam? Quo deducenda comitatu? Stridor Punicæ linguæ procacia tibi Fe-
 ſcenni-

ſcennina cantabit. Idem in Epiſt. ad Gerontiam. Reſponde mihi cariſſima in Chriſto filia. Inter iſta nuptura es? Quem acceptura virum? Cedo; fugitivũm? an pugnaturum? Quid utrumque ſequatur intelligis: & Feſcennino carmine terribilis tibi rauco ſonitu buccina concrepabit, ut quas habeas pronubas, habeas forte lugentes. Erant autem Feſcennini verſus joculares, incompoſiti, rudes, qui temere alternis jaciebantur.

Horatius lib.2. Epiſtol.

Feſcennina per hunc invecta licentia morẽ
Verſibus alternis opprobria ruſtica fudit.

Livius lib.7. Non ſicut ante Feſcennino verſui ſimilem, incompoſitum, temere ac rudem alternis jaciebant. Atque hujus nominis verſus in Pollionem ſcripſiſſe Auguſtum Macrobius lib.2. Saturn. cap.4. auctor eſt.

Interea vero *lectus nuptialis componebatur*. Eum autem proprio nomine genialem quaſi generalem appellatũ Servius in 6. Æneid. oſtendit: Geniales ſcribẽs eos proprie eſſe lectos qui puellis nubentibus ſternuntur, dictoſque ita à generandis liberis. Cicero pro Cluentio: Lectum illum genialem quem biennio

nio ante filiæ ſuæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari & ſterni expulſa atque exturbata filia jubet. Apuleius libr.10.de Aſino aur. Et mulierem, quã dixit propter multiforme ſcelus beſtiis eſſe damnatam, meiſq; præclaris nuptiis deſtinatam: & torus nuptialis noſter futurus accuratiſſime deſternebatur. Lectus Indica teſtudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veſte ſerica floridus. Idem, lib.9. Quæ ſuo pudore poſtpoſito tori genialis calcato fœdere larem mariti lupanari maculaſſet infamia. Toga vero ſterni lectos, & maritorum genios advocari conſueviſſe, Arnobius lib.3. adverſus gentes, mores vetuſtate obliteratos recenſens, teſtis eſt. Et hinc fortaſſe ſacri genium lecti Juvenalis Sat.6. dixit.

Etiam hoc addam, quod niſi à B. Auguſtino non ſemel detectum eſſet, libens ſuppreſſiſſem, ſuper *Priapi faſcinũ novam nuptam conſidere juſſam.* Quemadmodum ille lib.7. de civitat. dei cap. 24. ad fi. & apertius lib.6. cap.9. ſcribit his verbis. Sed quid hic dicam? cum ibi ſit & Priapus nimis maſculus: Super cujus immaniſſimum faſcinum ſedere nova nupta jubebatur, more honeſtiſ-

 ſimo

ſimo ac religioſiſſimo matronarum. Quam obſcœnitatem perſtringere credo Lactantium lib.1.de falſa religio.cap. 20, cum ait: Et Mutinus (vel ut quidam codices habent Tutinus,) in cujus ſinu pudendo nubentes reſident, ut illarum pudicitiam prior Deus delibaſſe videatur. Ita quippe lego, non ſicuti vulgo ſcriptum eſt, deliberaſſe. Priapo vero, ut ne fœda hæc veterum impietas intacta relinquatur, genitale membrum cum falce affingebant, quo & pueros & aves in hortis, quibus præeſſe credebatur, terreret. Virgilius in Copa.

Eſt tuguri cuſtos armatus falce ſaligna,
Sed non & vaſto eſt inguine terribilis.

Tibullus Eleg. 1.

Pomoſusq; ruber cuſtos ponatur in hortis;
Terreat ut ſæva falce Priapus aves.

Columella lib.10.

Sed truncum forte dolatum (horto
Terribilis membri, medio qui ſemper in
Inguinibus puero, prædoni falce minetur.

Auctor Priapeor.

Priape quod ſis faſcino tentus gravi.

Et alias:

Soles ſacrum revinctus pampino
Ruber ſedere cum rubente faſcino.

Pleni ſunt teſtimoniorum, poëtarum libri:

bri: quibus omiſſis, ad exitum feſtinans, quod ſupereſt expediam.

Nuptam deinde in lecto pronubas collocaſſe ſciendum eſt. Donatus in Terentii Eunuch. ad ea verba.

Deinde eam in lecto collocarunt.

Verbum hoc, ait, proprium eſt, & adſcribitur pronubis. Quo in ſignificato verbum hoc in Catulli verſibus quos ſtatim proferam obſervandum eſt. Idem Donatus in 1. Æneid. pronubas in obſequio nubentium fuiſſe tradit. Lampridius de Heliogabalo: Nupſit & coiit, ut & pronubam haberet. Claudianus lib. 2. de Raptu Proſerp. (*juxta*

Ducitur in thalamum virgo: ſtat pronuba
Stellantes nox picta ſinus, tangenſq; cubile
Omina (Sic enim lego) *perpetuo genitalia fœdere ſanxit.*

Ad hujuſmodi autem officium, ſpectatæ pudicitiæ mulieres, & quæ uni dumtaxat viro nupſiſſent, adhibebantur: quo matrimonii perpetuitatem, quemadmodum Sex. Pomp. auctor eſt, auſpicarentur. Unde Catullus in Carm. de nupt. Jul. & Manl.

Vos unis ſenibus bonæ
Cognitæ bene feminæ
Collocate puellulam.

Tertul.

Tertul. in lib. qui Exhortatio ad caſtitatem inſcribitur. Monogamia apud Ethnicos in ſummo honore eſt, ut & virginibus legitime nubentibus univira pronuba adhibeatur, & ſic auſpicii initium ſit. Sed & B. Hieronym. in calce libri primi adverſus Jovinian. Unicubas ſemper habuiſſe inter gentiles matronas decus merito dicit: per illaſque ſolas fortunæ muliebri ſacra fieri conſueviſſe. Eodemque libro, quæ fuerit alienarum à religione noſtra mulierum de ſecundis nuptiis opinio, multis exemplis accurate conquiſitis docet.

Atque hæc ſunt Nuptiarum omnia, quæ quidem non incurioſe legendo veterum ſcripta obſervare potui, ſollemnia. De quibus in genere apud Tacit. lib.11. fit mentio, cum inquit: Cuncta nuptiarum ſollemnia celebrat. Et lib.12. Necdum celebrare nuptiarum ſollemnia audebant. Sic etiam pompam & nuptiarum celebritatem accipe in Theodoſ. & Valentinia. conſtitutione. *a* Ob eamque ſollemnium multitudinem credo à Cicero. lib.6. de Repub. dictum fuiſſe, firmiter majores matrimonia ſtabilita eſſe voluiſſe. Quæ verba à Priſciano lib.15. referuntur. *Poſtri-*

a in l. ſi donationem. C. de nupt.

Poſtridie vero *nuptiarum apud novum maritum cœnabatur*, &, quia quaſi inſtauraretur redintegrareturque potatio, eum diem Repotia, Sex. Pomp. teſte, appellabant. Horat. l. 2. Sermo. Sat. 2.

Ille repotia, natales, alioſve dierum
Feſtos albatus celebret.

Sumptibus certe qui in eos dies fierent modum legibus ſumptuariis ſtatutum Gellius lib. 2. cap. 24. memorat. Meminit & Repotiorum Auſon. in eo Epiſtolæ ad Paulinum quem paulo ante rettuli loco. Hinc hodieque (etſi hoc erit fortaſſe durius: ſed tentemus, & luſiſſe putemur ſi nil ſit) in quibuſdam Aquitaniæ regionibus, eum diem qui nuptias conſequitur, Repentalia nominant, non tam à pœnitentia, quam corrupta voce à repetita potatione, quaſi Repotalia. A Græcis eum diem ἐπαύλια vocari Pollux lib. 3. Onomaſt. teſtis eſt. Repotiorum certe vocabulo pro repetita & iterata crapula Apuleius Apolog. 1. uſus eſt. Novæ autem nuptæ munera à cognatis & propinquis mittebantur. Eaque ſunt Nuptialia munera apud jureconſultos. *a* At apud Cicero. pro Cluen-

a in l. 1. §. præterea. D. de tutel. & rat. diſt. l. tutor ſecundum. D. de adminiſtra. tut.

Cluentio Avito, & Apuleium libr. 6. de Aſino aur. Nuptialia dona ea accipienda ſunt, quæ ante contractas nuptias, mulieri à viro offerebantur. Poſtridie vero nuptiarum nova nupta libertatem auſpicans uxoriam in domo viri rem divinam faciebat, ut eſt à Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 15. proditum. Atque hic hujus libri finis eſto.

B. BRISSONII, I.C.,

Et in ſuprema Pariſienſi curia Præſidis,

De

JURE CONNUBIORUM,

Liber ſingularis.

SOLLEMNES nuptiarum ritus ita ſunt à me proprio libro expoſiti, ut vix quicquam ad plenam & perfectam ejus argumenti cognitionem jure ac merito deſiderari poſſe videatur. Huic conſequens duxi, alterum de juſtis injuſtiſque Quiritium nuptiis librum adjungere. Superiori enim tractatui hoc veluti cumulo addito, juris civilis & antiquitatis Romanæ ſtudioſis hac in parte ſatisfactum iri arbitror: quibus non modo, quo ritu, ſed & inter quas perſonas olim juſtæ ac legitimæ nuptiæ contraherentur, utriuſque libri conjunctione planum fiet. Atque ut via & arte procedat oratio, à qua ætate juſtæ nuptiæ contraherentur, primum diſpiciendum eſſe cenſeo. Nam, cum nuptiis habilem ætatem

ætatem conſtituerimus, ad alias inſpe-ctiones veniemus: &, ad certa veluti capita omnia nuptiarum impedimenta revocantes, facilem, ni fallor, lectoribus, ejus quæſtionis, quam tractandam ſuſcepimus, cognitionem relinquemus.

Igitur, ut ab ætate ordiamur, in matrimoniis contrahendis ætatem contrahentium definitam eſſe, Modeſtinus lib. 4. differentiarum ſcribit *a*. Ea vero definita ætas pubertas eſt, vel ipſo Iuſtiniano teſte, qui juſtas nuptias inter ſe cives Romanos contraxiſſe tradit *b*, qui ſecundum præcepta legum coibant: maſculos quidem puberes, feminas autem viri potentes. Cui accedere Dionis teſtimonium velim, qui lib. 54 ita ſcribit: *Δώδεκα γὰρ ταῖς κόραις ἐς τὴν γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται.* A duodecimo ſiquidem anno pubertatem feminas auſpicari, prudentibus placuit: ex eoque tempore Romæ puellæ nuptum dabantur. Id quod ea ratione factum Plutarchus interpretatur *c*, ut celerius conjugum mores tenella adhuc ætate imbiberent, & ad obſequium virorum facilius flecti fingique poſſent. Aliter atque

Spartæ

a *l. in ſponſalibus. D. de ritu nupt.* b *Inſtitut. de nupt. in princ.* c *in Numa.*

Spartæ ſervabatur, in qua adultiores demum virgines, & plenis nubiles annis, viris in matrimonium collocabantur. Verba Plutarchi, quæ hanc inſtitutorum utriuſque gentis diverſitatem declarant, hæc ſunt: *Τοῦ μὲν Λυκούργου πεπείρους καὶ ὀργώσας νυμφεύοντος, ὅπως ἥτε ὁμιλία, δεομένης ἤδη τῆς φύσεως, χάριτος ᾖ καὶ φιλίας ἀρχὴ μᾶλλον, ἢ μίσους καὶ φόβου παρὰ φύσιν βιαζομένων, καὶ τὰ σώματα ῥώμην ἔχῃ πρὸς τὸ τὰς κυήσεις ἐπιφέρειν, καὶ τὰς ὠδῖνας, ὡς ἐπ᾽ οὐδὲν ἄλλο γαμουμένων ἢ τὸ τῆς τεκνώσεως ἔργον. τῶν δὲ Ῥωμαίων δωδεκαετεῖς καὶ νεωτέρας ἐκδιδόντων. οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ ἦθος καθαρὸν καὶ ἄθικτον ἐπὶ τῷ γαμοῦντι γενέσθαι. δῆλον οὖν ὅτι τὰ μὲν φυσικώτερον πρὸς τέκνωσιν, τὰ δὲ ἠθικώτερον πρὸς συμβίωσιν.* Ex eo vero tempore pubertatem in feminis legibus definitam, quod generationi eſſent ab eo anno aptæ, Macrobius lib. 7 Saturnalium ita ſcribit: *Nec hoc tacebo*, ait, *quod, cum calor ſemper generationis cauſſa ſit, feminæ ideo celerius, quam pueri, fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius. Nam & ſecundum jura publica duodecimus annus in fœminis, quartus decimus in puero definiunt pubertatis ætatem.* Idemque auctor lib. 1 Commentarior. in

in Somn. Scipionis, Poſt annos bis ſeptem generationis vim in maſculis moveri ſcribit: Ideoque & tutelam pueris, quaſi virile jam robur adſit, abſolvi: ab ea tamen fœminas; propter votorum feſtinationem, maturius biennio, legibus liberari. Ariſtoteles quoque, his conſentiens, lib.7 περὶ ζώων ἱστορίας, τὰ θήλεα θᾶττον τῶν ἀρρένων καὶ νεότητα καὶ ἀκμὴν λαμβάνειν, tradit. Indeque teſtamenta feminis citius quam maſculis facere licet *d*. Cæterum ſi minor 12 annis domum pro uxore deducta eſſet, nō ante juſta & legitima uxor fiebat quam apud virum duodecimum annum impleſſet *e*. Sed nec prius à viro dos ejus nomine promiſſa peti poterat. Nam cum omnis dotis promiſſio tacita futuri matrimonii conditione ſuſpendatur *f*, ante duodecim annorum ætatem, nondum utiliter ſecuto matrimonio, dotis petitio viro non competebat. Quapropter ſi ante impletum duodecimum annum repudiata conditione diſceſſiſſet, pecuniæ in cauſſam dotis numeratæ, quę dos fieri nuptiis minime ſecutis non potuerat,

d *l. A qua ætate. D. de teſtament.* e *l. Minorem. D. de ritu nuptiarum.* f *l. dotis promiſſio. D. de Iure dotium.*

tuerat, exemplo dotis, condictio ei dabatur, cum iiſdẽ tamen privilegiis quæ actioni de dote concedebantur. At, cum apud virum major 12 annis eſſe cœperat, tum matrimonio ſubſiſtente, in dotem pecunia numerata vertebatur. Interim verò dum pubertas conjugis expectabatur, ſiquidem ſponſalia interceſſiſſent, quamvis uxorem putaret eſſe qui duxerat, ſponſæ tamen vice ea habebatur *g*, eique vitium oblatum maritus ſponſi loco perſequi ex Severi reſcripto poterat *h*. Quod ſi ſponſalia non anteceſſiſſent, nec pro ſponſa nec pro uxore haberi poterat. Nec eo magis donationes ei factæ valebant, utpote quæ quaſi ad uxorem, non quaſi ad extraneam, factæ eſſent. Quanquam autem nuptiæ cum minore 12 annis non conſiſterent, in patrem tamen, qui filiam minorem duodecim annis nuptum collocaſſet, auctorque ei factus eſſet ad contrahendum, actio in factum ex edicto, Quod falſo tutore auctore geſtum eſt, non dabatur *i*. Ignoſcendum enim patri

g *l. cum hic ſtatus. §. ſiquis ſponſam. D. de donat. int. vir.* h *l. ſi uxor. §. divus. & §. ſi minor. D. ad l. Iul. de adult.* i. *l. penult. §. 1. D. quod falſo tut.*

patri prudentes cenſuere, ſi filiam ſuam maturius in viri familiam perducere voluerit. Præſumptum eſt quippe, propenſiori potius in filiam affectu, quam viri in fraudem illiciendi cauſſa; hujuſmodi nuptias eum conciliaſſe. Quam conjecturam capi paterna pietas & naturalis erga liberos caritas ſuadet. Non modo autem in matrimonio, ſed ne in concubinatu quidẽ, minor annis duodecim puella haberi jure licito poterat *k*.

Poſt ætatis vero inſpectionem, ad juſtam matrimoniorum conjunctionẽ, ſtatus ac conditionis eorum, qui matrimonio jungerentur, ratio habenda erat. Ac primum, inter liberas ac ſerviles perſonas, nuptias olim non conſtitiſſe, certo certius *l* eſt. Quinimo libera mulier, quæ cum alieno ſervo poſt trinam domini denuntiationem in conſuetudine perſeveraſſet, Senatuſconſulto Claudiano, quod à Juſtiniano ſublatum *m* eſt, libertatem amittebat, ſervitutique vindicabatur, quemadmodum Ulpianus in fragmentis Titulorum *n*, & Tertullianus

k *l.* 1. *in fin. D. de concub.* l *l. ſi neget. D. de liber. l. Proculus. D. de jure do. l.* 3. *C. de inceſt. nupt.* m. *Rubr. de Senat. Claudian. tol.* n. *C.* 3. *Tit.* 11.

lianus *o*, ſignificant. Quamobrem, ſi ancilla libero nupſiſſet, dotiſque nomine pecuniam numeraſſet, ſive ſciſſet ancillam ſe eſſe, ſive ignoraſſet; nec matrimoniũ erat, nec viri ea pecunia prius fiebat, quam tempore legibus ſtatuto penes ſe pro ſuo habitam ac poſſeſſam eam uſu cepiſſet. Plane, ſi apud virum ad libertatem perveniſſet, conciliabatur convaleſcebatque matrimonium: exindeque dotis nomen, ſi necdum uſucapio impleta eſſet, ſortiebatur: matrimonioque ſoluto, ejus, ut dotalis, repetitio competebat *p*.

Juſta vero matrimonia non inter liberas quaſcunque paſſim perſonas, ſed inter ſolos cives Romanos contrahebantur *q*. Nam cum Latinis peregriniſq; connubium, niſi id eis conceſſum eſſet, non erat. Teſtes ſunt Ulpianus in Titulorum fragmentis *r*, & Boethius in commentar. ad Topica Ciceronis. Ex quo Seneca lib. 4 de benefic. *Promiſi tibi,* ait, *filiam in matrimonium: poſtea peregrinus apparuiſti. Non eſt mihi cum extraneo connubium.* Macrob. lib. 1 Saturnal. cap. 6: *Libertinis vero nullo jure uti pratex-*

o *in lib. 2 ad uxor.* p *l. Proculus. D. de Iure dotium.* q *Inſtitut. de nupt. in prin.* r *Tit. 5.*

prætextis licebat: ac multo minus peregrinis, quibus nulla eſſet cum Romanis neceſſitudo. Itaque maximam apud populum invidiam Antonio conflavit, ab eo contra leges ac patriæ inſtituta contractum cum Cleopatra conjugium. Cuius facti indignitatem Plutarchus abſque nota prætereundam non cenſuit. Sic enim in ejus cum Demetrio collatione ſcribit: *Ἔπειτα τὴν ἀστὴν καὶ δικαίως γαμηθεῖσαν ἐξήλασε, τῇ ξένῃ καὶ μὴ κατὰ νόμους συνούσῃ χαριζόμενος.* Ægre etiam tuliſſe populum Romanum Xiphilinus narrat, quod Titus Berenicen Ægyptiacam in palatio uxoris loco habebat, ut proinde repudiare eam ſit coactus. Itaque, qui cives Romani non erant, connubii jus, niſi civitate impetrata, non habebant. Memoriæque adeo proditum eſt, Campanos, civitate Romana donatos, & à Cenſoribus Romæ cenſeri coactos, ut ſibi cives Romanas uxores ducere liceret, petiiſſe, &, ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas ſibi liceret, utque ante eam diem nati juſti ſibi liberi heredeſque eſſent. Quorum utrumque eis indultum eſſe, Livius refert lib. 37. Ex peregrino autem & cive Romana qui naſcebantur, peregrini naſcebantur: quoniam

lex

lex Menſia, quæ in hac parte legi naturæ derogabat *ſ*, ex alterutro peregrino natum, deterioris parentis conditionem ſequi jubebat *t*. At ejuſmodi peregrinitatis obſervationem tandem exoleviſſe, ſignificare videtur Prudentius lib. 2 contra Symmachum, his verſibus:

Diſtantes, ait, *regione plagæ, diviſaq; ponto*
Littora, conveniunt nunc per vadimonia ad unum
Et commune forum, nunc per commercia & artes
Ad cœtum celebrẽ, nunc per genialia fulcra
Externi ad jus connubii: nã ſanguine miſto
Texitur alternis ex gentibus una propago.

At à provincialibus, cujuſcunque ordinis aut loci eſſent, cum *a* Barbaris conjugia contrahi, Valentinianus & Valens prohibuere. quorum de ea re extat in Cod. Theod. conſtitutio.

Enimvero patribus cũ plebe connubium ne eſſet, 12 Tabulis ſancitum erat: quemadmodum Dionyſius Halicarn. lib. 11 Antiquit. cum Livio lib. 4 ab V. C. narrat. Nam, cum auſpicia plebeii non haberent, eaque apud ſolos patricios ſubſiderent, idcirco ne incerta prole au-

ſ *l. lex naturæ. D. de ſtat. homin.* t. *Vlpian. in fragment. Ti.* 5.

a *in l. un. de nupt. gentil. in Cod. Theod.*

le auſpiciorum jura turbarentur, inter eos connubium decemviri diremerunt. Quod tamen eorum legis caput non multum poſt temporis, tribunorum plebis contentione ac convitio, abrogatum eſſe, iidem docent.

Senatores etiam, ſenatorumve filii, libertinas uxores ducere prohibebantur. Quæ prohibitio quoniam ex *lege Iulia de maritandis ordinibus* deſcendit, neceſſario nobis ejus legis ſententia, breviter tamen, quoad ejus fieri poterit, explicanda eſt. Nam ab aliis dicta nec repetere, nec interpolare libet. Primum autem admonebo, Julium Octavium Cæſarem Auguſtum, compoſitis inteſtinis externiſque bellis, cum & orbi pacem, & ſibi, bona populi gratia, imperium conciliaſſet, ingraveſcente jam ætate, civitati reformandæ legibuſque ſcribendis animum adjeciſſe. Quam rem, jam factam, ut futuram, Ovidius lib. ultimo Metamorph. aſſentatorie ita canit:

Pace data terris, animum ad civilia vertet
Iura ſuum, legeſq; feret juſtiſſimus auctor,
Exemploque ſuo mores reget.

Legum autem earum quaſdam ipſemet conſulatum gerens tulit, quaſdam per

Coſs.

coſs. ordinarios, ſuffectoſue, rogari & ad populum ferri curavit. Etenim, ne antiquum reipublicæ ſtatum peſſumdare ſubvertereque videretur, legem inconſulto ſenatu, & cujus patres auctores prius facti non eſſent, protinus ferendam ſibi eſſe non cenſuit. Quemadmodum Zonaras ita ſcribit: *Οὐ μέντοι πάντα ἐθελογνωμόνων ἐνομοθέτει, ἀλλ' ἔστιν, ἃ καὶ εἰς τὸ δημόσιον προετίθει, ὅπως, ἄν τι μὴ ἀρέσῃ, ἐπανορθώσῃ.* Et alias; *Νόμους δὲ μετὰ ταῦτα ὁ καῖσαρ ἤνεγκε, καὶ τοῖς βουλευταῖς αὐτοὺς ἀναγνῶναι ἐπέτρεψε, ὅπως, εἰ μή τι ἀρέσκῃ, ἢ ἄμεινόν τι νοήσουσιν, εἴπωσιν.* Sic per coſſ. ſuffectos Papiam & Popeam legem de præmiis parentum tulit: quæ propter argumenti adfinitatem Juliæ conjungi ſolet. Quæ leges fama ſe ſupra ceteras, quarum ille princeps auctor fuit, extulerunt. Quota enim pars juris earum legum commemoratione vacat? aut quę frequentiores occurrunt, quam ex Jureconſultorum ad eas leges commentariis, inſcriptiones? Conſtat namque, non ex catalogo modo qui Pandectis Piſanis præfigitur, ſed & ex capitum inſcriptionibus, leges has Junium Mauritianum libris ſex, Marcellum totidem, Terentium Clementem æque atque Ul-

 pianum

pianum viginti, Paulum decem, Caium quindecim, interpretatos eſſe. Quorum ſi nobis ſcripta integra aut Juſtiniani facinus aut temporis injuria reliquiſſet, ſupervacanea & inanis omnis noſtra hæc opera eſſet. Nunc, quoniam, ſi non libenter, at patienter certe, tanta librorum veterum jactura ferenda eſt, earum, quæ tanquam ex vaſto incendio ſalvæ ad nos pervenerunt, reliquiarum intuitu, amiſſorum deſiderium leniamus; veteremque tam celebrium legum memoriam, eorum, quæ in manibus habemus, ope ab oblivionis injuria, qua fieri poterit diligentia, vindicemus. Qua in parte ſicubi fefellero, veniam me ab æquis judicibus exoraturum facile confido, eo quod, in tenebris, quod ajunt, micantes, & ſolis plerumque conjecturis res ignotas inveſtigantes, labi atque errare, humanum eſt. Ceterum, lex Julia, cujus capita aliquot explicare inſtitui, proprium, differentiæ ergo, de maritandis ordinibus nomen invenit: ad cujus præcepta Apuleius Apologia 2 ita alludit: *Lex Iulia, de maritandis ordinibus, nunquam in hunc modum interdicit: Vxorem in villa ne ducito.* Hanc etiam legem Horatius ſignat, in carmine ſeculari, cum ait: *Diva*

Diva producas ſobolem, patrumque
Proſperes decreta, ſuper jugandis
Feminis, proliſque novæ feraci
Lege marita.

Eadem lex, apud Ulpianum, in Inſtitut. tit 13, & 14, & tit. 15, & apud Juvenalem Saty. 6, legis Juliæ apellatione exaudienda eſt. Sed & ad eam referendum eſt, quod Tertullianus lib. adverſus Valentinianum ita ſcribit: *Credas enim, ubi de loco in locum tranſmigratur, leges quoque Iulias intervenire.* Complura autem capita habuiſſe eam legem, non eſt obſcurum. Nam & triceſimum quintum à Martiano memoratur *a*. Potiſſimum autem illud fuit, quo ſenatores, liberique eorum, libertinas, & quæ ipſæ, quarumve parentes, artem ludicram feciſſent, ducere prohibebantur: quod in hæc verba conceptum fuiſſe, Paulus teſtis eſt *b*: Qui senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve, ex filio nato, cuius eorum est, erit: ne quis eorum sponsam, uxoremve, sciens, dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipsa cuiusve pater materve

a *In l. capite. D. de ritu nupt.* b *in l. qui ſenator. D. de ritu nup.*

ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT: NEVE SENATORIS FILIA, NEPTISVE, EX FILIO, PRONEPTISVE, EX NEPOTE, FILIO, NATO, NATA, LIBERTINO, EIVE, QUI IPSE CUIUSVE PATER MATERVE ARTEM LUDICRAM FACIT, FECERIT, SPONSA NUPTAVE SCIENS DOLO MALO ESTO: NEVE QUIS EORUM DOLO MALO SCIENS SPONSAM UXOREMVE EAM HABETO. Quibus legis verbis ex jureconſultorum commentariis congrua interpretatio aptanda eſt. Ait lex: SENATORIS FILIUS. Senatoris filium, quemadmodum Ulpian. lib. I. ad l. Juliam exponit *a*, accipere debemus, non tantum naturalem, verum etiam adoptivum. Nec intereſt, à quo vel qualiter adoptatus ſit. Quod idcirco Ulpianus addidit, quia, cum per adoptionem dignitas non minuatur, ſed augeatur, etiam natalium ſplendorem ſenatoris filius, inferioris dignitatis homini, veluti plebeio, in adoptionem datus, retinet *b*. Cujus rei exemplum ex Publio Claudio Appii filio ſumi poteſt, quem, etiamſi ſe plebeio homini in adoptio-

a *L. Senatoris filium. D. de Senatorib.* b *l. per adoptionem. D. de adoptionib. l. 6. D. de ſenatorib.*

optionem dediſſet *c*, ſenatorem tamen manſiſſe, dubium non eſt. Ac nec jus originis in honoribus ſuſcipiendis, adoptione mutari, verum eſt *d*. Nec illud quidem intereſt, jam in ſenatoria dignitate conſtitutus ſuſceperit filium quis, an ante dignitatem ſenatoriam. Accedens quippe & ſuperveniens patri dignitas, in liberos quoque jam ante procreatos transfunditur *e*. Et ideo decurionis quoque filius non is dumtaxat habetur, qui ex patre decurione conceptus & natus eſt, ſed & is, qui ante natus eſt quam decurionis honor patri acceſſiſſet. Nec ſũ neſcius, ſuperiori ſententiæ videri quibuſdam refragari Conſtantini conſtitutionem *f*: quæ propter hyperbaton obſcuritate aliqua laborat: aliud tamen nihil ſignificat, quam, filios ac filias, qui quæve ante ſuſcepti ſuſceptæve fuerunt, quam in ſenatorum ordinem cooptati, vel alias, citra ſenatoriam dignitatem, clariſſimorum titulo patres eorũ earumve decorati eſſent, clariſſimatus nihilominus dignitate fruituros.

c *Cicero pro domo ſua.* d *l. ordine. §. ult. D. municipal.* e *l. 2. §. in filiis. D. de decurionib. l. moris. §. parentes. D. de pœnis.* f *l. ſi ſenator. C. de dignitatib. lib.* 11.

turos. quod his, quæ poſuimus, mirifice conſentit. Atque hæc quæſtio ab interpretibus ad filios ante regnum à patre adeptum conceptos ac genitos producta eſt. Quæ controverſia priſcis temporibus inter Xerxem & Arthemenem Darii filios incidit: cum hic, utpote natu maximus, ætatis privilegio regnum ſibi vindicaret, quod jus & ordo naſcendi & natura ipſa gentibus dedit: ille vero non ordine, ſed naſcendi felicitate, niteretur, regique ſe primum natum, fratre, qui ante privato natus eſſet, ſuperiorem, contenderet. Quam tamen litem arbiter, ab his addictus Anaphernes, ſecundum Xerxem dedit *g*. Sed hoc exemplum in ſimili deinde contentione Perſæ ſecuti non ſunt. Nam, cum Paryſatis minorem natu filium Cyrum Arſicæ, qui poſtea Artaxerxes nominatus eſt, præferendum contenderet, eo quod hunc privato, illum regnanti Dario peperiſſet, exploſa hac ſubtilitate, regnum ad Arſicam delatum eſſe, Plutarchus *h* auctor eſt. Sed enim, ne longius à re propoſita aberrem, quod ad adoptivum filium attinet, tandiu eum Senatoris filium habendum, Paulus lib. 2 ad l. Juliam

g *Iuſtin.li.* 2. *hiſtor.* h *in Artaxerxe.*

liam & Pap. bene monet *i*, quamdiu in familia manet,patriſque adoptivi poteſtate continetur. Emancipatus enim, tam jus, quam nomen filii, emancipatione amittit, adoptioneque quæſita adgnatio, è poteſtate dimiſſo eo, in totum perit. Civile quippe hoc vinculum contrario civili ac legitimo actu, id eſt, emancipatione, penitus diſſolvitur *k*. Ideoque in omni jure,finita patris adoptivi poteſtate, nullum ex priſtino jure veſtigium retinetur *l*. Proinde per adoptionem quæſita dignitas emancipatione extinguitur. At naturalibus liberis honorem, natalibus partum, emancipatio non adimit, nec minuit. Quæ enim à genere,à ſanguine,ab ipſo ortu emancipatis tribuerentur, ea manere eis incolumia conſtat *m*. Proindeque,emancipatum à patre ſenatore, ſenatoris nihilominus filium haberi, Ulpianus lib.1 ad l. Juliam ſcribit *n*. Idem adiicit,eũ,

 qui

i *in l.ſenatoris filium.D. de ſenatorib.* k §. *ult. Inſtit. de cap.min.* l *l. per adoptionem.D.de ritu nupt. l.ordine. §. ult.D. ad municipal.l.in omni. D.de adoption.* m. *arg.l.amiſſione. §.ult.cũ l.ſequ.D.de capit.diminu.&l.eũ qui.D.de interdict. & relegat.*n *l.emãcipatũ. D.de ſenator.*

qui poſt mortem patris ſenatoris natus ſit, quaſi ſenatoris filium eſſe. Aliam vero ejus cauſam eſſe, qui, poſtquam pater ejus è ſenatu motus eſt, conceptus & natus fuerit. Nam quæ patri mortis tempore inhæſit dignitas, ea veluti hereditario jure ad poſteros tranſmittitur: At, quæ vivo patre vitio ejus amiſſa eſt, ad liberos poſtea conceptos manare nequaquam poteſt *o*. Plane jam procreatis liberis patris caſum nõ obeſſe placuit. Similique modo, qui decurione patre editus eſt, licet poſtea pater ejus decurio eſſe deſierit, quaſi decurionis tamen filius, nec in metallum dari, nec aliis plebeiis ſuppliciis affici poterit *p*. Quodſi ante ejus conceptionem dignitate pater exutus ſit, ut plebeii filius in honoribus erit intuendus. Sed nec liberti ingrati delictum, propter quod in ſervitutem revocatur, filiis, ab eo, dum libertate potiretur, conceptis, nocet *q*. Ita, quod ad ſtatum, conditionis tempus ſpectamus. Benigne tamen, ac ſingulari iure, Juſtinianus conſtituit

o *l. ſenatoris filium. D. de ſenatoribus.* p *l. 2. §. in filii. D. de decurion. l. moris. §. penult. D. de pœnis.* q *l. ſi manumiſſus. C. de libert. & eor. libe.*

tuit *r*, ut, ſi curialis fortunę exortes ultro ſeſe & ſponte ſua curiæ dederint, ab iis, vel poſtquam curiæ adſcripti fuerint, concepti liberi, non curialem, ſed priſtinam patrum conditionem ſortiantur. Ceterum, filii appellatione etiam filia continetur *ſ*. Et tamen, ut ne ſenatoris filia libertino nubere poſſet, ſenatusconſulto ſpecialiter prohibitum fuit *t*, licet ad hanc quoque ſpeciem lex Julia porrigi potuiſſe videatur. Ait lex: Nepos ve. Filii appellatione, ſi nudam ac propriam verborum ſignificationem extra voluntatis cauſſam ſpectemus *u*, nepos non continetur. Et ideo nepotem exprimi neceſſe fuit. Porro, ſiquis & patrem & avum habuerit ſenatorem, & quaſi filius, & quaſi nepos ſenatoris intelligitur. Et, quanquam pater amiſerit dignitatem ante hujus conceptionē, avi nihilominus dignitas ei proderit *x*. Sequitur in lege: Ne quis eorum sponsam uxoremve. Senatores igitur, ſenatorumque liberi, liberti-

r, *in l. ult. C. de his qui ſponte munera.* ſ *l. ſi quis ita. D. de teſtament. tut.* t, *l. emancipatum. §. ul. D. de ſenatorib.* u *l. filii. D. de ver. ſig.* x. *l. emancipatum. §. ult. D. de ſenat.*

nas in matrimonio habere prohibentur, ne ampliſſimi ordinis dignitas hujuſmodi conjugii conſortio vileſcat. Eaque de cauſſa cum Acten libertam juſto ſibi matrimonio conjungere Nero cuperet, conſulares viros ſummiſiſſe dicitur *t*, qui regio genere ortam pejerarent. Et Seneca, lib. 7 Controverſiar., cum probare niteretur, magnos viros feciſſe ut libertinas uxores ducerent, veluti exempli loco ſubjunxit: M. *Cato coloni ſui filiam duxit uxorem, ſed ingenuam*. Ideoque exemplum propoſitioni non quadrat. Ex quo apparet, quod Diocletianus reſcripſit *v*, uxorem libertam ſuam manumiſſori, *ſi non ſit ex his perſonis, quæ ſpecialiter prohibeantur*, ducere non eſſe interdictum, ſic cum Accurſio accipiendum eſſe, ſi non ſenator ſit, ſenatoriſve filius, nepos. Tam enim ſuas, quam alienas libertas uxores ducere, qui ſenatoris dignitate prædíti, ſenatoribuſve orti ſunt, prohibentur. Proinde ſiquam ex familia ſua ancillam, ſenatoris filius, 20 annis minor, ad libertatem matrimonii cauſa perducere ſtudeat, non erit concedendum *x*: quoniam indigne il-

licite-

t *Sueton. in Nero. cap.* 28. v *in l. uxorem. C. de nupt.* x *l. ſi rogatus.* §. 1. *D. de man. vind.*

liciteque hujuſmodi conditionis mulierem ſit ducturus. Juſtæ ergo non ſunt nuptiæ, quas ſenatorii ordinis viri cum libertinis contraxerint. Cui conſequens eſt, nec dotem eſſe, quæ in ea matrimonia, quæ conſiſtere non poſſunt, minime cadit. Nec enim dos ſine matrimonio eſſe poteſt *y*. Ubicunque igitur matrimonium non eſt, nec dos eſt: proinde ex hac cauſſa caduca dos fiet *z*. Nec tamen, quod Accurſius exiſtimat, fiſco vendicabitur. Hoc enim in inceſtis demum nuptiis locum obtinet *a*. Quo fit, ut ſi libertina ſenatorem quaſi ingenua deceperit, & ei nupta ſit, actio in factum doli nomine, in eam ex divi Pii reſcripto *b* competat, quod ex dote, quæ nulla eſt, vir lucrum nullum fecerit. Ei quoque, quod poſuimus, conſequens eſt, ex ejuſmodi matrimonio juſtos patri liberos non naſci. Sequitur etiam, rerum amotarum actionem inter perſonas, quę ita coierint, ceſſare *c*. Ac nec viro, jure mariti, adulterii accuſatio, ob ſtuprum ab ea, quæ, quamvis uxoris animo habita

y *l. 3. D. de jure dot.* z *l. dote. D. de ritu nupt.* a *l. inceſtæ. D. de ritu nupt.* b *l. a divo. D. eod. tit.* c *l. ſi concubina. D. rer. amot.*

bita fuerit, uxor tamen eſſe non poſſit, commiſſum, competet: licet propter qualecumque matrimonium violatum, ne peccatum ſuum mulier impune auferat, jure extranei accuſatio admittatur *d*. Quamquā autem nuptiæ nō ſint, non eo tamen donationes, quaſi inter conjuges factæ, ratæ erunt *e*, ne lucro eis ſit illicita conjunctio. Alioquin meliore loco res eorum eſſent qui contra leges convenirent, quam qui juſtas & civiles nuptias contraherent: quod utique ratio non patitur. Quapropter, quaſi ab indignis ablata, quæ donata teſtamentove relicta erunt, in fiſcum cogentur *f*. Plane, ſi quis, in ſenatorio ordine agens, libertinam in matrimonium acceperit, quamvis interim uxor nō ſit, attamen in ea conditione eſt, ut, ſi vir dignitatem amiſerit, uxor eſſe incipiat *g*. ſic eveniet, ut, quæ ab initio non conſiſtebant nuptiæ, remoto poſtea obſtaculo impedimentoque, convaleſcant. Atquin, quæ ab initio minus valent, temporis

d *l. ſi uxor. §. ſed ſi ea ſit mulier. D. de adulter.* e *l. 3. §. videamus. D. donat. int. vir.* f. *l. cum hic ſtatus. in fi. D. de don. int. vir. l. 2. D. de his qua ut indign.* g. *l. ſi quis in ſenatorio. D. de rit u nupt.*

poris tractu non confirmari, pro regula traditum eſt *h*. Cui objectioni quidam inerpretes ut occurrant, iis nuptiis, quæ ab initio nullius momenti erant, vires, non ſolius temporis lapſu atque tractu, ſed perſeverantia conſenſus, qui poſt amotum impedimentum durat, accedere dicunt. Eoque pacto regulam contrariam flexu eludunt magis, quã elidunt. Mea hæc fuit ſemper ſententia, & ſic in animum induxi meum, regulam illam juris & productam longius, & latius acceptam eſſe, quam pateat. Ad ea namque dumtaxat, que teſtamentis dantur, relinquunturque, pertinere eam, & iiſdem prope cum Catoniana regula finibus ac terminis circunſcribendam eſſe, cenſeo. In quam me opinionem etiam Rufinus impellit, qui eam regulam ita extulit *i*: *Quæ ab initio inutilis fuit inſtitutio, ex poſtfacto convaleſcere non poteſt*. In ceteris vero ſpeciebus atque cauſis falſam eam eſſe, perſpicuum eſt. Conſtat ſiquidem, inutiles ab initio nuptias multis poſtea ex cauſſis conciliari. Ut ecce, ſi ancilla libero nupſerit, & apud eundem virum libera facta ſit, matrimonium,

h *l. quod initio. D. de diverſ. reg. jur.* i *in l. penult. D. de diverſ. reg. jur.*

nium, ab initio inutile, convaleſcit *k*. Pari modo, ſi minor 12 annis domum ducta ſit, licet ab initio nuptiæ nō ſint, ſi tamen apud virum decimum quartum annum impleverit, juſta & legitima uxor fiet *l*. Similiterque, quod contra mandata ab his, qui officium aliquod in provincia gerunt, contractum fuerit matrimonium, ſi, eo depoſito, in voluntate conjuges perſeverent, cōvaleſcit *m*. Ac, ne in ſolo nuptiarum ſermone hereamus, etſi pecuniæ alienæ numeratione mutuum non contrahatur *n*, conſumptis tamen nummis naſci condictionem, minime eſt ignotum *o*. Sed, etſi aliena pecunia ſolvendi cauſſa detur, quamquam liberationem ejuſmodi ſolutio ab initio non pariat, conſumpta tamen ea ab eo qui accepit, liberatio procedit *p*. Longum eſſet, exempla omnia, quæ ex libris noſtris promi poſſunt, recenſendo enumerare, quibus comprobetur, multa, quę ab origine effectum

k *l. Proculus. D. de jure dot.* l *l. minorem. D. de ritu nupt.* m *l. eos qui. D de ritu nupt. l. etſi contra. C. de nupt.* n *l. 2. §. mutui. D. ſi cer. pet.* o *l. nam etſi fur. D. ſi cert. pet.* p *l. ſi quis pro eo. §. ſi nummos. D. de fidejuſſorib.*

fectum non habuere, poſtea, ſublatis obſtaculi impedimentique cauſſis, cõfirmari ac corroborari: ut, extra teſtamentarias quæſtiones ſuperiori regulæ locum non eſſe, veriſſime pronuntiare mihi poſſe videar. Atque hæc fuit veteris illius interpretis, cujus non ita pridem in lucem miſſæ ſunt breves in Tit. de diverſis regulis juris antiqui notæ, ſive is Placentinus eſt, ſeu quis alius, (nihil enim præter conjecturam habemus,) ſententia. Verum, quæ ad alia excurrit, ad inſtitutum jamjam revocetur oratio. Si ſenatori indulgentia principali fuerit permiſſum, libertinam juſtam uxorem habere, poſſe eam juſtam uxorem eſſe, Ulpianus prodidit *q*. Illud olim in dubium venit, ſi quis, libertinæ nuptiis devinctus, deinde in collegium ſenatorum cooptaretur, num matrimonium dirimeretur. Vetus quidem juriſprudentia ob ſupervenientem dignitatem nuptias ſolvi credebat, quando in eum caſum res cecidiſſet à quo incipere utiliter non potuerat. Quod Juſtiniano diſplicuit; qui matrimonium nihilominus manere, & hoc bono eventu uxorem frui voluit *r*. Enimvero, ſi libertino

q *l. ſi ſenatori. D. de ritu nupt.*

r *l. ult. C. de nupt.*

ſena-

ſenatoris filia nupſerit, licet poſtea pater ſenatu ob turpitudinem moveatur, nihilominus ea juſta uxor fiet *r*: cum invidioſum ſimul & iniquum ſit, quæſitam liberis dignitatem propter patris crimen auferri. Senatoris certe filia, quæ artem ludicram, vel corpore quæſtum fecerit, aut judicio publico damnata ſit, libertino impune nubit *ſ*. Nec enim huic honos ſervandus eſt, quæ tanto ſe dedecore maculaverit, nominique ſuo tam inſignem ignominiæ notam inuſſerit. Sed &, quæ ſenatorio quidem ſanguine creta non eſt, ob matrimoniũ tamen cum Senatore contractum clariſſimæ fœminæ nomẽ adepta eſt, mortuo marito, libertino recte nubit *t*. Nam ſolas ſenatorum filias, nepteſque, à libertinorum nuptiis lex repellit.

Indignos autem hujuſmodi nuptiis libertinos haberi, licet ſe patrono homini ingenuo adrogandos dederint, Marcellus lib. 1 l. ad Jul. ſcribit *a*: quandoquidem publica ingenuitatis jura hujuſmodi adrogatione non ſint adepti.

Quo

r *l. generali. in fi. D. de ritu nup.* ſ *l. ſenatoris. D. de ritu nupt.* t *l. cum te. C. de nupt.* a *l. ſciendum. D. de ritu nupt.*

Quo pertinet Maſſurii Sabini à Gellio relatus locus, in quo ita eſt *b*: *Libertinos vero ab ingenuis adoptari poſſe, Maſſurius Sabinus ſcripſit. Sed id neque permitti dicit, neque permittendum eſſe unquam putavit, ut homines libertini ordinis per adoptionem in jura ingenuorum invadant. Alioquin, inquit, ſi juris antiquitas iſta ſervetur, etiam ſervus à domino per prætorem in adoptionem dari poteſt.* Et hoc eſt quod ab Ulpiano definitur *c*: *Eum, qui ſe libertinum fatetur, nec adoptando ingenuum facere patronum poſſe.* Tametſi enim patrono libertum ſuum cauſſæ cognitione adhibita adrogare liceat, tamen in ejus unius perniciem, damnum ac præjudicium, privataque ejus familiæ jura, ea adrogatio valet *d*. Ceterum, ingenuitatis ornamenta omnia adrogato nequaquam confert ac tribuit. A quo non abhorret, quod Syneſius epiſtola prima, lubenter ſe, ſi per leges, acerrimas ingenuitatis patronas, liceret, ſpurios ſuos liberos in locum legitimorum adoptaturum, ſcribit in hunc modum; Παρ᾽ ἐμοῦ δ᾽ οὕτως ἠγαπήθη δια-

φερόν-

b *lib.5.noc. Attic. cap. 19.* c *in l.ult. D. de ſtatu homin.* d *l. cum eum. C. de adoptionib.*

φερόντως, ὡς ἤδισ' αὐτὸν εἰσποιῆσαι φιλοσοφίᾳ, καὶ τοῖς γνησίοις ἐγκρῖναι. ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὔ φασιν ἐπιτρέψειν οὐδὲ οἱ νόμοι τῆς πολιτείας. δεινοὶ γάρ εἰσιν τῆς δυσγενείας προστάται. Eademque ratione naturalem in ſervitute quæſitum filium, in poteſtatem quidem patris principis beneficio redigi poſſe, libertinum tamen ſemper manere, ex Ulpiani lib. 4 ad l.Iul. & Pap. traditur *e*. Plane liberti alieni adrogatio non admittebatur *f*, ne jure ſuo manumiſſor fraudaretur. Quare, ſi libertum eum eſſe liqueret, qui ſe adrogandum non patrono dare ſtuderet, nequaquam ferenda hæc, quæ patrono facta fuiſſet, injuria credebatur. Quod ſi per obreptionem, conditione ſua celata, ſtatuque diſſimulato, in alienam familiam cum capite ſuo fortunas libertus tranſtuliſſet, patroni tamen jus integrum nihilominus manebat *g*.

Quæri poteſt, an, ſi aureos annulos ab imperatore libertus acceperit, à ſenatoriis nihilominus nuptiis ſubmoveatur. Quam quidem quæſtionem ab Ulpiano

e *in l.ult.D. de adoptionib.* f *l.ult. D. de adoptionib.* g *l. ſed ſi hac lege.§. patronum.D.de in jus vocat.l.1. §.nepos.D.ſi quis à parent.*

Ulpiano lib.1 ad l. Jul. tractatam fuiſſe, ſuſpicor. Eoque referendum eſſe caput illud quod ſub Rub.de jure aureor. annulor. à Triboniano relatum eſt in hæc verba : *Libertinus , ſi jus aureorum annulorum impetravit, quamvis jura ingenuitatis ſalvo jure patroni nactus ſit, tamen ingenuus intelligitur.* Aureorum enim annulorum beneficio liberti omnia ingenuitatis munia, ſalvo tamen patronorum jure, cui per principem nihil detrahitur, conſequuntur *h*. Eaq; de cauſa aureis annulis honorem libertorum augeri, conditionem non mutari, traditum eſt *i*. Denique, vivere eos quaſi ingenuos, mori ut libertos *k*, quod in eorum bonis omnia ſibi patronatus jura patroni vindicent *l*. Longe minor de eo, qui natalibus ſit reſtitutus, dubitatio eſt. Hic enim per omnia ingenuus fit, perindeque habetur ac ſi medio tempore maculam ſervitutis non ſuſtinuiſſet *m*. Et ideo in hujuſmodi reſtitutionibus patroni voluntas & conſenſus exquiri

h *l.ult.D.de jure aur. annul.* i *l.pen.D. de jure aur. annul. l.ſed ſi hac lege.§.ſed ſi jus.D.de in jus vo.* k *l.1. C.ad l.viſcell.* l *l.etiã. D.de bon. libert.* m *l.1.2.3.D.de natal.reſtitu. l.imperialis.C.de nupt.*

quiri ac explorari ſolet: cui jura omnia, quæ ex manumiſſione competebant, depereunt.

Præterea ſenatores, ſenatorumve filii, eas ducere prohibentur, quæ ipſæ, quarumve pater, mater, artem ludicram fecerint. De patre autem matreque tantum lex loquitur. Et ideo, avum vel aviam artem ludicram feciſſe, nihil nocet *a*. In odioſis enim, quæ interpretatione adjuvanda non ſunt *b*, patris appellatione avum non comprehendimus. Veluti in lege Iulia de adulteriis, qua patri filiam in adulterio deprehenſam occidendi jus datur, patris appellatio ad avum minime porrigitur *c*. Aliter atque in his quæ benigne atque favorabiliter conſtituuntur, in quibus, patris appellatione avum contineri, juſta interpretatione recipitur *d*. Et ita patribus lege Papia ſervatum jus antiquum avis quoque Nerva, Plinio teſte *e*, indulſit. Secundum quæ legem municipalem Pariſienſis præfecturæ, quæ patri, filii ſine liberis mortui, certam bonorum ſpeciem defert, Pariſienſis curia ad avum produ-

a *lege Iulia.*§.1. *D.de ritu nup.* b *l. cum quæreretur.D.de lib.& poſt.*c *l.patri.*d *l. juſta.D. de verb.ſignif.* e *in Panegyric.*

producendum eſſe pronuntiavit. Sed & illam principis conſtitutionem, qua ceſſiones actionum, mutandi judicii cauſſa, præterquam à patre, filio, & aliis exceptis perſonis, factæ, inhibentur, avum complecti obtinuit, licet de patre duntaxat loquatur. Patrem autem hic juſtum intelligimus, ſive is naturalis ſit, ſive adoptivus. In matre nihil refert, juſta ſit, an vulgo conceperit *f*. Nam mater quidem ſemper certa eſt, etiamſi vulgo conceperit: vulgo vero quæſitorum incertus pater eſt, cum ſolum populum patrem ciere poſſint. Unde feſtivo ſcommate Diogenes quendam vulgo editum lapides in vulgus jacientem repreſſit; cavendum ei eſſe, admonens, ne patrem ictu offenderet. Quod belle quoque Syneſius epiſt. 3, de vulgo quæſitis loquens, expreſſit. Τοῖς γὰρ, ait, οὕτω γεγονόσιν, ἀποδέδεικται μὲν ἡ μήτηρ, ὁ δὲ λοιπὸς τῶν γονέων ἀμφισβητήσιμος. ὅσον οὖν ἀμφοτέροις παρὰ τῶν εὖ γεγονότων ὀφείλεται, τοῦτο πᾶν ἥκειν ἔδει παρὰ τῶν ἀπατόρων εἰς τὰς μητέρας. Solius ergo matris, quam partus ipſe indubitate demonſtrat, merito turpitudo ſpectatur, non etiam patris, quem promiſcuus matris concubitus aut ignotum, aut certe incertum

f l. lege Iulia. D. de ritu nupt.

reddit,

reddit. Quodſi poſt legitime copulatas nuptias Senatoris ſocer, ſocruſve, artem ludicram facere cœperint, non idcirco ab initio recte contractum matrimonium diſſolvetur. At ſi ipſamet uxor artem ludicram facere cœperit, utique dimittenda erit. Honeſte enim in matrimonio retineri non poteſt.

Ait Lex, ARTEM LUDICRAM, veluti mimicam, hiſtrionicam, & quamcunque aliam ſcenicam. Artem enim ludicram facere dicuntur, qui operas ſuas in ſcenam ſaltandi geſticulandive cauſſa locant, vel etiam extra ſcenam geſticulantur *g*. Athletæ plane, thymelici, xyſtici, agitatores, & qui aquam equis refocillandorum eorum cauſſa ſpargebant, ceterique omnes, qui ſacris & in deorum honorem inſtitutis certaminibus deſerviebant, item deſignatores, quos βραβευτὰς vocabant, artem ludicram facere non exiſtimabuntur, quemadmodum Ulpianus, ad edictum prætoris de his qui notantur infamia, explicat *h*. Eodem jure etiam *Attellanarum actores* habitos obſervavi: quod genus ludorum

g *l.mater.§.ult.D.de adult.l.2.§.ult.de his qui not.infam.* h *l.athletas.D.de his qui not.inf.*

ludorum ab Oſcis acceptum juventutem tenuiſſe, nec ab hiſtrionibus pollui paſſam, eoque inſtitutum, ut earum actores, velut artis ludicræ expertes, notæque vacui, neque tribu moverentur, nec à ſtipendiis militaribus repellerentur, Livius *i* cũ Valerio Max. *k* ſcribit. Proinde & his jus erat, non cogi in ſcena perſonam ponere, quod cæteris hiſtrionibus pati neceſſe erat, quemadmodum ex Sexto Pompeio Paulus adnotavit *l*. Erant vero Attellanę, ut eſt à Donato *m* & Diomede *n* ſcriptum, ſalibus atque jocis compoſitæ fabulæ, quæ vetuſtam in ſe elegantiam, delectationemque Italica ſeveritate temperatam, laſcivia ac petulantia vacuam habebant. Eſtque ab Attella id earum nomen, Oſcorum civitate, in qua primum actitatæ ſunt, ductum. Quas non in libera tantum Republica, ſed vel imperatorum temporibus in uſu fuiſſe, duo Tranquilli loci arguunt. Quorum unus eſt in Tiberio *o*, in hæc verba: *Vnde nota in Attellanico exodio proximus ludis adſenſu maximo excepta percrebuit, hircum vetulum capreis naturam ligurire.* Alter in Galba *p*, his verbis:

i *l.7.ab V.C.* k *lib.2.c.1.* l *lib.14.* m *in Teren.* n *lib. 3. de art.gram.* o *cap. 46.* p *c. 13.*

verbis : *Siquidem, Attellanis notiſſimum canticum exorſus, venit Ioſimus à villa, cuncti ſimul ſpectatores conſentiente voce reliquam partem retulerunt, ac ſæpius verſu repetito egerunt.* Hoc idem Spartian. in Hadriano comprobat : *In convivio tragœdias, comœdias, Attellanas, ſambucas, pro re ſemper exhibuit.* Exodia vero huic fabularum generi inſerta, ex ſuperiore Tranquilli loco liquet. Quod & Juvenalis indicat : (*lanæ.*
Ruſticus, inquit, *exodio riſu movet Attel-*
Livius, qualia ea fuerint, exponit *q*, in hunc modum : *Iuventus hiſtrionibus fabularum actu relicto, ipſa inter ſe more antiquo ridicula intexta verſibus jactitare cœpit, quæ inde exodia poſtea appellata, conſertaque fabulis potiſſimum Attellanis, ſunt.* Attellanarum utique probatiſſimos actores, Nonium & Pomponium, Macrobius memorat : poſt quos diu jacentem artem Attellaniam ſuſcitaſſe Mummium ſcribit *r*. Ac plane Pomponii, celebris Attellanarum ſcriptoris, apud Senecam *ſ* fit mentio. Enimvero mimi, pantomimi, hiſtriones, ὀρχησταὶ, qui fracto, molli, atque effœminato geſtu motuque

q *lib.7 ab V.C.* r *lib. Saturnal.cap.*10.
ſ *controv.3 lib.* 7.

tuque corporis, & muto manuum ſermone, res quaſcunque fictas geſtaſve exprimebant, & ita oculis ſubiiciebant ut manibus quodammodo loqui viderentur, artem ludicram facere proculdubio cenſebantur. De quorum artificioſa ſaltatione, ſi, quæ cogitatione complexus, aut obſervatione conſecutus ſum, ea hic effundere vellem, latiſſimus certe digreſſionis excurſioniſque campus pateret. Sed ne parergis liber hic turgeſcat, magis eſt, ut proprium ei tractationi librum aliquando, ſi deus dederit, exiturum deſtinemus.

Interim vero, quo loco ac numero ejuſmodi voluptatum artifices olim fuerint, ſcire intereſt. Idque ipſa legis, in qua conſtitimus, prohibitio exigit. Hoc enim expoſito, nemini dubium relinquetur, cur ab earum nuptiis, quarum pater artem ludicram feciſſet, ſenatores ſenatorumque filios lex Julia repulerit. Artem plane ludicram, ſcenamque totam, veteres in probro duxiſſe, genuſque id hominum non modo honore civium reliquorum carere, ſed & tribu moveri, cenſoria notatione voluiſſe, Cicero lib. 4 de Repub. ſcripſerat, ut à B. Auguſtino lib. 2 de Civit. dei cap. 13 re-

 fer-

fertur. Idemque lib. 1 de conſenſu Euangeliſt. cap. 33; *Nonne Cicero,* ait, *cum Roſcium quemdam laudaret hiſtrionem, ita peritum dixit, ut ſolus eſſet dignus qui in ſcenam deberet intrare, ita virum bonum, ut ſolus eſſet dignus qui eo non deberet accedere. Quid aliud apertiſſime oſtendens, niſi illam ſcenam eſſe tam turpem, ut tanto minus ibi eſſe homo debeat, quanto magis fuerit vir bonus?* Unde Terullianus in lib. de Spectaculis; *Etenim,* ait, *ipſi actores & adminiſtratores ſpectaculorum, locum, quadrigarios, ſcenicos, xyſticos, harenarios illos amentiſſimos, quibus viles animas feminæ, aut illi etiam corpora ſua ſubſternunt, propter quos in ea committunt quæ reprehendunt, ex eadem parte, qua magni faciunt, deprimunt, & diminuunt: immo manifeſte damnant ignominia & capitis mutatione: arcentes curia, roſtris, ſenatu, equite, ceteriſque ordinibus ſimul & ornamentis Quiritium.* Arnobius lib. 7 adverſus gentes: *Exiſtimatur tractari ſe honorifice Flora, ſi in ludis flagitioſas conſpexerit res agi, & migratum à lupanaribus in theatra. Itane iſtud non eſt deorum imminuere dignitatem, dicare & conſecrare turpiſſimas res diis, quas cenſor animus reſpuat, & quarum*

rum actores inhoneſtos eſſe jus veſtrum, & inter capita computari indicavit infamia? Quam veluti amentatam haſtam veriſſime Arnobius, ex ipſo Quiritium jure, in eos torſit. Edicto nanque prætoris infamia notabantur *a*, qui artis ludicræ, pronuntiandive cauſſa, in ſcenam prodiiſſent. Quapropter Æmilius Probus, in præfatione libri De vita excellentis imperatoris; *Magnis*, inquit, *laudibus tota fuit Græcia, victorem olympiæ citari. In ſcenam vero prodire, & populo eſſe ſpectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini: quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia atque ab honeſtate remota ponuntur.* Hujus rei argumentum eſt, quod, qui ad principem provocantem, eum, qui artem ludicram faceret, torſiſſet, verberaſſet judex, lege Julia de vi publica: contra atque ſi idem in reliquorum civium corpus admiſiſſet, non apprehendebatur *b*, ipſamet legis exceptione nominatim tutus: quæ genus id hominum, quaſi beneficio ſuo indignum, aſpernabatur. Quinetiam Hylam pantomimum, querente prætore, in atrio domus ſuæ Auguſtum flagel-

a *l.1. D. de his qui not. infam.* b *Paulus lib.5. Sententiar. Tit. de vi publica.*

lis (quod erat ſervile ſupplicium) verberaſſe, Tranquillus memorat *c*: ubi & illud refert, magiſtratibus omni loco omnique tempore coercitionem, in hiſtriones lege veteri permiſſam, Auguſtum ademiſſe. Marito etiam cum paucas omnino perſonas in uxoris adulterio deprehenſas occidendi jus lex Julia de pudicitia daret, id ei licere in eos, qui artem ludicram facerent, noluit *d*. Accuſandi quoque & publico judicio reos poſtulandi, his, qui artem ludicram feciſſent, poteſtas denegabatur *e*. Proinde & hujuſmodi artem citra capitale flagitium exercere miles non poterat. Tiberium quidem certe, Dio auctor eſt *f*, hiſtriones urbe expuliſſe, arteque ea interdixiſſe, quod & feminas ignominia adficerent, & turbas excitarent. Contra, Caius eos, ſtatim atque imperio potitus eſt, eodem Dione teſte *g*, revocavit. Rurſus Domitianus ſcenam his interdixit, ut Sueton. in ejus vita memorat *h*, intra domum dumtaxat exercendi artem jure conceſſo. Fuit plane tempus, cum nec equitibus ſcena indecora

cora

c *in Auguſto, cap.* 45. d *l. marito. D. ad l. Iul. de adulter.* e *l. qui judicio. D. de accuſat.* f *lib.* 57. g *lib.* 59. h *cap.* 7.

cora eſſet, ut eam illis Senatuſconſulto Auguſti temporibus interdici neceſſe fuerit. Quod Suetonius in Auguſto docet *i*, his verbis: *Ad ſcenicas quoque & gladiatorias operas equitibus Romanis aliquando uſus eſt, verum priuſquam ſenatuſconſulto interdiceretur.* Quod idem Dio ita refert, lib.54: Ἐπειδήπερ καὶ ἱππεῖς, καὶ γυναῖκες ἐπιφανεῖς, ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ καὶ τότε γε ἐπεδείξαντο, ἀπηγόρευσεν, οὐχ ὅτι τοῖς παισὶν τῶν βουλευτῶν, ὅπερ που καὶ πρὶν ἐκεκώλυτο, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκγόνοις, τοῖς τε ἐν τῇ ἱππάδι δηλονότι ἐξεταζομένοις, μηδὲν ἔτι τοιοῦτον δρᾶν. Ex quo lucem accipiet alter Suetonii in Tiberio locus, quo ex juventute utriuſque ordinis profligatiſſimum quemque, quominus in opera ſcenæ harenæve edenda ſenatuſconſulto teneretur, famoſi judicii notam ſponte ſubiiſſe narrat *k*. Poſtea tamen, quod & mirum viſum iri præmonet, equitibus gladiatorium ludum indulgentia quadem permiſſum fuiſſe, Dio auctor eſt *l*. Καὶ τοῖς ἱππεῦσιν, ait, ὃ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις, μονομαχεῖν ἐπετράπη. Αἴτιον δὲ, ὅτι ἐν ὀλιγωρίᾳ τινὲς τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐπ' αὐτῷ ἐπικειμένην ἐποιοῦντο. Ἐπεὶ γὰρ μήτ' ὄφελός τι τῆς ἀπορρήσεως ἐγίγνετο, καὶ τιμωρίας μείζο-

i *cap.43.* k *cap.35.* l *lib.56.*

μείζονος ἄξιοι εἶναι ἐδόκουν, ἢ καὶ ἀποτρα-πήσεσθαι ἐνομίσθησαν, συνεχωρήθη τοῦτο σφίσι ποιεῖν, καὶ οὕτως ἀντὶ τῆς ἀτιμίας θάνατον ὀφλισκάνειν. Suetonius etiam, Neronem quadringentos ſenatores, ſexcentoſque equites Romanos, & quoſdam fortunæ atque exiſtimationis integræ, ad ferrum exhibuiſſe, narrat *m*. Proinde, Vitellio imperante, quemadmodum Tacitus ſcribit, ſevere cautum fuit, ne equites Romani ludo & harena polluerentur, cum priores id principes pecunia & ſæpius vi pertuliſſent. Ac, Domitianum quoque, quæſtorium virum, quod geſticulandi ſaltandique ſtudio teneretur, ſenatu moviſſe, traditum eſt *n*.

Quod autem ait lex, FACIT, FECERIT: cum effectu accipiendum eſt *o*. Et ideo, qui operas ſuas locaverit ut in ſcenam prodiret tamen, lege contineri non videtur *p*. Factum enim, nō voluntas, apprehenditur. Quo pertinet apud Quintilianum *q* propoſita quæſtio, an theatrali lege, quæ eum, qui artem ludicram exercuiſſet, à 14 primis theatri ordi-

m *In Nerone, cap.*12. n *Suet. in Domit. cap.*8. o *arg. l.*1.*§. hæc verba. D.quod quiſque iu.* p *l.*3. *D.de his qui not. infam.* q *lib.*3. *inſtit. orat. cap.*6.

ordinibus arceri volebat, is, qui prætori in hortis oſtenſus eſſet, nec tamen productus, contineretur. Cui non abſimilis & alia quæſtio tractatur apud eundem, aut alium, Quintilianum, Decla. 302. Certe in ſenatuſconſulto *r* de poſtulando, & in alio legis Iuliæ capite *ſ*, ſola operarum ad beſtias depugnandas locatio, etiam nulla pugna ſecuta, notat. Ita quippe utrubique verba ſcripta ſunt. In edicto autem prætoris de infamibus, quod ad ludicram artem attinet, conſilium ac conatus non punitur.

Ceterum, huic legis Juliæ capiti congruenter Conſtantinus ſanxit, ut ne ſenatoribus, præfectis, duumviriſve, vel ſacerdotibus municipiorum, libertam, libertæve filiam, ſcenicam, vel ſcenicæ filiam, tabernariam, tabernariæve filiam, vel lenonis, aut harenarii filiam, uxorem habere liceret. Quam conſtitutionem Valentinianus & Martianus in Novellis laudant *a*. Ei vero Juſtinianus, quantum ad ſcenicas perſonas attinet, derogavit *b*, conſtituens, mulieribus,

r *l.* 1. §. *in ſenatuſconſulto. D. de poſtul.* ſ *l. qui libertinus. D. de oper. libert.* a. *Tit.* 4. *Novel. Mart.* b *in l. imperialis. C. de nuptiis.*

quæ pudorẽ ſuum ſcena aut ludo quandoque polluiſſent, ſi, derelicta inhoneſta converſatione, honeſtiorem commodioremque vitam fuerint amplexæ, licere principali reſcripto, cuilibet perſonæ, quacunque dignitate præditæ, nubere, quaſi omni priſtinæ vitæ macula pœnitentia, principiſque beneficio, diluta atque abſterſa.

Addidit vero legi Juliæ ſenatus, ut neque damnatam publico judicio ducere uxorem, aut retinere jus eſſet *c*. Damnatam accipe eam quæ non provocavit. Ceterum, ſi provocavit, nondum damnata videtur. Idem eſt, etſi ab eo, qui jus damnandi non habuit, damnata ſit. Damnata enim tum videtur cum damnatio tenuit. Quam ego interpretationẽ ex ſimilibus aliis locis haurio *d*. Publico plane judicio damnata non videtur, quæ calumniæ prævaricationiſve nomine, ex cauſſa publici judicii ſit condemnata, licet infamiæ notetur *e*. In calumniatores enim nulla publica quæ-

ſtio

c *l. palam. §. ſenatus. D. de rit. nup.* d *l. edicto. D. de bonor. poſſ. l. 2. §. ult. D. de pœnis. l. furti. §. 1. D. de his qui notant. infam.* e *l. palam. § ſi qua calumniæ. D. de ritu nup.*

ſtio conſtituta eſt. Nam, etſi lege Remnia eis pœna irrogata ſit, non tamen in publicorum judiciorum legibus lex ea numeratur. Igitur, ſi, ob publici judicii accuſationem per calumniam inſtitutam, ſive ob privatum judicium per calumniam motum, ut calumniatrix mulier, damnata ſit, ſenatuſconſulto non continetur. Ergo dicet aliquis, publico judicio reos poſtulare mulieribus licet. Quod ita verum eſt, ſi ſuam, ſuorumque injuriam exequantur, vel læſæ majeſtatis, aut annonæ fraudatæ accuſationem perferant. His enim ex cauſſis ad accuſationem publici judicii admittuntur *f*: quam ſi deſtituiſſe arguantur, ob eamque rem damnatæ ſint, à ſenatorum nuptiis idcirco non arcebuntur, quod prævaricationis crimen in hac ſpecie judicium publicum non ſit *g*. Porro, ſenatoriis perſonis exceptis, cæteris omnibus ingenuis libertinas uxores ducere lege Papia conceſſum fuiſſe, Celſus teſtis eſt *h*. cujus ipſa verba ſubjeci: *Lege*

 Iulia

f l.de crimine.C. qui accuſ. nō poſ.l.qui accuſare. l.hi tamē.l.mulierem.D.de accuſ. l.ulti.D.ad l.Iul. de an.l.in quæſtionibus. D. ad l.Iul. majeſt. *g l. 3.§.ul.D.de prævaricator.* h *in l.lege Papia.D.de ritu nup.*

Iuliæ Papia cavetur, omnibus ingenuis, præter ſenatores, eorumque liberos, libertinas uxores habere licere. Quod & Dio comprobat *i*, de Auguſto loquens. Ἐπειδὴ δὲ, ait, πολὺ πλεῖον τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος τοῦ εὐγενοῦς ἦν, ἐπέτρεψε καὶ ἐξελευθέρας τοῖς ἐθέλουσι, πλὴν τῶν βουλευόντων, ἄγεσθαι, ἔννομον τὴν τεκνοποιίαν αὐτῶν εἶναι κελεύσας. Quæ verba latine reddam, quoniã in hac parte recta non eſt, quod ejus pace dictum ſit, Xylandri interpretatio: qui εὐγενῆ illic pro patritio accepit, cum ingenuum procul dubio ſignificet. Sic enim Theophilus lib. 1. Inſtitut., & Conſtantin. Harmenop. lib. 1. tit. ult. εὐγενῆ definiunt, ὁ ἅμα τῷ τεχθῆναι ἐλεύθερός ἐστι, id eſt, *qui ſtatim ac natus eſt, liber eſt.* Itaque recta eſt hæc, quæ ſequitur, illius loci interpretatio: *Iam vero, quoniam maſculorum ingenuorum numerus major erat, quam mulierum, poteſtatem fecit omnibus pro arbitrio, ſenatoribus exceptis, libertini generis uxores ducere, juſtoſque eſſe, qui inde ſuſciperentur, liberos conſtituit.* In eundemque lapidem & Zonaræ interpres impegit in eadem Auguſti conſtitutione referenda. Nam Zonaras ipſamet Dionis verba in ſuos

i *lib.* 54.

ſuos annales tranſcripſit: nec diſſimilitudo ulla eſt in verbis, præterquã quod pro ἐξελευθέρας, ἀπελευθέρας, pro βουλευόντων, βουλευτῶν Zonaræ codex habet. Hoc vero eſt, quod Mauritianus ſignificat k; *Obſervandum eſſe*, inquiens, *ut inferioris gradus homines, equeſtris ut puta vel plebeii ordinis, uxores ducant eas, quas, qui altioris dignitatis ſunt*, veluti Senatores, *ducere, legibus, propter dignitatem, prohibentur.*

Excipiebat autem lex quaſdam perſonas, quas ne inferioris quidem ordinis hominibus, dum modo ingenuis, ducere permittebat. Veluti lenam, à lenone lenave manumiſſam, vel eam, quæ palam quæſtum corpore faceret, feciſſet. Item in adulterio deprehenſam, vel judicio publico damnatam, vel quæ artem ludicram exercuiſſet. Cuius exceptionis auctorem laudo locupletem, Ulpianum nimirum, in fragmentis titulorum ex ejus Corpore excerptorum, Tit. de cœlibe, orbo, ſolitario. Atque ad hoc legis Juliæ de maritandis ordinibus caput referenda eſſe cenſeo, quæcunque de ingenuorum ſtatu & conditione ex Ulpiani libris ad l. Jul. & Pap. in

k *l. obſervandum. D. de ritu nupt.*

in Pandectis tractata reperiuntur. Ingenuum namque habendum eum qui ingenuus pronuntiatus fuiſſet, licet natura & re vera ingenuus non eſſet, Ulpianus lib.1 ad l. Jul. tradiderat, ut ex inſcriptione l. ingenuus. D. de ſtatu homin. liquet. Idque nimirum propter rei judicatæ auctoritatem, quæ pro veritate habeatur. Unde & hauſta eſt illa juris regula, quæ rem judicatam pro veritate haberi definit. Cui tamen non in hac modo ſpecie, ſed & in omnibus cauſſis, in quibus de ſtatu, conditione, qualitateque perſonæ quæſtio vertitur, locus eſt. In his enim, vel maxime ſententia jus facit *a*. Eodem libro Ulpianus, in hujus capitis, ut veriſimile eſt, interpretatione, ſcripſerat *b*, Si quis per colluſionem ingenuus eſſe pronuntiatus eſſet medio tempore, id eſt, ante colluſionem detectam, & poſt ſententiam de ingenuitate dictam, quaſi ingenuum accipi.

Lenas autem, ut ſingula legis verba expendamus, Ulpianus ad edictum prætoris,

a *l. adoptivum.§.1.D. de in jus voc. l. ſive contra.D.de liber.adgnoſc. l. Papianus. §. ſi ex cauſſa. D. de inoff. te.* b *l.* 4. *D.de colluſio. deteg.*

toris, ſub titulo de his qui notantur infamia, dici ait *c* eas, quæ per mulieres quæſtuarias proſtituunt. Nec refert, ſuo, an alterius nomine, id genus vitæ exerceant. Ac nec illud intereſt, principaliter ne hoc negotium gerant, vel alterius negotii acceſſione utantur *d*. Ut puta, ſi cauponam quis, vel ſtabulum exercens, mancipia quæſtuaria habeat, occaſione miniſterii quæſtum corpore facientia, is lenonis loco habebitur. Lenones porro, lenæque, edicto prætoris, infamia notabantur. Proinde nec accuſandi publico judicio jus habebant *e*, & ut viles, turpes, famoſæque perſonæ, in adulterio deprehenſi lenones, à maritis impune occidi poterant *f*. Et merito certe, ignominia hujuſmodi perſonas notandas, veteres cenſuerunt; quas, cum Terentio *g*, peſtem perniciemque communem adoleſcentium, &, cum Juſtiniano *h*, ὀλεθρίȣς καὶ κοινȣ̀ς λυμεῶνας τῆς σωφροσύνης, vocare jure poſſumus. Quapropter ſilentio prætermitti Q. Metelli

c *l. 4. §. ait prætor. D. de his qui notantur infam.* d *l. palam. §. lenonem. D. de ritu nupt.* e *l. qui judicio. D. de accuſat.* f *l. marito. D. de adulter.* g *in Adel.* h *Novella* 14.

telli judicium non debet, qui, in prætura urbana, Vetibio lenoni bonorũ poſſeſſionem ſecundũ tabulas denegavit *i*; ſeparandam fori ac lupanaris conditionem exiſtimans, juriſque ac legum auxilio indignos conſens eos, qui tantam civitati labem inferrent. Laudanda quoque Honorii & Theodoſii conſtitutio, qua, lenones patres, dominoſve, quos neceſſitatem filiabus ancilliſve peccandi impoſuiſſe conſtiterit, non ſolum poteſtatem, quam in eos habebant, amittere, ſed & proſcriptionis exiliiq; pœna plecti, ſanciunt *k*. Denique, nec ſatis unquam pro merito Juſtinianus laudabitur, qui genus hoc hominum urbe regia pelli, eoſque, qui illecebris pellectas puellas ad quæſtum alere comperti eſſent, acerbiſſimis pœnis ſubiici voluit *l*.

Verum videamus, quænam palam quæſtum corpore facere ex legis Papiæ ſententia intelligerentur. Palam, Ulpiano interprete *m*, eſt, *coram pluribus*: eique voci plerunque ſocia adjungitur vox *aperte*: quarum altera, ut Aſconius Pædianus diſtinguit, ad publicum conſpe-

i *Valerius Max. lib. 7, cap. 7.* k *l. ult. C. de ſpectac. lib. 2.* l *Novella* 14. m *l. palam. D. de verb. ſignific.*

ſpectum, altera ad dictorum ſignificationem pertinet. Valer. Max. lib. 6 cap. 1: *Cum de ſtupro nihil negaret, ſed ſponſionem ſe facere paratum diceret, quod palam atque aperte corpore quæſtum factitaſſet.* Palam autem quæſtum feciſſe, non ea tantum exiſtimatur, quæ ſe in lupanario, &, ut Tertul. loquitur, publicarum libidinum loco, proſtituit, verum etiam ſi quæ in taberna, vel caupona, aut alicubi alias, pudori ſuo non parcit *n*. Cujuſmodi fœminis olim, propter infamiæ notam, turpitudinemque vitæ, teſtimonii dictio non erat: legeque adeo Julia de vi nominatim cavebatur *o*, ut ne ad teſtimonii fidem admitterentur.

Et, quoniam hic ſe de impudicis mulieribus agendi locus offert, non alienum erit, quæ de re meretricia ex veteri memoria obſervando notavi, in medium producere. Nec enim erit inutilis aut injucunda hæc à propoſita oratione digreſſio. Primum autem invenio, publicarum libidinum victimas, atque hoſtias, (ſic enim Tertullianus non ſemel *p* meretrices appellat) Romæ ſub forni-

n *d. l. palam. D. de ritu nupt.* o *l. 3. §. lege Iulia. D. de teſtib.* p *in lib. de cultu feminar. & in lib. de ſpectacul.*

fornicibus proſtare conſueviſſe. Inde illud Horatii in Sermonibus q:

Contra alius nullam, niſi olenti in fornice
ſtantem :

Qua periphraſi meretricem deſignat. Idem, eodem loco:

Quidam notus homo, quum exiret fornice, Macte
Virtute eſto, inquit, ſententia dia Catonis.
Nam ſimul ac venas inflavit tetra libido,
Huc juvenes æquũ eſt deſcendere, nõ alienas
Permolere uxores.

Seneca, in li. De beata vita; *Voluptas*, ait, *humile, ſervile, imbecillum, caducum, cui ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt.* Arnobius lib. 2 adverſus gentes: *Stant in lupanaribus promptæ, in fornicibus objunctæ.* Plautus, Bacchidibus: *Omnes fornices, luſtra, & luſtrales cellulas, quæſivi ſedulo.* Martialis, lib. 1 Epigram.

At meretrix abigit teſtes veloq; ſeraque;
Raraque ſummœni fornice rima patet.

Arbiter Petronius, Satyrico: *Tandem, imno jam ſero, intellexi, me in fornicem eſſe deductum: execratus itaque aniculæ inſidias, operui caput, &, per medium lupanar fugiens, cepi in aliam partem.* Iſidorus, lib. 10 Etymologiar. *Fornicatrix eſt, cujus corpus publicum ac vulgare eſt.*

q *lib.* 1. *Sat.* 2.

Hæ

Hæ ſub arcuatis proſtituebantur. quæ loca fornices dicuntur. unde & fornicariæ. Sed & in lexico Latinogræco ſuburbicariæ ædis B. Germani Pariſienſis ita ſcriptum reperi : *Fornicaria*, πόρνη. ἀπὸ καμάρας, ἐν ᾗ ἵστανται.

Lupanaris vero vocabulum unde ductum ſit, Lactantius, lib.1 Divinar. inſtit. cap.20, ſic exponit, de Acca Laurentia agens : *Fuit enim Fauſtuli uxor, &, propter vulgati corporis vilitatem, Lupa inter paſtores, id eſt, meretrix, nuncupata eſt. unde etiam lupanar dicitur.* B. Hieronym. in Chronic. Euſebii : *Verum parvulos, prope ripam Tyberis expoſitos, Fauſtulus, regii paſtor armenti, ad Accam Laurentiam uxorem ſuam detulit ; quæ, propter pulchritudinem, & rapacitatem corporis quæſtuoſi, Lupa à vicinis appellatur. Vnde ad noſtram uſque memoriam meretricum cellulæ lupanaria dicuntur.* Idem & Iſidor. tradit, lib.18 Etymolog. cap.42. Græci porro οἴκημα vocant. Sic enim Dio, lib. 59, Meſſalinæ libidinem narrans, loquitur: Ἤδη γὰρ καὶ ἐπ' οἰκήματος, ἐν τῷ Παλατίῳ, αὐτή τε ἐκαθίζετο, καὶ ἄλλας τὰς πρώτας ἐκάθιζεν. Invenitur & hoc verbum apud Xiphilinum in Heliogabalo. Καὶ τέλος, ait, ἐν τῷ Παλα-

Παλατίῳ οἰκήματι ἀποδείξας, ἐνταῦθα ἠσέλγαινε. Ubi interpres οἴκημα, *cubiculum*, non ſatis apte, vertit. *Cumcellam*, vel *lupanar*, commodius reddere potuiſſet. Suidas: Οἰκήματα, τὰ χαμαὶ τυπεῖα. Heſychius: Οἴκημα, τὸ δεσμωτήριον. Ἀττικοὶ δὲ, τὸ πορνεῖον.

Ex illo autem Martialis à me ſupra prolato verſu, ſub mænianis & projectis abditas fuiſſe meretricum cellas, colligere eſt: qua ratione idem auctor ſcorta, ſubmænianas uxores, lib.12 Epigr., vocat;

Et plena, inquiẽs, *turpi matris olla reſina,*
Submæniana qua pilantur uxores.

Unde etiam explicantur ſequentes ejuſdem poetæ verſus, qui lib.11 Epig. leguntur:

Submænianis inquinatior buccis.
Quem cum feneſtra vidit à Suburrana,
Obſcœna nondum lena, fornicem clauſit.

Ex quo etiam liquet, in Suburra, quæ in ſecunda urbis regione ſita erat, meretricum manſionem fuiſſe, quod verſus hi Priapeorum ſignificant:

Nota Suburranas inter Theletuſa puellas,
Quæ, puto, de quæſtu libera facta ſuo eſt.

Et hinc fortaſſe eſt, quod in deſcriptione urbis Romæ, in eadem cum Suburra regio-

regione, lupariæ, tam à Pub. Victore, quam à Sexto Ruffo, ponuntur. Sed extra urbis mœnia quædam proſtabant meretrices, quas extramuranas idcirco Lampridius in Heliogabalo vocat. Quin &, in theatris, & in aliis urbis locis, meretrices conſtitiſſe, non dubium eſt. Idem Lampridius in Heliogabalo: *Fertur una die ad omnes circi, theatri, & amphitheatri, & omnium urbis locorum meretrices, tectus cucullione mulionico, ne adgnoſceretur, ingreſſus.* Idem alias: *Omnes de circo, de theatro, de ſtadio, & omnibus locis & balneis meretrices collegit in ædes publicas.* Iſidor. lib.18 Etymolog. cap. 42: *Idem vero theatrum, idem & proſtibulum, eo quod poſt ludos exactos meretrices ibi proſternerentur.* Ex quibus ſatis abundeque probatum arbitror, in fornicibus & ſubmœnianis meretricū cellulas poſitas ſtructaſque fuiſſe: quas, quod & humi depreſſæ eſſent, & exiguum lumen admitterent, obſcuras eſſe, fuliginiſque plenas, plerunque contingebat. Qua de cauſſa Seneca in libris Controverſiar. *fornicis fuliginem* dixit. Auctor quoque Priapeorum:

Quilibet huc licebit intret
Nigra fornicis oblitus favilla.

Inde-

Indeque Horatius *olentem fornicem* dixit, lib.1 Satyr.2. ut & Prudentius, lib.2 contra Symmachum, *ſpurcam redolente fornice cellam.*

Certa vero meretrici cuique cellula conſtituebatur, propriuſque ei titulus inſcribebatur, quo & proſtitutæ nomen, & quantum uno concubitu mereret, deſignabatur: quo facilius in eam quiſque incideret, ad quam animum appuliſſet, pretiumque concubitus à ſe pendendum ſciret. Seneca, lib.2 Controverſiarum: *Deducta es in lupanar: accepiſti locum: pretium conſtitutum eſt: inſcriptus eſt titulus: hactenus in te inquiri poteſt. Ceterum, neſcio quid cellulam & obſcœnum lectulum vocas.* Et paullo poſt: *Meretrix vocata es, in communi loco ſtetiſti, ſuperpoſitus eſt cellæ tuæ titulus, venientes recepiſti.* Et alias: *Stetiſti cum meretricibus: ſtetiſti ſic ornata, ut populo placere poſſes, cum veſte quam leno dederat: nomen tuum pependit in fronte, pretia ſtupri accepiſti.* Inde Martialis inſcriptam cellam pro lupanario dixit.

Intraſti, ait, *quoties inſcriptæ limina cellæ,*
Et puer arriſit, ſive puella, tibi.

Hoc ipſum Iuvenalis aperte expreſſit a, Meſſa-

a. *Sat. 6.*

Meſſalinam exagitans, Claudii Imperatoris uxorem, libidinis prodigioſiſſimæ fœminam; cujus explendæ cauſſa toro conjugali relicto, meretricis habitu plerumque in lupanar noctu deſcendebat, venienteſque, nomine inſignioris fornicariæ ſibi accommodato, uſque ad ſatietatem admittebat.

Reſpice, inquit, *rivales divorum: Claudius, audi,*
Quæ tulerit. Dormire virum cum ſenſerat uxor,
Auſa Palatino tegetem præferre cubili,
Sumere nocturnos meretrix Auguſta cucullos.
Linquebat. Comite ancilla nō amplius una,
Et nigrum flavo crinē abſcondente galero,
Intravit calidum veteri centone lupanar,
Et cellam vacuam, atq; ſuam. Tunc nuda papillis
Conſtitit auratis, titulū mentita Lyciſca,
Oſtenditque tuum, generoſe Britannice, ventrem.
Excepit blanda intrantes, atq; æra popoſcit.
Mox, lenone ſuas jam dimittente puellas,
Triſtis abit; ſed, quod potuit, tamen ultima cellam
Clauſit, adhuc ardens rigidæ tentigine vulvæ;

Et,

Et, laſſata viris, nondum ſatiata, receſſit;
Obſcuriſque genis turpis, fumoque lucernæ,
Fœda lupanaris tulit ad pulvinar odorem.

Quod autem ſuperiores auctores *titulum*, Tertullianus *elogium* appellat in lib. De ſpectaculis. *Ipſa etiam*, ait, *proſtibula, publicæ libidinis hoſtiæ, in ſcena proferuntur, perque omnis ætatis, omnis cognationis ora tranſducuntur: locus, ſtipes, elogium, etiam quibus opus non eſt, prædicantur.* Utitur tamen ille auctor *tituli* verbo in eandem ſententiam in lib. de pudicitia. *Et ubi*, ait, *proponetur liberalitas iſta? Ibidem, opinor, in ipſis libidinum januis, ſub ipſis libidinum titulis; illic hujuſmodi pœnitentia promulganda eſt.*

Inter meretricem plane & proſtibulum hanc veteres differentiam poſuiſſe, Nonius Marcell. notat, quod meretrices copiam ſui tantummodo noctu facerent: proſtibula vero ante ſtabulum ſtarent, quæſtus diurni & nocturni cauſſa. Et ad hanc comprobandam differentiam, Plauti Ciſtellaria locum producit. Eademque ratione proſedas appellatas ab eodem Plauto meretrices, quæ ante ſtabula ſederent, Sext. Pomp. lib. 14 docet: locus vero Plauti, de quo ſentit,

ſentit, ex Pœnulo, Act. 1, Sc.2, petendus eſt. Quorum locorum auctoritate adductus credo, apud Petronium Arbitr. verbum hoc corruptum eſſe: nam in Satyrico ſcriptum veteres libri habent, *jam pro ſella meretrix aſſem exegerat*; cum, meo quidem judicio, ſcribendum ſit, *jam proſeda meretrix.*

Cum vero ait Juvenalis, *tunc nuda papillis constitit auratis*, morem meretricum ſignat. Quas nudas proſtare conſueviſſe, didici ex Xyphil. in Heliogabalo. Ἐν τῷ Παλατίῳ, inquit ille, *οἴκημά τι ἀποδείξας, ἐνταῦθα ἠσέλγαινε· γυμνός τε ἀεὶ ἐπὶ τῆς θύρας αὐτοῦ ἑστὼς, ὥσπερ αἱ πόρναι.* Petronius Arbiter, in Satyrico: *Cum ego negarem, me cognoſcere domum, video quoſdam interviculos, nudaſque meretrices, furtim ſpatiantes.* Enimvero, apud ædiles, flagitium profiteri, ſuumque nomen edere, meretrix cogebatur. Cornel. Tacit. lib.2: *Nam Viſtilia, prætoria familia genita, licentiam ſtupri apud ædiles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui ſatis pœnarum adverſus impudicas, in ipſa profeſſione flagitii credebant.*

Sed & meretricum erant ab honeſtarum matronarum cultu atque ornatu diſtincta veſtimenta: quemadmodum in

noſtris

noſtris ſelectarũ ex jure civili antiquitatum Commentariis fuſiſſime comprobavimus. Nec in ſtolæ modo, & pallæ uſu, ſed & in crinium colore, differentia ea cernebatur. Si quidem, ut Servius in 4 Æneidos notat, matronis nigra coma, meretricibus flava, probabatur: quod ex eo Juvenalis, quem modo retuli, loco confirmatur.

Et nigrum, ait, *flavo crinem abſcondente galero.*

Valerius, lib. 2, de matribus familias agens: *Indulgentibus namque maritis, & auro abundante & multa purpura uſæ ſunt, quo formam ſuam concinniorem efficerent: ſumma cum diligentia capillos cinere rutilarunt.*

Ceterum, meretricum quæſtum vectigali obnoxium eſſe Caligula voluit, tributumque illud primus inſtituit; cujus ad hæc uſque tempora exemplum manere dicitur. Sic enim Tranquillus in ejus vita ſcribit *a*: *Ex gerulorum diurnis quæſtibus pars octava, ex capturis proſtibulorum quantum quæque uno concubitu mereret: additumque ad caput legis, ut publico tenerentur, quæ meretricium, quæve lenocinium feciſſent.* Meminit ejus & Lam-

a cap. 40.

& Lampridius in Alexandro. *Lenonum*, ait, *vectigal*, *& meretricum*, *& exoletorum*, *in ſacrum ærarium inferri vetuit*, *ſed ſumptibus publicis ad inſtauratione͂ theatri*, *circi*, *amphitheatri*, *& ærarii*, *deputavit*. Cui non abſimile tributum in urbe quoque Conſtantinopolitana pendi & exigi conſueverat. Χρυσάργυρον id appellabatur. Quod tandem ab Anaſtaſio ſublatum eſt *b*: qui omnes ejus tabulas magno ſtudio conquiſitas flammis aboleri curavit, ut ejus inſtaurandi revocandiq; facultatem poſteris præcideret.

Porro, meretrices ut plurimum ſervilis, aut certe libertinæ conditionis erant. Plautus, Ciſtell. Act.1, ſc.1:

Eunt depreſſum, quia nos ſumus libertinæ.
Et ego, & mater tua, ambæ meretrices fuimus.

Livius, lib.39: *Scortum nobile*, *libertina Hyſpala*, *Fecenia*, *non digna quæſtu cui ancillula adſueverat*, *etiam poſtquam manumiſſa erat*, *eodem ſe genere tuebatur*. Lamprid. in Heliogabalo: *Meretrices à cunctis lenonibus redemit ſæpe*, *& manumiſit*. Ac plane ſenatusconſulto, Tiberii temporibus facto, quæſtum corpore fa-

b *Zonar. tomo* 3. *Annal. in Anaſtaſ. Niceph. hiſt. Eccleſ. lib.*16, *cap.*40.

cere eæ mulieres vetitæ ſunt, quarum avus pater mariduſve equo publico meruiſſet. Tacitus, lib.2: *Eodem anno gravibus decretis libido fœminarum coercita eſt; cautumque, ne corpore quæſtum faceret, cui avus, aut pater, aut maritus, eques Romanus fuiſſet.*

Sed hæc fuerit, ut ait Thucydides, ἐκϐολὴ λόγυ non inutilis. Ut igitur ad legis interpretationem redeam, ſive in ſummæniana, cella, & fornice, mulier corpus ſuũ vulgaverit, ſive alibi, ut cum imperatoribus loquar, venalem *c* formam exhibuerit, & proſtitutam meretricio more vulgo ſe præbuerit, lege Julia notatur. *Palam* enim hic accipimus, *paſſim*, &, *ſine delectu.* Nec intereſt, pecunia accepta, an ſine quæſtu palam ſe proſtituerit. Quæ vero cum uno, aut item altero, licet pecunia accepta, ſe commiſcuit, in eadem cauſſa non eſt. Nec vero ea tantum, quæ palam quæſtum corpore facit, ſed &, quæ aliquando fecit, licet facere deſierit, ab ingenuorum nuptiis repellitur. Non enim contracta ex anteactæ vitæ turpitudine macula, pœnitentia aboletur. Addit Ulpianus, hujus loci interpretationẽ perſe-

c *in l. ſi ea) C. ad l. Iul. de adult.*

ſequens, ei non ignoſci, quæ, obtentu paupertatis, quaſi egeſtate coacta, turpiſſimam vitam elegit, ſimilis Chryſidi illi Terentianæ, quæ ſe inhoneſte optavit parare divitias, quam in patria honeſte pauper vivere.

Prohibebantur præterea ingenui in adulterio deprehenſas ducere. Nec exigebat lex, ut damnatæ eſſent. Igitur, etſi poſt deprehenſionem abſolutæ eſſent, adhuc tamen illis nota ex ipſa deprehenſione, quam ſolam lex ſpectabat, contracta oberat *d*. Enimvero, nec pœnæ, nec infamiæ, quæ ob crimen adulterii plectitur mulier non accuſata, nec damnata, ſubjicitur *e*, etſi nuptiis ejus, ſi deprehenſa eſt, abſtinere ingenuos lex Iulia de maritandis ordinibus præciperet. Non diſtinguimus hic, ut in l. Iulia de adulteriis, à quo, vel ubi, deprehenſa ſit. Proinde ſive maritus, ſive quis alius, deprehendiſſe proponatur, & ſive in domo patris, vel mariti, ſive alibi, uſquam deprehenſa ſit, erit notata, ſecundum verba legis. Atque hæc ita de ea, quæ ſponte peccarit, accipienda ſunt. Vim paſſam enim integræ exiſtimationis eſſe, nec

H 2 nuptias

d *l. palam. §. quæ in adulterio. D. de ritu nup.* e *l. etſi. C. ad l. Iul. de adult.*

nuptias ejus aliis interdici, merito placuit *f*. Damnatam porro ex cauſſa veri adulterii commiſſi ducere uxorem, etiam lex Iulia de adulteriis vetabat. Quinimo factum hoc pro adulterio vindicabat *g*. Ob aliam vero cauſſam lege Iulia damnata, veluti quod domum præbuiſſet, pretiumve pro comperto ſtupro accepiſſet, impune ducebatur *h*. Quamquam ſenatuſconſulto poſtea eæ nuptiæ ſenatoribus interdictæ videantur *i*. Maritus plane, ream adulterii à ſe jure mariti vel extranei poſtulatam, poſt abolitionem denuo uxorem ducere, & quidem citra legis Iuliæ pœnam, potuit *k*. Is enim in eam legem committit, qui vel publico judicio damnatam in matrimonio habet, vel adulteram ſciens, ut ignorantiam ſimulare non poſſit, retinet uxorem *l*. Ab extraneo vero adulterii rea, nec ante damnationem uxor, duci poteſt *m*. Bene itaque Papinianus, cum Mæ-

f *l. fœdiſſimum. C. ad l. Iul. de adult.* g *l. mariti. §. 1. D. ad l. Iul. de adul. l. caſtitati. C. eo. tit. l. auxilium. D. de minoribus.* h *d. l. mariti. §. 1.* i *d. l. palam. §. ſenatus. D. de ritu nup.* k *l. generali. §. ream. D. de nup.* l *l. ſine metu. C. ad l. Iul. de adult.* m *l. reas. D. de ritu nupt.*

Mævius, in adulterio Semproniæ damnatus, eandem Semproniam non damnatam uxorem duxiſſe proponeretur, eique moriens hereditatem reliquiſſet, reſpondit *n*, neque tale matrimonium ſtare, neque hereditatis lucrum ad mulierem, ſed ad fiſcum, pertinere. Similiterque, ſi talis mulier virum hæredem inſtituiſſet, ab eo, quaſi ab indigno, hæreditatem auferri.

Verum enimvero, quando in legis Iuliæ & Papiæ explicationem ingreſſi ſumus, è re eſt, reliqua ejus capita ad rem uxoriam pertinentia perſequi. Invenio autem, legibus illis (quod tandem à Iuſtiniano abrogatum eſt) eas nuptias, quas vir ſexagenarius cum uxore quinquagenaria contraheret, fuiſſe improbatas *a*. Unde ſcite Lactantius, lib. 1. de falſa rel., cap. 16; *Vtrum*, ait, *ſexagenarius factus eſt, & illi lex Papia fibulam impoſuit? an impetravit jus trium liberorum?* Ac plane Apuleio inter cætera criminis loco objectum ab adverſariis legimus, quod ſexaginta annos natam fœminam duxiſſet: idque factum accuratiſſime ille, Apolog. pro ſe ipſo ſecunda, diluit ac purgat. Improbabat

n *l. Claudius. D. de his quæ ut indign.* a *l. penult. C. de nupt.*

 autem

autem lex ejuſmodi nuptias, tanquam liberorum quærendorum cauſſa minime contractas, veroque conjugii fructu ac fine deſtitutas. Hoc enim in illis legibus condendis agebat Auguſtus, ut exhauſtam bellis civilibus civitatem ſobole repleret. Sexagenarius autem ut generandi, ita quinquagenaria pariendi impotens eſſe vulgo exiſtimatur *b*. Ariſtoteles quidem certe in Politicis *c* finem gignendi ut plurimum viris ſeptuageſimum annum adferre, mulieribus vero quinquageſimum ſcribit. Itaque Dionyſius Halicarnaſſæus, lib. 4, eorum ſententiam refellens, qui Lucium & Aruntem Tarquinios Tarquinii Priſci fuiſſe filios, non nepotes, credunt, id admitti non poſſe, argumento eiuſmodi docet: Ἡ γυνὴ δὲ πέντε ἔτεσιν ἦν αὐτῷ νεωτέρα, καθάπερ εἰκός. ἑβδομηκοστὸν ἂν δήπου καὶ πέμπτον εἶχεν ἔτος, ὅτε ἐπέθνησκε Ταρκύνιος, ἐπειδὴ τὸν νεώτερον τῶν υἱῶν ἔσχατον ἐκύησεν, ἔτος ἔχουσα πεντηκοστόν. προσωτέρω γὰρ οὐκ ἔτι κυΐσκεται τούτου τοῦ χρόνου γυνή, ἀλλ' ἔστιν αὐταῖς τῶν ὠδίνων ὅρος, ὡς οἱ ταῦτ' ἐξητακότες γράφουσιν. Sed & idem Ariſtoteles *d*, in libro de Natura Animalium, raro con-

b *l. ſi ſterilis. D. de actio. empt. l. ſi major. de legit. C. hæredi.* c *lib. 7. cap. 16.* d. *lib. 1.*

contingere, ut ad ſeptuageſimum uſque annum vir generet: frequentius vero quinto & ſexageſimo anno generandi vires conſumi, tradit. Ideoque Dionyſius Halicarnaſſæus, in eo, quem paullo ante citavi, libro: Ἄωρος δὴ γίγνεται πάλην ὁ γάμος τοῦ Ταρκυνίου μικρὸν ἀπολείποντος ἐτῶν ὀγδοήκοντα. καὶ ἡ τῶν τέκνων γένεσις τοῖς τηλικαύτην ἔχουσιν τὴν ἡλικίαν ἄπιστος. Quapropter apud Plautum, Mercatore *e*, has Eutychus ſenibus ſexagenariis, quaſi à re venerea jam per ætatem excluſis ac ſubmotis, leges dicit:

Annos natus ſexaginta qui erit, ſi quem ſcibimus
Seu maritum, ſive hercle adeo cœlibem ſcortarier,
Cum eo nos hic lege agemus.

Similiter Mitio apud Terentium, Adelphis, Demeæ ſuadenti ut uxorem duceret,

Satin', ait, *ſanus es?*
Ego novus maritus anno demum quinto & ſexageſimo
Fiam?

Mulierem vero poſt quinquageſimum annum non parere, Plinius abſolute definit *f*, majoremque partem quadrageſimo

e *Scena ultim.* f *lib.7 Natur.hiſto.cap.*14.

ſimo profluvium genitale ſiſtere. Solinus quoque, poſt annum quinquageſimum omnium mulierum fœcunditatem conquieſcere, in Polyhiſtore tradit. Ac plane, quibus cruor menſtruis intervallis fluere deſtitit, eas jam concipere non poſſe, ab auctoribus medicinæ conſtanter adfirmari, B. Auguſtinus auctor eſt *g*. Subjicit vero Plinius, Maſiniſſam regem poſt octoginta ſex annos filium generaviſſe, qui Methymnus appellatus ſit. Cui & Valerius Maximus *h*, & Florus *i*, & Solinus, conſentiunt. Quod de eo minus mirum videtur, quem vel ante omnes homines robore ſenectæ admirabilem fuiſſe, literarũ monumentis proditum eſt. Qui, quemadmodum Cicero refert, in libro quem de ſenectute ſcribit, vel nonaginta annos natus, nullo unquam imbri, nullo frigore, ut capite operto eſſet, adduci potuerit, & pedibus iter ingreſſus, in equum omnino non aſcenderit. Sed & Catonem Cenſorium idem Plinius *k*, cum Solino, octogeſimo exacto anno filium è Salonii clientis ſui filia, avum Catonis Uticenſis, procreaſſe ſcribit. Unde Plutarchus, in

g *lib.3 contra Iulian. Pelag.* h *lib.8.c.14.* i *in epitome Livii li.50.* k *lib.7.cap.13.*

in ejus vita, nuptias eum contraxiſſe οὐ καθ' ἡλικίαν, ait. Beatus quoque Auguſtinus ſuis temporibus ſenem octoginta & quatuor agentem annos ad libidinem ſibi Lyriſtriam emiſſe refert *l*. Verum ea leges, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, ſpectant, non quæ ἐκ παραλόγου. Et ideo alienam à nuptiis contrahendis ſuperius memoratam ætatem, velut liberorum ſuſcipiendorum ſpe deſtitutam, præmiis adficiendam non exiſtimarunt. Atque hic ſuccurrit, quod de Auguſto Valerius Max. narrat *m*, aditum eum à Trachallis, teſtamento Septitiæ matris præteritis, quæ iis irata, jam pariendi impotens, ſeni admodum nupſerat, tam ſupremum ejus judicium, quam nuptias, improbaſſe. Nam hereditatem maternam filios habere juſſit, dotemque, quia non procreandorum liberorum cauſſa conjugium interceſſerat, ad virum pertinere noluit. Eleganter itaque Dionyſius matri jam effœtæ, nuptias juvenis appetenti, civitatis quidem leges à tyranno abrogari violariq; poſſe, naturæ vero præceptis vim adferri, nuptiarum in ætate minime ad eam rem idonea conciliandarum cauſſa, non poſſe, reſpondit. Qua

H 5 de re

l lib. 3 contra Iulian. Pelag. *m. lib. 7. ca. 7.*

de re verba Plutarchi in Solone ſubjicere, operæpretium fuerit. Ὁ μὲν γὰρ, ait, Διονύσιος, ἀξιούσης τῆς μητρὸς αὐτοῦ δοθῆναι τινὶ τῶν πολιτῶν πρὸς γάμον, ἔφη, τοὺς μὲν τῆς πόλεως νόμους λελυκέναι τύραννος, τοὺς δὲ τῆς φύσεως οὐκ εἶναι δυνατὸν βιάζεσθαι γάμους νυμφαγωγῶν παρ' ἡλικίαν. Quo loci in ejuſmodi intempeſtivas impareſque nuptias ita invehitur: Ἐν ταῖς πόλεσι τὴν ἀταξίαν ταύτην οὐ δοτέον, οὐδὲ περιοπτέον ἀώρους καὶ ἀχαρίτους ἐπιπλοκὰς, καὶ μηδὲν ἔργον γαμήλιον ἐχούσας, μηδὲ τέλος. Ἀλλὰ γέροντι νέαν ἀγαμένῳ φαίη τις ἂν ἐμμελὴς ἄρχων ἢ νομοθέτης τὸ πρὸς τὸν Φιλοκτήτην· Εὖγ' οὖν ὡς γαμεῖν ἔχεις, τάλας. Καὶ νέων ἐν δωματίῳ, πλουσίας πρεσβύτιδος, ὥσπερ οἱ πέρδικες ἀπὸ συνουσίας παχυνόμενοι, ἐξανδρῶν, μετοικήσει πρὸς παρθένον νύμφην ἀνδρὸς δεομένην. Enimvero, huic, de quo agimus, legis capiti, Claudium Cæſarem obrogaſſe legimus, cum comperiſſet, etiam ſexaginta annos natis, aut eo amplius, generandi vires ineſſe. Sic enim Suetonius in ejus vita n : *Capiti Papiæ Popeæ legis, à Tiberio Cæſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, edicto, obrogavit.* Obrogari enim dicitur, cum prior lex, alia lege lata, poſtea aliqua ex parte commutatur.

Quod

n *cap*. . . :

Quod circa Papiam legem, ſenatuſconſulto Claudiano factum eſſe, ex Ulpiani fragmentis liquet, in quibus *o* ita eſt: *Sed Claudiano ſenatuſconſulto major ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebuntur, ac ſi minor 60 annorum duxiſſet uxorem. Quod ſi major quinquagenaria minori ſexagenario nupſiſſet, impar matrimonium appellabatur, nec ad capiendas hereditates vel legatas dotes proficiebat.* Plane, poſtquam conjuges, ſupra ſexageſimum maſculi, ſupra quinquageſimum fœminæ, in matrimonio perſtiterant, ſolidum inter ſe capere, perinde ac ſi liberos ſuſcepiſſent, eodem Ulpiano teſte, poterant: cum imputari eis nihil poſſet, quorum conjunctio ad ætatem à prolis generatione alienam perveniſſet. Et hoc beatus Auguſtinus ſignificat, cum ait *p*: *Pro modo nunc temporis, quo longe breviore ſpatio vivunt homines, intra centum annos amborum generare poſſe dicuntur. Si vero in ſummam ducti amborum anni centenarium numerum exceſſerint, ſic aſſeverantur non poſſe filios procreare, etiam ſi fœcunda ſit mulier, & fluentibus adhuc muliebribus poſſit ex juvene: ut jure etiam fuerit conſtitutum, nequa*

o *Tit.16.* p *Lib.3 contra Iul. Pelag.*

nequaquam jus liberorum haberet, niſi cùm amborum anni computati & ſimul adducti centenos tranſiſſe docerentur. Sic enim locum emendo, fretus Ulpiani auctoritate, qui tum inter ſe conjuges ſolidum cepiſſe ſcribit, cum lege Papia finitos annos exceſſiſſent, id eſt, vir annos ſexaginta, uxor quinquaginta. Ius enim liberorum, cujus Auguſtinus meminit, ad ſolidi capionem, de qua apud Ulpianum agitur, pertinet. His & alius ad rem faciens ejuſdem Auguſtini locus adjungendus eſt ex lib. 1 Quæſt. in Geneſin. in quo ita eſt: *Sic enim medici tradunt, quoniam, cujus corpus viri ſecundum hoc jam defecit, ut cum femina provectioris ætatis, quamvis menſtrua adhuc patiatur, generare non poſſit, de juvencula poteſt. Et rurſus mulier, quæ jam provectæ ætatis eſt, quamvis adhuc menſtrua fluant, ut de ſeniore parere non poſſit, de juniore poteſt.*

Alio præterea, quemadmodum Ulpianus auctor eſt a, legis Juliæ de maritandis ordinibus capite, tutor à Prætore urbano ei mulieri virgini, quam ex ea lege nubere oportebat, dari jubebatur ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, ſi legitimum tutorem pupilla non

a *Tit. de tutel.*

non habebat. Eoque pertinet, quod idem alias *b* ſcribit, non tantum ad dotem dandam nupturæ curatorem dari oportere, verum etiam ei quæ jam nupta eſt. Ut enim Martianus Capella, lib. 9 de nuptiis Philologiæ ſcribit, etiam matrimonio copulato dotem dare viro fœmina nullis legibus prohibetur. Et Paulus, lib. 2 Sententiar. *c*, *Dos*, ait, *aut antecedit, aut ſequitur matrimonium. Et ideo vel ante nuptias, vel poſt, dari poteſt.* Sed & ad dotem augendam, & mutandæ quoque dotis gratia, curator dari poteſt. Plane in nuptiis contrahendis tutoris curatoriſve conſenſus non exigitur, eoque ſpreto pupilla pro arbitrio ſuo recte nubit. Et ita Verus & Antonin. reſcripſerunt *d* in hæc verba: *Ad officium curatoris adminiſtratio rerum pupillæ pertinet: nubere autem arbitrio ſuo poteſt.* Verum ei ad dotem conſtituendam tutor ex lege Julia dabatur. Quod ſi curator generalis, vel dotis dandæ cauſſa conſtitutus, amplius doti promiſiſſet quam facultates mulieris ferrent, ipſo jure eam promiſſionem non valere, Terentius Clemens lib. 4 ad le-

b *l. non tantum. D. de tutor. & curat. dat.*
c *Tit. 21.* d *l. ſciendum. D. de ritu nupt.*

ad legem Juliam & Pap. ſcribit *e*, quia lege rata non habeatur auctoritas dolo malo facta. Qui locus perſpicue indicat, lege Julia id fuiſſe comprehenſum. Nec tamen tota obligatio, ſed tantummodo, quod ſuperfluum eſt, & amplius promiſſum quam promitti oportuerit, infirmabitur. Inutilis enim adjectio utilem dotis conſtitutionem vitiare non debet. Quemadmodum & immodica donatio non omnino, ſed quatenus duntaxat legis modum excedit, revocatur *f*. Poteſt vero mulier omnia bona ſua in dotem dare: nec ulla lege hoc prohibitum reperitur *g*. Sed ſi in eo capta circunventaque eſt, quod ampliorem grandioremque, quam natalium ſplendor & viri dignitas poſtularet, dotem dederit, reſtitutionis auxilium probe implorat *h*. Cæterum ſeparabat lex dationem dotis, dictionem, & promiſſionem. Dictionem quidem ita Caius in In-

e *l. ſinè generalis. D. de jure dot.* f *l. ut mihi. D. de donationibus. l. ſancimus. in prin. & §. ſin autem. Cod. eod. tit.* g *l. nullæ. Cod. de jure dot. l. mulier. D. eodem Co. tit.* h *l. ſi ex cauſſa. §. 1. D. de min. l. un. C. ſi adverſus dotem.*

in Inſtitut. fragment. explicat *i*: *Sunt & aliæ obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi poſſunt. id eſt, ut, ſi mulier, ſive ſponſo, ſive jam marito uxor futura, dotem dicat quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri poteſt: Et non ſolum in hac obligatione ipſa mulier obligabitur, ſed & pater ejus, & debitor ipſius mulieris, ſi pecuniam, quam debebat, marito in dotem dixerit: Quæ tantum tres perſonæ nulla præcedente interrogatione poſſunt dictione dotis legitime obligari.*

Sed ad alia pergamus. Lege etiam Julia de maritandis ordinibus, juſiurandum, Paulo teſte *k*, remittebatur, quod liberto in hoc impoſitum erat, ne uxorem duceret; libertæ, ne nuberet; ſi modo nuptias contrahere recte vellent. Eodemque legis capite triceſimo quinto, qui liberos, quos in poteſtate habebant, injuria prohibebant uxores ducere, vel nubere, per magiſtratum cogebantur *l*. Fuiſſe quoque hæc fere verba eadem lege comprehenſa, non temere adfirmare poſſe mihi videor. *Divortii faciendi poteſtas libertæ, quæ patrono nupſit, invito patrono ne eſto: Sed, quandiu patro-*

i lib.2, cap.9. k l. adigere.§. ultim.D.de jure patro. l l. capite.D.de ritu nupt.

patronus eam uxorem eſſe volet, & uxor eſſe velle debebit. Quæ verba ex duobus Ulpiani locis *m*, ex lib.3 ad l. Jul.& Pap. ſumptis, perſpicue eliciuntur. Idem etiam alias *n*, *Si liberta*, ait, *ab invito patrono divertit, lex Iulia de maritandis ordinibus, retinet iſtam in matrimonio, dum prohibet alii nubere invito patrono.* Indeque etiam reſcriptum Alexandri interpretandum eſt. ita habet *o*: *Liberta tua, ducendo eam uxorem, dignitatem auxiſti, & ideo non eſt cogenda operas tibi præſtare, cum poſſis legis beneficio contentus eſſe, quod invito te alii non poſſit juſte nubere.* Patronum autem in hac lege accipimus, eum qui ex ſervitute ſponte manumiſit, vel filium ejus: ſed, an is, qui ex cauſſa fideicommiſſi manumiſit, hoc idem jus habeat, quæri poteſt. Hic enim pro patrono habetur, quamquam plurimum ab eo qui nulla neceſſitate cogente gratuitam præſtitit libertatem, differt. Nec enim magnam ei gratiam libertus debet, qui vel nolente eo ad libertatem rapitur. Ideoque operas ei imponere, ut eſt ab Adriano reſcriptum, in ipſa ma-

m *l. in eo jure. D. de rit. nupt. l. ul. D. de divort.* n *l. un. D. unde vir & ux.* o *l. liberta. C. de op. libert.*

manumiſſione non poteſt *p*, niſi teſtatoris filius ejuſmodi fideicommiſſo à patre ea mente, ut plenum jus patroni haberet, gravatus ſit *q*. In tantum, ut & ſi manumitti eum ita teſtator, ut operas heredi extrario promitteret, voluerit, non cogatur manumiſſus promittere: ſed &, ſi promiſerit, in eum actio non dabitur; quod juri publico derogare non potuerit, qui fideicommiſſariam libertatem dedit *r*. Et tamen, eos, quibus ſupremis judiciis libertas per fideicommiſſum relinquitur, eorum libertos effici à quibus manumittuntur, negari non poteſt *ſ*. Sed non per omnia in eos patronorum jura ſibi manumiſſores vindicant *t*. Nam honorem quidem & reverentiam patronis debitā ab iis exigere poſſunt *u*; & in jus ſine venia eos vocare non conceditur *x*; & ad impuberum libertorum legitimam tutelam, utpo-

p *l. ut juſiur. §. reſcript. D. de op. liber. l. mater. C. eodem tit.* q *l. qui ex cauſſa. D. de bon. libert.* r *l. cerdonem. D. de oper. libert.* ſ *l. hi quibus. C. de fideicom. lib.* t *l. nequaquam. D. de excuſ. tut.* u *l. mater. C. de op. lib.* x *l. is quoque. D. de in jus voc. & d. l. nequaquam.*

utpote manumiſſores, vocantur *y*, & tam contra tabulas, quam ab inteſtato, ad libertorum bona veniunt *z* quaſi patroni. Ceterum nec operas imponendi, ut dixi, nec ingratos libertos accuſandi jus habent *a*, nec alimenta eis præſtare liberti coguntur *b*. Magis eſt itaque, ut nec legis hujus beneficium habeant, qui neceſſitate coacti manumiſerint. Idque ita conſtitutum fuiſſe, Marcellus lib. 3 ad l. Jul. & Pap. ſcribit *c*. Cui & Modeſtinus aſſentitur *d*. & merito: cum magis debitam libertatem præſtitiſſe, quam ullum beneficium in mulierem contuliſſe, videantur. Diverſa longe ejus, qui hac lege emit ut manumittat, cauſſa eſt. Hic enim ſi manumiſerit, ut patronus, hoc jus habebit *e*, propterea quod ſponte ſua hanc legem ſubiit, quam ei ab initio recuſare integrum erat. Quamobrem & ali hic à liberto, ſi egeſtas premat, debet, & in jus voca-

y *l. 3. D. de leg. tutor.* z *l. qui ex cauſſa. D. de bon. lib. l. 1. C. de bon. poſſ. cont. tab.* a *l. 1. C. de libert. & eorum liber.* b *l. ſiquis à liberis. §. ſiquis à liberti. D. de lib. adgn.* c *l. proxime. D. de rit. nup.* d *l. pen. D. de divort.* e *l. in eo. §. 1. D. de rit. nupt.*

vocari ſine venia non poteſt, & omnia omnino legitimorum patronorum jura nanciſcitur *e*. Sed an idem ſervabimus, ſi, ceſſante eo, ex conſtitutione D. Marci ſervus ad libertatem ereptus ſit? Non enim vindictam impoſuit. Propius eſt tamen, & hunc quoque lege contineri: quippe qui patronus exiſtimetur *f*, cum poteſtas legis factum manumiſſoris ſuppleverit, non etiam patronatus commoda ademerit *g*. Plane, qui ancillam ſuis nummis emit, pro patrono in hoc jure non habetur *h*, ſicut nec libertum ut ingratum accuſare, nec operas ab eo exigere, nec alimenta deſiderare, nec ad bona ejus contra tabulas admitti jure poteſt *i*, licet honos ei ſervetur, ut nec in jus vocari citra veniam, ſi modo non fidem fregerit, queat *k*. Patronus hic certe accipitur &, qui colluſionem detexit

e *l.3. §. ſed ſi hac. D. de bon. lib.* f *l. ſed ſi hac lege. D. de in jus vo. l.3. §. is plane. D. de ſuis & legit. l. ſervum. in fi. D. de jure patron.* g *l. cauſſa. §.1. D. de manum. vindict. l. ult. C. ſi mancip. ita fuer. ali.* h *l. in eo. D. de rit. nup.* i *l. ſi tuis. C. de oper. libert. l. ſi quis à liberis. §. ſi quis à liberti. D. de lib. adgn. l.1. C. de bo. lib.* k *l. ſed ſi hac lege. D. de in jus vo.*

texit per quam in ingenuitatem quis ex libertinitate obrepſerat. Fraude enim hac patefacta ejus libertum effici eum, minime dubium eſt *l.* Sed & ſi quis prę-judicio patronus pronuntiatus eſt, cum alioquin non eſſet, pro patrono habetur *m.* In hac enim cauſſa ſententiam jus facere receptum eſt. Aliter atque de eo dicendum eſt, qui ſe patronum eſſe juravit. Nec enim in hac parte, nec quod ad ſucceſſionis jura attinet, pro patrono habetur *n*, tametſi in jus vocari ſine venia non poſſit. Quod ſi filiusfamilias, juſſu patris, vel conſentiente eo, non caſtrenſis peculii ancillam manumiſerit, exiſtimo, etiam patrem legis beneficio fruiturum, quandoquidem manumiſiſſe ipſe videtur, & patronus eſt *o.* Quod ſi filiusfamilias in caſtris quæſitam ancillam manumiſerit, ei legis hujus beneficium competet, cum ſuam, non patris libertam, eam fecerit *p.* Quod & ab Adriano reſcriptum dici-

l *l. adoptivum. §. patronum. D. de in jus vo. l. 4. D. de colluſ. deteg.* m *l. adoptivum. §. 1. D. de in jus voc.* n *l. ſi juravero. D. de jure patron.* o *l. ſi conſentiente. D. de manumiſſionib. l. pater. D. de manum. vind.* p *l. in eo. D. de rit. nup.*

dicitur *q*. Et certe caſtrenſis peculii ſervi in familia patris non computantur, nec in his juris quicquam pater habet. Quæſitũ eſt, an, qui ſibi cum alio communem libertam duxit, ad hoc jus admittatur. Quod negaſſe Javolenum Caius lib. 9 ad l. Jul. & Pap. retulit *r*. Contra tamen alios ſentire. Quorum ſententiam magis probat, propterea quod ejus liberta ſit, quamvis alterius quoque ſit. Nam quod commune eſt, pro parte noſtrum eſſe negari non poteſt *ſ*. Filio etiam patroni in libertam paternam, eandemque uxorem, ex ſententia legis, idem juris, quod patrono ipſi, datur *t*. Quodſi fratri ſuo à patre adſignatam alter frater uxorem duxerit, hoc idem jus non habebit *u*. Nihil enim juris in hujuſmodi liberta habet, quæ adſignatione fratris perinde propria facta eſt *x* atque ſi ab eo libertatem conſecuta eſſet. quod ſenatuſconſulto inductum eſt. Ceterum, de nupta liberta lex loquitur, nec ad ſponſam pertinet. Et

q *l. ſervum. D. de jur. patr. l. 3. §. ſi quis filius fa. D. de bo. lib.* r *l. illud. D. de ri. nup.* ſ *l. ſervi. §. 1. de legat. 1.* t *l. filio. D. de rit. nup.* u *d. l. filio. §. ult.* x *l. 1. D. de adſign. lib.*

Et ideo ſponſalium conditioni invito patrono renuntiare liberta poteſt, nec cum alio connubium amittit *y*. Interdum plane, quæ de nuptiis ſtatuuntur, ad ſponſalia porriguntur: nimirum, ubi eadem ratio utrubique verſatur. veluti, inter quos nuptiæ prohibentur, inter eos quoque ſponſalia, utpote viam ad matrimonium facientia, prohibita intelliguntur *z*. At, quod de nupta conſtitutum eſt, non protinus ad ſponſam producendum eſt, quoniam arctiori vinculo conſtricta eſt quę nupſit, quam quæ dumtaxat deſponſa eſt. Enimvero in ea demum, quæ juſte, legitime, ac civiliter nupta eſt, lex locum habet. Nam, ſi ignominioſam libertam ſuam patronus duxerit, id eſt, quæ quæſtum corpore fecerit, artemve ludicram exercuerit, vel judicio publico ſit damnata, quia contra legem maritus eſt, legis hujus beneficium non habet *a*. Indignus enim eſt beneficio legis qui adverſus eam commiſit *b*. Nec tamen legitime dumtaxat nuptam libertam, ſed & eam quoque

que

y *l. in eo jure.§. hoc caput. D. de ritu nup.*
z *l. oratio. D. de ſponſalib.* a *l. filia.§.1. D. de ritu nupt.* b *l. auxilium. D. de minorib.*

que quæ in concubinatu ſolum patroni ſit, ſententia legis adprehendi notandum eſt. Igitur, quemadmodum Ulpianus libro primo ad l. Iuliam ſcribit *c*, quæ in concubinatu patroni eſt, ſi ab eo invito diſceſſerit, ei connubium adimetur; quippe cum honeſtius ſit patrono, libertam concubinam, quam matremfa. habere.

Ait lex, Invito patrono. Invitum accipere debemus *d* eum, qui non conſenſit ad divortium. Proinde non tantum nolente & diſſentiente vel contradicente liberto divertere non poteſt, ſed omnino ſine ejus aſſenſu. Et alias quoque invitus dicitur *e*, qui conſenſiſſe non probatur, niſi ubi lex conſenſum ex taciturnitate & ſilentio colligit, veluti in dotis repetitione *f*, & in ſponſalibus nuptiiſve conſtituendis *g*. His conſequens eſt, ab abſente & ignorante patrono non recte libertam divertere. *Rectius enim*, ait Ulpianus, *hic invitus dicitur quam qui diſſenſit*. Quod dictum novum videri ſuperficiem ſolam verborum

c *l.1.D.de concub.* d *l. in eo.§.deinde.D. de rit. nup.* e *l. filiusfa. §. invito.D. de procuratoribus.* f *l.2.§.1.D. ſol. mat.* g *l.in ſponſalibus.in fi.D.de ſponſalibus.*

rum inſpicienti poſſet; ſummam tamen rationem habet. Nam, qui contrariam voluntatem conteſtati, diſſenſus ſui rationes reddiderunt, multo minus habent quod querantur, quam quibus ignorantibus res geſtæ ſunt: cum iis, quid animi habeant, explicandi facultas non ſit data: ſpretaque ac neglecta ſit, quæ exquirenda fuerat, voluntas. Qua de cauſſa multa invitis & diſſentientibus aliquibus recte fiunt, quæ his abſentibus & ignorantibus facta non tenent. Ut accidit, cum, tribus judicibus datis, abſente uno, ex his duo pronuntiarunt. Quamquam enim, præſente eo, & invito, duorum, utpote numero ſuperiorum, ſententia prævaluiſſet, quia tamen omnes convenire ad deliberandum oportuit, idcirco quod abſente uno geſtum eſt, irritum conſtituitur *h*. Forſitan enim, ſi præſens fuiſſet, qui abfuit, rationum ſuarum pondere ac momento reliquos de ſententia deducere & in ſuã trahere potuiſſet: quemadmodum de Paphnutio epiſcopo proditum eſt *i*, qui in Niceno concilio, cum univerſis placeret,

h *l. ſi duo. D. de re ju. l. ſi in tres. D. de recep. qui arbitr.* i *Socrat. lib.* 1. *cap.* 11. *Sozom. lib.* 1. *cap.* 23.

ceret, à conjugum uſu atque conſortio prohibendos eos quoque, qui ante ſacros ordines ſuſceptos uxores duxiſſent, ſolus interceſſit, orationeque ſua reliquos epiſcopos, qui prius aliud ſenſerant, in ſuam opinionem adduxit. Merito igitur, ut ad legis ſententiam revertamur, eadem eſt patroni abſentis & ignorantis, quæ contradicentis ac reclamantis, cauſſa. Generaliterque adeo ſtatui poteſt, ignorantes eodem cum diſſentientibus loco habendos eſſe; ac proinde invitis nobis fieri ea exiſtimari; quæ ignorantibus nobis fiant, quamquam prohibitio nulla interceſſerit *k*. Ideoque ignorantẽ invito jungi ſæpius videas *l*. His conſequens eſt, ſi patronus poſt nuptias furere cœperit, ab eo divertendo libertam hujus legis neceſſitate minime ſolvi *m:* quoniam nec ſcire nec conſentire furioſus intelligatur, niſi quod, quæ per dementiam patri dotem repetenti contradicere filia non poteſt, conſentire,

I volun-

k *l. in cauſſa. verſic. ceterum. D. de procuratorib.* l *l. ſolvendo. D. de negot. geſt. l. furioſus. D. de oblig. & act. l. 3. C. de hered. vend. l. ſolutione. l. ſolvere. D. de ſolutionibus.* m *l. in eo. §. deinde. D. de ritu nup.*

voluntatem ejus affectu paterno ſupplente benigne, cenſetur *n*. Quamobrem Pomponius infantes & furioſos, quorum nulla voluntas eſt, invitos recte dici aiebat *o*.

Ait lex, POTESTAS NE ESTO. Quibus verbis non infectum efficit divortium, quod jure civili matrimonium ſolvit, ſed libertæ, quæ divertit, dotis repetitionem, connubiumque, id eſt, alii jure nubendi poteſtatem, adimit: licet conſtare matrimonium dici non poſſit, cum ſit ſeparatum *p*. Divertere igitur liberta poteſt, & eſt quidem divortium, confirmationemque factæ inter eos donationis impedit *q*, ſed alii nubendi lex ei poteſtatem denegat ac tollit, quandiu eam animo uxoris & pro conjuge patronus habeat. Satis enim incivile & inofficioſum eſt, libertam, nuptiis patroni honoratam, & hoc beneficii cumulo auctam, pro arbitrio patronum deſerere. Et ideo bene imperator Alexander *r* patronum, qui libertam uxorem duxit, legis beneficio contentum eſſe debere reſcri-

n. *l. 2. §. voluntatem. D. ſoluto matr.* o. *l. invitum. D. de ſervit. urb.* p *l. ult. D. de divort.* q *l. & ideo. D. de don. int. vir.* r *in l. libertæ. C. de oper. lib.*

reſcripſit, *quod invito eo non poſſit ea alii juſte nubere.* Nec enim dixit, divertere non poſſe, quia nec hoc lex ſenſit. Non tantum autem, uxorẽ alii eſſe non poſſe, ſed nec in concubinatu quidem à quoquam haberi hujuſmodi libertam poſſe, Julianus cenſebat, quæ, hoc impedimento deficiente, jure licito in concubinatu à quovis haberetur *ſ*. Plane, ſi voluntate patroni liberta diſceſſerit, connubium cum alio habet, & de dote cum patrono agere poteſt *t* quam ei dedit.

Ait lex, Quamdiu volet. Itaque, ſi vel patronus eſſe, vel eam conjugem velle deſierit, ſtatim legis auctoritas finitur. Qualiquali autem voluntate intelligi poſſit, patronum animum habere deſiiſſe quaſi in uxorem, legis hujus beneficium amittit. Proinde ſi rerum amotarum cum ea egerit, vel aliqua actione quæ conſtante matrimonio inter eos non detur, vel accuſare eam adulterii deprehenſi cœperit, vel alio crimine poſtulare, quod uxori nemo obiicit, vel ſi aliam ſibi deſponderit, deſtinaveritve, aut cum alia matrimonium contraxerit,

 vel

ſ *l. 3. D. de concubin.* t *l. liberta. D. ſoluto matr.*

vel aliam in concubinatu habere inſtituerit, incipit libertæ cum alio connubium eſſe: quod ea duntaxat ratione ei adimitur, quod patronus ſibi eam nuptam velit. Quare, ubicunque vel tenuis intellectus videri poteſt nolentis nuptam, alteri ſe liberta vel in matrimonium, vel in concubinatum recte dabit *t*. Ceterum, verba hæc, QUAMDIU VOLET, tractum habent *u*. Unde dubitari poteſt, ſi patronus ab hoſtibus captus ſit, ſtatimne hujus legis neceſſitate liberta ſolvatur, an etiam expectandum ei ſit, dum patronus redeat. Nodus ſane hic vindice dignus. In hujus enim quæſtionis diſſolutione Julianum & Ulpianum in contrarias ſententias ſciſſos invenio. Verum ipſamet Ulpiani verba ſubiicere præſtat *x*: *Si ab hoſtibus patronus captus eſſe proponatur, vereor ne poſſit iſta connubium habere nubendo: quemadmodum haberet, ſi mortuus eſſet. Et, qui Iuliani ſententiam probant, dicerent, non habituram connubium. Putat enim Iulianus, durare ejus libertæ matrimonium etiam in captivitate, propter patroni reverentiam. Certe ſi in aliam ſervitu-*

t *l. ult. §. ult. D. de divortiis.* u *l. 3. D. ad ſe. Tertyl.* x *l. in eo jure. D. de rit. nupt.*

vitutem patronus ſit deductus, procul dubio diſſolutum eſſet matrimonium. Quæ verba apertiſſime oſtendunt, inter Juris conſultos de hac ſpecie minime conveniſſe. Captivitate enim matrimonium mero jure ſolvitur *y*, quod is in ſervilem cauſſam deductus, ſervuſq; hoſtium factus, jam pro nullo habeatur. Itaque Triphoninus *z*: *Captivi*, ait, *uxor, tametſi maxime velit, & in domo ejus ſit, non tamen in matrimonio eſt.* Similiter Paulus *a*: *Si quis ſic ſtipulatus ſit à marito, Si quo caſu Titia tibi nupta eſſe deſierit, dotem dabis? hac generali commemoratione, & ab hoſtibus capta ea, committi ſtipulationem, eoq; genere bona gratia ſolvi matrimonium cenſebatur b.* At Julianus, ſpreta hac ſtricta & ſubtili juris ratione, durare adhuc matrimonium cenſebat, nec licentiam habere libertam, cujus patronus, idemque maritus, ab hoſtibus captus eſſet, ad aliud matrimonium migrare, non tantum propter debitam patrono reverentiam, ſed etiã, ut exiſtimo, propter ſuſpenſum ejus ſtatum, & poſtliminii ſpem. Juliani hæc

y *Novel.* 37. z *l. in bel.* §. *medio tempore. D. de capt.* a *l. ſi quis ſic ſtipuletur. D. ſolut. matr.* b *Novell.* 37.

ſententia expreſſis verbis in alio Pandectarum capite conſignata eſt, quod apertiſſimum aut oſcitantiæ, aut inſcitiæ Triboniani exemplum eſt. Ex libro enim 62 Digeſtorum Juliani hæc verba referuntur *c* ſub tit. de Divortiis: *Vxores eorum, qui in hoſtium poteſtatẽ pervenerunt, poſſunt videri nuptarum locum retinere, eo ſolo, quod alii temere nubere non poſſunt. Et generaliter definiendum eſt, donec certum eſt, maritum vivere in captivitate conſtitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium, niſi mallent ipſæ mulieres cauſſam repudii præſtare. Sin autem in incerto eſt, an vivus apud hoſteis teneatur, vel morte præventus: tunc, ſi quinquennium à tempore captivitatis exceſſerit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias: ita tamen, ut bona gratia diſſolutum videatur priſtinum matrimonium, & unusquiſque ſuum jus habeat imminutum, eodem jure & in marito in civitate degente & uxore captiva obſervando.* Sed mihi, dicam ingenue, caput hoc valde ſuſpectum eſt. Nam vix adduci poſſum, ut credam, pura eſſe Juliani omnia verba, quæ ſub ejus nomine referuntur: quin-

c l. uxores. D. de divort.

quinimmo,à Triboniano aliquid fermēti eſſe inditum, credibile eſt. Movet me, quod tota hæc clauſula, *Sin autem in incerto, &c.* nihil aliud continet, quam quod διαῤῥήδην ab ipſo Juſtiniano conſtitutum eſt Novell.22, his verbis, Ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας, &c. id eſt, ut ego interpretor; *Captivitatis etiam caſus, ad eam matrimonii diſſolutionem, quæ bona gratia fit, pertinet. Sive enim vir eum caſum patiatur, uxore in civitate manente, ſive rurſus, muliere ab hoſtibus capta, vir in civitate remaneat, ſtricta quidem & ſubtilis ratio matrimoniū ſolvit. Nam ſervitute alterutri ex conjugibus contingente, fortunæ ſtatuſque ac conditionis inæqualitas ac diſparitas nuptiarum æqualitatem ſtare non patitur. Verumenimvero, hæc benignius humaniuſque inſpicientes, quamdiu quidem captivum conjugem vita frui conſtat, diſſolvi matrimonia non concedimus, nec ad ſecundas migrare nuptias; niſi velint hoc temere facere, & ſubjacere pœnis injuſti divortii; ut vir quidem ante nuptias donationis, uxor vero dotis amiſſione multetur. Quod ſi incertum ſit, ſuperſitne, an non, qui in militiam abiit perſona; tunc quinquennium expectare, tam virum, quam mulierem: poſt quod*

ſive certus de morte nuntius afferatur, ſive in incerto maneat, impune nuptias contrahere licet. Ex quibus colligitur, quinquennium illud, quo expectari abſentis conjugis reditus debet, à Juſtiniano præſtitutum eſſe. Hoc enim ille ſibi tribuit, his verbis, θεωροῦντες, & συγχωροῦμεν. Quanquam ſequentia verba dubitationem forte lectori moverent. in quibus ita eſt: Καὶ τοῦτο γὰρ δὴ ταῖς καλουμέναις bona gratia διαλύσεσι παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν συνηρίθμητο. καὶ ἡμεῖς δὲ εἰς τοῦτο σύμφαμεν, ὥστε ἐνταῦθα οὐδὲ διαζυγίῳ γίνεται καιρὸς, οὕτω τῶν προσώπων διεστώτων ἀλλήλων, καὶ οὐδεὶς ἐντεῦθεν κερδαίνει, οὔτε ὁ ἀνὴρ τῆς προῖκα; οὔτε ἡ γυνὴ τὴν προγαμιαίαν δωρεάν· ἀλλ' ἕκαστος ἐπὶ τῶν οἰκείων μένει. id eſt: *Et hæc enim ſpecies in his diſſolutionibus nuptiarum, quæ bona gratia fiebant, ab antiquis, & qui nos anteceſſerunt, numerabatur. Nos quoque in hoc conſentimus, ut hinc neque divortii detur occaſio, ſic diſtractis à ſeſe perſonis, nec aliquis inde lucrum ferat, nec vir dotis, nec mulier ante nuptias donationis, ſed unuſquiſque ſua ſibi habeat.* Quod ſic accipi poteſt, ut per captivitatē quidem, bona gratia diſſolvi matrimonium veteres crediderint. Quorum ſententiæ Juſtinianus, adhibito

to

to temperamento, quod expoſuimus, accedit. Nam, ante eum, quinquennium illud obſervatum non fuiſſe, argumento eſt Conſtantini conſtitutio, quæ de quadriennio loquitur. quam, quod cauſæ noſtræ jugulum premat, integram ſubjungam. *Vxor*, ait a, *quæ, in militiam profecto marito, poſt interventum annorum quatuor nullum ſoſpitatis ejus potuit habere indicium, atque ideo de nuptiis aliis cogitavit, nec tamen ante nupſit, quam libello ducem ſuper hoc ſuo voto convenit: non videtur nuptias iniiſſe furtivas, nec dotis amiſſionem ſuſtinere, nec capitali pœnæ eſſe obnoxia, quæ poſt tam magni temporis jugitatem non temere, nec clanculo, ſed publice, conteſtatione depoſita, nupſiſſe firmatur.* Videndum eſt igitur, ne Juſtinianum in Julianum infuderit Tribonianus, & veteribus nova more ſuo permiſcuerit. Nec abeſt ſuſpicio, quin & alio capite, huc quoque ſpectanti, quod ex Pauli lib. 4. ad leg. Jul. & Pap. deſcriptum eſt, aliquid de ſuo inſeruerit. Ita enim caput habet b: *Non ut à patre filius, ita uxor à marito, jure poſtliminii*

I 5 *recu-*

a *l. uxor. C. de repud. & de judic. de morib. ſubl.* b *l. non ut à patre. D. de captiv. & poſtl.*

recuperari poteſt: ſed tunc demum, cum & voluerit mulier, & adhuc alii poſt conſtitutum tempus nupta non eſt. Quod ſi noluerit, nulla cauſſa probabili interveniente pœnis diſcidii tenebitur. Nam, conſtitutum aliquod tempus fuiſſe, ante poſteriores Impp. non legimus. Et certe Quintilianus, in ficto themate, quod hic prætermitti non debet, non certi alicujus temporis meminit. feſtinatio quidem mulieris, quæ, morte mariti ſolo rumore intellecta, alii confeſtim nupſerat, ita apud eum notatur c: *Adulteros fuiſſe in matrimonio, conſtat: nemo negat. Matrimonium duobus generibus ſolvitur, aut repudio, aut morte alterius. Neque repudiavi: & certe vivo. Sed rumor de morte venit: Hæc ſtatim nupſit alio marito. Quid eſt hoc aliud, quam improbius adulterium? Meæ igitur nuptiæ manſerunt; illæ non fuerunt legitimæ. Legitimum porro matrimonium, niſi ſoluto priore, eſſe non poteſt. An opinione contenti ſumus?* Et poſtea; *Ergo uxor, ſic à me amata, teſtamento relicta heres, audita morte mariti, non inquiſivit ubi periiſſem: non aliquos certiores nuntios, non reverſuros à ſupremis officiis ſervulos, expectavit: ſed*

c *Quintilian. declamatione* 347.

ſed feſtinato quoque nupſit; & in nova libidinis amorem, mea judicia protinus eludens, tranſtulit mœchum, in eadem domo, in eodem cubiculo, in eodem lecto. adeo mariti prioris etiam memoriã abjecerat. Deſii iſta mirari, cum adulterum vidi juvenem, propter quem tamdiu vidua eſſe non poſſet, quam diu peregrinari poteram ego qui uxorem ſic amavi. Temere *profecto, temere, in longius ituri, conjuges noſtras domi relinquimus: ſubito abſentum obliviſcuntur, & pæne cum ipſis horis uxorum pectora refrigeſcunt. Mirer nunc ego, unde rumor? quæ tam maligni mendacii cauſſa, cui fingere iſtud expedierit? Ille profecto in cauſſa fuit juvenis, qui ad domum meam ductus eſt: quæſitus eſt locus.* Sed hæc, qui acutiore ſunt ingenio præditi, & qui plus otii ad has res ſpeculandas & perſcrutandas habent, diligentius exactiuſque me, homine forenſibus negotiis præpedito, inveſtigabunt; ſatiſque habebo, ſi, me veluti claſſicum canente, ad hujus rei accuratiorẽ diſquiſitionem excitentur. Ut ut ſit, aliam quandam huic quæſtioni formam Juſtinianus, Novella 117, dedit: quam Juliani Patritii *d* verbis, quæ mentem Juſtinia-

d *Novell. Conſtit.* 108, *c.*387.

ſtiniani perſpicue reddunt, proferam. *Iubemus uxores militum, ſive in expeditionibus degentium, ſiue in militiis, ſive milites ſint, ſive federati, ſive ſcholares, ſive alia qualicunque armata militia decorati, expectare, quantoſcunque annos in expeditione fuerint, etſi nullas literas, nullum reſponſum, à maritis* (ſic enim procul dubio legendum) *ſuis receperint. Sin autem talis mulier maritum ſuum defunctum audierit, non liceat ei ſtatim ad alias nuptias pervenire, niſi prius pervenerit aut per ſe, aut per parentes ſuos, aut per aliam qualemcunque perſonam ad priores numeri & chartularios ſcrinii.*

Tutores etiam pupillas ſuas uxores ducere, & filiis ſuis nuptum dare, ſenatuſconſulto, quod Marci Antonini & Commodi orationem ſubſecutum eſt, prohibebántur *a*. Eoque referendum eſt quod Marcellinus, Hermogenis interpres, Νόμος, ait, *μὴ γαμεῖσθαι τὴν ὀρφανὴν, μήτε τῷ ἐπιτρόπῳ, μήτε τοῦ ἐπιτρόπου παιδί*. Cauſſam autem harum prohibendarum nuptiarum vel hanc præcipuam fuiſſe invenio *b*, ne pupillæ in re familiari cir-

a *l. ſenatuſconſulto. D. de ritu nupt.* b *l. libertum*. §. 1. *D. de ritu nupt. l. ſi tutor. C. de inter. matr.*

ri circunſcriberentur ab iis, qui rationes eis geſtæ tutelæ reddere neceſſe habebant, neve fraudes in tutelæ adminiſtratione commiſſæ, hujuſmodi domeſtici matrimonii velamento, quo tutelæ reddendæ ratio inhibebatur, tegerentur, quas palam proferri reipublicæ expedit. Atque hanc prohibitionis harum nuptiarum cauſſam Principum oratio continebat *c*, quam Paulus libro ſingulari perſecutus erat: ceteri etiam Iureconſulti ſatis multis verbis de ejus ſententia egerant. Summa vero eorum, quæ ad ejus interpretationem adferri ex eorum conciſis à Triboniano ſcriptis poteſt, hæc eſt: Sententia orationis ſenatuſconſultique contineri quoſcunque qui rationibus reddendis ſunt obnoxii. Non tantum igitur tutores, adoleſcentumve curatores, ſed & curatores ventri boniſque dati ſenatuſconſulto, apprehenduntur. Hi quoque, qui tutores quidem non ſunt, periculo tamen tutelæ ſuo nomine obſtringuntur, à pupillarum nuptiis arcentur. quales ſunt qui falſis allegationibus à tutela ſe excuſaverũt *d*. Ad eos enim, poſtquam religionem ius dicen-

c *l. non ſolum. §. 1. D. de ritu nupt.* d *l. ſi quis tutor. D. de ritu nupt.*

dicentis circumveniſſe eos conſtiterit, periculum adminiſtrationis exinde pertinet ex quo dati ſunt *e*. Idemque & in honorariorum tutorum perſona ſervandum eſt. Nam & hi male geſtæ tutelæ periculum præſtant *f*. Heredes quoque tutorum, licet extranei, quoniam rationes reddere debent, ſenatuſconſulti prohibitione concluduntur *g*. Ac vel ejus, qui tutor curatorve datus non juſte provocaverit, heres quandoque victus, quia præteriti temporis damnum, ſi quod pupilla paſſa ſit, adgnoſcere debet, ad orationem pertinet *h*. Alia eſt ejus, qui pro tutore curatoreve, cum re vera tutor curatorve non ſit, negotia adminiſtrat, cauſſa. Hunc enim cum nomine tenus, quod ſibi falſo uſurpat, tutor ſit, à pupillæ, cujus res geſſit, nuptiis repelli, Leoni & Anthemio diſplicuit *i*. Et certe in toto fere jure eorum adminiſtratio diverſam à tutorum adminiſtratione

e *l.* 1. *l.* 2. *&* 3. *C. ſi ex falſis allegat.* §. *ult. Inſtit. de excuſ. tut.* f *l. quod ſi forte.* §. 1. *D. de ſolutio.* g *l. libertum.* §. 1. *D. de ritu nupt.* h *l. ſi quis tutor.* §. *ult. D. de ritu nupt.* i *l. ult. C. de interd. matr.*

tione rationem habet *k*. Fidejuſſores plane, nominatoreſque tutorum, aut qui eos dedere magiſtratus, licet, deficientibus tutoribus, in tutelæ periculum incidant, quia tamen ex alterius perſona hoc incommodi eis accedit, ſenatuſconſulto non continentur. Quod vero ſenatuſconſulti verbis cavebatur, ne uxorem tutor pupillam ſuam duceret, ſic acceptum eſt, ut ne deſponderi quidem poſſit *l*. Sed nec filiis ſuis modo, verum etiam nepotibus, nuptum dare pupillas ſuas tutores prohibiti intelliguntur. Quanquam enim de filiis duntaxat oratio loqueretur, ad nepotes tamen interpretatione producta eſt: quod prohibitionis eadem circa illos, quæ circa filios, ratio verſetur, licet, ſi propriam verborum ſignificationem ſpectemus, filiorum appellatio nepotes non complectatur. Nihil autem intereſt *m*, filii ſui juris, an in patris poteſtate, tutoriſve vel curatoris, ſint. Naturales etiam liberi, licet in adoptionem dati & in alienam familiam tranſ-

k *l. apud. §. ſi quis non tutor. D. de doli except. l. 1. §. cum eo. l. 2. D. de eo qui pro tuto. l. debitores. D. de ſolutionib.* l *l. ſenatuſconſulto. D. de ritu nup.* m *l. non eſt matrimonium. D. de ritu nupt.*

tranſlati ſint, ſenatuſconſulto tamen comprehenduntur *n*. Adoptivi vero tãdiu, quoad de poteſtate dimittantur. Emancipatione enim adoptionis jura in totum perimuntur atque evaneſcunt *o*. Ad ſenatuſconſultum quoque libertum pertinere placuit, qui filio ſuo naturali, quẽ in ſervitute ſuſceperat, poſtea manumiſſo, pupillã ſuam in matrimonio collocat *p*. Nec vivo demum tutore, verumetiam poſt mortem ejus, filius tutoris prohibetur eam uxorem ducere, cujus tutelæ rationi pater obſtrictus fuit, ſive heres ei exſtiterit, ſive abſtinuerit, aut etiam exheres ſcriptus ſit. Nam & fieri poteſt, ut per fraudem in eum collata bona patris propter tutelam revocari oporteat *q*. Quod ſi avus tutelam geſſerit neptis ex filio emancipato natæ, nepti ex altero filio eam recte collocabit cum hoc factum ſuſpicione propter parem affectionis ſtimulum vacet. Sed & ſi filius fa. tutor puellæ vel curator ſit, (poteſt enim *r*,) patri ejus, fratrive qui

n *l. ſiquis tutor.* §. *quãvis, &* §. *naturales. eo tit.* o *l. quinetiã. in fi. D. eod. tit.* p *l. libert. C. de interd. mat.* q *l. non ſolum.* §. 1. *D. de ritu nupt.* r *l. filiusfa.* §. 1. *&* 2. *D. de tut. & rat. diſt. l. tutorem. D. de adm. tutor.*

qui in ejuſdem patris poteſtate eſt, pupillam non recte nuptum dabit *ſ*. Patriæ namque poteſtatis vinculo unius prope ejuſdemque loco hæ inter ſe perſonæ habentur *t*. Quamquam autem in arbitrio matris pater eſſe voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, non tamen ea tutorem ejus eligere poterit: cum contra voluntatem patris hoc ea facere videatur; qui ideo maxime eam prætulit, ne filiæ nuptias tutori committeret. Concludamus igitur, non eſſe matrimonium, ſi tutor vel curator pupillam ſuam, vel adultam, vel eam cui adminiſtrationis rationes reddere debet, ſibi liberiſve ſuis junxerit. Ex quo ſequitur, ut, cum ceſſet matrimonium, nec dos eſſe intelligatur *u*. Conſequens eſt etiam, ob res, conſtante hujuſmodi qualiquali conjunctione, diſcidii conſilio ſubreptas, rerum amotarum actionem denegari *x*; quæ, divortii nimirum, quo juſta matrimonia dirimuntur, cauſſa competens, ad illicitam conjunctionem non

ſ *l. Non ſolum. §. ſed etſi filius fa. D. de ritu nupt.* t *§. ei vero. Inſtit. de inutilib. ſtip. l. frater à fratre. D. de condict. indeb.* u *l. 2. D. de jure dot.* x *l. ſi concubina. D. rer. amota.*

non pertinet. Qua ratione motus quis, nec ſine colore, inter hujuſmodi perſonas factas donationes, matrimonii impedimento deficiente, valere diceret *y*. Sed, cum quaſi ad conjuges, non quaſi ad extraneas perſonas fiant, nec, ut ſponſis factæ, quoniam & hic ſponſalia improbantur, conſiſtere poſſint; idcirco placuit, quaſi ab indignis ea, quæ donata ſunt, ablata fiſco vindicari. Delinquunt enim qui ſenatuſconſulto vetitas nuptias contrahunt *z*. Plane ex teſtamento tutoris, in cujus matrimonium convenerit pupilla, ſibi relicta capiet, nec quaſi indigna repelletur. Contra tutor ex ejus teſtamento capere nihil poterit *a*. Hoc tam varie, quod non, ut tutori, ita pupillæ à tutore ſuo circumſcriptæ, illicitarum nuptiarum adverſus ampliſſimi ordinis decretum contractarum crimen obiici imputarique poſſit. Pupilla ergo, ut nullius culpæ adfinis, legatum, quod teſtamento tutoris meruerit, conſequitur. Per contrarium vero tutor, merito indignus cui occaſione hujus

y *l. cum hic ſtatus. §. ult. D. de donati. int. vir.* z. *l.3.§.1.D. de donatio. int. vir.* a *l. ult.D. de legat. l.1. l.2. D.de his qua ut indign.*

hujus conjunctionis lucri commodique aliquid quæratur, à petitione legati teſtamento pupillæ ſibi relicti ſubmovetur. Verum cur infirmatur pupillæ à tutore, cum quo in matrimonium coiit, facta donatio, legatum vero teſtamento datum ſuſtinetur? Differentiæ inter hanc & illam ſpeciem ratio forte eſt, quod, quæ inter conjuges fit, matrimonii prætextu, intuitu, contemplationeque fieri intelligitur donatio. Ceſſante ergo matrimonio, quod donationi locum facit, cauſſamque præſtat, vires habere huic caduco innixa fundamento donatio non poteſt. At, quod teſtamēto relinquitur, cum non ita matrimonio acceptum feratur, ſed & ob meritum extrinſecus accedere cenſeatur *b*, ex ejus ſolius vitio, qui teſtamenti honore indignus habetur, corruit. Quod fit, ut pupillæ, cui, contra atque tutori, peccati hujus propter ætatis ſexuſque infirmitatem, legumque imperitiam, venia tribuitur, eorum, quæ teſtamento tutoris meruerit, perſecutio non denegetur. Creditur tamen cum his, quæ diximus, Cervidii Scævolæ reſponſum pugnare, quo fructuum, quos mulier uſusfru-

b *l. nec adjecit. D. pro ſocio.*

fructus ſibi à viro relicti nomine perceperit, repetitionem heredibus dandam reſpondit *c*, ſi poſtea illicitum fuiſſe matrimonium pronuntietur. Sed non eſt eadem omnium injuſtorum matrimoniorum ratio atque cauſſa. Nam pupillę quidem, quæ laqueis tutoris irretita, ejuſque vinculis conſtricta, ſenatuſconſultum offendit, culpa excuſata eſt: non æque vero ceteris mulieribus, quæ inhoneſtis illicitiſque ſe nuptiis maculaverint, parcimus. Itaque non eo minus verum eſt, quod generaliter definitur *d*, nihil propter injuſtum matrimonium capi poſſe, &, quod ab herede ignorante perperam ſolutum fuerit, id condici poſſe. Verum enimvero exceptiones quaſdam ſenatuſconſultum patitur. Una eſt, ſi deſponſata à patre, vel teſtamento deſtinata, denominatave ſit puella tutori, filiove ejus. Hanc enim patris voluntatem, quem, hujuſmodi conditionem filiæ quæſiiſſe, ſpectata prius planeque perſpecta ac cognita futuri generi integritate atque fide, veriſimile eſt, ad exitum perduci, ſenatuſconſultum

tum

c *l. uxori. D. de uſufruct. leg.* d *l. 1. D. unde vir & uxor. l. Claudius. de his quæ ut indign. l. contra. C. de inceſt. nupt.*

tum non impedit *e*. Altera eſt, ſi rationes tutor curatorve reddiderit, & id tẽporis effluxerit quo in integrum reſtitutionem pupilla impetrare poſſit. Ante conſtitutum enim petendæ in integrum reſtitutionis tempus, pupillam ſuam rationibus redditis uxorem ducere, nec matrem quidem ex alio matrimonio factam, poteſt *f*. Ex prætoris autem edicto olim poſt 25 annos utilis annus ad petendam in integrum reſtitutionem concedebatur. Ideoque, cum Marcellus in hac quæſtione annum viceſimum ſextum nominat *g*, utilem, non continuum, accipere, vel ex ipſis diſertis Triphonii *h* Valerianique *i* Imperatoris verbis, debemus. At hunc utilem annum Iuſtinianus in continuum quadriennium tandem mutavit *k*. Pupillæ utique, quæ ante redditam ſibi tutelam deceſſerit, filiam tutor in matrimonium filio ſuo col-

e *l. non eſt matrimonium. D. de rit. nupt. l. ſi patris. C. de interd. matr. l. qui pupillam. D. ad legem Iul. l. de adul.* f *l. quanquam. D. de rit. nup.* g *in l. qui pupillam. D. de adulter.* h *in l. filius. §. ſi quis eo tempore. D. de liber. & poſt.* i *l. ſi patris. C. de interd. mat.* k *l. ult. C. de tempor. in integ. reſti.*

collocare non vetatur *k*, quoniam rationum reddendarum obligatio æris alieni hereditarii vicem ſimilitudinemque repræſentat ac ſuſtinet; proindeque non minus cum tutoris quam cum cujuſſibet alterius debitoris filio nuptias ea recte contrahit. Mater etiam pupillæ cum tutore filiæ ſuæ, vel filio tutoris, nuptias contrahere non prohibetur *l*. Sed nec tutores pupillis ſuis, vel curatores adultis, filias ſuas nepteſve nuptum dare vetantur *m*. Nulla enim ex hoc matrimonio pupillarium rationum interverſio contingere poteſt; cui præcipue periculo proſpicere Senatus voluit. Item, qui ei, quam in matrimonio habebat, abſens & ignorans curator conſtitutus eſt, in ſenatuſconſulti pœnam non incidit, dum tamen alius in ejus locum ſubſtituatur: ne maritorũ ignorantia fraus ampliſſimi ordinis conſulto quæratur *n*. Quamquam enim curæ datio non teneat, propterea quod uxori ſuæ maritus cura-

k *l. non ſolũ. §. ult. de rit. nup.* l *l. 2. C. de interd. matr.* m *l. libertum. in fin. D. de ritu nupt. l. curatorem. C. de interdict. matr.* n *l. ampliſſimi. C. de excuſ. tut.*

curator creari non poſſit *o*; tamen ſatagere ille debet,ut alius ei curator detur. Nam & qui non jure tutores curatoreſve dantur,curare debent *p*,ut alii in eorum locum ſufficiantur;aut certe pupilli propinquos ac neceſſarios certiores facere, ut alium ei tutorem petant, ne pupilli utilitates ac negotia deſerantur. Proinde, cum Alexandro propoſitum eſſet,nurui ſocerum poſt liberos ex matrimonio ſuſceptos curatorem datum ; matrimonium quidem rite ab initio cõtractum non vitiari,juſtoſque eſſe ex eo quæſitos liberos , reſcripſit *q*; verum omnis ſcrupuli amovendi cauſſa inſiſtere ſocerum debere, ut alius ejus loco daretur. Qua de ſpecie etiam conſulti per epiſtolam Impp. Galienus & Valeria.in hæc verba reſcripſerunt *r*: *Licet orationis ſub divo Marco habitæ verba deficiant, is tamen, qui poſt contractas nuptias nurui ſuæ curator datus eſt, excuſare ſe debet,ne manifeſtam ſententiam ejus oſtendat, & labem pudoris contrahat.* Pœna autem tuto-

o *l.maritus.C.qui dare tuto. l. virum. D. de cur.furioſ.* p *l.1.§. ultim. D. de eo qui pro tut. l. tutores §. qui ſine. D. de adm. tut.* q *l. cum proponas.C.de ritu , re matr.* r *in l. licet.C. de excuſ. tut.*

tutoris, qui ſenatuſconſulto vetitas nuptias copulavit, ea eſt, ut ei infamiæ nota veluti de tutela confeſſo inuratur *ſ*, quod hujuſmodi conjunctione fraudem adminiſtrationis tegere laboraverit. Corporalis quoque ei pecuniariave extra ordinē pro dignitate pupillæ coërcitio imminet *t*. Quinetiā lege Iulia de adulteriis, qui pupillam illicite duxerit tutor, poſtulari poteſt *u*. Poſtremo relegatione plectendum libertum, eundemque tutorem patronæ ſuæ, Senatus cenſuit *x*, qui eam ſibi filiove ſuo in matrimonio collocaſſet. Nec vero pœnas has ruſticitatis imperitiæve velamento deprecari quenquam poſſe, Impp. reſcripſerunt *y*. In his enim, quæ malo more, nefarieque geruntur, ruſticitatis excuſatio non accipitur *z*, cui in his demum, quæ ex meris civilis juris præceptis pendent, parci ſolet *a*. Imperitiam autem in Im-

ſ *l. ampliſſimi. C. de excuſ. tute. l. non eſt matrimoniū. D. de ritu nupt.* t *l. ſi tutor. C. de interd. mat.* u *l. qui pupillam. D. ad l. Iul. de adult.* x *l. libertum. D. de ritu nupt.* y *l. 1. C. de interd. matr.* z *l. 2. C. de in jus voc.* a *l. ſi quis id quod. D. de Iuriſdictio. omnium jud. l. 2. D. ſi quis in jus voc. non ier. l. ult. C. de teſtam.*

Impp. reſcripto, juris legumque inſcitiam accipio. Quæ, ut Accurſii objectiones diluam, in maſculis ferenda non eſt; aliter atque in feminis; quæ inceſti, in quo ſola juris obſervatio intervenit, pœnas non timent, ob conceſſam eis juris ignorantiam, propter quam, pœnam quidem eis remitti, non item illicitam conjunctionem retineri, cenſeo. Nam & citra exiſtimationis ſuæ damnum dotis in ejus matrimonii cauſſam datæ condictionem pupilla habet *b*.

Mandatis quoque principalibus præſides provinciarum, procuratores Cæſaris, præfecti cohortis, aut equitum tribuni, & omnes omnino qui aliquod in provincià officium gerunt, inde oriundam vel ibi domicilium habentem ubi adminiſtrant, feminam ducere prohibentur *c*, potentatus, ut Papinianus ait, ratione, ne videlicet, potentia, in qua conſtituti ſunt, ad vim abutentes, matrimonia ſibi arbitrio nutuque ſuo concilient, trahantque ac rapiant verius quam ducant. Qua de cauſſa & eis in ea provincia, in qua adminiſtrant, emere, fenuſve exercere, mutuamque pecuniam

K dare,

b *l. ſi tutor. C. de interd. mat.* c *l. ſi quis officium. l. præfectus. D. de ritu nupt.*

dare, non licet *d*. Hujuſmodi ergo matrimonia adverſus mandata contracta perinde nulla ſunt, atque ea quæ contra ampliſſimi ordinis decretum à tutoribus eorumque liberis contrahuntur. Quo fit, ut, cum matrimonium nõ conſiſtat, nec dos ſit, nec rerum amotarum actio inter eas perſonas, quæ ita coierint, detur *e*. Nec tamen, quia nuptiæ non ſint, eo magis donationes inter eos factæ ratæ erunt *f*, ne ex delicto ſuo lucrum ferant, meliorque ſit in legẽ committentium, quam eorum, qui ſecundum præcepta legum in matrimonium conveniunt, conditio *g*. Utique enim prohibitas nuptias contrahentes peccare delinquereque *h* intelliguntur. Et ideo magis eſt, ut, quæ ita donata fuerint, quaſi ab indignis ablata fiſco vindicentur *i*. Exemplo certę pupillæ tutori liberiſve ejus nuptæ, provincialis mu-

d *l. aufertur.§. quod à præſide.D.de jure fiſ.l.*1.*C. de contracti. jud. l.principalibus.D. ſi cert. pet.l. eos.C. eod. tit.*
e *l. ſi concubina.D.rer. amot.* f *l.cum hic ſtatus.§.ul.D.de dona.int.vir.*g.*l.*3.
§.1.*D. de dona. int. vir.* h. *l.ult.D. de legat.c.*1. i *l. cum hic ſtatus.§.ul.D. de dona. int. vir.*

mulier, quæ contra mandata provinciæ rectori nupſerit, ex viri teſtamento capiet. Imperatores autem Gratianus, Valent. & Theodoſius, quod de adminiſtrantibus veteri jure cautum erat, ad adminiſtrantium liberos, propinquos, comites, conſiliarios, domeſticos porrexerunt *k*. Quos & arrharum ſponſalitiarum, in matrimonii argumentum datarum, diſpendio multant. Qua in parte juri antiquo derogare eos fortaſſis exiſtimet qui penitus non inſpexerit. Nam ad arrharum acceptarum reſtitutionem mulierem, quæ finita adminiſtratione nuptias implere nolit, adigi Paulus indicat *l*. Id quod Accurſium cruciat, qui in hujus nodi diſſolutione tanquam in ſalebra hæret. Nos, ut ejus hæſitationi certa & vera diſtinctione medeamur, multum intereſſe dicemus, ſponſaliane ſola, an vero nuptias, provinciarum rectores, arrhis datis tum cum provinciam cum imperio obtinerent, contraxerint. A perfectis ſiquidem & conſummatis nuptiis, quas mandata principalia ſtare non patiuntur, mulieribus provincialibus abire ac recedere etiam cum

 arrha-

k *l.1. C. ſi rector provincial.* l *l. ſi quis officium. D. de rit. nup.*

arrharum lucro Impp. permittunt. At, ſi in provincia ſponſalia duntaxat contracta ſint, quia nihil in ea re contra mandata peccatum eſt, quæ hujuſmodi conditioni renuntiare volet, acceptas arrhas reſtituere jure ac merito debet. Et hæc eſt inter Imperatorum conſtitutionem Paulique locum ab Accurſio non animadverſa differentia. Nuptiis enim duntaxat, non etiam ſponſalibus, qui in provincia aliquod officium gerebant, interdicebantur. Quinetiam deſponſam ſibi, antequam in provinciam mitterentur, uxorem illic ducere non prohibebantur *m*, ut pote ceſſante ea, quæ ſibi eos in provinciis ſuis matrimonia conciliare vetabat, ratione. Sed, etſi contra mandata in provincia matrimonium contractum eſſet, poſt depoſitum tamen officium, ſi in eadem voluntate uterque perſeveraret, juſtæ efficiebantur, quæ ab initio non conſtiterant, nuptiæ. Indeque poſtea, ut ex juſto matrimonio editi, liberi juſti legitimiq; patri fiebant; quemadmodum Paulus lib. v Reſponſorum tradit *n*, qui à Gordiano teſtis laudatur *o*. Plane, filiabus ſuis conditionem

m *d. l. ſi quis officium.* n *l. eos qui. D. de ritu nuptiarũ.* o *l. etſi contra. C. de nuptiis.*

nem in provincia quærere, eaſque in matrimonium collocare, & dotem eis conſtituere, non prohibebantur qui provinciis præerant: filiis vero uxorem provincialem ducentibus conſentire auctoritatemque præſtare minime poterant. De cujus varietatis ratione ſi mihi liquere negem, inſcitiam meam potius quam antiquorum inconſtantiam prodam. Quorum etſi mentem mihi plane perſpectam eſſe ac cognitam adfirmare non auſim, tamen, quatenus eam conjectura aſſequi licet, duplici eos ratione adductos credo. Primum enim præſumptum habuiſſe exiſtimo, patrem impenſiore affectu majorique contentione in conditione filio quærenda, quam in filia nuptū collocanda, laboraturū. Nā filiæ quidem, in manum mariti mancipiumq; tranſeuntes, familiæ ſuæ finē adferunt, per filios vero cum nomine paterna familia propagatur. Ne vero filiorum amore, domuſque amplificandæ ſtudio, ad matrimonia filiis concilianda ſua poteſtate abuterentur, frenis quibuſdam ac habenis cohibendam eſſe eam potentiam cenſuerunt, nihil quicquam tale eos filiarum cauſſa attentaturos rati. Huic rei argumento eſt quod filiā ſuam

pupillo ſuo tutor in matrimonium collocare non prohibetur *a*: filio vero ſuo pupillam in matrimonium collocare prohibetur. Licet ergo tam in filiæ quã filii nuptiis auctoritas patris intercedere deberet, verendam tamen magis eſſe præſidis in collocando filio quam in filia nuptum danda impreſſionem prudentes cenſuere. Alia quoque veteres ratio in hoc jure ſtatuendo movere potuit, quam Cyno, Ludovico Romano, & noſtri ſeculi Varroni πολυγραφωτάτῳ D. Tiraquello, cujus memoriam ſancte ac religioſe, pro eo ac debeo, colo, placuiſſe video. difficilis nimirum virginalis pudicitiæ cuſtodia. cui adſervandæ continendæque ne Argi quidem lumina plerunque ſufficiunt. Cavendum enim forte (nihil enim præter conjecturam habemus) prudentes cogitarunt, ne, dum paternæ adminiſtrationis exitus expectatur, interim filia, jam matura viro & plenis nubilis annis, ætatis lubrico, ſexuſve infirmitate, vel amoris facibus, aliquod dedecus admittat. Cui malo obviam ut irent, patri liberã conditionis filiæ quærendæ poteſtatem vel ipſo adminiſtrationis ſuæ tempore relin-

a *l. liberum.§. ult.D. de ritu nupt.*

linquendam eſſe cenſuerunt. Et certe probabile eſt, ſubiiſſe animos veterum illam cogitationem, puellarum nuptias non ęque ac maſculorum conjugia protrahi ac differri poſſe, moramque nullam nuptiarum tempeſtivitati, ſi famæ ac caſtitati puellarum conſultum velimus, fieri oportere. Qua eadem ratione filiam ſuam pupillo jam adulto nuptum dare, ſi tam adulto quam puellæ hæ nuptiæ cordi ſint, tutori permiſere, ne forte, in longius tempus protractis nuptiis, vel moræ impatientia, vel amaſii illecebris, in aliquod probrum prolabatur, ex quo ei, generiq;, ac toti familiæ, labes ac macula aliqua, quæ deinde elui nō poſſit, aſpergatur. At maſculorū conjūctionem, quæ citra periculum exiſtimationiſque damnum proferri poſſit, inhibendam ob impreſſionis metum, merito in ſuperioribus ſpeciebus cenſuerunt. Juvat hanc rationem, quod alias quoque in hoc nuptiali jure diverſam maſculorum ac feminarum cauſſam juris auctores conſtituunt. Nam puellæ quidem poſt 25 annum, non item maſculi, impune citra parentum conſenſum matrimonia contrahunt *b*. Eodemque refert

b *l. oratione.* §.1.*D. de ritu nup.*

fert Accurſius, quod ex Paulo recēſetur, Nepoti uxorem ducenti & avum filium conſentire debere: nepti vero nubenti voluntatē auctoritatemq; avi ſufficere.

Tempus eſt autem, ad ea injuſtarum nuptiarum genera, quæ naturali ratione, ſanguiniſque jure prohibentur, noſtra ſe convertat oratio. Qua in quæſtione fixum ſit hoc, ratumque principium, ex gradu adſcendentium deſcendentiūque in infinitum duci uxores non poſſe: & inter eas perſonas, quæ parentum liberorumve locum inter ſe obtinent, inceſtas ac nefarias nuptias eſſe *c*. Veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, matrem & filium, vel aviam & nepotem, & uſque in infinitum. Nec intereſt, ex juſtis nuptiis ejuſmodi perſonarum conjunctio deſcendat, an non *d*. Nam & ex ancilla ſuſceptam & vulgo quæſitam filiam ducere genitori minime conceditur: ſervilesque adeo cognationes in hoc nuptiali jure obſervantur *e*, cum contra naturale jus pudoremque ſit, à patre filiam quomodocumque quæſitam duci. Pro-

inde

c *l. nuptiæ. D. de ritu nupt.* §. *ergo. Inſtit. de nupt.* d *l. & nihil. D. de ritu nupt.*
e *l. adoptivi.* §. *ſerviles. D. de ritu nupt.*

inde in his quidem ſpeciebus inceſtum
jure gentium committi conſtat *f*: cujus
veniam ſexus infirmitate deprecari mu-
lieres non poſſunt *g*, cum naturali jure,
cuius,ut pote non ſcripti, ſed nati,igno-
rantia defendi nequeunt, prohibitam
rem admiſerint. Nec enim ſexui, nec
ruſticitati in his parcitur, à quibus na-
turalis nos ratio, animis noſtris divini-
tus indita, atque impreſſa, avocat. Fœ-
ditas vero illarum conjunctionum lucet
ipſa per ſe, ut,qui in ea flagitia prolabi-
tur, humanitatem ipſam exuiſſe videa-
tur. Ciceroni utique inceſtum cum filia
Q. Fuſius Calenus apud Dionem lib. 46
obiicit his verbis: Καὶ προσέτι καὶ τὸ στόμα
αὐτοῦ διαβάλλειν ἐπεχείρησε, τοσαύτῃ ἀσελ-
γείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ παρὰ πάντα τὸν βίον
χρώμενος, ὥστε μηδὲ τῶν συγγενεστάτων ἀπέ-
χεσθαι, ἀλλὰ τήν τε γυναῖκα προαγωγεύειν,
καὶ τὴν θυγατέρα μοιχεύειν. Quo nomine &
eum Saluſtius ita inſectatur: *Verum, ut
opinor, ſplendor domeſticus tibi animos at-
tollit: uxor ſacrilega ac perjuriis delibuta,
filia matris pellex,tibi jucundior atque ob-
ſequentior quam parenti par eſt.* Præ-
dicabat etiam Caligula, matrem ſuam

 ex

f *l.ult.D. de rit. nupt.* g *l. ſi adulterium
cum inceſtu.D.ad l.Iul.de adulter.*

ex inceſto, quod Auguſtus cum filia Julia commiſiſſet, procreatam *f.*

Ac nec cum his quidem perſonis, quæ vel adfinitatis ratione, parentum liberorumve vicem repræſentant ac ſuſtinent, juſtæ ſunt nuptiæ. Quare nec novercam, nec proavi noſtri uxorem, nec ſocrum, id eſt, uxoris noſtræ matrem, nec ejuſdem aviam, proaviam, ducere licet *g.* Cujuſmodi nuptias Cicero pro Cluentio Avito ſic exagitat: *Lectum illum genialem, quem triennio ante filiæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari & ſterni expulſa atque exturbata filia jubet. Nubit genero ſocrus, auſpicibus nullis, nullis auctoribus, funeſtis ominibus. O mulieris ſcelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum! O libidinem effrænatam & indomitam! O audaciam ſingularem!* Plane duplicem cauſſam, cur novercam uxorem ducere non liceat, Philo Judæus in libro περὶ τῶν ἐν εἴδει reddit: Διά τε, ait, τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν, καὶ διότι μητρυιᾶς καὶ μητρὸς ὄνομα συγγενὲς, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς σύνῳδον πάθος. Unus

f *Sueto. in Calig. cap. 23.* g *l. ſi quis mihi §. 1. & l. adoptivi. §. nunc videamus. l. Ariſto. D. de rit. nupt. §. ergo. Inſtit. de nup.*

Unus mihi tam infauſti matrimonii cupiditate incenſus Imperator Antoninus Caracalla occurrit, de quo Spartianus his verbis: *Intereſt ſcire, quemadmodum novercam ſuam Antoninus duxiſſe dicatur: quæ cum eſſet pulcherrima, & quaſi per negligentiam ſe maxima corporis parte nudaſſet, dixiſſetque Antoninus, Vellem ſi liceret, reſpondiſſe fertur, Si libet, licet. An neſcis, te imperatorem eſſe, & leges dare, non accipere? Quo audito, furor inconditus ad effectum criminis roboratus eſt: nuptiaſque eas celebravit, quaſi ſciret, ſe leges dare, cum vere ſolus prohibere debuiſſet: matrem enim (non alio erat dicenda nomine) duxit uxorem: ad parricidium junxit inceſtum.* Sed nec ſocero nurus pronurusve recte nubit. Socerum enim parentis locum obtinere, placet *h*. Ac ejuſmodi quidem nuptias, quas cum privigno noverca, cum ſocero nurus contraxerit, inceſtas ac nefarias eſſe, nemini dubium eſt, cum pudori, caſtitati, verecundiæ naturali, publicæque honeſtati tales conjunctiones adverſentur. Quinimo ex his cauſſis inceſtum jure gentium admitti Papinianus ſcribit *i*.

Quod

h *l. quia parentis. D. ſolut. matr.* i *l. ult. D. de condict. ſine cauſſa.*

Quod quibuſdam parum conſiderate dictum videtur, qui pro certo ac conſtanti ponunt, inter parentes & liberos duntaxat jure gentium inceſtum committi: cum his vero, qui ex latere veniunt, vel cum adfinibus, jure civili, vel moribus. Ipſumque adeo ſibi contrarium eſſe Papinianum perſuadent, qui pecuniæ in hujuſmodi nuptiarum cauſſam datæ repetitionem tribuat: quæ utique denegaretur, ſi in ſpecie hac jure gentium inceſtus admiſſus cenſeretur: quod mulieribus jus gentium non æque ac civile ignorare liceat. Verum ego jureconſultorum coryphæum vellicari nõ niſi gravate ferre poſſum. Nec enim adduci poſſum, ut credam, aliquid tanto viro excidiſſe, quod à nobis, qui in illius magiſtri verba jurare addicti ſumus, iure notari queat. Credo itaque, eius auctoritate fretus, (nec vana fides,) inceſtum iure gentium committi, ſi ſocero nurus, vel noverca privigno commiſceatur, quod hæ perſonæ ſibi parentum ac liberorum loco ſint, ut paullo ante comprobavimus, & quod omnium mẽtibus à natura inſita ratio ab huiuſmodi coniunctionibus abſtinendum dictet. Confirmat noſtram, immo vero Papiniani

niani opinionem, quod alibi legimus, Si adulterium cum inceſtu committatur, utpote cum privigna, nuru, noverca, mulierem quoq; ſimiliter plectendam *k*: cuius tamen impunitum eſſet facinus, ſi ſola iuris civilis obſervatione tale crimen in turpibus numeraretur. Verum, cum iuris naturalis ignorantiam vitiis ſuis obtendere ac prætexere mulieres non poſſint, merito eis eiuſmodi inceſtus, cuius turpitudinem indita divinitus ac impreſſa ratione notam habent, pœna irrogatur. Atque hoc dubium faciebat in ſpecie à Papiniano tractata. Videbatur enim pecunia à muliere illiciti matrimonii nomine data repeti non poſſe, quaſi contra jus gentium ac naturalem honeſtatem (cuius ignoratione excuſari nequit) data eſſet. Sed alia ratione repetitionem competere Papiniano ſubtiliter placet, quia ſcilicet, matrimonii effectu non ſecuto, quod nec iure ſequi poſſit, nulla magis cauſſa dotis dandæ quam turpis interceſſerit.

Porro nec patris quoque ſponſam uxorem ducere filio conceditur: non magis quam patri filii ſponſam: quamvis

k *l. ſi adulterium cum inceſtu. D. ad l. Iul. de adult.*

vis nec illa noverca,nec hæc nurus proprie dici poſſit. Ab earum quoque, quæ in parentum concubinatu fuerint, nuptiis abſtinendum, pie Imp. Alexander conſtituit *l.* Contra religionem quippe ac pudorem eſt, cum ea matrimonium coire filium, quæ pudicitiam patri proſtraverit. Sed &, per adoptionem quæſitarum cognationum rationem hic habendam, prudentes cenſuere. Etenim matrimonio inter ſe iungi eæ perſonæ non poterant, quæ per adoptionem, parentum liberorumve loco ſibi eſſe cœpiſſent; in tantum, ut etiam diſſoluta adoptione idem iuris maneret *m.* Itaque eam, quæ per adoptionem filia neptiſve facta eſſet, ne poſt emancipationem quidem uxorem ducere, qui quandoque adoptaſſet, poterat *n.*

Hæc de adſcendentium deſcendentiumque gradu. Jam, ex tranſverſo etiam cognationis gradu quaſdam illicitas eſſe nuptias, non eſt obſcurum. Ac primum, inter fratrem, ſororem, prohibitas eſſe nuptias, nemini dubium eſt, ſive ab eodem patre eademque matre pro-

l *l. liberi. C. de nupt.* m *§. ergo. Inſtit. de nupt.* n *l. quinetiam. D. de ritu nupt.*

progeniti fuerint, ſive ab altero eorũ *o*. Æmilius Probus, in procœmio lib. De vita excellent. imperatorum: *Neque enim Cimoni fuit turpe, Athenienſium ſummo viro, ſororem germanam in matrimonio habere. At id quidem noſtris moribus nefas habetur.* Cuius tamen Cimonis facti Herodianus aut inſcius, aut immemor, lib. I hiſtoriarum, Πτολεμαῖος μὲν, ait, καὶ μέχρι ἀδελφῆς ἰδίας, ἔρωτος προχωρήσας, παρά τε τοὺς Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων νόμους. At Dio, apud Ægyptios patrio id more receptum fuiſſe, ita ſcribit *p*, de Cæſare agens: Καὶ μετὰ τοῦτο εἰς ἐκκλησίαν εἰσελθὼν, τόν τε Πτολεμαῖον, καὶ τὴν Κλεοπάτραν, παρεστήσατο, καὶ τὰς διαθήκας τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀνέγνω, ἐν αἷς, ἐκείνους μὲν συνοικῆσαι ἀλλήλοις, κατὰ τὰ τῶν Αἰγυπτίων πάτρια, καὶ βασιλεύειν, ἐγέγραπτο. Romanis utique ſemper deteſtabilis & execranda talis coniunctio viſa eſt. Ideoque inter ea, quæ de Caligula, non ut principe, ſed ut monſtro, Suetonius narrat, hoc refert *q*, quod cum omnibus ſororibus ſuis ſtupri conſuetudinem fecerit; quem etiam Druſillam germanã Caſſio Longino conſulari collocatam abduxiſſe, & in mo-

o §. *inter. Inſtit. de nupt.* p *lib.* 42.
q *cap.* 24.

in modum iuſtæ uxoris propalam habuiſſe ſcribit. Quam eius turpitudinem nec Dio, lib. 59, ſilentio prætermiſit. Eademque ſe ac famam ſuam turpitudine fœdaſſe Othonem, Xiphilinus memorat. Plutarchus autem in Parallelis, ex Chryſippi lib. I rerum Italicarum, auctor eſt, Papyrium quendam Romanum amoris impatientia & ardore victum, Camiliam ſororem gravidam feciſſe. Quod ubi Papyrius Tolucer communis eorum pater reſcivit, enſem filiæ miſit, quo puella pectus transfodit; eodemq; leti genere ſceleſtum ac nefarium facinus ſuum Papyrius deinde expiavit. Plane, per adoptionem factam ſororem, adoptione ſoluta, uxorem ducere, nihil vetabat *r*. Adoptione enim quæſita fraternitas eo uſque demum impediebat nuptias, quoad maneret adoptio *ſ*. Similiterque adoptivi patris matrem, materteram, aut neptem ex filio, ducere uxorem, poſt emancipationem nemo impediebatur, cum in extranei cauſſam emancipatione redactus eſſet. Adoptivæ utique ſororis filia, uxor duci, vel conſtante adhuc adoptione, licito jure poterat,

r. *l. quinetiam. D. de ritu nupt.* ſ *l. per adoptionem. D. de ritu nuptiarum.*

terat, quod ea cognata non eſſet, cum avunculus nemo fiat per adoptionem. Hæ enim demum cognationes per adoptionem contrahuntur, quæ adgnatorum jus adiunctum habent *t*. Pari ratione alio patre natam, patris ſui ſororem adoptivam, ducere quis poterat, quoniam inter eos nulla cognatio intercedebat, quippe cum ea patri adgnata non eſſet. Sed & Maximianus Conſtantino per adoptionem nepoti filiam in matrimonium tradidit. Quod Panegyrici, Maximiano & Conſtantino A A. dicti, auctor tantum abeſt ut vituperet, ut ſummis contra laudibus efferat; *O divinum*, inquiens, *tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majeſtatis ordine filium, etiam generum eſſe voluiſti, divi inquam Conſtantii filium, in quem ſe prima illius juventa transfudit*. Quinetiam Claudius Neronem, à ſe in locum filii adoptatum, cum filia ſua Octavia matrimonio junxiſſe legitur *u*, filia tamen prius in adoptionem tradita, ut in alienam familiam eo modo transferretur, ne ſoror fratri nubere videretur. Agrippina enim Claudio

t *l.* 2. §. *parvi. D. de ſuis & legit.*
u *Dio, lib.* 59.

dio perſuaſit, Domitium Neronem privignum, filii loco adoptare, quem non filium modo, ſed & generum habere voluit: verum, ne frater ſororem ducere videretur, adoptionis commento, neceſſitudinis ſpecies diſſoluta eſt. Inde Junoni Octavia à Seneca comparatur: ſic enim in Tragœdia ejus nominis ſcriptum eſt:

Tu quoque terris
Altera Iuno, ſoror Auguſti,
Conjunxque, graveis vince dolores.

Et alias:

Fratris thalamos ſortita tenet
Maxima Iuno, ſoror Auguſti,
Sociata thoris.

Alio etiam loco:

Mœret infelix ſoror,
Eademque conjunx.

Simili joco etiam Cicero Clodium, inceſtus cum ſorore ſuſpicione laborantem, in Oratione pro domo ſua, proſcindit; *Sed tamen*, inquiens, *ego mihi ſororem virginem adſciſco: tu ſororē tuam virginem eſſe non ſiviſti. Sed vide, ne tu te debeas Iovem dicere, quod tu jure eandem ſororem & uxorem appellare poſſis.*

Enimvero fratrum ſororumve filias uxores

uxores ducere non licebat x: tametſi talium conjugiorum uſum in rempub. invehere Claudium imperatorem, Agrippinæ Germanici fratris ſui filiæ amore incenſum, tentaſſe, literis proditum eſt: ne publici juris velamento ejus matrimonii à ſe cum ea contrahendi turpitudo tegeretur. Sic enim de hoc ejus incœpto Tacitus, lib. 12, ſcribit: *Claudius, ſenatum ingreſſus, decretum poſtulat, quo juſtæ inter patruos fratrumque filias nuptiæ etiam in poſterum ſtatuerentur: neque tamen repertus niſi unus talis matrimonii cupitor, Taledius Severus, eques Romanus.* Tranquillus, in Claudio, de ejus nuptiis agens; *Verum,* ait, *illecebris Agrippinæ Germanici fratris ſui filiæ per jus oſculi & blanditiarum occaſiones allectus in amorem, ſubornavit proximo ſenatu qui cogerent ſe ad ducendum eam uxorem, quaſi reip. intereſſet, dandamque ceteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus injuſta habebantur. Ac vix uno interpoſito die confecit nuptias, non repertis qui ſequerentur exemplum: excepto libertino quodam, & altero primipilari.* Zonaras, in Claudio, etiam ſenatuſconſulto hujuſmo-

x *l. nemini. C. de nupt. l. ultim. C. de inceſt. nupt. §. fratris. Inſtit. de nuptiis.*

juſmodi nuptiarum jus ſancitum fuiſſe in ejus principis gratiam tradit, auctoreque Vitellio ſenatum Claudium ad Agrippinam uxorem ducendam adegiſſe. Ἐντεῦθεν, ait, ὁρμηθέντες οἱ βουλευταὶ πρὸς τὸν Κλαύδιον, ἦλθον καὶ ἠνάγκασαν δῆθεν αὐτὸν γῆμαι, καὶ ψήφισμα ἐποιήσαντο, ἐξεῖναι Ῥωμαίοις ἀδελφιδᾶς ἄγεσθαι. Inde Seneca, in libro joculari de ejus imperatoris morte; *Vt Romæ*, ait, *ſacra eſſent, quibus ipſe, cum ſibi Agrippina nuberet, 30 ſenatoribus, innumeris equitibus Romanis, mactatis, principium dedit*. Huc pertinent & hi, quos ſubjungam, Senecæ ex Octavia verſus, quibus nutrix Octaviam Claudii filiam ita adfatur:

Fruſtra parentis invocas manes tui,
Miſeranda, fruſtra: nulla cui prolis ſuæ
Manet inter umbras cura: qui nato ſuo
Præferre potuit ſanguine alieno ſatum,
Genitamque fratris conjugem captus ſibi
Toris nefandis flebili junxit face.

Ne tamen tam mali exempli nuptiæ in poſterum frequentarentur, Nerva vetuit, ne fratrum filiæ ducerentur. Id quod Xiphilinus in Nerva tradit, his verbis: Ἐνομοθέτησε δὲ ἄλλα, καὶ περὶ τοῦ μὴ εὐνουχίζεσθαί τινα, μήτε ἀδελφιδῆν γαμεῖν. Etenim ne de nominis vi ac poteſtate dubi-

dubitetur, quod idem auctor de Hadriano, Τραϊανῦ, ait, ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει· Ælius Spartianus ait, *Trajani per ſororem neptem eum uxorem accepiſſe.* Et Pollux, lib.8 Onomaſtici, & Heſychius, & Moſchopulus, ἐν συλλογῇ Ἀττικῶν ὀνομάτων· Ἀδελφιδῦς, ajunt, ὁ ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς υἱὸς, καὶ θυγάτηρ αὐτῶν ἀδελφιδῆ. Porro illam Nervę conſtitutionem Zonaras, tomo 2 Annalium, ita refert: Οὗτος ἐνομοθέτησε καὶ τὸ μή τινα παιδὸς ἄρρενα μόρια παρὰ Ῥωμαίοις ἐκτέμνεσθαι, μήτε μὴν ἄγεσθαι πρὸς γάμον ἀδελφιδῆν. Domitianum tamen non puduiſſe cum Julia fratris filia, tanquam cum uxore, palam verſari, Suetonius & Xiphilinus memoriæ prodiderunt. Eadem tam perdita ac flagitioſa libidine incitatum Heraclium imperatorem ferunt: cui non aliunde id morbi vitiique, quo laboravit, quam ob illicitam cum fratris filia coniunctionem accidiſſe, vulgo creditum Zonaras his verbis ſcribit: Λέγεται δὲ καὶ τὸ αἰδοῖον αὐτοῦ στρεφόμενον ἄνω τὸ οὖρον πέμπειν· καὶ εἰ μὴ σανὶς ἐν τῷ ἤτρῳ αὐτοῦ ἐτίθετο, κατὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὸ ἐκκρινόμενον ἀνεδίδοτο. ὃ συμβαίνειν ἐδόκει διὰ τὴν ἔκθεσμον μῖξιν τῆς ἀδελφόπαιδος. Acerbiſſime vero hujus generis nuptias ut inceſtas

& ne-

& nefarias impp. Anaſtaſius & Zeno Conſtitutionibus ſuis damnarunt. In quas etiam B. Ambroſius lib. 8 Epiſtol. ita invehitur : *Tu copulare paras filium tuum & neptem ex filia ; hoc eſt, ut accipiat ſororis ſuæ filiam, diverſa licet matre, quam ſocrus, editus. Interroga nominum religionem. Nempe auunculus iſte illius, illa hujus neptis vocatur : nec ipſe te revocat ſonus nominum, cum hic avum reſonet, illa hoc nomen ad avunculum, quod ad avum, referat.* Et mox : *Quid eſt, quod dubitari queat, cum lex divina etiam patrueles fratres prohibeat convenire, qui ſibi quarto ſociantur gradu? Hujuſmodi autem gradus tertius eſt, qui etiam jure civili à conſortio conjugii exceptus videtur.* Sed nec in concubinatu quidem haberi ſororis filia, licet libertina, abſque inceſti crimine potuit *a*. Non modo autem fratris aut ſororis filiam, verum etiam neptem proneptemve, ducere non licet *b*.

An autem mortuorum fratrum conjuges, fratribus ſuperſtitibus ducere licuerit, quæri poteſt. Sane eam quæ in manum fratris convenerit, diſſolutis ſeu

a *l. etiam. D. de rit. nupt.* b *§. fratris. Inſtit. de nupt. l. ſororis. D. de ritu nupt.*

ſeu morte ſeu repudio nuptiis duci citra inceſti crimen non poſſe, imperatorum conſtitutionibus cavetur *c*. Quamquam non deſunt aliquot in Romana hiſtoria ejuſmodi matrimoniorum exempla. Lucius enim Tarquinius, cui poſt regnum ſcelere partum Superbi cognomen facta indiderunt, Tulliam minorem natu, quæ Arunti fratri nupſerat, Arunte veneno ab ea ſublato, cum ipſe conjugem quoque ſuam eodem genere interemiſſet, duxit. Quod nefarium ejus factum Dionyſ. Halicarnaſ. lib.4 duobus locis refert; quorum utrumque, vel ea præcipue de cauſſa, ut, ſi qua ineſt in verbis aut obſcuritas, aut depravatio, adhibita explanatione, emendationeve, tollatur, ſubjungam. Prior ſic habet: Τοιαῦτα τῆς Τυλλίας λεγούσης ἀσμένως δέχεται τὰς αἱρέσεις ὁ Ταρκύνιος, καὶ αὐτίκα δοὺς αὐτῇ πίστεις, καὶ λαβὼν τὰ προτέλεια τῶν ἀνοσίων γάμων, καὶ διαπραξάμενος, ἀπέρχεται. διελθόντος δὲ οὐ πολλοῦ μετὰ ταῦτα χρόνου, τοῖς αὐτοῖς πάθεσιν ἀποθνήσκουσιν ἥτε πρεσβυτέρα τῶν Τυλλίου θυγατέρων, καὶ ὁ νεώτερος τῶν Ταρκυνίων. Et mox: Μετὰ τοῦτο τὸ ἔργον, οὐδὲν ἔτι διαμελλήσας, ὁ Ταρκύνιος ἀπά-

c *l. nemini. C. de nupt. l. fratris. C. de inceſt. nupt.*

ἀπάγεται γυναῖκα τὴν Τυλλίαν. In quibus verbis obſcuritas nulla eſt quæ lectorem vel mediocriter literis Græcis tinctum morari poſſit, pręterquam in voce προτέλεια. Cuius ſcripturam corruptam eſſe forte ſuſpicabitur qui apud Suidam leget, προτέλεια à Lycurgo, ἐν τῷ περὶ τῆς ἱερείας, appellari τὰ πρὸ τοῦ τελεσθῆναί τι τῶν εἰς τὸ θεῖον ἀναφερομένων γινόμενα ἢ διδόμενα. Προτέλεια inſuper, ut & Pollux lib. 3 Onomaſtic. ſcribit, appellatum eum diem, ἐν ᾗ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὴν γαμουμένην παρθένον ἄγουσιν οἱ γονεῖς εἰς τὴν θεὸν, καὶ θυσίας ἐπιτελοῦσιν. Et certe pro quolibet auſpicio, initio, primordio, verbum hoc Græci uſurpant. Lucianus in Dialogo περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων· Ἄρξομαι δ' ἀπὸ τοῦ πρώτου δείπνου, ἣν δοκῇ, ὡς εἰκὸς, δειπνίζειν τὰ προτέλεια τῆς μελλούσης συνουσίας. Gregorius etiam Nyſſenus Lazari à mortuis excitationem οἱονεὶ τὰ προτέλεια τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως vocat. Cum vero verbum hoc *primitias* ſignificet, nemo dubitabit, erratum eſſe in Heſychii codicibus, in quibus legitur, προβλεῖον ὑπάρχον. Eſt enim emendandum, προτελείων, ἀπαρχῶν. Verum in eodem ſignificato vocem quoque πρωτόλειον à Græcis uſurpari obſervavi. Suidas: Πρωτόλεια,

ἡ πρω-

ἢ πρώτη λεία, τὰ πρὸ τῶν λῃίων ἐξαίρετα. Idem, πρωτόλειον, ἀπαρχὴν, interpretatur. Heſychius etiam, πρωτόλεια ἁρπάγματα, πρωτόλειον ἀπαρχή. In Etymologico quoque πρωτόλεια exponuntur eſſe τὰ πρῶτα τῶν λῃίων καὶ τῶν τοῦ πολέμου λαφύρων ἐξαίρετα, καὶ πρώτιστα, ἅπερ εἰώθασιν οἱ πρώτιστοι λαμβάνειν, οἷον ἡ Χρυσηῒς ἐδόθη τῷ Ἀγαμέμνονι, καὶ ἡ Βρυσηῒς τῷ Ἀχιλλεῖ. δηλοῖ δὲ καὶ ἀπαρχάς. Utramvis ergo lectionem ſequare, ſenſus conſtabit, eumque locum ſic fidus interpres Gelenius reddidit: *Delibato inceſtarum nuptiarum fructu abiit.* Alter ejuſdem Helicarnaſſæi, in quo de inceſtis Tarquinii & Tulliæ nuptiis fit mentio, locus ita habet: Ἀλλ' εὐθὺς ἅμα τῷ αὐτὰ διαπράξασθαι τὰ θαυμαστὰ ἔργα, πρὶν ἡμέραν θεῖναι καὶ ὑποδεξαμένας τὰ δύστηνα σώματα πυρὰς, φίλους ἑστία, καὶ γάμους ἐπετέλει, καὶ τὴν ἀνδροφόνον νύμφην ἐπὶ τὸν τῆς ἀδελφῆς θάλαμον ἦγε, καὶ ἀπορρήτους πρὸς αὐτὴν ἐμποδὼν ὁμολογίας, ἀνόσια καὶ ἐξάγιστα, καὶ οὔτε Ἑλλάδος οὔτε βαρβάρου γῆς οὐδαμόθι γινόμενα, πρῶτος εἰς τὴν Ῥωμαίων πόλιν εἰσαγαγὼν, καὶ μόνος. Quem totum locum ſic Gelenius Latino ſermoni tradidit: *Hic eſt ille Tarquinius, Quirites, qui, nondum princeps, fratrem germanum, quia malus eſſe nolebat, vene-*

no ſuſtulit, aſſumpta ipſius uxore in ſocietatem ejus ſceleris, ſua conjugis germana, quam diis inviſus adulterio jam ante corruperat. Hic uxorem, pudicam matronam, & communium liberorum parentem, eodẽ veneno eodem tempore necavit: ac ne paullulum quidem lugubri ſpecie diſſimulavit utrumque veneficium, ſed confeſtim poſt perpetrata hæc egregia facinora, fumantibus etiam tum rogis, qui miſera illa corpora exceperant, ipſe amicos excipiebat nuptiali epulo, ducens viricidam ſponſam in ſororis thalamum ex pacto nefario, primus ac ſolus inducens in hanc urbem morem impium & apud omnes Græcos ſimul atque barbaras nationes abominabilem. Sed quid ea, quæſo, verba ſignificant, πρὶν ἡμέραν θεῖναι τὰς πυράς? Equidem, ne diutius lectorem teneam, adfirmare non dubitabo, legendum eſſe, πρὶν ἢ μαρανθῆναι, quod idem valet atque παύσασθαι καὶ σβέσασθαι, id eſt, *ante extinctas pyræ flammas*. Quo loquendi genere Homerus uſus eſt, Illiad. lib. 10:

Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη, καὶ φλὸξ ἐμαράνθη.

ubi Euſtathius: *Obſerva*, ait, τὸ ἐμαράνθη λεχθὲν ἐπὶ σβέσεως φλογός. Et mox: Φλογὸς, inquit ille, μαρανθείσης ὑπομένει ἀνθρακιά.

ϑρανιά. Ariſtoteles vero in libro περὶ νεότητος καὶ γήρως inter μάρανσιν & σβέσιν differentiam facit. Ἀλλὰ μὴν, ait, πυρός γε δύο ὁρῶμεν φθορὰς, μάρανσίν τε, καὶ σβέσιν· τὴν μὲν γῆρας, τὴν δὲ βίαιον. Ruſus, quis eſt ſenſus horum Halicarnaſſæi verborum, ἐμποδὼν ὁμολογίας? Et hic quoque, ut breve id faciam, mendum eſt, legendumque, ἐμπεδῶν, id eſt, firmans, ſtabiliens, ut ſit ſenſus, *illicitas nefandaſque cum ea jungens pactiones.* Heſychius enim ἐμπεδοῖ interpretatur βεβαιοῖ, πιςοῦται, ἀσφαλίζει. Ut autẽ ad ipſam hiſtoriã redeam, Livius, l. 1. ab v. c., eaſdem nuptias breviter, nec niſi adhibita fuſiori Halicarnaſſæi narratione, perſpicue ita perſtringit: *Aruns,* inquit, *Tarquinius, & Tullia major,* (ſic enim ex Halicarnaſſæo emendo,) *prope continuatis funeribus, cum domos vacuas novo matrimonio feciſſent, junguntur nuptiis, magis non prohibente Servio quam approbante.* Nam verbum hoc *junguntur,* non ad Aruntem & Tulliam majorem, ſed al L. Tarquinium & Tulliam minorem, de quibus ante egerat, referri placet. Ceterum, etiam Marcum Craſſum fratris defuncti uxorem duxiſſe, &, quos habuit liberos, ex ea ſuſcepiſſe eum, nec in aliquã

factum hoc reprehenſionem incurriſſe, Plutarchus in ejus vitæ initio ſcribit. Quod cum mirum quibuſdam videatur, verbum *συνοικεῖν*, quo Plutarchus in ea hiſtoria refenda utitur, interpretatione, quæ menti plane auctoris repugnat, ad nudam cohabitationem, ut & *τὸ, παῖδας ἔσχεν*, ad puerorum ejus educationem, deflectere nituntur. Sed, quam aliam Craſſus, quem minime cœlibem vitam duxiſſe, imo vero juſtos liberos ſuſtuliſſe, ex lib. v. Epiſtolar. familiarium Ciceronis, & ex eodem Plutarcho in Cicerone, conſtat, uxorem duxerit, legere non memini. Nam alterius Plutarchus, cui uſitatum eſt in ipſo limine cuiuſque genus, familiam, conjugium narrare, non meminit, & verbum *συνοικεῖν* de nuptiali conjunctione paſſim, non apud Plutarchum modo, ſed & reliquos Græcos auctores, accipi, tam certum eſt quā quod certiſſimum, ut teſtimonia proferre putidæ ſit futurum diligentiæ. Atque adeo vetuſtum & antiquitate ipſa ſpectabilem ex inſigni reginæ bibliotheca manuſcriptum Plutarchi codicem exhibuit mihi egregius ille antiſtes, qui nobis incredibili felicitate Plutarchum Gallice loquentem reddidit, in cuius mar-

margine ad eum locum fugientibus jam literis adnotatum eſt, Craſſum uxorem fratris duxiſſe: ut proinde temere mutanda non ſint quæ certam ſemper & conſtantem interpretationem habuere. His accedere & Apuleii, ex Apologia pro ſe ipſo ſecunda, aliud exemplum velim, quo cum viri mortui fratre Pudentillam tabulas nuptiales feciſſe narrat. Quod non poſſet aptius quam ipſimet auctoris verbis referri. Sic autem habent: *Æmilia Pudentilla, quæ nunc mihi uxor eſt, ex quodam Sicinio Amico, qui cum antea nupta fuerat, Pontianum & Pudentem filios genuit, eoſque pupillos in poteſtate avi relictos paterni (nam ſuperſtite patre Amicus deceſſerat) per annos ferme quatuordecim memorabili pietate ſedulo aluit. Non tamen libenter in ipſo ætatis ſuæ flore tandiu vidua, ſed puerorum avus invitam eam conciliare ſtudebat alteri filio ſuo Sicinio Claro, eoque cæteros procos abſterrebat, & præterea minabatur, ſi extrario nupſiſſet, nihil ſe filiis ejus ex paternis eorum bonis teſtamento relicturum. Quam conditionem cum obſtinate propoſitam videret mulier ſapiens, & egregie pia, ne quid filiis ſuis eo nomine incommodaret, facit quidem tabulas*
 nuptia-

nuptiales, cum quo videbatur, cum Sicinio Claro. Verumenimvero vanis fruſtrationibus nuptias eludit, eo ad, dum puerorum avus fato conceſſit, relictus filiis ejus heredibus, ita ut Pontianus, qui major natu erat, fratri ſuo tutor eſſet. Hæc ille. Utcunque ſit, hujuſmodi matrimonia aliquot ſunt impp. Conſtitutionibus, ut & Concilii Neocæſarienſis Canone ſecundo, interdicta *a*. Quinetiam, cum quidam Ægyptiorum, mortuorum fratrum conjuges matrimonio ſibi copularent hoc colore, quod virgines manſiſſe dicerentur, forte profecto à Judæis inſtituto, apud quos fratri mortuo fratrem ſuperſtitem ſobolem excitare invaluerat, Zeno eas nuptias, & qui eas contraxiſſet, & inde ſuſceptos liberos, inceſtarum nuptiarum pœnis ſubjacere voluit *b*. Titum plane imperatorem, animam agentem, unius duntaxat peccati pœnitere ſe teſtatum eſſe, Xiphilinus refert. Conjeciſſe autem quoſdam, id eſſe, quod Domitiani fratris uxorem in delitiis habuiſſet.

Uxoris

a. *l. fratris. & l. ult. C. de inceſt. nupt. l. nemini. C. de nupt. l. 1. & l. 3. de inceſt. nupt. in C. Th.* b. *l. licet. C. de inceſt. nuptiis.*

Uxoris etiam ſororem ducendi & ſic duabus ſororibus conjungendi licentiam, diſſoluto quoquomodo coniugio, impp. Valentinianus, Theodoſius & Arcadius ſubmoverunt *d*. Honorius tamen impp. duas Stiliconis filias unam poſt alteram in matrimonio habuiſſe fertur. Sed, quam infelix fuerit utriuſque matrimonii exitus, hiſtoriarum monumenta teſtantur. Ex neutra enim liberos ſuſcepit, morteque immaturæ utraque obiit, ut Zonaras Tomo 3 Annalium his verbis narrat: Ἄγεται, ait, de Honorio loquens, *τοίνυν τὴν Στηλικῶνος θυγατέρα Μαρίαν εἰς γαμετήν. ἧς θανούσης λέγεται τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Θερμαντίαν γῆμαι ἐν ἀτελεῖ τυγχάνουσαν ἡλικίᾳ. κἀκείνη δ᾽ ταχὺ ἐτελεύτησεν.* Marcellinus comes, in Chronico: *Stilico comes, cujus duæ filiæ, Maria & Tharmantia, ſingulæ uxores Honorii principis fuere, utraque tamen virgo defuncta, ſpreto Honorii regno, regnum inhians*, & quæ ſequuntur. Paul. Diaconus, lib. 34 Appendicis ad Eutropium: *Ei*, ait, *ſoboles nulla fuit: nam duæ Stiliconis filiæ, id eſt, Maria & Tharmantia*, (ſic enim lege,) *una poſt alteram ei conjugio ſociatæ, utraque dei judicio inopi-*

L 4 *nata*

d. *l. fratris. C. de inceſt. nuptiis.*

nata morte præventa, ex hac luce virgines migravere.

Verumenimvero duorum fratrum liberi invicem recte matrimonio jungebantur *f*, conſobrinæque uxoris ductæ fit in pleriſque Pandectarum locis mentio *g*. Sic Tullias duas regis Servii Tullii filias, Lucio & Arunti Tarquiniis Priſci Tarquinii nepotibus, conſobrinis ſuis, matrimonio junctas fuiſſe, Dionyſ. Halicarn. libro 4 Antiquitatum refert. Sed manifeſtum eſt, eo loci in Græco codice erratum. Ita quippe ſcriptum eſt: Ἦσαν δὲ Τυλλίῳ δύο θυγατέρες ἐκ γυναικὸς γενόμεναι Ταρκυνίας, ἣν ἐνεγγύησεν αὐτῷ βασιλεὺς Ταρκύνιος. ταύτας τὰς κόρας ἐπιγάμους γενομένας ἐκδίδοται τοῖς ἀδελφοῖς τῆς μητρὸς αὐτῶν, ἡωνοῖς τε Ταρκυνίου. Secundum quam ſcripturam hoc Halicarnaſ. ait: *Erant Servio Tullio filiæ duæ, ex uxore Tarquinia, quam ei rex Tarquinius Priſcus deſpondit. Has puellas viro maturas, & nubiles, nuptum dedit fratribus matris earũ, nepotibus Tarquinii.* Quod utique

f *l.* 1. §. *duorum. Inſtitut. de nupt. l.* 3. & *l. non ſolum.* §. 1. *D. de ritu nupt. l.* 2. *C. de inſtit. & ſubſtitutio.* g. *l.* 23. & 24. *D. de condict. & demonſtrat. l. Lucius.* §. *filius. D. de condic. & demonſtrat.*

utique conſiſtere non poteſt. Nam Tarquiniam, Tullii conjugem, filiam fuiſſe Tarquinii Priſci, in confeſſo eſt: Lucium vero & Aruntem Tarquinios, non Tarquinii Priſci filios, ſed nepotes, fuiſſe, omni adſeveratione contendit Halicarnaſſæus, & eorum, qui contra ſentiebant, opinionem accuratiſſime refutat: pugnantq; inter ſe, nepotes fuiſſe Tarquinii, &, fratres Tarquiniæ Tullii conjugis: & hoc modo non conſobrinis, ſed avunculis junctæ fuiſſent Tulliæ. Itaque procul dubio legendum eſt, ἀδελφιδοῖς, id eſt, nepotibus per fratrem, ſeu ὑιοῖς ἀδελφοῦ τῆς Ταρκυνίας. Nam, ut ille exiſtimat, ex Tarquinii Priſci filio, qui in juvenili ætate mortem obierat, nati erant. Quamquam Livio probabilius videtur, Tulliarum non conſobrinos eos, ſed avunculos fuiſſe. Verba ejus hæc ſunt, lib. I. ab v. c. *Hic Lucius Tarquinius, Priſci Tarquinii regis filius nepoſve fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus, filium crediderim. Fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. His duobus, ut ante dictum eſt, duæ Tulliæ filiæ nupſerant.* Hæc ille. Sunt & alia complura ejuſmodi matrimoniorum in hiſtoriis exempla.

Namque Auguſtum filiam ſuam Juliam Marcello, Octaviæ ſororis ſuæ filio, nuptum dediſſe, à Dione *h* & Suetonio *i* relatum eſt : Et, filium ſuum immatura morte præreptum Quintilianus lugens, avunculo eum generum deſtinatum ſignificat *k*. Sed & Conſtantius Imp. ſororem ſuam, quam in Græcis Socratis codicibus Helenam, in Latinis Caſſiodori Conſtantiam nominari invenio, Juliano in matrimonium tradidit, atque ita patruelis patrueli juncta eſt : Julianus enim ex Conſtantio Conſtantini magni conſanguineo fratre ortus erat. Quamquam ſobrinarum diu Romæ ignorata conjugia Tacitus lib. 12 memorat, poſteaque tempore addito ea percrebuiſſe. Id quod & Plutarchus *ἐν αἰτίοις* confirmat, has nuptias plebiſcito permiſſas ſignificans. *Πρότερον γὰρ*, inquit, *οὐκ ἔγημαν τὰς ἀφ' αἵματος, ὥσπερ οὐδὲ νῦν τηθίδας οὐδὲ ἀδελφὰς γαμοῦσιν, ἀλλὰ ὀψὲ συνεχώρησαν ἀνεψιαῖς συνοικεῖν ἐκ τοιαύτης αἰτίας. Ἀνὴρ, χρημάτων ἐνδεὴς, τάδε ἄλλα χρηστὸς, καὶ παρ' ὄντινα ἐν τῷ δήμῳ τῶν πολιτευομένων ἀρέσκων, ἐπίκληρον ἀνεψιὰν ἔχειν ἔδοξε, καὶ πλουτεῖν ἀπ' αὐτῆς. ἐπὶ τούτῳ*

δὲ

h *lib.* 53. i *in Auguſto, cap.* 63. k *lib.* 6. *Orat. inſti. cap.* 1.

δὲ γενομένης αὐτοῦ κατηγορίας, ὁ δῆμος ἀφεὶς τὴν αἰτίαν ἐλέγχειν, ἔλυσε τὸ ἔγκλημα, ψηφισάμενος, πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δὲ ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. In cujus loci verſione interpres non contemnendo errore lapſus eſt. Vocem enim ἀνεψιᾶς, de neptibus interpretatur, quæ tamen appellatione illic ſobrinas exaudiendas conſtat. Duorum enim fratrum ſororumve filii, filiæ, ἀνεψιοὶ & ἀνεψιαὶ inter ſe ſunt. Cujus rei vel locuples teſtis eſt Pollux, lib. 4. Onomaſt. cap. 4. At religioſiſſimus princeps, pudoriſque, continentiæ ac pietatis diligentiſſimus, Theodoſius major, etiam has nuptias prohibuit, quemadmodum Ambroſ. lib. 8. Epiſt. indicat [l]. *Nam & Theodoſius*, inquit, *imperator etiam fratres patrueles & conſobrinos vetuit inter ſe conjugio convenire, & ſeveriſſimam pœnam ſtatuit, ſi quis temerare auſus eſſet fratrum pia pignora. Et tamẽ illi invicẽ ſibi æquales ſunt. Tantummodo, quia propinquitatis neceſſitudine & fraternæ ſocietatis ligantur vinculo, pietati eos voluit habere quod nati ſũt.* Meminit & hujus Theodoſii Conſtitutionis Sextus Aurelius Victor. apud quẽ ita eſt, *Illa tamen, quibus Trajanus adſperſus*

[l] *Epiſt. 66.*

ſus eſt, vinolentiam ſcilicet, & cupiditatem triumphandi, uſque eo deteſtatus eſt, ut bella non moverit, ſed invenerit, prohibueritque lege, miniſteria laſciva pſaltriaſque comeſſationibus adhiberi, tantum pudori & continentiæ tribuens, ut conſobrinarum nuptias vetuerit tanquam ſororũ. Quæ poſteriora verba ab eo ſumpſit Paul. Diaconus lib. 12 appendicis ad Eutrop. apud quem tamen *myſteria* pro *miniſteria* in nonnullis codicibus male legitur. Atque ad hanc Theodoſii conſtitutionem referendum eſt quod B. Auguſtin. lib. 15 De civitate dei cap. 16 ſcribit: *Experti autem ſumus de connubiis conſobrinarum etiam noſtris temporibus, propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat; quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti; &, quod fiebat cum conſobrina, pene cum ſorore fieri videbatur, quia & ipſi inter ſe propter tam propinquam conſanguinitatem fratres vocabantur, & pene germani ſunt.* Et mox: *Veruntamen, quis dubitet, honeſtius hoc tempore etiam conſobrinarum prohibita eſſe conjugia, nec ſolum*

ſolum ſecundum ea quæ diſputavimus, propter multiplicandas difficultates, ne habeat duas neceſſitudines una perſona, cum duæ poſſint eas habere, & numerus propinquitatis augeri, ſed etiam quia neſcio quo modo ineſt humanæ verecundiæ quiddam naturale atque laudabile, ut, qui debet cauſſa propinquitatis verecundum honorem, ab ea contineat quamvis generatricem tamen libidinem, de qua erubeſcere videmus etiam ipſam pudicitiam conjugalem. Verũ illam Theodoſii conſtitutionem Arcadius & Honorius ejus filii poſtea abrogaverunt. quorum de ea re conſtitutio in Codice Juſtiniani extat in hæc verba *a*: *Celebrandis inter conſobrinos matrimoniis legis hujus ſalubritate indulta, eſt, ut, revocata priſci juris auctoritate, reſtinctiſque calumniarum fomentis, matrimonium inter conſobrinos habeatur, ſive ex duobus fratribus, ſive ex duabus ſororibus, ſive ex fratre & ſorore nati ſint.* Refragari tamen duæ eorumdem imperatorum Conſtitutiones videntur, quæ in Cod. Theodoſ. referuntur. Una *b* ſub titul. *Si nuptiæ ex reſcripto petant.* Altera *c* ſub tit.

a *l. celebrandis. C. de nupt.* b *l. un. ſi nupt. ex reſcrip. pet. in C. Th.* c *l. 2. de inceſt. nup. in C.Th.*

tit. *De inceſtis nuptiis.* Sed ego Anianum illis Conſtitutionibus violentas manus adtuliſſe ſuſpicor, cum, ad Gothorum ſuorum, in quorum gratiam ex Alarici Regis præcepto breviarium Codicis cõſcripſit, uſum, Conſtitutiones illas accommodare ſtuderet. Quod ex collatione earundem Conſtitutionum, cum iis quæ ſub iiſdem Rubricis in Codice Juſtiniani collocatæ ſunt, deprehendi poteſt. Neutro enim loco in Juſtiniani Codice de conſobrinarum nuptiis fit mentio. Sed & Conſtitutioni Arcadii & Honorii inceſtarum nuptiarum pœnam idem Anianus, ex gentis ſuæ moribus, ignis & proſcriptionis, ab eorum imperatorum ſententia abhorrentem, inſeruit: ac, ut ſemel dicam quod ſentio, quod Tribonianus in Pandectas & Codicem pro imperio auſus eſt, idem Anianus in breviarium Codicis Theodoſiani, & Caii Inſtitutiones, admittere non dubitavit. Itaque illis in libris plerumque Tribonianus & Anianus pro antiquis Juriſconſultis atque imperatoribus leguntur. Quale illud eſt, quod apud Caium legitur, cives Romanos effici ſervos tribus modis, id eſt, teſtamento, aut in eccleſia, aut ante conſulem manumiſ-

numiſſos. Nec enim dubium eſt, Caium, cum Cicerone Topicis, & Ulpiano in Inſtit., ſcripſiſſe, libertos eos cives Romanos eſſe, qui teſtamento, cenſu, vindicta, manumiſſi eſſent. Manumiſſiones quippe in eccleſia Caius ignorabat, quibus vires atque robur Conſtantinus Magnus primus tribuit. Et, ne longius à propoſito recedam, in earundem Caii Inſtitutionum epitome, cujus Anianus, aut ejuſdem farinæ alius, auctor eſt, fratres amitinos vel conſobrinos in matrimonio jungi nulla ratione permitti, ſcriptum eſt: quod tamen civili juris antiqui definitioni adverſatur. Similiter Theophilus, ad ſuorum quoque temporum rationem jus antiquum detorquens, contra Juſtiniani mentem ſcripſit, *δύο ἀδελφῶν ἀῤῥένων ἢ θηλέων παῖδες οὐ δύνανται πρὸς γάμον συνάπτεσθαι*. Nam earum nuptiarum prohibitio ex recentiorum imperatorum Conſtitutionibus, quibus & conciliorum eccleſiaſticorum Canones acceſſerunt, deſcendit, ut ex concilio Romano, quod imperante Leone ſub urbis Romanæ epiſcopo Gregorio III celebratum eſt, patet. Gothorum utique, ut & Alemanorum legibus, conſobrinorum conſobrina-

rum-

rumque interdictæ fuere nuptiæ. In Alemanorum enim legibus, quas eis Clotharius rex deſcripſit, ita legitur, Tit. 40: *Nuptias prohibemus inceſtas. Itaque uxorem habere non liceat ſocrum, nurum, privignam, novercam, filiam fratris, filiam ſororis, fratris uxorem, uxoris ſororem. Filii fratrum, filii ſororum, inter ſe nulla præſumptione jungantur. Si quis contra hoc fecerit, à loci judicibus ſeparetur, & omnes facultates amittat; quas fiſcus adquirat. Si minores perſonæ ſunt, quæ ſe illicita conjunctione polluerunt, careant libertate, ſervis fiſcalibus adgregandæ.*

Nunc ad reliqua pergamus. Amitam quoque & materteram uxorem ducere non conceditur, quoniam, ut Juſtinianus ait *a*, parentum loco habentur. Unde apud Halicarnaſſæum Brutus inter cætera, quæ Tarquinio Superbo vitio dat, hoc, ut probrum, obiicit, quod Servii Tullii uxorem Tarquiniam, ἣν, ait, προσῆκεν αὐτῷ τιμᾷν ὥσπερ μητέρα, πατρὸς ἀδελφὴν οὖσαν, antequam viro juſta feciſſet, laqueo necaſſet. Itaque exterminandi Syllani ſibi inviſi cauſſa, Nero accuſatores, Tacito *b* teſte, ſummiſit, qui cum Lepida amita ejus, Caſſii uxo-

a §. *item amitam. Inſtit. de nupt.* b *lib.* 16.

uxore, inceſti eum poſtularent.

Illæ etiam ſunt injuſtæ nuptiæ, quæ legitimo conſenſu carent. Nuptiæ enim cōſenſu ſolo contrahentiū fiunt. Quare cum furioſo furioſave matrimoniū contrahi nequit *c*. Nec enim voluntatem, ſenſum, intellectumve habent. Diſſimilis mutorum ſurdarumque cauſa eſt, quibus, ut pote conſenſus compotibus, valetudo vitiumque corporis, quo minus matrimonium contrahant, non obeſt *d*. Quamquam autem matrimonium contrahi furor non ſinit, rite tamen contractum non diſſolvit *e*: ſimiliterque, qui ſponſalibus contrahendis ab initio impedimento fuiſſet furor, idem, poſtea ſuperveniens, jam contracta ea non dirimit *f*. Cæterum, nō conſenſum duntaxat eorum, qui coeunt, ſed & eorum, quorum in poteſtate ſunt, exigimus *g*. Idque naturali ratione, ex qua parentibus debita reverentia atque obſervantia de-

c *l. furor. D. de ſponſalib. l. oratione. in fi. D. de ritu nupt.* d *l. ubi non voce. D. de regul. jur. l. in quibuſcunque. D. obligat. & actionibus.* e *l. patre furioſo. D. de his qui ſunt ſui vel al. d. l. oratione. in fi. D. de ritu nupt.* f *d. l. furor.* g *l. 2. D. de rit nupt.*

tia deſcendit *h*, & civili jure, quo patriæ poteſtatis jus receptum eſt *i*, deſiderari, belle Juſtinianus ſcribit *k*. Filiis ergo familias abſque parentum voluntate juſtas nuptias contrahere non licet. Qui locus à tam multis jam tractatus eſt, ut nobis non ſit hæc diſputationis materia attentanda. Quid enim, ut de noſtris taceam, ad D. Claudii Eſpencæi, eruditiſſimi celeberrimique theologi, qui hanc quæſtionem accuratiſſime perſecutus eſt, copiam addi poſſit? Itaque ea demum, quæ inſtituti Operis ratio neceſſario poſtulat, attingam. Conſequens eſt autem, cum juſtæ ac legitimæ non ſint nuptiæ patre minime conſentiente factæ, juſtos ac legitimos non haberi inde ſuſceptos liberos, ac, per hoc, ut recte Apuleius infert *l*, ſpurios naſci. Nec refert, vivone avo, an poſt ejus mortem, in lucem edantur; cum patris morte, quæ ab initio injuſtæ ſunt, non eo magis convaleſcant nuptiæ *m*. Infamiæ quoque notam non evadere eum, qui ſciens uxorem non

juſſu

h *l. veluti. D. de Inſti. & jure.* i *d. l. patre furioſo.* k *Inſtit. de nupt.* l *lib.* 5 *de aſino aureo.* m *l. Paulus. D. de ſtat. hominum.*

juſſu ejus, cuius in poteſtate eſt, duxerit, ipſa prætoris de infamibus edicti verba declarant *n*. Nepoti autem uxorem ducenti tam avum quam patrem conſentire debere, Paulus teſtatur *o*. Aliter atque ſi neptis nubat, cui ſolius avi auctoritatem ſufficere tradit. Cum tamen pater furit, avus ſapit, avi ſolius auctoritas ſufficit *p*. Qua in ſpecie, aut etiam, ſi morte, vel emancipatione pater de medio ſit ſubductus, procedere poſſe, Accurſius monet, quod Paulus ex Pomponio ſcribit *q*, ſi nepotem ex filio, neptem ex altero filio in poteſtate habeam, nuptias inter eos me ſolo auctore contrahi poſſe. Verſa vice, ſi avus furore teneatur, nepoti patris ſolius voluntas exquirenda eſt. Is plane, cuius pater ab hoſtibus captus eſt, ſi non intra triennium revertatur, uxorem ducere poteſt *r*. Pari modo, ſi ita pater abſit, ut, ubi gentium ac locorum ſit, ignoretur, poſt triennium, ex quo apertiſſime fuerit ignotus ubi degat & an ſuperſtes

n *l* 1. *D. de his qui not. infami.* o *l. oratione.* §. 1. *D. de ritu. nupt.* p *l. ſi nepos. D. de ritu nuptiar.* q *l. ſi nepoti. D. de rit. nupt.* r *l. ſi nepos.* §. *ult. D. de ritu nupt.*

ſtes ſit, non prohibentur *ſ* liberi ejus utriusque ſexus nuptias abſque ejus auctoritate contrahere. Sed, & ſi ante triennium nuptias contraxerint, dummodo eam filius uxorem duxerit, vel filia hujuſmodi homini nupſerit, ut certum ſit, patrem, ſi adeſſet, ejus conditionem non repudiaturum, nuptiæ valebunt *t*. Enimvero conſenſus patris non ita accipiendus eſt, ut ſatis ſit, mandatum filiæ mariti quærendi dediſſe: nam & perſonam patri demonſtrari oportet *u*. Patris autem ad nuptias conſtituendas juſſum præcedere oportere Juſtinianus tradit *x*. Ubi juſſum pro voluntate accipiendũ eſſe conſtat. Velle porro intelligitur, ſi, quod agitur, ſciat, nec evidenter diſſentiat *y*. Contrariam quippe voluntatem conteſtari neceſſe eſt. Alioquin, ſi taceat, nec contradicat, pro juſſu & conſenſu ſilentium ejus interpretamur *z*. Itaque, nutu, & literis, & per nuntium, patris conſenſum inter-

ſ *l. ſi ita. D. de ritu nupt.* t *l. ſi filius. D. eod. titulo.* u *l. generali. D. eod. tit.* x *Inſtit. de nuptiis.* y *l. in ſponſalibus. in fine. D. de ſponſal. arg. l. 2. §. velle. D. ſol. matr.* z *l. ſi, ut proponis. C. de nupt.*

interponi poſſe, dubium non eſt *a*. Conſenſus porro, qui in aliis cauſis exigitur, vel ex intervallo & negotio jam perfecto, cum effectu interponitur. Quod & in hac quæſtione probare videtur, Juſtiniano prima fronte contrarius, Papinianus, cum ita ſcribit *b* : *Dotis promiſſio non ideo minus valebit, quod ignorante initio patre nuptiæ factæ fuerint, ſi poſtea conſenſerit : cum omnis dotis promiſſio futuri matrimonii conditionem accipiat.* Verum ea, meo quidem judicio, verba ſic accipienda ſunt, ut ex die accommodati conſenſus incipiant nuptiæ eſſe, exindeque dos peti poſſit. Quod ita cenſuiſſe Papinianum, indicio ſunt ſequentia ejus verba, quibus obiicit, maritum à petitione dotis, cujus promiſſio ad primas tantum, non etiam ad ſecundas nuptias extenditur, repellendum videri. Cui objectioni locum non eſſe in ſpecie propoſita ſignificat, quoniam, accedente demum patris conſenſu, nuptiæ eſſe cœperint. Plane conſenſus ſui qualēqualem, dum tamen apertam, ſignificationem dare patrem ſufficit, nec tabulis nuptia-

a *arg. l. pater.* §. 1. *D. de acq. hered. l. conſenſu. D. de oblig. & act. l. 2. D. de pact.*
b *l. dotis promiſſio. D. de jure dot.*

nuptialibus ac dotalibus ſubſcribere eum neceſſe eſt.

Hæc ita in filiorumfa. matrimoniis ſervantur. Emancipati vero filii citra parentũ conſenſum juſtas nuptias contrahunt *c*: nec intereſſe exiſtimo, juſtæ ne ætatis ſint, an minores 25 annis, cum hujus diſtinctionis nullum conſultorum imperatorumve auctorem habeamus. Quamquam Accurſio aliter videri ſcio. qui, quod de feminis propter infirmitatem ac fragilitatem ſexus ab impp. conſtitutum eſt *d*, ad mares porrigere, nulla probabili ductus ratione, conatur *e*. Proinde minime dubium eſt, juſte quæſitos filios videri, & ſuos heredes patri adnaſci, quos emancipatus ex uxore non ex patris voluntate ducta ſuſceperit. Atque adeo, ad bonorum quoque poſſeſſionem avi, cujus teſtamento præteriti ſunt, eos patre mortuo admitti, Ulpianus ſcribit *f*. *Non enim*, ait, *per reſciſſionem, qui filius juſtus eſt, efficitur non filius, cum reſciſſio, quo magis admittatur, non quo minus, adhibeatur.* Quæ verba

c *l. filius. D. de ritu nuptiar.* d *l. viduæ. & l. in conjunctione. C. de nupt.* e *in gloſ. d. l. filius.* f *l. 3. §. ſi mancipatus. D. de bon. poſſ. contra tabu.*

verba obſcurum ſenſum habent, & licet iis facem jam eruditiſſimi aliquot viri prætulerint, quia tamen, ut eſt in proverbio, καὶ τρὶς τὰ καλὰ, decieſque repetita placent, non pigebit familiarem eorum verborum interpretationem facere. Sciendum eſt igitur, prætorem, qui juris civilis cuſtodiendi magis, quam convellendi atque infringendi cauſſa, conſtitutus erat, ne aperte contra juris civilis auctoritatem emancipatis præteritis ſubvenire videretur, quibus tamen naturali ratione ſuccurri æquum erat, eorum capitis diminutionem reſcindere conſueviſſe *g*; ut, eo factoquaſi poteſtati patris redditi, contra tabulas bonorum poſſeſſionem peterent. Hac ratione, dixiſſet aliquis, nepotem, quem emancipatus ex matrimonio citra conſenſum patris contracto ſuſtulit, avitum teſtamentum per bonorum poſſeſſionem expugnare non poſſe: quoniam, ut ad bonorum poſſeſſionem admittatur, reſcindi patris ejus emancipationem neceſſe ſit; qua reſciſſa, videbitur non ex juſtis nuptiis nepos hic conceptus, quæ parentis conſenſu (in cujus pote-

g *l. ſed cum pratrono. §. ult. D. de bon. poſſeſſionibus.*

poteſtatem per reſciſſionem emancipationis patrem ejus redigimus) non fuerint firmatæ. Huic tacitæ objectioni Ulpianus occurrens, reſciſſionem emancipationis, (ſic enim interpretari convenit,) quæ à prætore fit, eo comparatam eſſe ſcribit, ut aditum ad bonorum poſſeſſionem emancipatis patefaciat. Proinde, quæ admittendorum eorum cauſſa inducta eſt, excludere & repellere eos non debet, ne, quod pro eis favorabiliter conſtitutum eſt, in eorum incommodum atque odium retorqueatur. Ut enim ſcite Quintilianus in Declamationibus argumentatur, quæ pro aliquo ſcripta eſt lex, contra eum valere non debet. Itaque reſciſſio hæc, quominus juſtus patris filius nepos intelligatur, non efficit; ſed contra, viam ſternit ad bonorum poſſeſſionem petendam. Nam etiamſi, ut ſubiicit Ulpianus, tam turpem & ignominioſam uxorem duxiſſet filius, ut toti familiæ ejus adfinitas dedecori eſſet, nihilominus tamen ex ea natus filius ad bonorum poſſeſſionem admitteretur. Potuit enim avus in eum ſuo jure uti, & eum pro imperio exheredare. Parentibus ſiquidem liberos exheredare licet *h*; quos

h *l. in ſuis. in fi. D. de lib. & poſt.* & oc-

& occidere licebat. Quod ſi eum exheredaſſet, de inofficioſo teſtamento queri nepos hic neceſſe habuiſſet. In quo judicio & patris delicta, & nepotis merita, centumviri examinaſſent; perpendiſſentque, an ob patris vitium nepotem plecti, alienumque à ſubſtantia avita fieri, & contra, an liberos vili, abjecta, famoſaque nuru ſuſceptos ad bona avi, cuius familia labe hac aſpergitur, admitti æquum eſſet. Hæc per tranſennam interlocutum me non pœnitet, cum locus hic, adhibita noſtra interpretatione, planior poſthac legentibus futurus, occurreret.

Ut autem eo redeat, unde exiit, oratio, admonendi ſumus, non idem filiabus, quod filiis emancipatis, iuris eſſe. Filiæ namque emancipatæ, quoad viceſimum quintum annum attigerint, non modo primas, ſed ne ſecundas quidem nuptias ſine patris voluntate recte contrahunt *i*. Quinetiam morte patris ſui juris factæ, donec ad legitimam ætatem pervenerint, matris, & propinquorum, & curatoris, ſub cuius poteſtate conſtitutæ ſunt, ſententiam explorare neceſ-

i *l. vidua. & l. in conjunctione. C. de nuptiis.*

ſe habent *k*. Quod ſi inter tutorem, matrem & propinquos de electione futuri mariti minus conveniat, ad arbitrium magiſtratus erit recurrendum *l*. Huiuſmodi quondam diſcordiam inter matrem & tutores M. Geganio Macerino, iterum, & T. Quinctio Capitolino, 5 coſſ., ortam Livius memorat *m*. Virginem ſiquidem, maxime forma notam, tum temporis duo juvenes petiere. Unus plebeii generis, tutoribus fretus; qui & ipſi eiuſdem ordinis erant: nobilis alter, nulla re præterquam forma captus; cui mater ſplendidiſſimis nuptiis jungi filiam cupiens favebat. Quod certamen cum domi & intra privatos parietes componi nequiſſet, ventum in jus eſt: poſtulatuque matris & tutorum utrinque audito, magiſtratus ſecundum matris arbitrium jus nuptiarum dedere. At quæ viceſimum quintum annum egreſſæ ſunt filiæ, inconſultis parentibus impune pro arbitrio nubunt, nec pœnam exheredationis ob eam rem timent *n*. An vero abducendæ filiæ, quæ ſine

k *l.* 1. *& d. l. in conjunctione. C. de nupt.*
l *l.* 1. *C. de nuptiis.* m *lib.* 4 *ab ur. cond.* n *§. cauſſas. Nov. ut cum de appella. cognoſcit.*

ſine eius voluntate nupſiſſet, jus patri olim competeret, quæri poteſt. Ulpianus quidem certe bene, concordantia matrimonia jure patriæ poteſtatis turbari non poſſe, patrique interdicto ſibi filiam exhiberi deſideranti perſuadendum ne acerbe patriam exerceat poteſtatem, ſcribit *o*. Immo vero, de uxore exhibenda ac ducenda patrem, etiam qui in poteſtate eam habeat, à marito recte conveniri poſſe, Venuleius auctor eſt *p*. Interdicto quoque ſuccurri marito, cujus uxor invita à parentibus detinetur, impp. reſcripſere *q*. Ex illo vero generali Ulpiani axiomate, quo bene concordantia matrimonia jure patriæ poteſtatis non eſſe turbanda definit, interpretationem, meo quidem judicio, accipit, quod Paulus in lib. Sententiarum ſcribit *r*: *Eorum, qui in patris poteſtate ſunt, ſine voluntate ejus matrimonia jure non contrahi, ſed contracta non ſolvi.*

Porro duas eodem tempore uxores habere, Romæ non licuit *ſ*. Binarum vero eodem tempore contractarum nu-

 ptiarum

o *l. 2. §. ul. D. de liber. exhib.* p *l. 3. D. de lib. exhib.* q *l. ſi invita. C. de nupt. C. de lib. exhi.* r *lib. 2, Tit. 19.* ſ *§. adfinitatis. Inſtit. de nupt.*

ptiarum crimen, infamiæ pœna vindicatum, notum eſt. Edicto enim prætoris, qui vel bina ſponſalia eodem tempore conſtituta habebat, infamia notabatur *t*. Unde impp. Valerian. & Galien., *Eum*, inquiunt *u*, *qui duas ſimul habuit uxores, ſine dubitatione comitatur infamia. In ea namque re non juris effectus, quo cives noſtri plura contrahere matrimonia prohibentur, ſed animi deſtinatio cogitatur.* Quibus poſtremis verbis, ut eorum vim poteſtatemque breviter explanemus, tacitæ obiectioni reſpondet. Dixiſſet enim aliquis, non poſſe quem duas uxores habere: nam, manente prioris non repudiatæ coniugio, alteram additam coniugem uxorem eſſe non poſſe. Sed voluntatem contrahendi matrimonii, non iuris effectum & coniunctionis validitatem, ſpectari debere, impp. aiunt: quemadmodum & Ulpianus factum notari tradit *x*: Ideoque, ſi vel cum ea quis nuptias faciat, vel ſponſalia conſtituat, quam uxorem ducere non liceat, infamiam non eo minus effuge-

t *l.* 1. *in fi. l. quid ergo.* §. 1. *D. de his qui not. infa.* u *l. eum qui. C. ad l. Iul. de adulter.* x *l. quid ergo.* §. *cum autem factum. D. de his qui not. infa.*

fugere. Illius vero Galieni & Valeriani conſtitutionis ultimam partem, ut hoc obiter admoneam, Tribonianus in Tit. De donationib. ante nuptias, iunctis & additis aliquot, prout ſenſus deſiderabat, verbis, retulit y. Impp. etiam Diocletian. & Maximianus, *Neminem*, inquiunt, *qui ſub ditione ſit Romani nominis, binas uxores habere poſſe, vulgo patet, cum etiam in edicto prætoris hujuſmodi viri infamia notati ſint. Quam rem competens judex inultam eſſe non patietur.* Utique enim, ſtupri crimen in poſteriorem uxorem committi, non dubium eſt. Ex quo ſequitur, capitalem pœnam ei, qui tale facinus admiſerit, ex Conſtantini Conſtitutionibus, quæ ſtupra & adulteria capite plectunt, imminere: quod & Conſtantini quædam Conſtitutio non obſcure indicat, qua capitali pœnæ non eſſe obnoxias eas mulieres ſtatuit z, quę, vivis maritis militibus, nullo accepto de eorum ſoſpitate nuntio, poſt quatuor annorum ſpatium alteri nupſerint. Incidiſſe autem aliquando Romæ de duabus uxoribus ſimul ductis controverſiam, Craſſus, apud Ciceronem lib. I

y *l. ea quæ. C. de donationib. ante nupt.*
z *l. uxor. C. de repudiis.*

de Oratore, ita ſcribit: *Quid, quod uſu memoria patrum venit? ut paterfamilias: qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem prægnantem in provincia reliquiſſet, Romæque alteram duxiſſet, neque nuntium priori remiſiſſet, mortuuſque eſſet inteſtato, & ex utraque filius natus eſſet: mediocriſne res in controverſiam adducta eſt, cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero qui ex poſteriore natus erat, & de ejus matre? quæ ſi judicaretur, certis quibuſdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium, in concubinæ locum duceretur.* Ac neque hic omittendum cenſeo, Papyrii non minus lepidum atque feſtivum, quam prudens figmentum, quo matrem, inſtantius percontantem quid in ſenatu egiſſent patres, eluſit z. Actum enim in ſenatu dixit, utrum utilius videretur, magiſque ex republica eſſe, unuſne ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta eſſet. Quod ubi illa audivit, domo trepidans egreſſa, ad ceteras matronas retulit; poſtridieque ad ſenatum copioſæ matrumfamilias catervæ confluxerunt, deprecantes, una potius ut duobus nupta

z *Gell. lib.*10. *noct. Attic. cap.*23. *Macrob. lib.* 1, *cap.*6.

pta fieret, quam uni duæ. Senatoribus vero, quæ illa mulierum intemperies, & quid ſibi poſtulatio iſtæc vellet, mirantibus, &, non ut parvæ rei prodigium, illam verecundi ſexus impudicam inſaniam paveſcentibus, puer Papyrius publicum metum demit. Nam in medium curiæ progreſſus, quid ipſi mater audire inſtitiſſet, quid matri ipſe ſimulaſſet, ſicuti fuerat, enarravit. Nec clam me eſt memoriæ proditum *a*, Helium Cæcinam, tribun. plebis, legem habuiſſe ſcriptam, paratamque, quam Iulius Cæſar ſe abſente ferre juſſiſſet, ut uxores, liberorum quærendorum cauſſa, quas & quot vellent, ducere Quiritibus liceret. Sed ea lex promulgata non fuit: primũque ex Romanis Antonium duas in matrimonio mulieres habuiſſe, Plutarchus ſcriptum reliquit, in collatione Demetrii & Antonii, his verbis: *Ἀντώνιος δὲ πρῶτον μὲν ὁμοῦ δύο γυναῖκας ἠγάγετο, πρᾶγμα μηδενὶ Ῥωμαίῳ τετολμημένον.* Valentinianus quoque, Severæ conjugis prædicatione in Juſtinæ amorem pellectus, cum neque ſubnixum iam liberis matrimonium ſolvere, & uxori, ex qua Gratianum ſuſceperat, repudium mittere

a *Sueton. in Iulio, cap.52.*

ſuſtineret, neque frenis amorem, quo puellam tantopere ſibi laudatam deperibat, cohibere poſſet, alteram Severæ Juſtinam uxorem ſuperduxit, ex qua Valentinianum iuniorem ſuſtulit. Ac, ut facti eius turpitudinem amoliretur, lege ſanxit, ut cuilibet duas ſimul uxores habere liceret: quemadmodum Socrates *b*, Paul. Diacon. *c* & Nicephorus *d* ſcribunt. Sed nec ea lex accepta fuit. Nam & Iudæos, qui forte hoc colore, quod primis generis humani ſatoribus polygamia propagandæ ac multiplicandæ ſobolis neceſſitate permiſſa fuiſſet, quaſi maiorum veſtigiis inſiſtentes, plures ſibi uxores habere licere exiſtimabant, impp. Theodoſius, Arcad. & Honorius, prohibuere in diverſa ſub uno tempore cõiugia convenire *e*. Necnon Juſtinianus, Novella 79, quæ de naturalibus liberis tractat, *Εἴ τις*, ait, *νομίμῳ συνοικοίη γυναικὶ, ἄλλας ἐπεισάγειν οὐκ ἂν δύναιτο, τοῦ συνοικεσίου συνεστῶτος, καὶ ἐξ αὐτῶν νομίμως παιδοποιεῖσθαι.*

An autem concubina uxori iure Quiritium adiungi poſſet, dubitari ſcio. Hoc

certe

b *lib.4. hiſt. eccleſiaſtic. cap.30.* c *lib.11. append. ad Eutrop.* d *lib.11 hiſtor. eccleſiaſt. cap.33.* e *l. nemo. C. de Iudæis.*

certe nec iura antiqua, nec ſua, concedere Juſtinianus ſcribit *f*. Nam, nec prudentes hoc probaſſe, indicio eſt quod Ulpianus ait *g*, ſi patronus, qui libertam duxerat, ei concubinam adhibuiſſet, inde coniecturam capi, nolle eum nuptã habere, quoniam cum uxore concubina haberi non poſſet. Idem ipſum Conſtantini magni Conſtitutio prohibuit. quæ ita habet *h*: *Nemini licentia concedatur, conſtante matrimonio, concubinam penes ſe habere*. Quamobrem Gellius, eam, quę iuncta conſuetaque eſſet cum eo, in cuius manu mancipioque alia matrimonii cauſſa foret, probroſam habitam lege Numæ, oſtendit *i*; eiuſmodique mulieres, quæ cum eo, cui uxor eſſet, corpus miſcerent, pellices appellatas ibidem tradit. Quod & Caium Flaccum, lib. de Iure Papyriano, ſcripſiſſe Paulus lib. 10. ad L. Iuliam & Pap. notaverat *k*.

Cæterum, ſunt & illæ iniuſtæ nuptiæ, quæ à mulieribus intra luctus tempus contrahuntur. Luctus autem tempus, regia lege definitum, decem menſium

M 5 erat:

f *l. ult. C. commun. de manumiſſionibus.* g *l. ult. in fi. D. de divort.* h *l. 1. C. de concub.* i *lib. 4, cap. 3.* k *l. Maſſurius. D. de verb. ſigni.*

erat: per quos mulier abſtinere à nuptiis jubebatur: duplici, ut Harmenopulus explicat *l*, ratione: διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν γίνεσθαι τῆς γονῆς, καὶ διὰ τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ καὶ τιμὴν τῷ ἀνδρί. Cujus rei Plutarchus in Numa teſtis eſt: Ἀλλὰ τὸ, τοῦ μακροτάτου πένθους χρόνον εἶναι δεκαμηναῖον, ἐφ' ὅσον καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες, ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα, βοῦν ἐγκύμονα κατέθυσεν, ἐκείνου νομοθετήσαντος. Ovid. lib. 1. Faſtorum:

Quod ſatis eſt, utero matris dum prodeat infans,
Hoc anno ſtatuit temporis eſſe ſatis.
Per totidem menſes à funere conjugis uxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Idem lib. 3:

Annus erat, decimum cum Luna receperat orbem:
Hic numerus magno tunc in honore fuit.

Et mox:

Aſſuetos igitur numeros ſervavit in anno.
Hoc luget ſpatio fœmina mœſta virum.

Quamobrem cum, fæderis inter Octavium Cæſarem & Antonium ſanciendi cauſa, Octaviam illius ſororem huic nuptum dari placuiſſet, & ea legibus prohiberetur nuptias contrahere, quod M. Marcel-

l *lib.* 4, *Tit.* 6.

Marcellum paullo ante mortuum lugeret, necdum decem menſes à viri morte effluxiſſent, per ſenatum legibus ſolvi eam, gratiamque ei legitimi luctus temporis fieri, neceſſe fuit; ut Plutarch. in Antonio his verbis narrat; Ὡς οὖν ἔδοξεν ἀμφοτέροις, ἀναβάντες εἰς Ῥώμην, ἐπετέλουν τὸν Ὀκταβίας γάμον. οὐκ ἐῶντος μὲν νόμου πρὸ δέκα μηνῶν ἀνδρὸς τελευτήσαντος γαμεῖσθαι, τῆς δὲ Οὐγκλήτου δόγματι τὸν χρόνον ἐκείνης ἀνείσης, & quæ ſequuntur. Itaque, quod apud Senecã, Epiſt. 65 ad Lucilium, legitur, *Annum fœminis ad lugendũ conſtituiſſe majores*, de anno utique Romuli qui decẽ duntaxat menſibus conſtabat, ut fuſe à Macrobio *a* tractatur, non de anni ſuis temporibus ordinata dimenſione, accipiendum eſt. Eodemque modo legitimum luctus tempus in jureconſultorum ſcriptis interpretandũ adfirmo. Primi namque Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius Impp. luctus tẽpus, duobus menſibus auctũ, anno definiere; ut ex eorum Conſtitutione in C. Theodoſ. relata conſtat. quæ ita habet *b*: *Si qua ex fœminis perdito marito intra anni ſpatium alteri feſtinarit nubere, (parum enim*

a *lib.* 2, *cap.* 12. b *l.* 1. *de ſecund. nupt. Cod. Theod.*

enim temporis poſt decem menſes ſervandum adiicimus,) *tametſi id exiguum putemus, probroſis inuſta notis, honeſtioris nobiliſque perſonæ & decore & jure privetur*, &c. Indeque colligi poteſt, Apuleium *c*, qui annui luctus temporis mentionem faciat, aut poſt eorum imperatorum ætatem, aut eorum ſeculo vixiſſe. Apud eum enim Charite Lepolemum, nuptias ejus ambientem, hac excuſatione repellit, quod nondum annum luctus compleviſſet. At Caligula die ſuo natali, quo & Auguſti templum conſecravit, ut ad ſpectacula, quæ edebat, omnes convenirent, luctus inhibuiſſe, & præterea viduis, intra conſtitutum legitimum tempus, nubere, niſi prægnantes eſſent, conceſſiſſe fertur. Verba Dionis *d*, quæ hoc comprobant, hæc ſunt: Καὶ τὰ πένθη πάντα ἐπέσχεν, ὥστε καὶ ταῖς γυναιξὶ, ταῖς τῶν ἀνδρῶν ἐστερημέναις, γαμεῖσθαι, καὶ πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου, ἄν γε μὴ ἐν γαστρὶ ἔχωσιν, ἐξεῖναι. Plane Heliogabalus, quemadmodum Xiphilin. narrat, Pomponio Baſſo è vivis ſublato, quem vel ea præcipue de cauſſa reum poſtulari curavit, ut ab uxore, cujus ipſe amore flagrabat, divelleret,

c *lib.*8 *de aſino aur.* d *lib.*59.

ret, eam protinus duxit, nullo ad lugendum virum ſpatio dato. Eadem obſervatione ſpreta, Ariadna, Zenonis Iſaurici uxor, quadrageſimo à viri obitu die Anaſtaſio nupſit, ut à Zonara *a* refertur. Qua autem ratione intra annum luctus nubere mulier prohibebatur, eadem, poſt miſſum ex juſta cauſſa repudium, alii nubendi poteſtatem, ex impp. Theodoſ. & Valentin. conſtitutione, non habebat *b*: ne, ut ipſi aiunt, de prole dubitandi occaſio daretur. Idemque tempus, etiam bona gratia & communi conſenſu diſſoluto matrimonio, expectandum mulieri eſſe, antequam in alterius manum conveniret, imp. Anaſtaſius conſtituit *c*. Cum vero ſine probabili ac legitima cauſſa mulier à viro diverterat, connubium ei cum alio ante tranſactum quinquennium non erat *d*.

Illud conſequenter tractandum occurrit, an cum ea, quæ ex alio prægnans & gravida eſſet, matrimonium iure contrahi potuerit. Quam quæſtionem ex facto olim accidiſſe, memini me apud Dio-

a *in Anaſtaſio.* b *l. conſenſu. §. ſi vero cauſſam. C. de divort.* c *l. ſi conſtante. C. de repud.* d *l. conſenſus. §. hac niſi.*

Dionem *e* legere. Nam cum ardenti Liviæ ducendæ amore flagraret Auguſtus, eiuſque deſiderio mora inde afferri videretur, quod ea ex Nerone ſextum jam menſem gravida eſſet, pontifices conſuluiſſe dicitur, an fas eſſet prægnantem ducere. Quod illi hac diſtinctione diſſolverunt, ut, ſiquidem ex quo gravida foret, dubium atque incertum eſſet, nuptiæ differendæ eſſent: ſin autem conſtaret ex quo concepiſſet, nihil prohibere quin duceretur. Itaque, licere ſibi quod libebat, Auguſtus videns, Liviam protinus duxit. Id quod etiam Suetonius ita paucis narrat *f*: *Cum Scribonia divortium fecit, pertæſus morum perverſitatem ejus; ac ſtatim Liviam Druſillam matrimonio Tiberii Neronis, & quidem prægnantem, abduxit, dilexitque ac probavit unice & perſeveranter.* Idem in Tyberio *g*, de eius patre agens: *Vxorem Liviam Druſillam, & tunc gravidam, & jam apud ſe Tiberium enixam, petenti Auguſto conceſſit.* Non abs re igitur feſtinatas has Liviæ nuptias, quæ nec maxima ſuſpicione carerent *h*, Antonius probri loco Auguſto objecit *i*. Quas etiam

e *lib.* 48. f *in Auguſto, cap.*62. g *cap.*4.
h *Sueto. in Clau. c.*1. i *Sueto. in Aug. c.*69

tiam eleganter Prudentius ita exagitat, libr.I. contra Symmachum:

Adiecere ſacrum, fieret quo Livia Iuno,
Non minus infamis thalami ſortita cubile,
Quam quũ fraterno caluit Saturnia lecto.
Nondũ maternã partu vacuaverat alvũ,
Conceptamq; viri ſobolẽ paritura gerebat
Pronuba; jam gravidæ fulcrum geniale paratur;
Iă ſponſus, ſaliente utero nubentis, amicos
Advocat, haud ſterilem certus fore jam ſibi pactam.
Vitricus ante venit tardum præfervidus ortum
Privigni nondum geniti: mox editur inter
Feſcennina novo proles aliena marito.
Idque deum ſortes & Apollinis antra dederunt
Conſilium; nunquă melius nam cedere tedas
Reſponſum eſt, quam cum prægnans nova nupta jugatur.

Quinetiam Octaviam, Auguſti ſororem, poſt Marcelli, viri ejus, mortem, adhuc gravidam, ventreque pleno, Antonio deſponſam, Dio, lib.48, ita ſcribit: Καὶ τὴν Ὀκταβίαν, τὴν τοῦ καίσαρος ἀδελφὴν γυναῖκα, τῷ Ἀντωνίῳ, ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἐτετελευτήκει, καὶ κύουσαν, προμνηστευσάμενοι, τοσαύτῃ μεταβολῇ ἐχρήσαντο. Martiam quoque uxorem, tum ex ſe gravi-

gravidam, petenti Q. Hortenſio Catonem Uticenſem conceſſiſſe Plutarchus refert *a*. Ceterum, Livia apud Auguſtum Claudium Druſum Neronem intra trium menſium ſpatium peperit. Quem natum Auguſtus patri Tiberio reddidit. Ea res joci materiam, ut Dio auctor eſt *b*, præbuit, indeque pervulgatus fuit ſenarius Græcus, quo ſignificatur, fortunatis vel trimeſtres naſci liberos. Quod deinde in vulgi ſermone tritum proverbium abiit. Qua de re, pro Græcis Dionis, Suetonii Latina verba ſubjungam *c*. *Patrem*, ait, *Claudii Cæſaris, Druſum olim Decimum, mox Neronem prænomine, Livia, cum Auguſto gravida nupſiſſet, intra menſem tertium peperit: fuitque ſuſpicio, ex vitrico per adulterii conſuetudinem procreatum. Statim certe vulgatus eſt verſus;* Τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία. At, vel triceſimo die pater fieri ex uxore, Caligula glorioſum duxit. Eaque gratia Miloniam Cæſoniam, adulterio ſibi ante cognitam, & jam tum partui propinquam, duxiſſe eum Dio narrat *d*. Qua de re ita Suetonius *e*: *Cæſoniam neque facie inſigni, neque ætate integra, matrem-*

que

a *in Catone Vticenſi.* b *li.* 48. c *in Clau. cap.* 1. d *lib.* 59. e *in Calig. cap.* 25.

que jam ex alio viro trium filiarum, ſed luxuriæ ac laſciviæ perditæ, & ardentius & conſtantius amavit: ut ſæpe chlamyde, peltaque & galea armatam, & juxta adequitantem, militibus oſtenderit, amicis vero etiam nudam. Quam enixam uxorio nomine dignatus eſt: uno atque eodem die profeſſus, & maritum ſe ejus, & patrem infantis ex ea natæ. Auguſtum porro ex Livia liberorum nihil quicquam ſuſtuliſſe, infantemque unicum, qui conceptus fuerat, abortivum & immaturum editum, Suetonius teſtis eſt *f*. Ex quo interpretandum eſt, quod ait Plinius *g*: *Eſt quædam privatim diſſociatio corporum, & inter ſe ſterilis: at, ubi cum aliis junxere, gignunt; ſicut Auguſtus & Livia.* Nam Auguſtus ex priore uxore Scribonia liberos ſuſcepit: viciſſim & Livia ex priore viro Druſo. Juncti tamen inter ſe nihil liberorum procrearunt.

Jam, non niſi inceſtas ac nefarias nuptias cum virginibus Veſtalibus contrahi potuiſſe, certiſſimum eſt. Heliogabalum tamen, humani generis portentum, Aquiliam Severam, Veſtalem, duxiſſe, narrat Xiphilinus in Heliogabalo. Εἶπε, inquiens, τὴν Παύλαν, ὡς καὶ κηλίδα

ζινα

f *in Auguſto, ca.* 63. g *lib.* 7, *ca.* 13.

τινὰ περὶ τὸ σῶμα ἔχουσαν, ἀποπέμψας, Ἀκυλίᾳ Σεβήρᾳ συνῴκησεν, ἐκφανέστατα παρανομήσας. ἱερωμένην γὰρ αὐτὴν τῇ ἑστίᾳ ἀσεβέστατα ᾔσχυνε. Quod ita perſtrinxit Lampridius in ejus vita: *In virginem Veſtalem inceſtum admiſit*. Atque hæc habui, quæ de legitimis inceſtiſque Quiritium conjugiis dicerem, quæ, ut ſunt, utinam brevia videantur!

F I N I S.

ANTONII
HOTMANI, I.C.,

De

VETERI RITU NUPTIARUM

OBSERVATIO.

ANTONII HOTMANI, I.C.,

De

VETERI RITU NUPTIARUM

OBSERVATIO.

CAPUT I.

De ſperata, pacta, & ſponſa.

IN Matrimoniis contrahendis juriſconſultos duo præcipue, ad ritus pertinentia, vocabula uſurpaſſe conſtat: Sponſalia & Nuptias. Sponſaliorum nomine non tantum ſtipulationum ſponſionumque contractum intelligi, ſignificat Florent. in l. 1. D. de Sponſal. Nam & Sponſalia futurarum nuptiarum mentionem fuiſſe ſcribit, ut nimirum ad ſponſaliorum ritus pertinerent etiam præcedentes apparatus, quibus conditiones expediuntur, ut eſt in l. ult. ejuſd. tit. At hoc proprie

prie non Sponſalia, ſed ſpes nuptiarum dicitur. Cujus rei meminit Ulp. in l. 6. eod. t. *Non ſuffecturum*, inquit, *putarem ad diſſolvendam ſponſaliorum ſpem hunc nuncium*. Sic in l. ſi uxor, D. ad. l. Jul. de adulter. l. 11. C. de repud. Philo Judæus adpellat τὰ προτέλια τῶν γάμων· Ἐλπίδα καὶ τοῦ θύσειν τοὺς γάμους παρασχοῦσα. lib. Περὶ τῆς εἰς τὰ προτ. συνόδου. D. Dionyſius Areop. hoc vocabulo uſus eſt epiſt. 7. ubi Maximus Scholiaſtes ſic adnotavit: Προτελείας μὲν ἐκάλουν Ἀθηναῖοι τὰς τῶν γάμων μετὰ τῶν θυσιῶν εὐχάς. τῶν γὰρ γάμων τέλος ἐκάλουν, ὡς τελεῦν τὰ πρὸς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Μυστήριον γοῦν εἶχον τὸν γάμον. ἔλεγον δὲ προτελίζεσθαι καὶ τὸ προμυεῖσθαι, καὶ ὁσονεὶ προκαθαίρεσθαι εἰς ἑτοιμασίαν μυστηρίων. Itaque *ſperatæ nuptiæ* dicebantur, l. mulier, C. de ſponſal. & l. ſi legibus, C. de epiſc. aud. & *puella ſperata* dicebatur. quod hoc verſu ſignificaſſe Plautum retulit Varr. lib. 5 de ling. Lat. *Sequor hercle quidem: nam libenter te mea ſperata conſequor*. Et Afranius, in Fratriis: *Speratam non odi tuam*. Is etiam dicebatur *ſperatus*, ut eodem loco Afranius indicat: *Curre, & nuncia venire, & mecum ſperatam adducere videat puellam.*

Hi

Hi verſus apud Nonium exſtant. Inter hos autem diſceptabatur, cujus quis eſſet juris, conditionis, gentis: & potiſſimum de bonis erat quæſtio. Quum vero conventa eſſet conditio, ut eſt apud Feſtum, id eſt, inter ſe conveniſſent, pacta quædam nuda intervenire ſolebant, puellaque non jam ſperata, ſed *pacta* dicebatur. l.2. C. de ſponſal. l. ſi cum ante, C. de donat. ant. nupt. Virgil.

Et gremiis abducere pactas.

Inde etiam Lavinia pacta Turno dicebatur; à Livio, lib.1, pactæque nuptiæ; Tacit. lib.12; pactum inter Claudium & Agrippinã matrimonium. Symmach. epiſt.40. lib.9: *Nolo exiſtimes, culpabiliter ad me delatum, quod pactas filiæ tuæ nuptias ſuſpendas.* Tum demum ſponſalia fiebant, incipiebatque *ſponſa* nuncupari. l. 3. de ſponſal. Quod Nonius his verbis adfirmat: *Inter ſperatam, dictam, & pactam hoc intereſt, quod virgo, priuſquam petitur, ſperata dicitur: dehinc promiſſa, vel pacta, vel ſponſa dici poteſt.* Quapropter alludit hoc modo Arnobius lib.4 contra gentes: *Habent ſperatas, habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas.*

Cap.

CAP. II.

De proxenetis, auſpicibus & pronubis.

AD hanc rem perſonas interponi ſolitum fuiſſe, apparet ex Ulpiano, in l. ult. D. de ſponſ. Qui *proxenetæ* dicebantur, id eſt, conciliatores, interpretes, & internuncii: non tamen quod ſponſores aut fidejuſſores eſſent. Ait enim Juriſconſultus: *Si proxeneta intervenerit faciendi nominis cauſſa, ut multi ſolent, videamus an poſſit quaſi mandator teneri. Et non puto teneri, quia hic magis monſtrat nomen quam mandat.* l. 2. D. de proxen. Hos etiam *auſpices* dictos fuiſſe puto. Quum enim auſpices adeundi mos deſiiſſet qui auſpicia peterent, hi proxenetæ veteris conſuetudinis veſtigia ipſo nomine uſurparunt. quemadmodum licet colligere ex Valer. lib. 2. cap. 1. Hinc etiam ſcribit Cic. lib. 2 de divin. *Nihil fere quondam majoris rei, niſi auſpicato, nec privatim quidem, gerebatur. quod etiam nunc auſpices nuptiarum declarant, qui re omiſſa nomen tantum tenent.* Notum eſt iſtud Ciceronis pro Cluen. Nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis auctoribus. Qui igitur

tur ad hanc rem adhibebantur proxenetæ, Latine *pronubi*, & *καταρχηστικῶς auſpices* dicebantur, incipientes & felici omine inchoantes. Qua de cauſſa in veteri Gloſſario, nuper in publicum edito, auſpices *pronubi, παράνυμφοι*, adpellantur. & hi, quod conventum erat, ut rite fieret, tabuliſque mandaretur, curabant. Juvenal.

Veniet cum ſignatoribus auſpex.

Lucan. de Nuptiis Catonis & Martiæ:

Iunguntur taciti, contentiq; auſpice Bruto.

Tum unus horum, quod erat conventum, proferebat, ceteris audientibus, &, ut ita fieret, poſtulantibus. Cujus conſuetudinis hoc Martianus Capella lib.2 in fin. reliquit veſtigium. *Tunc exurgens*, inquit, *virginis mater poſcit de Iove, ſuperiſque cunctis, uti ſub adſpectu omnium, quidquid ſponſalium nomine præparaverat Majugena, traderetur, ac demum dos à virgine non deeſſet, tuncque tabulas ac Papiam Popæam legem ſinerent recitari.* Ideo Tacitus de Meſſalina ſcribit, *atque illam audiiſſe auſpicum verba.* Quod confirmat Servius, lib.4 Æneid. Siquæ vero fœminæ ad nuptias conciliandas adhibebantur, non *auſpices* quidem, cum hoc ſit muneris virilis,

ſed *pronubæ* tantum dicebantur. Ovidius, epiſt. 6:

Non ego ſum furtim tibi cognita: pronuba Iuno
Adfuit.

Hæcque pronuba univira eſſe debebat, ut ait Tertullianus in exhortatione ad caſtitatem. Catullus:

Vos unis ſenibus bonæ cognitæ.

CAPUT III.

De matrimoniis contrahendis liberorum cauſſa.

AUSPICUM etiam curæ erat, nubentes profiteri, ſe liberorum procreandorum cauſſa convenire. Quem morem notat Tacitus, his verbis: *Cum uxore principis, prædicta die, adhibitis, qui obſignarent, ſe velut ſuſcipiendorum liberorum cauſſa convenire.* Idque confirmat Ulpianus, tit. 4. regul. dicens, Latinum libertum jus conſequi liberis, cum lege Junia uxorem ducebat teſtatione interpoſita, quod liberorum quærendorum cauſſa uxorem duxerit. Nam, matrimonia contraxiſſe Romanos quærendorum liberorum cauſſa, vulgare eſt. l. ſi vicinis, C. de nupt. adeo ut id eſſet in ore muliercularum: ut ait Ennius hoc verſu,

ſu, quē prodidit Feſtus in verbo Quæſo: *Ducit me uxorem ſibi liberum quærendum gratia.* Huc etiam pertinet, quod ex Varrone retulit Macrob. lib.1 Sat. ca.16: Mundus cum patet, deorum triſtium atque inferum quaſi janua patet: propterea, uxorem liberorum quærendorum cauſſa ducere, religioſum eſt. Et Plautus in Capt. Liberorum quærendorum cauſſa ei, credo, uxor data eſt. Atque id notat D. Auguſtinus, lib. 3 contra Julianum. & ſerm. 324. & lib.1 de Nuptiis, ad Valerium Comitem. Legimuſque, Auguſtum ideo teſtamentum improbaſſe cujuſdam, cujus non procreandorum liberorum cauſſa conjugium interceſſerat: Valer. Max. lib.7, cap.7. *Eſt enim*, inquit Quinctilianus, declam.2, *uxor, quam jungit, quæm diducit utilitas: cujus hæc reverentia eſt, quod videtur inventa cauſſa liberorum.* Ὁ οὖν κωμικὸς Μένανδρος, inquit Clem. Alex. lib. 2 Strom. Παίδων, φασὶ, σπόρῳ τῶν γνησίων δίδωμί σοί γε τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα. His intelligitur, quod ait Calliſtratus, l. liberorum, D. de verbor. ſignificat. parentes pios liberorum quærendorum cauſſa uxores ducere.

CAP. IV.
De dote.

APUD Auſpices etiam de Dote conventiones fiebant, ut maritus aliquid haberet ab uxore ad ſuſtinenda onera matrimonii. l.7. D. de jur. dot. quamvis (ut apud Martianum Capellam, lib.9, priſci juris adſertor Arcanus reſpondit) regulariter, etiam matrimonio copulato, dotem dicere fœmina nullis legibus prohibeatur. l. cum multæ, C. de donat. ante nupt. *Eaque dos*, ait Ulp. tit.7 regular. *aut dabatur, aut dicebatur, aut promittebatur.* Dabatur, cum præſens erat dos, non quod ea ſtatim traderetur viro, quamvis & hoc fieri potuiſſe conſtet, l.1. D. pro dote: ſed pridie nuptiarum, aut circiter, apud auſpices deponebatur, ut in craſtinum nuptiarum viro ſolveretur: quod in Meſſalinæ cum filio nuptiis Suetonius, Tacitus & Juvenalis factum fuiſſe commemorant: at, ſi dos præſens non fuiſſet, ea, ut eodem loco ſcribit Ulpianus, aut dicebatur, aut promittebatur.

Caput V.

Quid ſit, dicere *aut* promittere dotem.

Dicere eſt, ultro aliquid polliceri. Plautus, in Pſeudolo: *Quin tibi hanc operam dico*, id eſt, ultro polliceor. *Dictum* enim accipimus, quod verbo tenus pronunciatum eſt. l. ſciendum, D. de ædil. edict. Inde dicimus, *dicere dotem* eum, qui nulla ſtipulatione pollicetur. Cicero, pro Flacco: *Doti omnem ſuam pecuniam dixerat.* Et Affranius, in Fratriis, ut refert Nonius; *Dat ruſtico neſcio cui, vicino ſuo pauperi, cui dicat dotis paullulum.* Jus autem erat ut mulier, ejuſque debitor aut parens, dicerent dotem, eodemque modo obligaretur acſi conceptis verbis promiſiſſet. Hæ tres perſonæ, inquit Caius lib. 2 Inſtit. tit. 9, nulla interrogatione præcedente poſſunt dictione dotis legitime obligari. Promittere vero dotem omnes poſſunt; & ex ſtipulatu ab eis peti poteſt. l. promittendo, D. de jur. dot. Licet enim promiſſio & pollicitatio eandem plerumque vim habeant, tamen pollicitatio majoris eſt adſeverationis, inquit Donatus in Andriam Terentii. *Polliceri*

enim ſignificat ultro promittere, deducto vocabulo à verbo *liceor*; quo utuntur qui in auctione facienda ultro precium ſuum deferunt. l.3, D. de pollic. At *promittere* ſæpius ad ſtipulationẽ. quod notat Donat. in Heauton. Terent. *Pollicemur*, inquit, *magis ſponte, promittimus rogati.* Ideo, ſcribit Ulpianus, promiſſum poteſt referri, & ad nudam promiſſionem ſive pollicitationem, vel ad ſponſionem; ſecundum quod incipiet is, qui de hujuſmodi cauſſa ſtipulari ſpopondit, ex ſtipulatu poſſe conveniri. l. ſciendum, D. de ædil. edict.

CAPUT VI.

De donatione propter nuptias.

HUIC vero doti ſolebat antiquitus pignus vel hypotheca ſubjungi. l. 1, D. qui pot. in pign. hab. Hoc Græci ἀποτίμημα vocabant. ut eſt apud Heſychium & Pollucem: Αἱ πρὸς τὰς φερνὰς ὑποθῆκαι. Nam, ut Harpocration ſcribit, εἰώθεσαν καὶ οἱ τότε, εἰ γυναικὶ γαμουμένῃ προῖκα διδοῖεν οἱ προσήκοντες, αἰτεῖν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς ὥσπερ ἐνέχυρόν τι τῆς προικὸς, οἷον οἰκίαν ἢ χωρίον. Et, quia ſucceſſu temporis pacta ſæpe interveniebant, ut mulier

ex illo pignore aliquid lucraretur, factum eſt, ut illud pignus nomen donationis adſumeret, diceretur que donatio propter nuptias, quæ à viro dabatur ad proſpiciendũ uxori de dote conſequenda, ſi forte matrimonium dirimeretur. l. ex morte, C. de pact. con. indeque *ἀντιφέρνη* dicta eſt; à Latinis autem prius antenuptialis donatio, (quod ante efficiebatur, & nunquam poſt nuptias.) ſed poſtea, quia conſtitutum eſt, ut etiã poſt nuptias fierent tales donationes, voluit Juſtinianus, eas, donationes propter nuptias, adpellari. l. cum multæ. C. de donation. ante nupt. Ut facile appareat, hanc donationem propter nuptias, præter illam hypothecam, quæ jam Juſtiniani conſtitutione in omnibus mariti bonis tacite ineſt, nihil aliud eſſe, quã cautionem diuturni conjugii, vel donationem ſub conditione, ſi vel dos à marito conſumta ſit, vel ſine cauſſa matrimonium diremtum fuerit. Ejus enim hic eſt tantum uſus, ut dos mulieris ſit tutior, & ut, quemadmodum mulier, ſine cauſſa divertens, dote, ſic etiam maritus rebus donatis multetur: aut ut pactis conventis morte viri mulier aliquid lucretur; aliter nimirum nec proprie-

tas,nec uſusfructus ad uxorem pertinet. Itaque (ut ex Synopſi Βασιλικῶν didicimus) erat quaſi dotis compenſatio, ἀντιπροίκωσις; quam Scholiaſtes tacite ſemper contrahi aſſerit; Φησὶ γὰρ ὁ κανὼν· Τῇ προικὶ σιωπηρῶς ἡ πρὸ γάμου δωρεὰ ἕπεται. Cæſ. lib.6 de bell. Gall. *Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex ſuis bonis æſtimatione facta cum dotibus communicant. hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructuſque ſervantur; uter eorum vita ſuperarit, ad eum pars utriuſque cum fructibus ſuperiorum temporum pervenit.*

Cap. VII.

De Hypobolo.

Donationem vero propter nuptias ὑπόβολον à Grecis adpellatam fuiſſe ut exiſtimē, moveor auctoritate Harmenopuli, qui, lib.4, tit.4, ita ſcriptum reliquit: Ἔπι τὴν πρὸ γάμου δωρεὰν ἤτοι τὸ ὑπόβολον. nimirum videlicet, quia doti ſubjungitur ac ſupponitur. Nec me movet, quod ait, ejuſdē libri capite 10, aliquid eſſe minus ipſa dote. Nam ſolum Juſtiniani tempore obſervatum eſt, ut æquales eſſent donationes propter nuptias

nuptias & dotes. Quod nec Accurſium latuit in Auth. Æqualitas, C. de pact. convent. Extatque hac de re expreſſa conſtitutio Leonis imperatoris qui dictus eſt Philoſophus, Novell. 20. qua ſancivit, ut major donatione propter nuptias dos eſſet. Sicque interpretatus eſt Theodorus Balſamo, Græci juris non ignarus, titul. 13 Nomoc. Photii, cap. 6, & ad illa verba Novellæ Juſtiniani 117: Καὶ ὑπὲρ τοιαύτης ὕβρεως τρίτον μέρος τῆς διατιμήσεως ἣν ἡ προγαμιαῖα ποιεῖ δωρεά. Scholiaſtes, in Synop. Baſil. lib. 39, titul. 2, addit; Σημειῶσαι, ὅτι λαμβάνει ἡ γυνὴ καὶ τὸ τρίτον τοῦ ὑποβόλου ἀπὸ ὕβρεως ἰδίας. id eſt, ut interpretatur Iulianus Patricius, *Maritus tertiam partem æſtimationis, quam propter nuptias donatio facit, ex alia mariti ſubſtantia capere poteſt.* Et paullo ante ſic ſcribit: Οὐκ ἀπαιτεῖται ἡ πρὸ γάμου δωρεὰ τὸ γυναικὸς ὑπόβολον, καὶ, οἶμαι, αἰνίσσεται. Sane enim, id quod modo dicebam à Græcis ἀποτίμημα vocari, id videmus etiam ὑπόβολον nuncupari. Unde apud Pollucem ὑπόχρεων χωρίον & ὑπόβολον pro eodẽ ponũtur, libro tertio, capite 10. Euſtath. Ὀδ. α citat Pherecratis verſum: Οὐκ ὁρᾷς τὴν οἰκίαν τοῦ Πολυκτίονος κειμένην ὑπόβολον; Multa

men de jure hypoboli fuiſſe à Græcis impp. immutata in confeſſo eſt. veluti, ut ex bonis mariti, quæ hypoboli nomine doti ſubjecta ſunt, tantum retineatur, quantum pacto conventum fuerit: aut, ſi nulla de eo pactio facta ſit, triens retineatur: immo, ſæpiſſime *συνεκδοχικῶς* trientem illum adpellari hypobolum, ſatis conſtat ex Harmenopulo, ceteriſque ſimilibus probatis auctoribus: quod etiam teſtatur Balſamo. deinde hypoboli nomine nihil retentum fuiſſe, ſi nihil conventum eſſet. Videturque fuiſſe portio dotis, quæ additamenti cauſſa data dicebatur. in l. inter ſocerum, §. cum inter, D. de pact. dot. l. etiamſi non dotem, C. de jur. dot. ſicque hodie in Gallia Lugdunenſi vulgo loquuntur. Hoc à Longobardis, & Neapolitanis, *doarium*, *dotarium*, & *dotalitium* nuncupatur. lib. 2. de feud. tit. 8, §. ult. lib. 3. Conſt. Neapol. tit. 13, 16, & 17, cap. plerumque. de donat. inter vir. & uxo. Hæc ſunt quæ de dote ejuſque cautione dicenda videbantur.

Cap. VIII.

De bonis paraphernis & receptitiis: tum de theoretro.

Cetera bona mulieris dicebantur παράφερνα. l. ſi ego, D. de jur. dot. Latine *receptitia*, id eſt, extra dotem. l. maritus, D. ad leg. Falcid. Græci poſteriores adpellarunt ἐξώπροικα, quod extra dotem eſſent uſibus puellæ tradita, l. donationes, §. ſpecies, D. de donat. ad ſuſtentationem mulieris inſtrumento dotali recepta, quaſique peculium. l. ult. C. de pact. conven. l. 3, C. ne uxor pro mar. d. l. ſi ego. In his bonis, invita muliere, nullum jus erat marito ſe immiſcendi, quia quæ præter jus dotis excipiebantur, ea *receptitia* adpellabant. Unde ſervus receptitius apud Nonium Marcellum, & Agellium, libro 17, cap. 6, & receptitia dos apud Ulpianum tit. de dote, quam ſibi ſoluto matrimonio extraneus contra communis juris regulam reddi ſtipulatur. l. mortis cauſſa, §. ſed & dos, D. de mort. cauſſa donat. Erant & alia quædam munera quæ novæ nuptæ à parentibus & amicis offerebantur die ſponſaliorum, aut poſtea, ut

eſt

eſt in l. die ſponſaliorum, D. depoſiti. l. ſi cum ante nuptias munera darentur, C. de donat. ante nupt. tum etiam craſtino die nuptiarum, cum primum depoſito flammeo viſendam ſe præbebat, ut ait Harmenopul. quæ ideo θεώρητρα vocat Harpocration: Suid. vero ἀνακαλυπτήρια & ἐπαύλια. Jul. Pollux, ὀπτήρια καὶ προσφθεγκτήρια veteres adpellaſſe, ait. Dicuntur in jure munera nuptialia. l. tutor ſecundum, §. ult. D. de adminiſt. tut. l.1. §. præterea, D. de tutel. & rat. diſtr. Sed hæc munera non ſunt ſollemnia, ut ibidem dicitur. nam ea tantum ſollemnia ſunt quæ ad ritus pertinent.

Caput IX.

De ſponſalibus.

Sponsalia autem fiebant aut inter præſentes, aut inter abſentes. Nam, ut ait Ulpianus, l. fin. D. de ſponſal. parvi refert an per ſe, an coram, an per internuncium, vel per epiſtolam, an per alium, hoc factum ſit. Hic autem erat ſponſaliorum ritus. Adoleſcens (aut ejus nomine pater) filiam pactam ſtipulabatur à patre, vel ab eo in cujus erat tutela:

tutela : vel, ſi illa ſui juris fuiſſet,à quocunque alio. Ejuſque ſtipulationis hæc erat formula , quam tradit Plautus in Aulularia : m. *Quin nunc etiam mihi deſpondes filiam? E. Illis legibus, cum illa dote quā ego tibi dixi.*m.*Sponden ergo?E.Spondeo.* Indeque ſponſa dicebatur, nō quod ſponderet, ſed quod, ut ait Servius, lib. 10 Æneidos, ſponderetur, à patre videlicet, vel à quocumque alio. veluti tutore. &, ſi tutor furioſus eſſet , aut abſens, alter dabatur in ejus locum tutor, non curator, ad nuptias contrahendas, dotemque dicendam. Ulp. tit.regul.11: Lege enim cautum fuerat, nequis uxorem duceret priuſquam aliquis eam ſibi deſpondiſſet. Quod ex Dione licet probare ; qui lib. 58 ita ſcribit : Ἔγημε Λολλίαν Παυλίναν , αὐτὸν τὸν ἄνδρα αὐτῆς Μέμμιον Ῥήγουλον ἐγγυῆσαί οἱ τὴν γυναῖκα ἀναγκάσας, μὴ καὶ ἀνέγγυον αὐτὴν παρὰ τοὺς νόμους λάβῃ. Ex eodemq; auctore refert Xiphilinus , Neronem Sporum , quem execari juſſerat, veluti uxorem duxiſſe, ἐκδόντος αὐτὸν τοῦ γε Τιγελλούνου, ὥσπερ ὁ νόμος ἐκέλευε. Unde Agellius, lib 4,c.4, ex Servii Sulpitii verbis, ait , obſervatū fuiſſe, ut, qui uxorem ducturus erat,ab eo, unde ducenda erat,ſtipularetur,eam

in matrimonium ductum iri: qui daturus erat, item ſpondebat. iſque contractus ſtipulationum ſponſionumque, dicebatur *ſponſalia:* &, quæ promiſſa erat, *ſponſa* adpellabatur: qui ſtipulabatur ducendam, *ſponſus.* Hactenus ille. Quibus conſentiunt juriſconſulti, in l.1, 2, & 3, D. de ſponſal. Indeque apparet, non ſatis verum eſſe quod Donatus & Servius aſſerunt, ſponſam non ſpondere, ſed à patre deſponderi. Quorum ſententiæ conſcriptę ſunt in Andria Terent. act.1, ſcen.1. Heaut. act.4, ſc.5. add. act.4, ſc.7. In Verg. lib.10 Æneid. ubi Servius addit, ante uſum tabularum cautiones ſibi invicem emiſiſſe, in quibus ſpondebant, ſe conſentire in jura matrimonii, & fidejuſſores dediſſe. Tabularum vero, quas Servius ait interveniſſe, mentio fit in Apuleii metamorph. lib.4. *Tabulis,* inquit, *maritus nuncupatus ad nuptias.* Et in Apolog.2: *Habes, Æmiliana, cauſſam totam cur tabulæ nuptiales inter me & Pudentillam non in oppido ſint, ſed in villa urbana conſignatæ.* nam eæ conſignabantur. Suetonius: *Illud omnem fidem excedit, quod nuptiis, quas Meſſalina cum adultero filio fecerat, tabellas dotis & ipſe conſignaverat.* Tamen

men nihil oberat, quominus juſtũ matrimonium eſſet, ſi ſignatæ tabulæ non eſſent. l. 4, de fid. inſtrum. Quod & auctoritate Quinctiliani, lib.5, cap.11, & juriſconſultorum, patet. l. donationes, D. de donat. l.1, l.7, D. de ſponſal.

Caput X.

De arris & ſponſalitiis largitatibus.

His ita peractis, ſolebant arrę quædam intervenire, quæ à ſponſo ſponſæ dabantur, in teſtimonium, & quaſi pignus, de futuris inter eos nuptiis, factæ ſponſionis: eaque aut ſponſæ dabantur, aut apud proxenetas deponebantur: quo fiebat, ut hoc modo *proxenetica*, illo vero *ſponſalitia* nuncuparentur. C. de ſponſal. & arris ſponſal. & proxenet. Fiebant etiam donationes quædam à ſponſo, vel etiam, raro, à ſponſa ſponſo; quæ ideo *largitates* adpellabantur, quia gratuito conferebantur. l. cum veterum, & ſeq. C. de donat. ante nupt. & ſponſ. l. 1, C. ſi adverſ. donat. Arræ autem nomine ſæpius non numi, ſed pronubus annulus dabatur. Juven. ſatyr. 6:

Et digito pignus fortaſſe dediſti.

Eum

Eum vero annulum ferreum fuiſſe, refert Plin. lib.33, capite 1. *Qui legationem acceperant*, inquit, *aureo annulo tantum utebantur; intra domos, ferreis: quo argumento etiam nunc ſponſæ annulus ferreus mittitur, iſque ſine gemma.* Aureos tamen annulos etiam dediſſe, fœminaſque domi geſtaſſe, ſatis conſtat ex Tertulliani apologet. ſic enim ſcriptum eſt: *Circa fœminas illa majorum inſtituta ceciderunt, quæ modeſtiæ, quæ ſocietati patrocinabantur: quum aurum nulla membra norant, præter unicum digitum, quem ſponſus oppigneraſſet pronubo annulo.* Clem. Alex. lib.3 pædag. cap.11: Δίδωσιν οὖν αὐταῖς δακτύλιον ἐκ χρυσοῦ, οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. Aitque Iſidorus, lib.20 etym., mulieres binos aureos annulos in digitis habuiſſe, ac præſertim in quarto digito, quod in eo vena quędam ſanguinis ad cor uſque proveniat, ut idem auctor ſcribit, lib. 2 de div. offic., ex Agellii lib. 10, cap.10, & Macrobii lib.7, c.13. Solere & alia multa arræ nomine dari, indicat hic locus Capitolini de Maximino juniore: *Deſponſa illi erat Iunia Fadilla, proneptis Antonini, quam poſtea accepit*

Toxo-

Toxotius, ejuſdem familiæ ſenator. manſerunt autem apud eam arræ regiæ; quæ tales fuerunt, monolium de albis novem, reticulum de praſinis decem, dextrocherium cum coſtula de hyacinthis quatuor, præter veſtes auratas & omnes regias, ceteraque inſignia ſponſaliorum. Sed &, claves domus uxori tradi, ſollemne fuiſſe, Feſtus ait: ad ſignificandam partus facilitatem. licet veriſimilius ſit, has communionem denotaſſe. ſcribit enim Tertul. lib. de exhort. ad caſtit. ad claves cuſtodiendas uxores pleroſque domum duxiſſe. &, has in divortiis adimi, Ciceronis Philip. 2, & B. Ambroſii epiſt. 65 ad Syagriũ, auctoritates vulgares ſunt. Solinus, cap. 16 de Thracum moribus: *Nupturas, quæ præ aliis ſpecie valent, ſubarrari volunt.* alii, *ſubhaſtari*. Ubi M. Ant. ſcribit, *ſubarrandi* verbum apud antiquos auctores ſe non legiſſe. Julianus Pontifex: *Siquis deſponſaverit uxorem, vel ſubarraverit.* Innoc. 3, in cap. 16 de deſponſ. impub. *Subarravit eandem.* & cap. 14, & 34, leg. Burgund. Xenophon, lib. 3 *ἀναβ.*, ait, Thraces ſolitos uxores futuras emere.

Cap. XI.
De oſculo.

Accedebat & plerumque oſculum. Quod religionis erat. l. ſi à ſponſa, C. de donat. ant. nupt. *Oſculum*, inquit Servius, Æneide, *religionis erat; ſuavium, voluptatis*. Et Donatus in Eunuchum Ter. ſic ſcribit: *Oſcula, officiorum ſunt; baſia, pudicorum adfectuum; ſuavia, libidinum vel amorum*. Neque vero tam frequens erat apud antiquos, quam eſt apud nos, oſculum. Nam, ut apud Perſas teſtantur Xenophon lib.1 pæd. & Herodot. lib.1: ſic apud Romanos nulli jus erat præter cognatos cognataſque oſculari, ut eſt in problemate Plutarchi. Cujus rei erga fœminas rationem reddit Plinius, ex Catone lib. 14, cap.13; ut ſcirent, an temetum bibiſſent. Aliam recitat Plutarchus, in Romulo. Eucher. Lugd. epiſc. lib. 3 in Geneſ. cap.29: *Oſculatus eſt Iacob Rachel. conſuetudinis fuit in illa ſimplicitate antiquorum, ut propinqui propinquas ſuas oſcularentur*. Et hoc hodie fit in multis locis. Adeoque rara erat ea communicatio, ut & Cato cenſor Manlium ſenatu

tu ejecerit, quod coram filia ſua impenſe uxorem ſuam oſculatus eſſet, ut refert Plutarchus in ejus vita. Scribit etiam Valerius, lib.6, cap.1, P. Mævium in libertum (quamvis gratum admodum ſibi) animadvertiſſe, quia eum nubilis jam ætatis filiæ ſuæ oſculum dediſſe cognoverat, præſertim cum non libidine, ſed errore lapſus videri poſſet. Ceterum, amaritudine pœnæ, teneris adhuc puellæ ſenſibus, caſtitatis diſciplinam ingenerari, magni æſtimavit; eique tam triſti exemplo præcepit, ut non ſolum virginitatem illibatam, ſed etiam oſcula ad virum perferret. Qua de cauſſa non ſine ratione quæſitum eſt à noſtris doctoribus, utrum ea, quæ oſculum præbuit, dotem amittat. Bald. in cap. tuæ, de procurat.

Ἔστι καὶ ἐν κενοῖσι φιλήμασιν ἁδεῖα τέρψις, ut ait Theocritus ἰδ.κη. Unde illud Plauti in Curculione: *Qui è nuce nucleum eſſe vult, frangit nucem; qui vult cubare, pangit ſaltem ſuavium.* Ovid. lib. 1. amor.

Oſcula qui ſumſit, ſi non & cetera ſumſit,
Hoc quoque, quod ſumſit, perdere dignus erat.

Erant tamen quædam venuſtatis blanditiæ, quæ quidem fiebant oſculo, ſed non

non eo modo. Nam alii dextram ad oſculum referebant, totumque corpus circumagebant, ut ſcribit Plinius lib. 28, cap. 2. vel caput ſubmittebant: quod in adorando frequentiſſimum fuiſſe probat Petrus Pithœus, vir ſingularis doctrinæ ac præſtantiſſimi ingenii. Labiorum etenim ad ſolis ortum projectionem cum manus deoſculatione fieri hic, locus Luciani περὶ ὀρχήσεως confirmat: *Καὶ Ἰνδοὶ, ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες προσεύχωνται τὸν ἥλιον, οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες ἡγούμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ἐκεῖνοι* &c. Eodemque modo alludit Apuleius, lib. 4 μεταμορφ. Et, admoventes oribus ſuis dextram priorem, digito in erectum pollicem reſidente, ut ipſam prorſus deam Venerem, religioſis adorationibus venerabantur. Alii non ſuam, ſed ejus, quem ſalutabant, manum deoſculabantur. quod Priamum feciſſe, Achillem ſalutando, ait Homerus, Ἰλιάδ. ω:

Τοὺς δ' ἔλαθ' εἰσελθὼν Πρίαμος μέγας, ἄγχι δ' ἄρα
Χερσὶν Ἀχιλλῆος λάβε γούνατα, καὶ κύσε χεῖρας
Δεινὰς ἀνδροφόνους, αἵ οἱ πολέας κτάνον υἷας.

Plutarchus, in Catone Uticenſi: *Ὑποτιθέντων τὰ ἱμάτια, καὶ καταφιλούντων τὰς χεῖρας.*

ρας. Cornelius Tacitus, lib. 15: *Et dextram oſculis fatigare.* Item, lib. 17; *Exoſculari Othonis manum.* Ad illaque pertinent hæc verba Macrobii, Saturnal. 1: *Invenies dominum ſpe lucri oſcula alienorum ſervorum manibus infigentem.* Seneca, epiſt. 47: *Hos ego eoſdem deprehendam alienorum ſervorum oſculantes manum.* Et Apul. apol. 2: *Pontianus ante pedes noſtros advolutus, flens, & manus noſtras oſculabundus.* Suetonius, in Tiberio: *Chariclem medicum, quod è convivio egrediens manum ſibi oſculandi cauſſa adprehendiſſet*, &c. Alii, ut eſt apud Arrianum, de Epicteto lib. 1, cap. 19, oculos deoſculabantur, alii collum ceteraſque corporis partes, quas phyſici conſecratas numinibus prædicabant, ut aurem memoriæ, frontem genio, dextram fidei, genua miſericordiæ, quemadmodum notat Serv. lib. 3 Æneidos. Plautus, in Pſeudol. *Sine te exorem; ſine te prendam auriculis; ſine te, dem ſuavium.* Mentum etiam miſericordiæ gratia oſculari, aſſerit Plinius, lib. 11, cap. 45. Et hæc ſolita oſcula & quotidiana, ut vocat Suetonius in Octavio, perfunctorias ſalutationes adpellavit Optatus Millevitanus, libro 4. contra Donatiſtas. Quinetiam

genua,

genua, ac interdum pedes, exoſculari moris erat. quod de Caio Cæſare notat Seneca, lib. 2. De benefic.cap. 12. *Invenit*, inquit, *aliquid infra genua, quo libertatem detruderet.* Et, hoc edictis vetuiſſe C. Calligulam & Diocletianum, teſtatur Pomp.Lætus. Iulius Capitolin. de Maximino juniore ita ſcribit: In ſalutationibus ſuperbiſſimus, adeo ut manum porrigeret, & genua ſibi pateretur oſculari, nonnumquam etiam pedes. quod nunquam paſſus eſt ſenior Maximinus. qui dicebat, Dii prohibeant, ut quiſquam ingenuorum pedibus meis oſculum figat. Hæ ſalutationes erant quotidianæ. Labellis vero labella jungere, φιλεῖν τῷ ςόματι, aut impudicum erat, aut ſane religioſũ. Nec omittenda ſunt verba epiſtolæ Salviani Trapio conſcriptæ: *Oſculare ſaltem obſecratione pedes parentum tuorum quaſi ancilla, manus quaſi alumna, ora quaſi filia.* Tunc itaque aliquid neceſſitatis interveniſſe putabant, cum ſponſi, non contenti ſtrictiſſima ſtipulationis formula, utrimque oſculo delibato ad omnem comitatem amicitiamq; procliviores ſe reddebant: & ideo ſponſas velari dixit Tertullianus, lib. De veland. virgin. *Atquin,* inquit,

quit, *apud ethnicos velatæ ad virum ducuntur*. Sic autem ad deſponſationẽ velantur, quia & corpore & ſpiritu maſculo mixtæ ſunt per oſculum & dexteras, per quæ primum reſignarunt pudorem: ſpiritu, per commune conſcientiæ pignus, quo totam condixerunt confuſionem. Quinctil. declamat. 279: Nec ſatis eſt, maritum tantum oſculo putari.

Caput XII.
De multa repudii.

Quod ſi à pactione ſponſus & ſponſa diſcederent, repudiumque fieret, (eſt enim hoc verbum huic rei proprium, l. inter divortium, l. inter ſtuprum, D. de verb. ſignif.) multabatur is qui cauſſam præbuerat: ſi ſponſa, arras in duplum reddere debebat: ſi ſponſus, non repetebat. l. ult. C. de ſponſ. Antiquitus, in id quod intererat, condemnationem fieri, retulit Agell. lib. 4, ca. 4. Quod ſi neuter præbuiſſet cauſſam diſſolvendorum ſponſaliorum, ceſſabat hujuſmodi pœna, ut ſi mors interveniſſet, l. 3. C. de ſponſal. aut aliud impedimentum. l. fin. eod. tit. niſi oſculum interveniſſet. Sponſalitias enim largitates in

partem

partem tunc tantum ſponſus repetebat. l. ſi à ſponſo, C. de donat. ant. nupt. Cujus juris ratio eſt, ſingularis mulierũ favor, quæ ſæpiſſime ſpe futuri conjugii, ſolitæ ſuæ verecundiæ tantillum terminos egreſſæ, aliquid de ſua pudicitia delibaſſe videntur.

CAPUT XIII.
De die nuptiarum.

SI vero promiſſis ſtaretur, dies nuptiis dici ſolebat. Pacuvius apud Nonium, cap. de doct. indag. *Gnatam deſpondit, nuptiis hanc dicit diem.* Et Terent. in Andria; *Hic nuptiis dictus eſt dies.* Προθεσμίαν τῶν γάμων adpellat Baſilius, ὁμιλ. ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ. Eratque diligentiſſime obſervandum, quis is futurus eſſet dies. Neque enim menſe majo fiebant; quemadmodum teſtatur Ovid. lib. 6 Faſt. & Plutarch. in probl. Nec menſis februarii iis diebus quibus parentalia celebrabantur; ut idem Ovid. refert lib. 2 Faſt. Ac, ex ejuſdem auctoris lib. 3, martii triduum, quo Saliorum feſta celebrabantur, infauſtum fuiſſe conſtat, donec nimirum eſſent recondita arma in templo Martis. Ex omnibus autem men-

menſibus junium aptiſſimum fuiſſe, ex ejuſdem lib. 7 monemur. Macrobius etiam, lib. 1 Saturn. cap. 15, ait, calendas, nonas, idus, omneſque ferias, præterquam viduis, religioſas fuiſſe. Cujus rei diverſas rationes reddit Plutarch. in probl. Eoque pertinet illud Varronis à Macrobio ex Augurum libris relatum, lib. 1 Satur. cap. 16: *Viros vocare feriis non oportet.* Denique cavebatur, ne ullus eſſet motus cœli, aut terræ, neve turbatiore cœlo fedus inirent. quam ad rem antiqui auſpices adhibebant.

Caput XIV.

De tribus diebus nuptiarum.

At, non unum tantum, ſed tres dies, in nuptiis peragendis rituales fuiſſe, ſciendum eſt; ut recte intelligatur Scævolæ reſponſum, in l. pen. D. de dona. int. vir. & uxor. dum ait; *Vxori, cum in ſeparata diæta ab eo eſſet, die nuptiarum, priuſquam ad eam tranſiret, &c.* Nam primo die ſponſus viſitabat ſponſam apud ejus patrem. Et hic dies προαύλια dicebatur. Diem intelligo non naturalem, ſed civilem; ut is incipiat à media nocte. l. more, D. de feriis. Serv. 6

lib. Æneid. Nocte vero ſequente apud ſocerum manebat ſponſus. Quo fit, ut dies ſecundus ἀπαύλια dictus ſit: quia eo die pernoctaverat ſponſus apud ſocerum. Non tamen ſponſæ conditione uſus erat, ſed in ſeparata diæta fuerat. Luce itaque oriente, circiter primam aut ſecundam horam diei, (hæ enim horæ, inquit Feſtus, ſponſalibus dedicatæ erant,) ſponſa domo patris egrediebatur. Et hic proprie nuptiarum dies dictus eſt. Tertius vero dies, quia vir maritus factus erat, ἐπαύλια nuncupabatur, & *poſtridie nuptiarum* dicebatur. Sic Nonnus interpretari videtur cap. 2 D. Johan. *Et die tertia nuptiæ factæ ſunt.*

— Ἀλλ᾽ ὅτε πέτρας (ἠώς.
Πορφυρέας τριτάτη θαλαμηπόλος ἔγραφεν

i. *tertia nuptiarum aurora.* Iul. Pollux: Προαύλια, ἡ πρὸ τῶν γάμων ἡμέρα. ἐπαύλια δὲ, ἡ μετ᾽ αὐτὴν, intelligo, τῶν γάμων ἡμέραν. ἀπαύλια δὲ, ἐν ᾗ ὁ νυμφίος εἰς τοῦ πενθεροῦ ἀπὸ τῆς νύμφης ἀπαυλίζεται. Et, quam Heſychius notat ἀνακαλυπτήριον ἡμέραν vocari, ea eſt ἡ δευτέρα μετὰ τοὺς γάμους, *craſtinus dies nuptiarum:* quo, teſte Feſto, repotia fiebant. Erat enim dies ille in quo primum ſponſa in ædibus ſponſi pernoctaverat. Euſtath. Ἰλ. ω ſic refert

ex Pauſania: *Καθ' ἣν ἐν τῇ τοῦ νυμφίου οἰκίᾳ ἡ νύμφη πρῶτον ἐπηύλισται.* Neque vero prætereundum eſt, tertio die, qui poſtridie nuptiarum ſive craſtinus erat, novam nuptam ad patris domum redire: ubi repotia fiebant, & dona ab amicis offerebantur; quæ *ἀνακαλυπτήρια, ὀπτήρια, καὶ θεωρήτρα*, diximus adpellari. Suidas: *Καλεῖται δ' ἐπαύλια καὶ μετὰ τὴν ἐχομένην ἡμέραν τῶν γάμων, παρὰ τοῦ, τῆς νύμφης πατρὸς δῶρα φερόμενα τῷ νυμφίῳ καὶ τῇ νύμφῃ ἐν πομπῆς σχήματι. Παῖς ἄρ' ἡγεῖται, χλανίδα λευκὴν ἔχων, καὶ λαμπάδα καιομένην· ἔπειτα μετὰ τοῦτον κανηφόρος. εἶθ' αἱ λοιπαὶ ἀκολουθοῦσιν ἐφεξῆς τῷ νυμφίῳ, φέρουσαι χρυσία, λευκανίδας, σμήγματα.* &c. *καὶ τὴν προῖκα ἅμα τῷ νυμφίῳ φέρουσιν.* quæ verba Pauſaniæ ſunt, ut ea protulit eadem Euſtath. Ἰλ. ω, & Apoſtolius in Parœm.

CAP. XV.

De nuptiis, connubio, & matrimonio.

HIS igitur diebus nuptiæ celebrabantur. Dicendum autem eſt, quid ſint nuptiæ. Nam plerumque matrimonii & nuptiarum vocabula confunduntur. ut in l. heres, D. de negociis geſt.

Itaque, inquit Juſtinianus, *Nuptiæ, ſive matrimonium, eſt viri & mulieris conjunctio.* Longe tamen aliud eſt matrimonium, aliud nuptiæ, aliud connubium. *Connubium* enim, ut definit Ulpianus, tit. 6. regul., *eſt uxoris jure ducendæ facultas.* Et Servius ait, lib. 1. Æneid. *Connubium eſt jus legitimi matrimonii.* Matrimonium vero eſt individua illa conſuetudo vivendi, quæ, ut ait Columella lib. 12, cap. 1, ita à natura inſtituta eſt, ut non ſolum jucundiſſima, verum etiam utiliſſima vitæ ſocietas iniretur. At nuptiæ proprie ſunt illæ celebritates, quæ in copulandis nuptiis obſervantur. Clemens Alex. lib. 2. ſtrom. Γάμος οὖν ἐστι σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡ πρώτη κατὰ νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ. Quinctil. declam. 3: *Vis, inquit, ſcire quid ſint nuptiæ? Aſpice illam virginem, quam pater tradidit euntem die celebri, comitante populo.* Quod vero Modeſtinus definit nuptias, maris & fœminæ communicationem, l. 1. D. de rit. nupt. magis ad matrimonium pertinet. Sed, ut ſolent juriſconſulti, non proprietatem verborum ſecutus, animi deſtinationem ſignificare voluit. Ex eo autem, quod cooperta & velata ſponſa erat flammeo, *nuptiæ* dicuntur

cuntur adpellatæ. *Nubere* enim apud priſcos, operire & tegere ſignificat. Unde & *nubes* dictas Varro aſſerit, quod cælum tegant: Sic etiam *nuptias*, quod ſponſa flammeo operiatur. Ejuſdem fuit ſententiæ Feſtus: quamvis etiam putet *nuptias* dictas eſſe à verbo νύμφη, contrario nimirum ſenſu: ait enim Cornutus in Neptuno, Τὰς γαμουμένας νύμφας καλοῦσιν ἀπὸ τοῦ νῦν πρῶτον φαίνεσθαι κρυπτομένας πέως.

Cap. XVI.

De pompa nuptiali.

Quis vero fuerit ſponſæ ornatus, obiter quædam adnotabo: quia de eo fit mentio in l.5.§. interdũ, D. commodat. Ubi dicitur uxori maritum commodare, quo honeſtius culta ad ſe deduceretur. Igitur ſparſis capillis, ſeniſque crinibus ornabatur. tum corona de floribus herbiſque, ut ait Feſtus, & gemmis flammeoque, teſte Plinio, lib. 21, cap.8, tegebatur; veſte lanea induebatur, ut idem Plinius teſtatur, lib. 8, c.48: cinguloque præcingebatur, quod erat factum ex lana ovis, Herculeanoque nodo vinciebatur, quemadmodum

ſcribit Feſtus; quem ſolvere maritus debebat: quo fiebat, ut zonam dicerentur virgines ſolviſſe, quæ virorum coitum admiſerant, ut ex Homero, Catullo, Pauſania & Suida, ceteriſque, patet; tum etiam eæ, quæ primum pepererant, quod explicat Commentarius Græcus, lib. 1. Argon. Nec intereſſe puto in his celebritatibus, an Græcorum, an Latinorum nitar auctoritate. Hæc enim ab omnibus etiam aliis gentibus obſervabantur. *Velatam* item fuiſſe, ſatis notum eſt, maxime Tertulliani teſtimoniis, lib. de veland. virginib. Domoque patris egrediebatur, ducente eam matre ac ceteris parentibus & amicis. Et quædam vehebatur, cujus conductor *πάροχος* dicebatur: quædam pedibus iter peragebat, &, qui eam comitabatur, *χαμαίπους* adpellabatur. utroſque communi nomine *νυμφαγωγοὺς* Iul. Pollux, lib. 3, nominat, *οἳ τὴν νύμφην ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οἰκίας ἦγον*. Eam vero frequenti adfinium & amicorum officio ſtipatam præcedebant tibicines; & alius qui Thalaſſium invocabat; cujus nominis varias recenſet cauſſas Plutarch. in probl. Inter eos celebres pueri erant *patrimi* & *matrimi*, ut refert Feſtus, qui ſponſam duce-

ducebant; tum & tertius, qui anteibat, facem præferens ex ſpina vel ſpinu alba confectam, de qua Feſtus & plerique auctores meminerunt. Puer enim ingenuus eam ferebat, quod Nonius ex Varrone probat. Quinque & aliis facibus, quæ omnino cereæ erant, utebantur, teſte Plutarcho in probl., atque, has prȩferre faces ominoſum fuiſſe, ex Plauti Caſſina doctiſſimus Muretus putat; ubi Chalino conſervo ſuo Olympioni minitatur his verbis:

Primum omnium huic lucebis nova nupta facem

Poſt illa, ut ſemper improbus nihiliq; ſis.

Servis itaque has faces præferendas dari, ſuſpicari quis poterit ex Ennii verſu, quem obiter citat Feſtus in verbo *Prodinunt*:

Prodinunt famuli, tum candida lumina lucent.

Præferebat & alius puer vas quoddam opertum, quod cumeram Feſtus nominat, in quo erant nubentis utenſilia: tum colum onuſtam lana, quemadmodum refert Plutarchus in Romulo, ut ſignificarent, uxoris officium eſſe nere: qua ratione etiam vinculum laneum debebat eſſe ad utrumque poſtem januȩ,

per quem ſponſa colum geſtans tranſiret, ut ſcriptum reliquit Donatus in Hecyram Terentii: atque ideo, die nuptiarum in pelle lanata ſedere nuptam debere, teſtatur Feſtus. Cum vero nova nupta domum viri accederet, maritus, aut alius ejus nomine, (vir enim abſens, inquit Paulus, uxorem ducere poteſt, lib. 2 ſentent. tit. 19,) in limine domus ſtabat, eam ad ſe vocans. Catullus: *Ac domum dominam voca.* Quæ vero virgines comitabantur, more Græcorum canere ſolebant, *Hymen ô hymenee.* Catul.

Voſque item ſimul integræ
Virgines quibus advenit
Par dies, agite in modum.
Dicite, O hymenee, hymen:
Hymen, ô hymenee.

Quod etiam deſcribit Homerus, Ἰλ. ρ, & Statius, in epith. Stellæ, lib. 1 Sylv. Propius vero accedens, (inquit ille qui reliquias decimi libri Valerii Maximi collegit,) ante januam mariti interrogata quænam eſſet, Caiam ſe dicebat: ac, ut teſtis eſt Plutarchus in Probl., clamare alta voce ſolebat, *Cai Cæcili:* viro interim clamante, *Caia Cæcilia:* quia cum viro ita paciſcitur, ut omnia communia ſint, & pariter imperent: acſi dicerent;

Ubi

Ubi tu dominus ac familiæ princeps, ego quoque domina & hera : ſi tu pauper, ego quoque: ſi tu dives, ego dives: omnis denique tuæ fortunæ particeps. *Nihil,* inquit Ulp., *tam humanum eſt, quam, fortuitis caſibus, mulieris maritum, & uxorem viri, participem eſſe*.l. ſi cum dotem, §. ſi maritus,D. ſolut. matrim. Idque fiebat in memoriam Caiæ Cæciliæ, honeſtæ fœminæ, quæ uni ex Tarquinii liberis collata erat, ut teſtantur Plinius lib.8, cap.48, & Feſtus:cujus rei etiam meminit Cicero in orat. pro Muræna; & Velius Longus. Ideoque aſſem Caianum dictum exiſtimavit doctiſſimus Adria. Turneb. in Adverſ.quē ſic notatum ɔc fuiſſe, argumento eſt hic Quinctiliani locus lib.1 Inſt.cap.12. nam & Caius C litera notatur; quæ inverſa mulierem declarat: quia tam Caios eſſe vocitatos quam Caias, etiam ex nuptialibus ſacris apparet. Quum vero proximi eſſent more Sabinorum, ridicula quædam dicteria depromi ſolebant à circumſtantibus. Lucanus:

Non ſoliti luſere ſales, nec more Sabino
Excepit triſtis convitia feſta maritus.

Ad hanc rem feſcenninos verſus proprios fuiſſe, Feſtus narrat. Idque à pue-

ris fieri, argumento eſt locus Varronis, quem citat Nonius; *Pueri obſcœnis verbis novæ nuptæ aures redurant.* Quod quia depoſitis prætextis fiebat, ideo prætextatus ſermo dicebatur, ut inquit Feſtus. Indeque factum eſt, ut prætextatus ſermo pro obſcœnis verbis acciperetur. Suet. in Veſp. *Erat*, inquit, *dicacitatis pluримæ, & ſic ſcurrilis ac ſordidæ, ut nec prætextatis verbis abſtineret.*

Cap. XVII.
De Coma tonſa.

Ornatus autem ſponſi in eo præcipue notabatur quod tonderetur. Juvenal. Satyr. 6: *Iam à tonſore magiſtro Pecteris:* Quod etiam à ceteris adſtantibus obſervatum fuiſſe ſuſpicor, præſertim ab iis qui ad celebrationem nuptiarum adhibebantur. Auſonius:

Et juvenes quatuor, totidem innuptæque puellæ.
Omnibus in more tonſa eſt coma: pectine (ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

Nam id fiebat ornatus cauſſa, non quod capilli omnino amoverentur, ſed comebantur potius, ac, qui ſuperflui erant, tondebantur. *Quid*, inquit Seneca,

ca, lib. De brev. vitæ, *illos ocioſos vocas, quibus apud tonſorem multa hora tranſmittuntur, dum decerpitur, ſi quid proxima nocte ſuccreverit, dum de ſingulis capillis in conſilium itur, &c.* Ac liberorum hominum erat, eſſe comatos, id eſt, comam adornare; & his ſolis cæſariem habere licebat. cæſaries enim dicta eſt à cædendo, ut notat Servius, lib.1 Æneid. id eſt, ferro ſæpius adornando. quia coma vulgo ferro colitur. Et lib.10 admonet, antiquo more viros, ſicut mulieres, compoſuiſſe capillos. quod verum eſſe, & ſtatuæ antiquorum docent, & perſonæ, quas tragœdiis videmus eſſe ſimiles in utroque ſexu, quantum ad ornatum pertinet. Græci βόστρυχον & πλόκαμον hujuſmodi cæſariem adpellabant. Qualem Euphorbum geſtaſſe cecinit Homerus, auro videlicet religatã, Ἰλ. ρ.
Πλόκμοι θ' οἱ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο.
Et ita liber habere dicebatur cæſariem, τὴν κεφαλὴν κεκοσμημένος τῇ συνθέσει τῆς κόμης, ut ait Ioſeph. lib.14 antiq. cap.17. ſervi vero non tondebantur. horum enim dicebatur Græce ἀνδραποδώδης θρὶξ, teſte Suida, ſervilis & abjectiſſimus pilus ſive tonſura. Quo fit, ut apud Ariſtophanem, In avibus, objiciatur poëtæ,
qui

qui ſe ϑεράποντα dixerat, Δοῦλος ὤν, κόμην ἔχεις. Et hic procul dubio eſt ſenſus huius loci, quem plerique adſecuti non ſunt. Cum vero ſervi manumitterentur, hunc vilem capillum abjiciebant,& non modo tondebantur, ſed etiam radebantur. Cujus moris hanc fuiſſe rationem ſcribit Nonius, quod tempeſtatem ſervitutis tunc ſervi effugiſſe viderentur, quaſi naufragio liberati. Sane enim teſtis eſt Petronius Arbiter, non licuiſſe cuiquam mortalium in nave neque ungues neque capillos deponere, niſi cum pelago ventus iraſcitur. Cujus conſuetudinis meminit etiam Artemidorus, lib. 1, cap. 13: *Ναυαγήσαντες μὲν γὰρ, ἢ ἐκ μεγάλης σωθέντες νόσου, ξυρῶνται οἱ ἄνθρωποι.* Alludit itaque Lucianus hoc modo, in fine Hermotini: *Δοκῶ δέ μοι οὐκ ἀλόγως ἂν καὶ ξυρήσασθαι τὴν κεφαλὴν, ὥσπερ οἱ ἐκ τῶν ναυαγίων ἀποσωθέντες ἐλεύθεροι, ἅτε καὶ σωτήρια τήμερον ἄξειν.* Sidonius Apollinaris, illius antiqui ritus memor, ſic ſcribit, ad Fauſtum, lib. 9, ep. 9: *Philoſophia, quæ, violenter è numero ſacrilegarum artium exēta, raſo capillo ſuperfluæ religionis ac ſupercilio ſcientiæ ſecularis, amputatiſque pervenuſtarum veſtium rugis, myſtico amplexu, jam defæcata, tecum conjunxit.* Sed hæc

alterius

alterius erunt ocii. Redeo unde diverteram: modo tamen hoc addidero, his, quibus aliquid acciderat quo triſtiores fierent, aut radi ſolitum fuiſſe, ut notat Plutarch. de ſuperſt., & Senec. lib. 5 De benef. cap. 6: dicebaturque *tonſura lugubris*; quaſi ἐν χρῷ κουρά· aut vero crinem ſubmittere, ſordidoque capillo & promiſſo ſive demiſſo prodire, ut narrat Plinius lib. 7, cap. 27. Unde Seneca, in Troa. act. 1: *Solvite crinẽ, per colla fluant mœſta capilli.* Hoc pluribus exemplis, quæ paſſim leguntur, probare, facile eſt. Maritus itaque, & qui cum eo erant, ornatus cauſſa tondebantur: quo pertinet illud Martialis, lib. 11:

Tondebit pueros jam nova nupta tuos.

Quod à Catone neglectum fuiſſe, notavit Lucanus his verſibus:

Intonſas rigidã in frontẽ deſcendere comas
Paſſus erat, mœſtamque genis increſcere barbam.

Cap. XVIII.

De oleo, aqua, & igne.

Cum vero in mariti domum pervenerant, poſtes domus inveniebant ornatas laneis vittis, & oleo unctas; & ideo

ideo *uxores*, inquit Servius, lib.4. Æneid., dictæ ſunt, quaſi *unxores*. Hujus rei meminit Donat. in Terentii Hecyram: *Uxor vel ab ungendis poſtibus & figenda lana, id eſt, quod, cum puellæ nuberent, maritorum poſtes ungebant, ibique lanam figebant; vel quod maritos ipſæ ungebant.* Cujus rei teſtem adfert Ennium:

Exin Tarquinium bona fœmina lavit
& unxit.

Quamvis Servius, lib.6. Æneid., hunc verſum ad funus referat. Quem imitatus eſt Virgilius, dicens;

Corpuſque lavant frigentis, & ungunt.

Aquam item & ignem in limine adpoſitum utrimque tangebant, quaſi eo federe inexplicabili & mutuo nexu forent copulati.

His nova fit conjunx. hæc duo magna
putant.

inquit Ovid. lib.4 Faſt. Hæ enim duæ res, ajunt Feſtus in verbo *Aqua*, & Lactantius, lib.2, cap.18, humanam maxime vitam continent. Alterum enim quaſi maſculinum elementum eſt; alterum quaſi fœmininum. Alterum activum; alterum patibile. Ideoque ab ipſis inſtitutum erat, ut ſacramento ignis & aquæ nuptiarum federa ſancirentur,

quod

quod fætus animantium calore & humore corporentur, atque animentur ad vitam, ſive, ut deinde ait Feſtus in verbo *Facem*, ut caſta puraque ad virum perveniret. Nævius apud Nonium, in verbo *Puriter : Sequere me ; puriter volo facias* : id eſt, ſacrifices. *igni & aqua volo hunc accipere.* Ignis enim, quemadmodum ait Plutarchus in probl., purgat ; aqua vero luſtrat. τὸ πῦρ καθαίρει, καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει. Et refert Servius, lib. 4 Æneid., hac aqua nubentium pedes lavari ſolitum fuiſſe. Quod & in Græcia ſignificavit Euripides, in Phœniſſis:

Ἐγὼ δ᾽ οὔτε σοι πυρὸς ἀνῆψα φῶς νόμιμον,
Ἐν γάμοις ὡς πρέπει ματρὶ μακαρίᾳ,
Ἀν᾽ ὑμέναια δ᾽ Ἰσμηνὸς ἐκηδεύθη λουτροφόρου χλιδᾶς.

Hoc Harpocration explicat in verbo λουτροφόρος. Ἔθος ἦν τοῖς γαμοῦσι, λουτρὰ μεταπέμπεσθαι ἑαυτοῖς κατὰ τὴν τοῦ γάμου ἡμέραν. ἔπεμπον δ᾽ ἐπὶ τοῦτο τὸν ἐγγύτατα γένους παῖδα ἄῤῥενα. καὶ οὗτοι ἐλουτροφόρουν. Hiſque poſſunt intelligi verba Scævol. in l. pen. D. de donat. inter vir. & ux. *Et priuſquam*, inquit, *igni & aqua acciperetur*, id eſt, nuptiæ celebrarentur. Qui mos fuit loquendi omnium rerũ communicationem ſignificare volentibus.

Dionyſius Halicarnaſſæus, l.II, de Romulo erga Sabinas ſic ſcribit: Ἐπὶ κοινωνίᾳ πυρὸς καὶ ὕδατος ἐγγυῶν τοὺς γάμους. Sane enim ſæpiſſime ignem pro domo, ſicut & hodie moris eſt, accipi notat Porphyrius, lib. ζητημάτων Ὁμηρικῶν, τί Ὅσσαι μὲν Τρώων πυρὸς ἐσχάραι δηλοῖ; Ὅσσαι μὲν Τρώων ἐσχάραι, δηλοῖ, Ὅσσαι ἑστίαι, ... Τρώων ἐφέστιοι καὶ πολῖται. Eurip. in Oreſt. ... δ' Ἄργει τῷδε, μηδὲ ἡμᾶς στέγαις, μηδὲ πυρὶ δέχεσθαι, μήτε προσφωνεῖν τινας.

CAP. XIX.

De ingreſſu ſponſæ in domum mariti.

SPONSA ſolebat in limine domus quaſi obſtinata ſtare, ut ſignificaret, ſe invitam duci in eum locum, ubi virginitatem perditura eſſet. Catullus:

Tardat ingenuus pudor,
Quod tamen, magis audiens,
Flet, quod ire neceſſe ſit.

Alia etiam additur ratio, quod hoc modo ſponſam ſuperſtitem fore putabant. Sic enim ſcribit Plaut. in Caſina: *Senſim ſuperadtolle pedem, nova nupta; ſoſpes iter incipe hoc, ac viro tuo ſemper ſis ſuperſtes.* Itaque ſponſi amici eam in altum

tum ferebant, in memoriam Sabinarum, quę raptæ ſunt, ut ſcribit Plutarch. in Romulo. Cujus rei meminit Optatus, lib. 7: Non in altum tollitur, &c. Hocque fieri dicunt nonnulli, ne ſponſæ tererent limen pedibus. Id enim prohibebant matronæ, quia illud contra majeſtatem Veſtæ eſſe exiſtimabatur. Lucanus:

Turritaq; premens frontē matrona corona,
Tranſlata vetuit contingere limina plãta.

Deinde rapi ſolebat fax nuptialis, qua prælucente nova nupta deducta fuerat ab utriſque amicis, ut ait Feſtus, ne aut uxor ſub lecto viri, aut vir in ſepulcro comburendam curaret. quo utroque mors propinqua alterius captari putabatur. Poſtea matri ſponſam tradebant, aut alicui ex proxima neceſſitudine, à qua, Feſtus ait, vi maritum debere evellere, in memoriam Sabinarum: quia hic raptus ſummi boni cauſſa fuerat, ut refert Plutarch. in probl. Unde Virg. lib. 10 Æneid.

Qui ſocios legere, & gremiis abducere pactas.

Illico autem, quo ſponſa ingreſſa ſic eſſet domum ſponſi, uxor dicebatur, & vir maritus. l. cum te, C. de donat. ant.

nupt.

nupt. l. genera, D. de rit. nupt. & ex eo dicitur uxor duci. l. cum fuerit, D. de condition. & demonſtrat. & is dicitur uxorem habere qui eam duxerit in domum. l. aufertur, D. de his qui ut indign. l. hæc conditio, D. de condit. & demonſtr. Plaut. in Aulularia: *Poſt mediam ætatem qui uxorem duxit domum.* Hoc explicatius declarat Sid. Apoll. epiſt. quinta, lib.1. *Iam quidem*, inquit, *virgo tradita eſt, & nondum tamen cuncta thalamorum pompa deſremuit, quia nondum ad mariti domum nova nupta migravit.* Aliud vero erat ſi vir deductus fuiſſet in domum mulieris, quia, ut ait Pomponius, deductione opus erat in mariti, non uxoris, domum, quaſi domicilium matrimonii. l. mulierem. De rit. nupt. Si tamen in villa fierent nuptiæ, nihil intererat. Apul. apol.2: *Lex Iulia de maritand. ordinib.*, inquit, *nunquam ſcilicet ad hunc modum interdixit, Vxorem in villa ne ducito.* Quod ita intelligendum eſt: Si ibi dicis cauſſa maritus domicilium figat, (domicilium enim etiam in villa eſſe poteſt, l.1.D. de lib. adgnoſc.) non ut clam & contra jus duceret; (quo fit, ut Apuleius ſic finxerit, lib.6. Metam., Venerem conquerentem

rentem impuberes nuptias, & præterea in villa ſine teſtibus & patre non conſentiente factas;) legitimæ non poſſunt videri.

Cap. XX.

De nuptiis quæ farre contrahebantur.

Iam vero, ſic ducta uxore, diſcrimen erat, quo jure eam maritus acciperet. Nam tribus modis Romani uxores habebant; farre, coemtione, & uſu: quemadmodum, poſt Arnobium libro 4 contra gentes, meminit Boetius in Topicis. Confarreatio fiebat, cum, certis verbis, & decem teſtibus præſentibus, ſollemnique ſacrificio facto, in quo panis farreus adhibebatur, mulier in manum viri conveniebat; ut aſſerit Ulp. tit. 9. regul. Profertur hac de re Servii auctoritas ex libro manuſcripto lib. 1 Georg. His verbis farre nuptiæ fiebant per pontificem maximum & dialem flaminem; per fruges & molam ſalſam conjungebantur; unde confarreatio adpellatur; ex quibus patrimi & matrimi naſcebantur. Et hic modus in ſponſalibus religioſiſſimus fuit. In cujus ſignum præferebatur far toſtum. quod ſacrificiis

ciis

ciis ſæpe adhibebatur. inde enim panis farreus prohibebatur ſceleratis. Indeque nefarios dictos fuiſſe, aſſerit Nonius. Et ait Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 3, priſcos legitima ſacraque matrimonia, Romana adpellatione, farreacea dixiſſe, à communione farris, quod Græci ζέαν vocant. Plinius tamen, lib. 18, cap. 8, far, quod à farina deducit, aliud eſſe vult quam ζέαν. Ex eo autem confarreandi modo, confarreari matrimoniũ, dicebant. Apul. lib. 10 Metam. *Talis mulieris matrimonium confarreaturus.* Inde etiam in veteri gloſſario, *Confarreatus*, dicitur συμβιώσεως χάριν ζυγθείς. Et, quæ hoc modo nubebant, ſtatim è patris poteſtate in viri manum tranſibant. Quod his verbis indicat Tacitus, libro 4: *Et quando exiret è patrio jure, qui in flaminium adſciſceretur, quæque in manum flaminis conveniret.* Sed hic modus confarreationis in deſuetudinem abiit. Tiberius enim Cæſar, apud Tacitum, lib. 4, de flamine diali, & in loco Servii Maluginenſis defuncti, legendo, ita diſſeruit: *Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, tres ſimul numerari: ex quibus unus legeretur vetuſto more: neque adeſſe, ut olim, eam copiam, omiſſa con-*

farreandi

farreandi aſſuetudine, aut inter paucos retenta. Plureſque ejus cauſſas adferebat; potiſſimum, penes incuriam virorum fœminarumque, accedere ipſius ceremoniæ difficultates, quæ conſulto vitarentur. Et infra: *Sed lata lex, qua flaminica dialis, ſacrorum cauſſa, in poteſtate viri, cætera promiſcuo fœminarum jure ageret.*

Cap. XXI.

De coëmtione.

Quod ad alios modos attinet, ſcribit Cic. in Topicis: Uxoris duæ ſunt formæ: una matrum familias; altera earum, quæ tantum uſu uxores habentur. Matres familias, inquit Boetius, erant, quæ ducebantur per coemtionem: quæ vero uſu, minime. Coemtio fiebat, cum ſeſe in communicando, vel, ſi mavis, coemendo, invicem interrogabant: Vir, an ſibi materfamilias eſſe vellet: ubi illa reſpondebat, velle: item mulier, an vir ſibi paterfam. eſſe vellet; ille reſpondebat, velle. Itaque ſic mulier viri conveniebat in manum: & vocabantur hæ nuptiæ per coemtionem: quod, ut Varro ſcriptum reliquit,

reliquit, (ejus verba Nonio referente, cap. de doct. ind.) nubens mulier tres ad virum aſſes ferebat; atque unum quidem, quem in manu tenebat, tamquam emendi cauſſa, marito dare ſolebat; alium, quem in pede habebat, in foco larium familiarium ponere; tertium in ſacciperio, cum condidiſſet, reſignare ſolebat: & ita dicebatur matrimonium per æs & libram contractum. Sed abs re non eſt, hic addere, coemtionem non in nuptiis tantum celebrari, ſed in omnibus legis actionibus, in quibus mancipatio interveniebat: videlicet, ut, præter jus naturale, jus Quiritium accederet: ut cum Ulp. ait, quoſdam præponi frumento coemendo; l. cuicumque, Inſt. act. & Pomponius, venales novitios coemendo. l. ſi negocia, D. de negoc. geſt. Symmachus, epiſt. 80, lib. 5: *Ad equorum coemtionem cum preciis commeabunt*. Theodoſius, l. 2, C. de frum. urb. Conſt. *Auri ſtatuta quantitas ad coemtionem frumenti*. Cic. in quadam Verrina: *Non modo non vendebant, ſed etiam coemebant*. Horat. Od. 29, lib. 1:

Quin tu coemtos undique nobiles
Libros Panæti, Socraticã & domũ, &c.

Et

Et poſtea, lib. 2, Od. 3:

Cedes coemtis ſaltibus, & domo.

Cap. XXII.

De uſu, ac legis miſcellæ interpretatione.

Vsu uxor habebatur, cum mulier ita collocabatur viro, ut is nullum jus præter uſum in eam haberet. Quemadmodum ſervus jure Quiritium domini non erat, ſed tantum in ejus bonis, id eſt, in uſu, ſi is neque mancipatus eſſet, neq; in jure ceſſus, neque ipſo anno poſſeſſus, ut Theoph. tit. de libert. poſt Ulp. ti. 2 de regul. interpretatur. Sic etiam, ſi nulla mancipatio in nuptiarum celebratione intervenìſſet, mulier ſane jure Quiritium uxor non erat, nec materfamilias, ſed tantum jure naturali uxor. Et ideo Boetius ait, eas quæ uſu ducebantur, non fuiſſe matresfamilias. Nulla etenim in re jus Quiritium inerat, niſi fictitia venditio, quæ mancipatio dicebatur, acceſſiſſet. Aliter vero uſus tantum in re haberi dicebatur. Cic. lib. 7. epiſt. *Cujus, quando proprium te eſſe dicis, mancipio & nexu; meum autem, uſu.* Et Lucretius, lib. 3:

Vitaque mancipio nullis datur, omnibus uſu.

Et

Et is, qui rem jure gentium tantum habebat, non proprie dominus dici poterat, ſed poſſeſſor: & res ipſa, non dominium, ſed uſus vel poſſeſſio nuncupabatur. Ut quando ait Feſtus; *Poſſeſſiones adpellantur agri late patentes publici privatique, qui non mancipatione, ſed uſu, tenentur*. Quo pertinent & illa Iavoleni, l. quæſtio, D. de verb. ſig. *Quod ad nos non pertinet, aut non poteſt pertinere, hoc poſſeſſionem adpellamus. poſſeſſio igitur uſus eſt. &c.* Loquitur ibi de fundis qui extra Italicum ſolum erant, & ideo mancipari non poterant. Sic etiam mulier in uſu tantum eſſe dicebatur, ſi nulla mancipatio facta fuiſſet. Nō quod pellex eſſet, aut concubina, ut quidam voluerunt, ex l. Maſurius, D. de verb. ſign. Intererat enim, quo animo eam apud ſe vir haberet, uxoris, an concubinæ loco. Solo enim delectu concubina ab uxore ſeparatur, inquit Paulus, lib.2 ſent. Et Ulpianus ait, concubinā ſola animi deſtinatione aſtimari: l. pen. D. de concub. cum teſtatione tamen, non uxoris, ſed concubinæ loco eſſe: l. in concubinatum, eo tit. aliter enim uxor dicebatur; præſertim ſi eſſet ingenua mulier, & honeſtæ vitæ, pleno ac maritali

maritali honore dilecta: l. cum tabulis, §. quoniam, de his quib. ut indign. cum dignitate. l. item legato, §. parvi, de legat. 3. vicinis aut aliis ſcientibus eam liberorum procreandorum cauſſa domi habitam fuiſſe: l. ſi vicinis, C. de nuptiis, & ſine mendacio, l. Titiæ, de aur. & arg. legat. non conſortio ſororiæ adpellationis decolorata. l. eum qui, C. de Epiſcop. & Cler. Nam, ut Hieronymus ad Ruſticum monachum teſtis eſt, plerique ſub nominibus pietatis quærunt ſuſpecta conſortia, ac ficto matrum nomine erumpunt in licentiam maritalem. Ideo Papinianus inſpiciendum ait, an maritalis honor & adfectio pridem præceſſerit, perſonis comparatis, vitæ conjunctione conſiderata. l. donationes, De donat. Concubina igitur nunquam uſucapiebatur, uxor ſæpiſſime. illa pellex dicebatur, hæc uxor: in illis concubinatus, in his nuptiæ eſſe dicebantur. l. in liberæ, D. de rit. nupt. Itaque uxor, quæ uſu tantum habebatur, differebat ab ea quæ materfamilias erat, quod hæc in mariti poteſtatem & familiam tranſibat, eratque illi loco filiæ, hæc vero ad uſum & liberorum tantum quærendorum cauſſa ducebatur, ut

quando viduæ, cui maritus viduitatem indixerat, per legem Juliam Miſcellam, licebat nihilominus nubere, modo ſobolis tantum gratia ad ſecundas nuptias migrare ſe adfirmaret, & cautionem Mutianam præſtaret, non etiam coemtionem faceret. Hoc enim modo minus videbatur defunctus lædi, cum mulier nec confarreatione nec coemtione, in alterius familiam non tranſiens, bona, quæ tamquam ſua heres ab primo marito acceperat, in ſecundum non transferret, nec ſuis liberis ſpem ſuccedendi auferret. Atque hanc legis Miſcellæ veram exiſtimo interpretationem. Nam, ut prius dictum eſt, ſollemne quidem erat, in omnibus nuptiis adiicere, ſe liberorum quærendorũ cauſſa nuptias contrahere. Sed hoc in his nuptiis erat ſingulare, quando mulier uſu tantum ducebatur. ut adjecta particula, *tantum*, deſignaret, ſe non nubere ut eſſet ſecundo marito loco filiæ; ne videretur domum primi mariti in partes diſtrahere; quod Agrippinam in Liviæ ſecundo matrimonio metuiſſe ſcribit Tacitus libro 4. Quorſum enim hoc juſſiſſet lex Miſcella, cum idem fuiſſet ſi mulieri ſimpliciter nubere permiſiſſet? Et

Et hoc modo quæ nupſerat, non tam firmo vinculo haberi dicebatur. Itaque Julius Cæſar, inquit Suetonius, paratam legem habebat, ut uxores liberorum quærendorum cauſſa, & quas, & quot ducere vellent, liceret. Et moris fuiſſe refert Strab. lib. 11, Romanos uxores ſuas aliis viris elocare, cum duo treſve filios ex eis ſuſcepiſſent. Cujus rei vulgatiſſimum eſt Catonis minoris exemplum (quod male vulgo intelligi ſuſpicor) à Plutarcho relatum. Non enim, ut adultera eſſet, ſed ut uxor haberetur, Martiam deſpondit Hortenſio Philippus pater, præſente Catone, & ſponſalia comprobante. Ideo tamen hoc improbatum eſt à Chriſtianis, quod vivente marito non poſſit uxor alteri nubere. Auguſt. lib. de bon. conjug. & Saluſt. lib. 8. de judic. dei. De hoc genere uxorum mihi videor non abſurde hunc locum interpretari. Ac de Romanorum connubio verecundius judicandum exiſtimo, quam à pleriſque audio, Strabonis, Appiani, & Plutarchi auctoritate, fieri. Athenienſes hujuſmodi uxoribus utebantur, cum, ut ait Laert. in Socrate, licebat eis *γαμεῖν μὲν ἀστὴν μίαν, παιδοποιεῖσθαι δὲ καὶ ἐξ ἑτέρας*. Hanc enim

Philoſtr. in Sclopiano ἡμίγαμον καὶ κατὰ νόμους nuncupat. De utraque, Socratis & Catonis, uxore ſic meminit Tertullianus in Apologet. *Ex illa, credo, majorum & ſapientiſſimorum diſciplina Græci & Romani Catonis; qui uxores ſuas amicis concedebant, quas in matrimonium duxerant liberorum cauſſa.* Sed plerumque eodem modo, quo ſervus, qui in bonis tantum erat, ſi per annum poſſeſſus eſſet, in dominio eſſe dicebatur; ſic mulier, quæ uſu tantum habebatur, materfamilias fiebat, ſi, uſu illo per annum ſine uſurpatione continuato, uſucapta eſſet. quod & in omnibus poſſeſſionibus, quæ uſu tenebantur, eveniebat, in quorum adquiſitione nullus nexus intervenerat. Nam, ut cum Horatio juris noſtri regulas complectar, lib.2, epiſt.2,

Si proprium eſt quod quis libra mercatur & ære,
Quædam, ſi credis, conſultis mancipat uſus.

Illoque uſu in manum convenire dicebatur, materque familias fiebat, nimirum uſucapta. Cic. pro Flacco: *In manum*, inquit, *convenerat. Nunc audio. Sed quæro, utrum uſu, an coemtione.* Valdeque mihi ſuſpectus eſt locus Servii, qui nuper ex libro manuſcripto prodiit,

qui

ubi nuptiæ fieri dicuntur uſu, ſi mulier anno uno cum viro, licet ſine legibus, fuiſſet. Nam & ante annum uxor & nuptiæ fuerant. Sed uxor fiebat uſu materfamilias, ſi mulier anno uno cum viro fuiſſet tamquam uſucapta. Quod ſi uſus ille ab uxore intra annum trinoctio interrumperetur, illa uſucapi non poterat. Eratque hac de re lex 12 tab. lata, quam refert Agellius, lib. 3, cap. 2, ut mulier, quæ ſui juris eſſet, ſi annum unum apud virum matrimonii cauſſa fuiſſet, ni trinoctium uſurpatum iſſet, pro uſucapta haberetur.

Cap. XXIII.

An uxor ſit in poteſtate mariti.

Est autem exagitanda quæſtio, an uxor ſit in poteſtate mariti. Et non erit inconveniens, hic conſcribere verba Philonis, lib. 2. alog. de Adamo, qui, uxorem accuſans, dicebat, *Mulier, quam mecum eſſe conceſſiſti*; non, *quam mihi dediſti.* Εὖ τὸ μὴ φάναι, Ἡ γυνὴ ἣν ἔδωκας ἐμοί, ἀλλά, μετ' ἐμοῦ. οὐ γὰρ ἐμοί, ὡς κτῆμα, τὴν αἴσθησιν ἔδωκας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἀφῆκας ἄνετον καὶ ἐλευθέραν. Conſtat tamen, receptæ reverentiæ eſſe, quemadmodum ait

Ulpianus, ſi mulier viro ſubſit. l. alia, D. ſolut. matri. Mart. lib. 8:

Inferior matrona ſuo ſit, Priſce, marito;
Non aliter fiunt fœmina virque pares.

Eleganter itaque Plaut. in Sticho: *Pudicitia eſt, pater, eos magnificare, qui nos ſocias ſumſerunt ſibi.* Et Sophocles, in Antigone:

Ἀλλ' ἐννοεῖν χρὴ τοῦτο μὲν, γυναῖχ' ὅτι
Ἔφυμεν ὡς πρὸς ἄνδρας οὐ μαχουμένα,
Ἔπειτα δ' οὕνεκ' ἀρχόμεσθ' ἐκ κρεισσόνων.

Quam ob cauſſam Medea Euripidis ſic conquerebatur:

Πάντων δ' ὅσ' ἐστ' ἔμψυχα, καὶ γνώμην ἔχει,
Γυναῖκές ἐσμεν, ἀθλιώτατον φυτὸν,
Ἃς πρῶτα μὲν δεῖ χρημάτων ὑπερβολῇ
Πόσιν πρίασθαι, δεσπότην τε σώματος λαβεῖν.

Quod Latine ſic expreſſit Ambroſius, in exhortatione ad virgines: *Quoniam,* inquit, *quæ nupſerit, ad ſervitutem pecunia ſua venditur. Meliori conditione mancipia, quam conjugia, comparantur. in illis meritum ſervitutis emitur, in iſtis precium ad ſervitutem additur.* Apud Romanos tamen aliter. Et quidem de confarreati matrimonii jure hactenus dictum ſit. De duobus vero reliquis hæc erat differentia. Nam, ſi uxor eſſet tantum uſu ducta; omnes conſentiunt, non fuiſſe

fuiſſe in dominio mariti: ſi vero coemtione; ajunt, fuiſſe in dominio viri, quia in ejus manum convenit. Quid ergo? Si mancipatione jus dominii ſibi adquirebat maritus, cur non etiam mulieri idem jus erat in virum, quem eadem mancipatione ſibi patrē fam. coemebat? cui in limine domus dicere ſolebat, *Si tu Caius, ego Caia*; id eſt, ſi tu dominus, ego domina. Si ideo putamus uxores viros ſuos adpellaſſe dominos, quod hæ in eorum dominio eſſent, ut videtur aſſeruiſſe Servius, lib. 4 Æneid., & pleriſque in jure locis confirmatur, l. eaque, D. de donat. int. vir. & uxor. l. Lucius, §. quæ marito, D. de legat. 2: cur non idem conjicimus de marito, quem videmus etiam aliquando uxorē ſuam dominam adpellaſſe? l. uxorem, D. de legat. 2. l. Titia, §. marito, D. de ann. leg. l. final. §. uxori, D. de aur. & argent. leg. cum & ipſemet Virgilius, lib. 6 Æneidos, dicat,

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Catullus: *Ac domum dominam voca.* Salvianus, lib. 7, habuiſſe ait Romæ matresfamilias jus ſuum, & dominarum honorem poteſtatemque habuiſſe. Ve-

rum eſt; habuerunt quidem multæ integrum jus dominii; ſed nulla fertur impollutum jus matrimonii. Quid etiã voluit Verrius Flaccus, juris Pontificii peritiſſimus, quem Macrobius, lib. 1 Sat. cap. 16, refert dixiſſe, mulierem poſtera die nuptiarum libertatem auſpicari uxoriam, & ad hanc rem ſacra celebrare? Hoc Servius, lib. 6 Æneid., ait Græcorum more fieri, qui uxorẽ δέσποιναν dicunt. Epictetus vero mitiori vocabulo κυρίαν dicit adpellari mulierem quæ duodecim annos adepta erat. Ariſtotel. lib. 2 Rhetor. cap. 24: Οἷον ὅτι δικαίως Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν Ἑλένην. αἵρεσις γὰρ αὐτῇ ἐδόθη παρὰ τοῦ πατρός. οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσως, ἀλλὰ τὸ πρῶτον. καὶ γὰρ ὁ πατὴρ μέχρι τούτου κύριος. Hanc hiſtoriam accurate narrat Euripid. in Iphigen. Aulide. Catullus:

Qui genero ſua jura ſimul cum dote dederunt.

Rectius tamen dicemus, mulierem, quæ propter ſexus imbecillitatem antiquitus erat in perpetua tutela, (ideo quod coemtione recedebat à tutoris poteſtate) in viri poteſtatem recedere, & ei eſſe loco filiæ, auctore Boetio; qui ideo aſſerit, priorem ſtatum mutari, & eſſe capite

capite deminutam. Cujus etiam juris teſtimonium exſtat apud Ulpianum, tit. 21. regul. Sic enim ſcriptum eſt: *Minima capitis deminutio eſt, per quam, libertate & civitate ſalva, ſtatus dumtaxat hominis ſervatur. quod fit adoptione & in manum conventione.* Non tamen ea erat poteſtas qualis apud Barbaros, inquit Sparti. in Carac. apud quos fœminæ & ſervi eodem gradu habentur. Neque enim in eam maritus jus vitæ & necis habebat; quamvis ex priſco inſtituto referat Cornelius Tacitus, lib. 13, Pomponiam Græcinam, ſuperſtitionis externæ ream, Plautii mariti judicio permiſſam, ut coram propinquis de capite famaque conjugis cognoſceret. Cujus veteris inſtituti his verbis meminit Dionyſ. Halicar. in Romulo: Ἁμαρτάνουσα δέ τι, δικαστὴν τὸν ἀδικούμενον ἐλάμβανε, καὶ τοῦ μεγέθους τῆς τιμωρίας κύριον. Ταῦτα δὲ οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον. Idque perſpicuum eſt indicare voluiſſe Valerium, de Sacello deæ Viriplacæ ſcribentem, lib. 2, cap. 1. Non tamen habebat jus vitæ & necis maritus, ſed nihilominus dominus dicebatur. Cicero, lib. 4 de Rep. *Nec vero mulieribus præfectus reponatur, qui apud Græcos creari ſolet; ſed*

ſit cenſor, qui viros doceat moderari uxoribus. Nonius: *Nec enim ſemper dominii vocabulum ad eam rem, quæ pleno jure ad nos pertinet, refertur. at etiam domini adpellantur qui cuicumque rei quomodocumque præſunt, ut & δεσπότην & κύριον ſignificet.* Inter quæ nomina hanc differentiam refert Philo Judæus, lib. Τίς ὁ τῶν θείων κλῆρος; Καί· Τί τὸ, Συνώνυμα ταῦτα λέγεται, κύριος καὶ δεσπότης; Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ὑποκείμενον ἓν καὶ ταὐτόν ἐστιν, ἐπινοίαις αἱ κλήσεις διαφέρουσι. κύριος μὲν γὰρ παρὰ τὸ κῦρος, ὃ δὴ βέβαιόν ἐστιν, εἴρηται, κατ' ἐναντιότητα ἀβεβαίου καὶ ἀκύρου· δεσπότης δὲ, παρὰ τὸν δεσμὸν, ἀφ' οὗ δ', ὡς οἶμαι, ὥστε τὸν δεσπότην κύριον εἶναι. Maritus itaque decentiori ac mitiori vocabulo κύριος adpellabitur, quam δεσπότης. Sane enim, ut eſt in Livio à Valerio dictum, *Et vos in manu & tutela, non in ſervitio, debetis habere eas, & malle patres vos, & viros, quam dominos, dici.* Bruti verba, ex libro de Officiis, citat Priſcianus, lib. 6. quæ ſunt hujuſmodi: *Itaque patres familiæ domini ſumus.* Seneca, epiſt. 47: *Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam majores noſtri dominis, omnem contumeliam ſervis, detraxerint, dominum patremfamilias adpellaverint, ſervos (quod*

etiam

etiam in mimis adhuc durat) familiares. De qua differentia ampliſſime diſputat Lactantius, lib. 4. div. Inſt. Atque, ut eſt in prædicto Servii loco manuſcripto, lib. 4 Æneid., mulier ſuſtinet conditionem liberæ ſervitutis, quod videlicet tantum jure Quiritium in dominio mariti eſſet, jure vero gentium dominium nō transferebatur; & ſic (ut utar Theophili ſupra dicta diſtinctione) non erat maritus pleno jure dominus, ſed tantum jure Quiritium. Quemadmodum enim prius dictum eſt, hæc mancipatio eo tantum interveniebat, ut eſſet matrimonium jure Quiritium contractum, atque ideo ſtabilior & ſanctior ſocietas. tam enim vir in mulieris, quam mulier in viri manum convenerat. ſed receptæ reverentiæ eſt, mulierem eſſe in viri poteſtate, aut ejus in cujus eſſet poteſtate maritus, ut docet Agellius, lib. 18. nam, ut ait Feſtus, ea quæ in manum viri convenerat, materfamilias non erat proprie, ante quam maritus ſui juris factus fuiſſet.

Cap.

CAP. XXIV.

An coemtione filia è patris poteſtate ſit emancipata.

SED quæritur, an hoc modo filia patris poteſtate ſoluta eſſet, ſi illa, antequam nupſiſſet, in poteſtate patris erat. Et ſane Labeo aſſerit, uxorem in mariti familiam tranſgredi; ut tradit Agellius, lib.13, cap.10. Et Ulpianus ſcribit, viri & uxoris commixtam familiam eſſe, & unam domum; l.1. §. ſi vir, D. ad Senatuſc. Syllan. Et Quinctil., declam. 239, ait: Ut virgo pertinebat ad patrem, ita nupta pertinet ad maritum. Sed hoc primum obiicio: Cur non idem jus putatur in uxore quæ uſu tantum habetur, cum hi auctores indefinite de omnibus uxoribus mentionem faciant? Tum etiam mirum eſt, quid ſibi velint apud Plautum filiæ Antiphonis. quarum altera in Sticho ita ſororem alloquitur: *Neque eſt cur nunc ſtudeam has nuptias mutarier. Verum poſtremo in patris poteſtate eſt ſitum. faciendum id nobis quod parentes imperant.* Et poſtea: *Pati nos oportet quod ille faciat cujus poteſtas plus poteſt.* Eas enim in manum virorum coem-

coemtione conveniſſe, hæc verba ſtatim ſubjecta argumento ſunt: *Numquam enim nimis curare poſſunt parentes filiæ, cum æquius eſt, nos potiorem habere te, poſtea viros noſtros, quibus voluiſti nos eſſe matresfamilias.* Deinde, nullo auctore, qui quidem extet, aut ſaltem in publicum exierit, poteſt aliquis probare, patriam poteſtatem matrimonio ſolvi: cũ etiam Hermogenianus, l. 2. D. de liber. exh., det viro interdictum de uxore deducenda & exhibenda, non etiam dominium, quod patris eſſe fatetur; & infinitis auctoritatibus probari poſſit, mulierem, quæ alteri nupſit, eſſe in poteſtate patris: l. 1, C. de bon. quæ liber. l. 4, C. ſolut. matrimon. ita ut eam occidere poſſit, ſi in adulterio deprehenderit: l. patris, D. ad l. Jul. de adult. modo moderata eſſet ea patris poteſtas, ne, inquit Ulp., bene concordantia matrimonia jure poteſtatis turbentur. l. 1. D. de lib. exhib. quod conſtitutum fuiſſe à Numa, refert Dionyſ. Halicar. lib. 2. His, dum ab alio meliora adferentur, reſponderi poſſe puto, raro nuptias fuiſſe coemtione contractas; & ideo juriſconſultos, generaliter de uxoribus reſpondentes, ad eas tantum proſpexiſſe,

quæ

quæ jure gentium, id eſt, uſu tantum, erant uxores. Quod videtur notatum à Tacito, l. 4 Ann. dicente, Flammicam dialem ſacrorum cauſſa in poteſtate viri tantum fuiſſe, cætera promiſcuo fœminarum jure agere. Cum & verum ſit, pleraque juriſconſultorum reſponſa, aliquid ſæpe addendo, ſæpe etiam detrahendo, Tribonianum ſuo tempori adcommodaſſe. Nam & illo fragmento, nuper à doctiſſimo P. Pithœo edito ſub titulo De adulteriis, apparet, diſtinctius Papinianum & Paulum reſpondiſſe, occidendi facultatem legem patri tribuiſſe, eam, quam in poteſtate haberet, & eam, quæ eo auctore in manum convenerat. Qua diſtinctione plane conſtat, eam, quæ patre auctore in manum viri convenerat, non fuiſſe in patris poteſtate. Quod vero ad Plauti verba pertinet, longa virorum abſentia, qui triennio jam aberant, divortii legitimā cauſſam præſtitiſſe videbatur. Et ſane veriſimile eſt, ante Conſtantinum non quadriennium mulieres expectaſſe. l. vel ſenectutem, D. de donat. int. vir. & ux. & l. ult. C. de divort. At quid moror? Non eſt tanta comicis fides habenda, ut eos putemus juris civilis regulas ἀκριβῶς

ζῶς obſervaſſe. Sed ad rem. Fieri non poterat, ut, quæ per æs & libram in viri manum patris conſenſu convenerat, in ejus eſſet poteſtate. Conſequeretur enim, ut una eademque mulier eſſet materf. & filiafamilias: & ita fieret, ut eſſet duarum familiarum mulier: quod juris regulis adverſari nemo dubitat. §. at hi, Inſt. de hered. quæ ab inteſt.

Cap. XXV.

De communione Sacrorum inter virum & uxorem.

Vir & uxor divini & humani juris communicationē habere dicebantur. l. 1, D. de rit. nupt. l. adverſus, C. de crim. expil. hered. Ob eamque cauſſam tradi annulos & claves uxoribus, ſollemne fuiſſe, ſuperius dictum eſt, & igni & aqua illam accipere. Communicatio ſacrorum, inquam, non quidem publicorum, ſed privatorum erat, quæ, ut ait Feſtus, pro ſingulis familiis gentibuſque fiebant. quæ jura (inquit Cicero, lib. 2 de leg.) pontificum auctoritatem conſecuta ſunt, ut ne morte patrisf. ſacrorum memoria occideret, & iis eſſent ea adjuncta, ad quos ejuſdem

morte

morte pecunia venerit. Itaque, ait, non tantum heredes ſacris adſtringi, ſed & legatarios, qui tantumdem caperent, quantum omnes heredes, aut iis deficientibus omnes quicumque ex bonis defuncti locupletiores erant. Juriſconſultos vero inveniſſe rationem, cur pecunia ſacrorũ moleſtia liberaretur. Primo, ſi is, cui tantum legatum erat quantum uni ex heredibus, minus centum cepiſſet quam legatum erat. Secundo, ſi ſtipularetur is, cui teſtamento relictum erat, id ipſum quod relictum eſt, ut non ex teſtamento, ſed ex ſtipulatione deberetur. Et hunc modum putarem Ciceronem intellexiſſe in oratione pro Muræna; cum ait, juriſconſultorum ingenio ſenes ad coemtiones faciendas, interimendorum ſacrorum cauſſa, repertos fuiſſe. Nam antiquiori juriſprudentia, cum teſtamentum per æs & libram fiebat, is tantum heres erat, qui familiæ emtor adhibebatur, ut teſtatur Theophilus Inſtit. de teſt. Et dicebatur heres teſtamenti per æs & libram à Cicerone eodem loco, licet ſæpiſſime id fieret *νόμου χάριν*, vel dicis cauſſa: cum plerumque nihil aut parum apud eum de bonis defuncti remaneret. ceteris enim, quod

quod relinquebatur, non inſtituendi, ſed aut dandi, aut legandi modo, relinquebatur. Ait enim Ulpianus, titul. 20 reg., his teſtamentis duas res tantum agi, familiæ mancipationem, & nuncupationem: nuncupationē vero in hunc modum fieri; *Ita hæc, uti in his tabulis cariſve ſcriptæ ſunt, ita do, ita lego, ita teſtor; vos Quirites teſtimonium præbitote.* Itaque quod Plutarchus de ſera numinis vindicta ait: Ῥωμαῖοι, ὅταν διαθήκας γράφωσιν, ἑτέρους μὲν ἀπολείπουσιν κληρονόμους, ἕτεροι δὲ πωλοῦσιν τὰς οὐσίας· aut ex media juriſprudentia intelligendum eſt, quam explicat Theophilus, aut diverſa teſtamentorum genera notat: quandoq; enim hæredes inſtituebant, quandoque vero tantum familiæ emtores: aut etiam improprie κληρονόμους adpellavit, etiam eos, ad quos morte alicujus pecunia jure pervenerat, licet legata eſſet. Teſtator itaq;, cum nollet, eum, ad quē ejus pecunia perveniebat, ſacris alligari; capularē ſenē, id eſt, inquit Servius, Æneid. 6, qui capulo eſt vicinus, & proximus morti, hominē nihili capite cenſum, nedū proletarium, ſed nullius ob ætatem ſenilem ſpei, adhibebat familiæ emtorem, à quo is, cui relicta pecunia erat, poſt teſtato-

ris

ris mortem ſtipularetur, ut hæc pecunia non ex teſtamento, ſed ex ſtipulatione, deberetur. Nam, nec reſtituta hereditate jura ſepulcrorum apud heredem remanſiſſe, Paulus refert. l. quia perinde. ad SC. Tertull. Sunt enim hæc jura in heredibus perpetua: adeo ut, ſi ab eo bona tanquam indigno auferantur, tamen jura ſepulcrorum retineret: l. ſi quis fuit, de Relig. excepto crimine perduellionis. l. 1. §. interdum, de ſuis & legit. Et ita fiebat, ut, herede illo ſene coemtiali mortuo, etiam ſacra interirent. Qua de cauſſa, qui viliſſimæ conditionis erant, uſurpata loquendi formula dicebãtur ſenes coẽtionales. Plaut. in Bacch. *Nunc Priamo noſtro, ſi eſt quis emtor, coemtionalem ſenem vendam ego, venalem quem habeo.* Et quia fortaſſe illi ocioſi & inertiæ dediti ſolebant in illo adſtare lapide, ubi res mancipi venire ſolebant, ſi forte quem invenirent, cui nomen ſuum adcommodarent; quaſi in proverbium abiit, ut diceretur, inter ſenes coemtionales mancipationem fieri. ut Curius ad Ciceronem: *Quod quidem ſi inter ſenes coemtionales venale proſcripſerit, egerit non multum.* Conſules etiam Scaptium plebeium coemtionalem

lem ſenem, ad contumeliæ notam adpellaſſe, Livius, ut eſt nuper reſtitutus, indicat, lib.3. licet & in prædictis locis, bona venia virorum doctorum dixerim, non male fortaſſis *ſenes comitiales* legeretur. quales ſunt illi de quibus ſic Plautus in Pœnulo: *Non potuiſti adducere homines magis ad hanc rem idoneos. Nam iſtorum nullus nefaſtu'ſt. Comitiales ſunt meri. Ibi habitant, ibi eos conſpicias, quam prætorem, ſæpius.* Quemadmodum itaque, qui adoptabatur, particeps ſacrorum & bonorum fiebat: ſic etiam mulier, in familiam mariti tranſiens, fiebat ſacrorum particeps. Quod à Romulo inſtitutum fuiſſe, his verbis teſtaturDionyſ.Hal.lib.2: Γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι, χρημάτων τε, καὶ ἱερῶν.

Cap. XXVI.

De communione bonorum inter virum & uxorem.

Sed humani juris communicatio nō facile perſpicua eſt; cum mulier ſeparata à marito bona haberet, quæ rei uxoriæ nomine continebantur; cum plerumque non omnia, ſed ea tantum, quæ doti

doti dicta erant, ad maritum tranſirent, cetera eſſent *παράφερνα*, quorum ne quidem adminiſtrationem haberet maritus ; l. hac lege, C. de pact. con. cum quæ debebantur mulieri, maritus exigere non poſſet; l. cum maritum, C. de ſolut. earum etiam rerum, quæ dotis nomine præſtabantur, maritus plenum dominium non haberet, ſed ea in bonis ejus tantum eſſe dicerentur, l. quamvis, C. de jur. dot. in dominio vero mulieris; l. in reb. eod. titul. cum etiam ſuos homines familiamque domeſticam haberet mulier. l. ſed ſi vir, 31. infra de donat. int. vir. & uxor. Denique, quare mulier dicebat bona ſua in dotem viro, ſi ad eum ſolo matrimonii jure tranſirent? Solet ſic diſtingui. Aut coemtione, aut farre ducta eſt mulier; & tunc, teſte Cicerone, in Topicis, omnia quæ mulieris fuerant, viri fiebant dotis nomine. Adluditque ad hoc jus Lucianus in dialogo, qui *Ῥητόρων διδάσκαλος* inſcribitur, his herbis: *Πρόσθε δὲ σὺ, ὁ ἐραστὴς, ἐπιθυμῶν δηλαδὴ ὅτι τάχιστα γενέσθαι ἐπὶ τῆς ἄκρας, ὡς γαμήσειας τε αὐτὴν, ἀνελθὼν, καὶ ἵνα καὶ πάντα ἐκεῖνα ἔχοις, τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν, τοὺς ἐπαίνους. νόμῳ γὰρ ἅπαντα γίγνεται τοῦ γεγαμηκότος*. Macarius, homil, 32: *Ὥσ-*

περ

περ γὰρ γυνὴ, μεμνηστευμένη ἀνδρὶ, πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς καὶ ὅλην τὴν προῖκα ἀποφέρει, ἐκ πολλῆς ἀγάπης εἰς τὰς χεῖρας ῥίψασα τοῦ ἀνδρὸς, καὶ τοῦτο λέγει, Ἐμὸν οὐδὲν ἔχω, τὰ ἐμὰ ὑπάρχοντα σά ἐστι, καὶ ἡ προὶξ σή ἐστι, καὶ ἡ ἐμὴ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, σόν ἐστιν· οὕτω &c. Cic. lib. 1. Offic. Prima ſocietas in ipſo conjugio eſt; proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. Aut erat uſu tantum ducta: & tunc eorum fiebat tantum dominus bonitarius maritus, quæ doti dicta erant: ceterorum minime: nec rerum quidem uxoris uſum habebat, niſi promiſcuus eſſet uſus, veluti habitationis cauſſa; l. ſi mulieri. D. quemadmod. uſusfruct. amitt. ne ei carendum matrimonio aliter foret; l. 4, D. de uſu & habit. l. ſed neque, eod. titul. ut & ceterarum rerum, quarum uſus promiſcuus eſſe debet. l. ceterarum, eod. tit. Columell. lib. 12. Nihil conſpiciebatur in domo dividuum, nihil quod aut maritus aut fœmina proprium eſſe diceret, ſed in commune conſecrabatur ab utroque, ut cum forenſibus negociis matronalis ſedulitas induſtriæ rationem parem faceret. At ſi non eſſet promiſcuus uſus, nulla fit communicatio marito. l. Lucius Titius, §. filiam, D. ad

Senat.

Senat. Trebell. Materfamilias itaque ſola, non etiam uxor ſimplex, erat humani juris particeps. Sane enim huic legi, quæ à Romulo lata eſt, de hujuſmodi ſocietate additum eſt, cum fuit in duodecim tabulas relata, ſi in manum viri conveniſſet, ut refert Dionyſ. Halicarn. lib. 2. At, num ea ſocietas leonina dicetur, quæ maritum, cöemtione facta, non etiam mulierem, dominam facit? Ego vero, etiam mulierem dominam bonorum mariti fuiſſe, dico. Ait enim Macrobius, lib. 1 Saturn. cap. 15, ex Verrio Flacco, poſtera die nuptiarum mulierem dominium rerum mariti incipere adipiſci. Et exiſtimavit Plutarchus, libro de præceptis connubialibus, ideo donationes inter virum & uxorem prohibitas fuiſſe à Romanis, quod omnia communia judicarent: ob eamque cauſſam annulos & claves domus ab initio tradi, ex ſupradictis notum eſt. Sed in eo hæc erat differentia, quod maritus tamquam pater adminiſtrationem habebat: mulier vero, quæ loco filiæ erat, non niſi κατὰ ἐλπίδα dominium adipiſcebatur; ut poſt mortem viri in ejus familia jus bonorum haberet, & in ſui heredis locum veniret. ut aſſerit Agellius lib. 18, cap. 6.

Quod

Quod Paulus, in l.1, D. rer. amotar. ſic notat, quia ſocietas vitæ quodammodo dominam eam faceret. ideo furtum tantum facere, ſicuti filia patri faciat. quia, inquit Caius, lib.3 Inſt. marito filiæ, filio vero ſororis loco erat. & eſt illis in conſanguineorum numero. adgnaſcitur enim heres ſuus, in manum conveniendo, ut ait Ulp. tit. 22 & 23 reg. ita ut in illis evidentius appareat continuatio dominii. l. in ſuis, D. de lib. & poſt. Et id eleganter ex Romulo retulit Dion. Hal. *Σωφρονοῦσα μὲν γὰρ, καὶ πάντα τῷ γεγαμηκότι πειθομένη γυνή, κυρία τοῦ οἴκου τὸν αὐτὸν τρόπον ἦν, ὅνπερ καὶ ὁ ἀνήρ, καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρὸς κληρονόμος ἐγίνετο τῶν χρημάτων, ὡς θυγάτηρ πατρὸς, εἰ ἄπαις τε καὶ περὶ μηδενὸς διαθέμενος ἀποθάνοι, πάντων οὖσα κυρία τῶν ἀπολειφθέντων: εἰ δὲ γενεὰν ἔχοι, τοῖς παισὶν ἰσόμοιρος γινομένη.* Sic è contrario, ſi prior decederet mulier, habebat maritus tanquam pater jus ſucceſſionis. quemadmodum innuit Cicero pro Flacco: argumento ſumto à contrario ſenſu: cum ait, jure Flaccum hereditatem Valeriæ petere, quamvis in manum Sextilii conveniſſet; quia ea conventio & dotis dictio ſine ejus, qui tutor erat, auctoritate facta erat. Itaque

non eſt Boëthius reprehendendus, cum aſſerit, uxore, quæ in manum viri convenerat, defuncta, bona ad virum pertinere. Verum eſt tamen, ſucceſſu temporis patres ſibi caviſſe, ac filias ſpondendo contraxiſſe fiduciam, §. ult. Inſt. de leg. agn. ſucceſſ. ut, ſi ſine liberis eæ morerentur, ad eos rediret hereditas, l. 3, C. Th. de leg. hered. aliter enim maritus erat heres, ut notat Servius, lib. 7 Æneid. ad hæc verba:

Externuſque in regnum quæritur heres. De Iure, inquit, *traxit, ut non generum, ſed heredem diceret. nam per coëmtionem facto matrimonio ſibi invicē ſuccedebant.* Sed non puto, ex l. nulla, D. de ſuis & legit. induci poſſe, poſteriori juriſprudentia hoc jus ſucceſſionis mutatum fuiſſe; imo, ſucceſſiones, quæ ex S. C. Tertulliano & Orficiano deferebantur, ad eas tantum, quæ uſu ductæ erant, pertinuiſſe, exiſtimo.

Caput XXVII.

Qualis erat cōmunio cum uxore uſu ducta.

Quodſi uſu tantum eſſet ducta uxor, nullam fuiſſe inter eos ſocietatem, veriſimile eſt, niſi in quantum inter eos conven-

conventum erat. Itaque mulier doti dicebat, vel omnia ſua bona, vel eorum tantum partem, prout libitum erat: l. nulla lege, C. de jur. dot. l. mulier bona, D. eod. tit. Dotis vero hæc erat natura qualis pacto conventa eſſet. Pacta enim dotalia, quæ dotis conditionem deteriorem non reddunt, ſervanda conſtituerunt. l. 1. D. de pact. dot. Quodſi pacto nihil conventum fuiſſet, jura dotium conſtituta erant. Quæ, ut in pauca conferam, talia erant, ut nimirum dos proprium patrimonium ſit uxoris, l. 3. §. ego etiam, D. de minorib. & ea dote maritus utatur ad onera matrimonii ſuſtinenda. Aliter enim, dote non præſtita, inter virum & uxorem de alimentis pactio fiebat. l. fin. D. de in rem verſ. l. creditor, §. ſi inter, D. mandat. idque conſtante matrimonio. Quamvis enim dotis cauſſa perpetua eſſet, & cum voto ejus, qui dabat, ita contraheretur, ut ſemper apud maritum eſſet; l. 1, D. de jur. dot. tamen, ut ait Cic. in Topicis, maritus ea bona dotis nomine, id eſt, in bonis ſuis ea, tantum habebat. l. quamvis, D. de jur. dot. Nam licet dos à veteribus inter donationum ſpecies adnumeretur; l. ult. C. de donat. tamen ve-

rius eſt, eſſe contractum. l. contractus, D. de regul. jur. Et ideo ſervum dotalem heredem inſtitutum poteſt quidem maritus jubere ut is vel adeat vel repudiet, modo nihil deminuat ex dote: eaque in re conſultum erat uxorem coram teſtibus interrogari. l. ſervus dotalis, ſol. matrim. Soluto itaque matrimonio intererat, an mulier eſſet ſui juris, an in patris poteſtate, ſi divortio ſolveretur matrimonium: quia mulier, niſi cauſſam divortio præbuiſſet, ea, quæ ſui juris erat, repetebat dotem, ſive adventitia eſſet dos, ſive profectitia. Ulp. tit. 6 regul. l. qui hominem, §. ſi gener, D. de ſolut. l. ſi alienam, C. ſolut. matrim. Si vero in patris eſſet poteſtate, pater agere poterat, adjuncta tamen filiæ perſona. l. 2, 3, & 4, D. ſol. matr. Idemque jus erat, ſi morte mariti diſſolveretur matrimonium. l. ult. C. de jur. dot. l. ult. C. ſolut. matr. Si vero uxor prior mortua fuiſſet, nihil intererat, an filiaf. uxor, an ſui juris deceſſiſſet. Quamvis aliter poſſet colligi ex reſcripto Alexandri imp. in l. 4, C. ſolut. matr. Sed differentia erat, an eſſet dos profectitia, an adventitia. Profectitia ad patrem redibat, vel ad ejus heredes:

l. 4,

l. 4, C. de fal. ca. adject. quintis in ſingulos filios in infinitum penes virum relictis. Ulp.tit.6. Poſteriori tamen jure aliter liberis proſpectum fuiſſe, conſtat ex l. unica, §. accedit, C. de rei uxor. act. Dos vero adventitia ſemper, inquit prædicto titul. Ulp., apud maritum remanebat, niſi is, qui eam dederat,ſtipulatus fuiſſet eā ſibi reddi.l. mortis cauſſa, §. ſed & dos, D. de donat. mort. cauſ. Liberis tamen deinde etiam aliter proſpectum eſt. C. de bon. quæ lib.

Cap. XXVIII.

Quis uxoris uſurariæ tutor eſſet.

Sed cum mulier ſui juris in perpetua tutela eſſet, dubitatur quis ei mulieri uſu ductæ tutor eſſet, an extraneus, an maritus. Loquimur de ceſſico tutore. Nam de pupillæ tutore, quæ nubere non poterat, nulla poteſt eſſe dubitatio. Et, cum ille ceſſicus tutor idem ac curator eſſet, maritum non fuiſſe, veriſimile eſt, cum curator eſſe non poſſet. l.2, C. qui dari tutor.l. virum, D. de curat. fur.l.4, C. de excuſat. tut. Sed & nec mariti pater, ne labem pudoris contrahat. l.licet, C. de excuſ. tut. Nam & Ulp. tit.12 re-

gul. ait ex l. Julia de maritandis ordinibus, ei mulieri, quam ex hac lege nubere oportet, tutorem dari, ſi legitimum tutorem non habeat ad dotem dandam, dicendam, promittendamve. Sed & non tantum ad dotem dandam nupturæ, verum étiam ei quoque quæ jam nupta eſt: ſed & ad dotem augendam datur, & mutandæ quoque dotis gratia curator dari poteſt. l. non tantum, de tut. & curat. dat. Et hic dicebatur ſpecialis curator. l. mulier, C. de jur. dot. ut & in l. ſive generali, D. de jur. dot. Immo & furioſæ uxori non maritus, ſed alter datur. l. ſi cum dotem, §. ſin autem, ſol. matrim. l. 2, C. ſi ſæp. in integr. Et tutor ejus, quæ nupſit, admonetur, ut ei curatorem petat, quo maturius poſſit rationem reddere adminiſtrationis. l. admone, C. qui pet. tut. vel curat. At poſſet obiici his verbis Ulpiani, tutorem dari ad dotis conſtitutionem, ne maritus in rem ſuam auctoritatem præberet, non etiam ad cetera bona adminiſtranda, cum nupſerit. quo fit, ut, cum mulier ſui juris ſine tutore eſſe non poſſet, maritus videatur ei tutoris, vel, poſterioribus temporibus curatoris loco fuiſſe: cum etiam Iuſt. in §. ult. Inſt. de excuſat.

cuſat. tut. dicat, maritum, uxori ſuæ curatorem datum, uoe xſpeſarſſcie, licet immiſceat. Ego puto, tutorem quidem ceſſicum, ſive curatorem, maritum non fuiſſe; nihilominus tamen res uxoris adminiſtraſſe, niſi aliter conveniſſet. Quod ſignificare mihi videntur hęc verba Juſtiniani, *Licet ſe immiſceat*: cum præſertim, qui tutor erat ceſſicus, ſive curator, non negocia gerere, ſed auctoritatem tantum mulieri jam adultæ prę-ſtare debeat. Cic. in Top. *Non, quemadmodum, quod mulieri debeas, recte ipſi mulieri ſine tutore auctore ſolvas: ita, quod aut pupillæ aut pupillo debeas, recte poſſis eodem modo ſolvere.* Quibus verbis conſtat, longe alia ratione mulierem eſſe in tutoris poteſtate quam pupillum; ut ait Ulp. tit.11. *Hi*, inquit Cicero, pro Mur. *invenerunt genera tutorum, qui poteſtate mulierum continerentur.* Et ſane, niſi in rebus, quæ παράφερνα dicebantur, tutoris nulla poterat eſſe auctoritas. At hæc vel viro ſic dabantur, ut ejus eſſent quamdiu matrimonium duraret; vel horum cuſtodia per libellum ei tradebatur, ut uxor ad ſuſtentationem ſui, quaſique peculium, eo uteretur. l. ſi ego Seiæ, D. de jur. dot. l. 3, C. ne ux. pro

mar. Quo caſu etſi prohibente muliere nullum ſit jus marito in his ſe immiſcere; l. hac lege, C. de pact. conn. tamen veriſimile eſt, non prohibente adminiſtraſſe, l. ult. C. de pact. conv. l. maritus, C. de procurat. l. pen. D. ad l. Falci. aut ſaltem auctoritatem adminiſtranti mulieri præſtitiſſe. Itaque videmus, apud maritum duplicis juris peculium plerumque fuiſſe. Ut puta, ſi ſervus eſt dotalis, poteſt habere peculium, quod ad virum reſpicit, & quod ad mulierem. l. hinc quæritur, De pecul. Et hoc eo cautius obſervandum erat, ne, ſi quid ad eam ex hujuſmodi contractibus inſcio marito perveniſſet, turpis quæſtus æſtimaretur. l. Quinctus Mutius, D. de donat. int. vir. & uxor. Quod eſt eleganter à Plauto dictũ in Caſina; his verbis:

Nam peculi probam nihil habere addecet
Clam viro, & quod habet partum, ei haud commodi eſt,
Quin viro aut ſubſtrahat, aut ſtupro invenerit.

Et eſt quod Dion. Hal. in procemio Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων πραγματείας ait. Ἐν οἰκείαις ἡ μὲν ἐλευθέρα καὶ σώφρων γαμετὴ κάθηται, μηδενὸς οὖσα τῶν αὑτῆς κυρία. ἑτέρα δέ τις ἄφρων, ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ βίου παροῦσα,

πίστης ἄξιοι τῆς οὐσίας ἄρχειν. Et tamen apertiſſimi juris eſt, uxorem, inſcio marito, & donare, & hypothecam conſtituere potuiſſe. l. velles, C. de revoc. don. l. ſi uxor, C. de pign.

Cap. XXIX.

De ſacrificiis nuptialibus.

NE quid vero eorum, quæ ad ritus nuptiales pertinent, prætermiſiſſe conqueri quis poſſit, pauca hic addere operæprecium viſum eſt, quæ ad jus noſtrum minus pertinere videntur; quæ ſi etiam eruditioni, judicio ac doctrinæ B. Briſſonii omnes accepta referant, nõ invidebo. Nam & in iſtis, ut in ceteris, ſi quæ ſunt à nobis fortaſſis ſuperaddita, manum lucemque præbuiſſe profiteor. Sponſa igitur domum viri ingreſſa, tota dies nuptiarũ in ſacrificiis, conviviis & ſaltationibus tranſigebatur. Quapropter ea die vir, & ea quæ nubebat, in jus vocari non poterat, l. 2. D. de in jus voc. Debebant enim hac die litibus ac moleſtiis ſuperſedere. Sacrificia autem ſilentio prætermittenda nõ ſunt. Haud enim aliter fauſtum felixque matrimonium putabant Romani, niſi more

ſollemni antea libaſſent. Sed, quia multa ſunt & varia, præcipua ſi enumeraverimus, huic nos operi ſatisfeciſſe, exiſtimabimus. Primum itaque, teſte Varr. lib. 2 De re ruſtica, porca immolabatur, quaſi eo ſacrificio, diis teſtibus, fœdus matrimonii bene ceſſurum, & inviolabile futurum, promitterent conjuges. Nam & mulieres, inquit Varro, maxime nutrices, naturã, qua fœminæ ſunt, in virginibus adpellant porcam, & Græci *χοῖρον*; ſignificantes, eſſe dignam nuptiarum. Ariſtoph. itaque in Acharn ſic ludit in ambiguo *χοίρου* vocabulo: cum, pro porcis, juvencis Magareus ſublatis, puellæ veſtibus oſtenſo pudendo, ait, *ἦ οὐ χοῖρός ἐσθ' ἅδε, Ἑλλάνων νόμῳ;* Nam porca *δέλφαξ* dicebatur, inquit Athen. lib. 9: *Αἱ θήλειαι οὕτω λεχθεῖεν ἄν, αἱ δελφύας ἔχουσαι. οὕτω δὲ αἱ μῆτραι καλοῦνται. καὶ οἱ ἀδελφοὶ ἔνθεν ἐτυμολογοῦνται.* Inde etiam Heſych. *δελφάκιον* pudendum muliebre eſſe ait. Quod, cum nondum pene adolevit, ſed eſt adhuc tenerum & delicatum, eſt tamen *ὡραῖον γάμου, χοῖρον* adpellant; ſignificantes, puellas dignas eſſe nuptiarum, licet nondum ſint *δελφύας ἤγουν μήτρας ἔχουσαι, μηδὲ συμπεπηγυῖαι τοῖς σώμασι.* Quod Euſtath. in Hom.

Ὀδ. ξ

Ο'δ. ξ latius explicat. Ideo autem porca immolabatur, quod nullum ſit animal adeo libidini deditum. Euſtath. in Hom. Iliad. τ. Καὶ γὰρ ὁ χοῖρος καταφερὴς εἰς ἀφροδίσια. ὅθεν καὶ κάπραινα, γυνὴ ἡ ἐργῶσα πρὸς μίξεις. καὶ καπρᾶν, κυρίως, τὸ ὀρέγεσθαι κάπρον τὴν ὗν. Sic in Il. λ. ait: Ο῞θεν, ἡ γυνὴ καταφερῶσα, ἡ ἀσελγὴς, δηλοῦσιν οἱ παλαιοί. διὸ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ ὗς ἐθύετο, καὶ μάλιστα παρ' Ἀργίοις. παρ' οἷς καὶ ἑορτὴ Ἀφροδίτης, τὰ ὑστήρια. Ea itẽ ratione fieri id ſacrificium Varro paullo ante declarat: *Ab ſuillo,* inquit, *pecoris genere immolandi initiũ primũ ſumtũ videtur: quod initiis Cereris porci immolarẽtur: & quod initiis pacis, fœdus cum feritur, pecus occiditur: & quod nuptiarum initio antiqui reges ac ſublimes viri in Hetruria, in conjunctione nuptiali, nova nupta & novus maritus, primum porcam immolabant: priſci quoque Latini, & etiam Græci. In Italia idem factitatum videtur.* &c. His ego lubens addidero, fortaſſe porcam immolari initio nuptiarum, ut in ſuſcipiendis liberis adeo fœcunda eſſet nupta, ut ſcropha quæ porcos triginta pepererat. Æneid. 8:

Ingens inventa ſub illicibus ſus,
Triginta capitum fœtus enixa.

Hinc enim *grundiles lares* dictos eſſe te-

ſtantur, apud Diomedem Claudius, Annal. lib. 15, & Caſſius, in ſecundo hiſtoriarum. Junoni etiam ſacrificabatur, cum cingulo nova nupta præcingebatur. Unde Juno dicta *Cinxia*. Vergil. lib. 4 Æneid.

Iunoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.

Et Statius;

Dat Iuno verecunda vincula.

Dianæ etiam ſacrificaſſe virgines, eique zonam dedicaſſe, refert Suidas; quod primũ parturientibus adtribuit Græcus commentarius, lib. 1. Argon. Deo item Futino, aut, ſi mavis, Mutino, ſacrificabant. de quo facit mentionem Lactant. l. 1, cap. 20. ferturque, eam, quæ nuptura erat, in ejus ſinu ſedere debuiſſe.

CAP. XXX.

De ſacris nyctеliis.

ERANT etiam antiquitus ſacra nyctelia, quæ nocte celebrabantur. Quæ tamen pop. Romanus, inquit Serv. lib. 4 Ænei., excluſit, cauſſa turpitudinis. Ea fortaſſis erant quæ ab Auguſtino enumerantur, lib. 6 de Civ. dei, ca. 9. Quorum quatuor extra cubiculum, omnibus adſtantibus, peragi ſolebant. ſc.

deo

deo Jugatino; ut mas & fœmina conjungerentur: Domiduco; ut ſponſa domum ſine læſione duceretur: Domicio; ut ſponſus in domo libenter eſſet: deæ Maturnæ; ut cum viro libenter ſponſa maneret. In cubiculo autē quinque dii ſecreto, ne paranymphis quidem præſentibus, colebantur. Una erat Virginenſis dea; ut libenter ſupponeretur. tum Prema dea; ut ſubacta ſe non male moveret, & recte comprimeretur. tertia dea Partunda; ut ſponſus concuteret, & penetraret. quarta dea Venus; ut utrique creandę prolis fervor adeſſet. poſtremus, erat Priapus; ut viri vena virilius inſurgeret: ſupra cujus ingens ſimulacrum, in ſublimi loco poſitum, ſponſa, priuſquam cubitum iret, ſedere jubebatur; ut illius virtutem jam tum in ſe reciperet. Et hi, *jugales dii* dicebantur. Symmach. epiſt. 24, lib. 3: *Cum tibi comperi Iugales deos matremfam. copulaſſe.* Ergo iis & aliis modis dies nuptiarum tranſigebatur, adhibitis etiam ſaltationibus, compotationibus, & ceteris, quæ ex more, inquit Apul. Apol. 2, maritis obeunda erant. Sponſus enim, cum quibuſdam amicis, quos Fulgentius de priſc. ſerm. ait *Simplones* vel *Simpulones*

pulones adpellatos fuiſſe, à ſympulo, id eſt, vaſe quo vinum porrigebatur, quemadmodum retulit Feſtus, per convivia ambulabant, ut convivis vinum porrigerent, venientes ſalutarent, ad cœnam invitarent, adventum gratularentur. ſane enim, licet multæ leges ſumtuariæ Romæ latæ fuerint, conſtat tamen ex Agellio, aliquid ultro his diebus conceſſum fuiſſe, lib.2. cap.24.

Cap. XXXI.

De deductione in cubiculum mariti.

Cum igitur nox adveniſſet, in cubiculum mariti deducebatur; quemadmodum ex Varr. refert Servius in 8 ecl. Virg. Et hujus rei fit mentio in l. cum fuerit, D. de cond. & dem. Et, hoc patrimorum munus fuiſſe, declarat Plutarch. in Romulo; ubi maritus ejus comam haſtæ cuſpide diſtinguebat. Cujus rei cauſſas varias, idē auctor, in probl., & Feſt., referunt. Unde Ovid. in Faſt.

Comat virgineas haſta recurva comas.

Tum prætextati patrimi & matrimi eam dimittebant, & pronubæ in loco collocabant. quod notat ſic Catullus:

Mitte brachiolum teres

Prætex-

Prætextate puellulæ,
Iam cubile adeat viri.
Vos unis ſenibus bonæ
Cognitæ bene fœminæ
Collocate puellulam.

Lectus autem roſis contextus erat, *genialiſque* adpellabatur, à generandis liberis, inquit Servius, lib. 6 Æneid. & nuptiis ſternebatur in honorem Genii, ut eſt apud Feſtum, & Arnob. lib. 4 contra gentes. Ejuſque meminit Cicer. pro Cluentio, & Iuven. Satyr. 10. Cum vero nova nupta in lecto collocata eſſet, ac ad eam maritus acceſſiſſet, ut clamor, qui nonnumquam à virginibus in primo conflictu edi ſolet, exaudiri non poſſet, epithalamia à ſuis ſociis virginibus canebantur. Quorum quidem duo erant genera. alterum enim accinere ſolebant veſpere; quod κατακοιμητικὸν Græci vocabant. alterum vero ſub aurora; quod ideo διεγερτικὸν dicebatur. ut explicat ſcholiaſtes Theocr. εἰδ. 3. In, eumque uſum etiam nuces pueris ſpargi ſolitum fuiſſe, teſtatur Feſtus; ut illis intenti tumultu ac ſtrepitu omnia implerent. Varro tamen, lib. 1. De lin. Lat., ait, ſpargendarum nucum hanc fuiſſe rationem, ut Iovis omine matrimonium celebra-

celebraretur, ut nova nupta matrona ſit ſicut Iuno; (quæ nunc ſorore dulcior eſt, inquit Capella lib. 9.) nam nuces ſunt in tutela Iovis. Unde juglandes vocantur, quaſi Iovis glandes, inquit Serv. ecl. 8. Sed hæc mihi videtur probabilior ratio, quod videbatur maritus puerilia omnia relinquere. Virg. ecl. 8:

Sparge marite nuces.

Et Catullus:

Da nuces pueris, iners
Concubine: ſatis diu
Luſiſti nucibus: lubet
Iam ſervire Thalaſſio.
Concubine, nuces dato.

Hæc ſunt quæ putavi non omittenda in deſcribendis nuptiarum ritibus. Si quis plura ex Auſonii Feſcenninis verſibus aut aliorum Poëtarum jocis adjecerit, non invidebo. Interim liceat mihi cum Statio dicere;

Hic fuit ille dies: noctem canat ipſe maritus
Quantum noſſe licet.

FINIS.

FRANCISCUS
HOTMANUS, J.C.,
DE SPONSALIBUS
DE RITU NUPTIARUM
ET JURE MATRIMONIORUM
DE SPURIIS & LEGITIMATIONE.

FRANCISCUS HOTMANUS, J.C., De SPONSALIBUS.

CAPUT I.

Notatio nominis, & definitio ſponſaliorum, proponitur & explicatur.

SPONSALIA à *ſpondendo* dicta eſſe, video, inter omnes convenire: propterea quod veteribus plerumque moris fuit, ſtipulari & ſpondere ſibi uxores futuras. Unde Sponſorum & Sponſarum nomina: ut ait l.1, l.2, l.3, D.h.t. Quod idem Ser. Sulpicius tradit apud Agell. lib. 4, cap.4. Ejuſque conſuetudinis exſtant exempla in l. ſi ſtipuler 35, D. de verb. obl. & apud Plautum in Pœnulo:

A. Audi, tu patrue; dico, ne dictum neges:
Tuam mihi majorem filiam deſpondeas.

P. Pa-

P. Pactã rem habeto. A. Spondeſne igitur?
P. Spondeo. A. Mi patrue, ſalve. nã nunc
Es plane meus.

Item in Trinummo:

Lyſ. *Sponden' ergo*
Tuam gnatam uxorem mihi? Char. *Spondeo, & mille auri*
Philippum dotis. Lyſ. *Iſtac lege filiam tuã ſponderi mihi,*
Vxorem dari? Char. *Spondeo.* Lyſ. *Et ego ſpondeo idem hoc.*

Dixi autem, *plerumque interponi ſtipulationes.* Nam interdum etiam antiquiſſimis temporibus ſola pactione & conſenſu nudo ea conventio fiebat: Unde *pacta* puellæ dicebantur. ut l.2, l.4, C. h.t. l.4, l.5, l.ult. D. eod. l.7, C. de donat. ant. nupt. Tametſi nulla ſtipulatio ſine præcedente pacto contrahatur. l.1, §. pen. D. de pact. Qua de re poſterius, ubi de Sponſaliorum forma diſſeremus, planius exponetur. Definiuntur autem à Modeſtino Sponſalia hoc modo: *Mentio & repromiſſio futurarum nuptiarum.* l.1, D. eod. Ubi jampridem docuimus, Græcum hominem MENTIONEM dixiſſe pro eo quod Græci dicunt μνηςὺν vel μνηςείαν. Quod cum Orientales vel non viderent, vel fortaſſe ne idem per idem expli-

explicarent, locum illum ſic converterunt: *Μνηστεία ἐστὶ μνήμη καὶ ἐπαγγελία τῶν μελλόντων γάμων.* Quod adverſatur conſtitutioni Iuſtiniani, qua ſanxit, ne mentio, id eſt, commemoratio nuptiarum, ſine matrimonio ſubſecuto ullius momenti habeatur. l. ſancimus 24, C. de nupt. non magis ſcilicet, quam mentio & collocutio de vendendo, vel locando, vel ſocietate contrahenda. Quare, cum iſtarum collocutionum & (ſi loqui ſic volumus) mentionum jus nullum ſit, abſurdum eſſet, quidquam illis obligationis tribuere. Definiri etiam poſſunt, *Mutua repromiſſio*: item, *Pactio vel conventio futurarum nuptiarum.* Ulpianus *ſpem matrimonii* adpellat, in l. ſi uxor 13, §.1, D. ad leg. Jul. de adult. l. *6*, D. h. tit. Vetuſtiſſimo jure definiri poterunt, *Contractus.* Atque ita nominatim adpellantur à Ser. Sulpicio, eo, quē diximus, loco: propterea quod civilis obligatio ex ſponſione mutua contrahebatur: ex eaque actio ex ſponſu antiqua lege (opinor XII tabul.) comparata erat. Poſteriore jure definiri contractus non poſſunt, quoniam efficax nulla ex iis contrahitur obligatio; tantaque perditis reip. temporibus repudiorum libertas

bertas inducta eſt,ut ne ex ſubjecta quidem pœnæ ſtipulatione actio concederetur: quemadmodum poſterius ſuo loco demonſtrabimus. Feſtus *conventam conditionem* adpellat. *Cum primus ſermo*, inquit, *de nuptiis & earum conditione habetur.* Quod de mentione intelligi non poteſt, cujus nullum, ut dixi, jus fuit: ſed potius de pacto Sponſaliorum. Nam in Sponſalibus nuptiarum pactiones fiebant, & de dote, donationibus, & promiſſionibus, & conditionibus quibuſdam conveniebat. Qua de cauſſa paſſim *Conditiones* vocantur. velut in l. capite 19, D. de rit. nupt. l. ult. D.h. tit. l.3, D. de proxenet. l.2, D. de repud. Arnob. adverſ. gent. Uxores dii habent, atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis. Ea denique de cauſſa Sponſaliorum nomine interdum donationes propter nuptias ſignificantur. ut in l.2, C. de ſecund. nup. interdum arræ ſponſalitiæ: de quibus poſterius ſuo loco differetur: ut in Rub. c. ſi rect. provinc. vel ad eum pertin. ſponſalia dederint. Itemque in l.6, C. TH. De ſponſal. l.1, C. TH. ſi nupt. ex reſcrip. pet.

Cap. II.

De perſonis quæ Sponſalia contrahere poſſunt.

Porro, cum unica ſit ſponſaliorum ſpecies, atque idcirco eorum nulla diviſio ſit, nunc jam ad partitionem, inſtituto noſtro, accedemus. Quam tripertitam eſſe oportet: ut primo loco de perſonis, inter quas ſponſalia jure contrahuntur: ſecundo de forma ſponſaliorum: ad extremum de eorumdem jure, diſſeramus. De perſonis regula hæc traditur: ut, cum qua nuptiæ contrahi non poſſunt, plerumque nec eam deſponderi liceat. l. ſi quid tutor 6, §. pen. D. de rit. nupt. Cur autem plerumque dictum ſit, ſub finem hujus capitis exponemus. Nam illi regulæ hæc ſubiicienda eſt: Cum ſponſalia conſenſu conſtent, removeri ab illis eas perſonas, quarum conſenſus, voluntas, intellectus nullus eſt. Quo in numero primi referuntur *Infantes*, hoc eſt, ſeptem annis minores; qui, quod agitur, non intelligunt. l. in ſponſal. 14, D. h. tit. Quod etiam Leo Philoſophus confirmavit, Novell. 109. Poſt eam ætatē recte ſponſalia,

ſalia, parentibus auctoribus, contrahuntur: ita tamen ut puberum factorum voluntas in contrahendis nuptiis accedat. l. 12, De rit. nupt. Ex quo intelligitur, non ſervatum jus ab Auguſto imperat. inſtitutum. Nam, cum lege Papia Poppæa maritis præmia conſtituta eſſent, nonnulli (ut Dio, lib. 54, ſcribit) infantes ſibi puellas deſpondebant, ut illius legis præmiis fruerentur. Itaque Auguſtus, cum, immaturitate ſponſarum, & matrimoniorum crebra mutatione, vim legis eludi ſentiret, tempus ſponſas habendi coartavit. Vetuit enim, ne quam habere ſponſam liceret, niſi quam biennio poſt uxorem habere per ætatem liceret; ut Sueton. teſtatur: hoc eſt, non niſi jam annos x natam. Quam Auguſti legem etiam Zonaras commemorat. Ad eundem numerum referendi quoq; ſunt *Furioſi* & mente capti; qui plerumque, propter eandem conſenſus & voluntatis penuriam, infantibus comparantur. l. 1, §. ult. D. de obl. & act. l. furor 8, D. h. tit. ubi, cum Paulus ait, furorem poſt ſponſalia ſupervenientem non infirmare ſponſalia, ſignificare videtur, jus ſponſaliorum durare: quaſi pœna, repudiis ſine cauſſa factis impoſita,

ta, ſponſalia propter furoris cauſſam repudianti infligatur: dum tamen dilucida intervalla furor habeat: quo tempore contrahi etiam ſponſalia atque alia negocia licere, ſatis conſtat ex l. 2, C. de contr. emt. Nunc de *Liberis*, qui in poteſtate parentum ſunt, videamus. Ergo filii filiæque fa. neq; ſine ſuo, neque ſine parentum conſenſu, obligari ſponſalibus poſſunt. De ſuo, hæc ratio eſt, quoniam etſi antiquo jure vendi emancipari que patris arbitratu poterant: tamen, quoniam jus matrimoniorum non mere civile, ſed magna ex parte pontificium erat, & ſanctum habebatur (ut ſuo loco docebimus) propter ſanctitatem matrimonii, etiam filiorum filiarumque fa. conſenſus requiſitus eſt: adeo ut conſponſiones parentum ſine liberorum adſtipulatione, quamvis adjecta pœna fuiſſet, nullius momenti haberentur: l. filia 34. D. de verb. obl. l. ſponſalia 11. & l. filioſ. 13, infra h. t. l. 2. D. de rit. nupt. quamquam non tam requiritur ut conſentiant, quam ne juſta ex cauſſa contradicant, veluti ſi turpem aut alioqui indignam adfinem pater elegerit: l. ſed quæ 12, infra h. tit. qua de cauſſa etiam liberorũ taciturnitas hoc caſu pro conſenſu

ſenſu numeratur : d. l. ſed quæ. contrà quā in procuratore conſtituendo: quod ſumme notandum eſt. l. filius 8. §. invitus, D. de procur. De parentibus, civilis, civilis, inquam, non naturalis, hæc cauſſa eſt; ne cui invito ſuus heres adgnaſcatur. l.ſi ut proponis 5.C.de nupt. pontificalis, illa; ne ſacrorum ſocia patrifa. invito adſciſceretur. Nam propria & privata cujuſque familiæ ſacra fuerunt; uxor autem in ſacrorum viri communionem admittebatur. Mixta igitur hæc cauſſa fuit, ne qua patrefa. invito in divini atque humani juris communionem admitteretur. arg. l. 1, D. de rit. nupt. Parentis igitur, cujus in poteſtate is, eave, cujus de ſponſalibus agitur, conſenſus requiritur, vel potius adprobatio, ſive expreſſa, ſive tacita. Nam & ratihabitio, & taciturnitas parentis, pro conſenſu habetur. l. 7, infra h. t. Atque hæc quidem de liberis, qui ſub parentum manu ac poteſtate ſunt. Nā emancipati jure civili parentum auctoritatem non deſiderant. l. in poteſtate 10, infra h.t. Qua de cauſſa, ne matris quidem, aut ejus parentis, cujus in poteſtate non ſunt, auctoritatem filii filiæve exſpectant. l. 2. l. 25, D. de rit. nupt. Quamquam

quam honeſtas, quæ in conciliandis nuptiis maxime ſpectatur, matris & propinquorum arbitrium deſiderat. Quod ſi inter illos non conveniat, præſidis arbitrium deſideratur. l.1, C. de nupt. Deinceps de iis qui ſub tutela ſunt, videamus. De *Pupillis* igitur hoc jus eſt, ut eorum conſenſus omnino requiratur, neque à tutoribus, niſi conſentientes, obligari promiſſione nuptiarum futurarum poſſint; l.6, in fin. h. tit. non magis quam ipſi ſeſe inter ſe ſine tutorum auctoritate obligare; ut paulo poſt intelligetur. Jam vero tutorum auctoritatem in pupillorum ſponſalibus requiri, vel hinc exiſtimari poteſt, quod pupillus ſine tutore auctore non modo civiliter obligari non poteſt, ſed ne naturaliter quidem; l. pupillus 59, D. de oblig. & act. l. quod pupillus 41, D. de condict. indeb. præſertim ſi locupletior ea obligatione non fiat. l. naturaliter 13, §. ultim. & l. ſeq. D. ill. tit. Cum autem tutor aut curator auctor in rem ſuam eſſe non poſſit, ſequitur, ut neque tutori neque curatori liceat ſponſalia cum ea vel ſibi vel filio ſuo contrahere, cujus tutelam curationemve gerit geſſitve, ne rationum reddendarum obligatio con-

R turbe-

turbetur. l. tutor 15. infra h.tit.l. ſi quis tutor 60.§. pen. D. de rit nuptiar.l.5,C. de int. mat. Cum autem bonis, non perſonæ, curatores dentur, conſentaneum eſt, ne illorum in ſponſalibus aut nuptiis contrahendis auctoritas requiratur, nõ magis quam propinquorum aut adfinium. l. in copulandis 8. C. de nupt. l. ſciendum 20, D. de rit. nupt. Ad hunc locum pertinet earum perſonarum conditio, quæ in provinciis domicilium habent, & eorum poteſtati, qui officium aliquod in iis adminiſtrant, quodammodo ſubjectæ ſunt. Ergo iis, qui officium gerunt, ita ſibi deſpondere mulierem licet, ne tamẽ in ea provincia uxorem ducant, ſed ut, depoſito officio, cum poteſtate privati erunt, novus mulieris conſenſus requiratur. l. ſi quis 30, D. de rit. nupt. Quin ne filio quidem ſuo uxorem ducenti conſentire poteſt. l. qui in provincia 57, D. eod. Quod etiam ad ipſorum propinquos & domeſticos productum eſt. l.1, C. ſi rect. provinc. l.1, C. ſi nupt. ex reſ. pet. Quid? de filia quid juris? Sane illo jure collocare filias ſuas in matrimonium poterant. d. l. ſi quis. in fin. At Leo Philoſophus etiam filiabus præſidũ provinciæ à ſponſalibus

ſalibus interdixit. Növel. 23. Ad eundem hunc de perſonis locum illud pertinet edicti caput, quo vetitum eſt, ne quis ſuo ejuſve nomine, quem quamve in poteſtate habet, bina eodem tempore ſponſalia habeat; aut qui filium filiamve conſtituere patitur; etiamſi nuptiæ injuſtæ aut nefariæ ac proinde nullæ futuræ eſſent. qui contra fecerit, infamia notetur. l.1, in fi.l. quid ergo 13, §.1. & l. ſeq. D. de his qui not. inf. Supereſt tractatio de perſonis *abſentibus, mutis* & *ſurdis*. Ergo, ſiquidem ſtipulatio in ſponſalibus adhibeatur, certum eſt, & præſentiam & ſermonem requiri. l.1, D. de verb. obl. ſin minus, æque per internuncium, aut per epiſtolam, aut nutum ac ſignificationem conſtitui ſponſalia, ut alii omnes contractus, poſſunt. l 4, l.5, l.ult. D.h.ti. l. mutus 73, D. de jur. dot. Ex quibus, ita diſputatis, concludi poteſt, veriſſimam eſſe Pauli regulam, quam ſupra tradidimus, tantam eſſe inter ſponſalia & nuptias communionem, ut, cum qua perſona conſtitui nuptiæ poſſunt, etiam cum ea conſtitui ſponſalia liceat: viciſſimque, cum qua contrahere nuptias non licet, cum eadem contrahere ſponſalia plerumque non

liceat. l. ſi quis tutor 60, §. pe. D.h.t. Plerumque autem idcirco additum eſt, quia contrahi ſponſalia inter impuberes poſſunt, nuptiæ non poſſunt. l. in ſponſalibus 14, infra h. tit. Qui officium in provincia gerit, contrahere ſponſalia poteſt, nuptias non poteſt: ut ſupra dictum eſt. Quæ virum eluget, nubere non poteſt, deſponderi poteſt. l. ſolet 10, D. de his qui not. infam.

Cap. III.

De ſeptuplici ſponſaliorum forma, ritu & ſollemnitate.

Sequitur nunc, ut de ſponſaliorum forma videamus: nam prima & potiſſima hæc videtur, ut ea conventio nō clam, non furtim, & remotis arbitris, ſed teſtatione adhibita fieret. arg. l. 7, D. h.t. l. 3, D. de concub. & l. uxor 7, C. de repud. l. inſtrumenta 5, C. de probat. Etſi autem legitimus teſtium numerus nuſquam in libris noſtris prodatur, tamen probabile eſt, non minus decem adhiberi ſolitos, cum etiam in divortiis ſeptem adhiberentur. l. nullam 9, D. de divort. Idque video D. Ambroſium non obſcure ſignificaſſe, ad virg. lapſ. cap. 5. Nam,

Nam, *Si inter decem teſtes,* inquit, *confe-ctis ſponſalitiis, & nuptiis conſummatis, quævis viro fœmina conjuncta mortali, non ſine magno periculo adulterium perpetrat: quid putas fore, &c.* Quin etiam Romano more convivio amicorum hæc conventio celebrabatur; quod idcirco ſponſalia dicebatur. Tull. ad Q. Frat. lib. ep. 2: *Ad* VIII. *idus april. ſponſalia Craſſipedi præbui. Huic convivio puer optimus Quinctus tuus, meuſque, quod perleviter commotus erat, defuit.* Quod eo magis notandum eſt; quia Decretaliſtæ concubitum, poſt verba de præſenti furtim pronunciata ſecutum, matrimonii jure cenſendum putant, c. 15, c. 30, de ſponſ. & matr. c. 3, c. 5, & ſeq. de condit. appoſ. Atque antiquiſſimo quidem more ſcriptura plerumque adhiberi ſolebat. Ut ex illo Juvenalis verſu, quem modo protulimus, cognoſci poteſt. Itémque ex illo Tertull. loco in lib. de virgi. veland. *Hæ ſunt tabellæ priores naturalium ſponſaliorum & nuptiarum, eæque à teſtibus obſignari ſolebant: ut apud Iuvenal.*

— *Veniet cum ſignatoribus auſpex.*

Dixi autem, *plerumque*; quoniam interdum nullum ea de re inſtrumentũ con-

ficiebatur, & nuda teſtatio ſufficiebat. l. 7, D.h.t. quippe cum ne in nuptiis quidem ſcriptura deſideretur.l.4, D. de fid. inſtr. Secundum in forma ſponſaliorum locum obtinet ſtipulationis & ſponſionis formula. Quod ut intelligatur, illud ſciri oportet, moris apud Rom. fuiſſe, ut pactis conventiſque ſtipulationem plerumque adhiberent,l.7,§.quod fere, D.de pact. l. Titia 134,§. ult.D.de verb. obl.eaque verborum formula,quaſi ritu aut certo aliquo carmine, ſuas conventiones ſtiparent,id eſt,munirent,& confirmarent. l.1, D. de præt. ſtip.§.1, Inſt. de verb. obl. Primum igitur inter eos, de quorum nuptiis agebatur,de nuptiarum conditionibus & legibus conveniebat, hoc eſt, de dote, de donatione propter nuptias, & de arris ſponſalitiis. Hæc conventio ſi ſine ſtipulatione fiebat, modo *pacta*,modo *deſtinata* mulier dicebatur; ſin eo amplius ſtipulatio addebatur, *ſponſa:* quemadmodum ex illo Arnobii loca ſup. à nobis citato videre licet. Juvenal. Sat. 6:

Si tibi legitimis pactã junctamq; tabellis
Non es amaturus.

Cicero ad Att.5 : *Nec dubitat Deiotarus, cujus filio pacta eſt Arthanaſdis filia, quin Euphra-*

Euphratem tranſiturus ſit. Quapropter haud ſcio, an vere Ser. Honoratus in illum Virg. locum, *Et gremiis abducere pactas*, ita ſcripſerit, *Id eſt, ſponſas.* melius dixiſſet, *deſtinatas:* quod verbum fuit in his conventionibus uſitatiſſimum. Sueton. Julio: *Sibique filiam ejus in matrimonium petiit Fauſto Syllæ deſtinatam.* Quod apud eundem, & Vopiſcum, Capitolinum, Spartianum, innumeris locis animadverti. Plin. epiſt. 3: *Iam deſtinata erat egregio juveni, jam electus nuptiarum dies.* Arno. adverſ. gent. *Rex Midas matrimonio ejus ſuam filiam deſtinat.* Item: *Alienas virgines jam deſtinatas, jam deſponſatas rapuit.* Neque mihi abſurdum videtur, exiſtimare, verbum hoc ex coëmtionum conſuetudine manaſſe, cum arræ ſponſalitiæ dabantur. nam *deſtinare* video veteres dixiſſe, pro, *arram dare.* Plautus, Rudente:

Mimi triginta ſibi puellam deſtinat;
Datque arrabonem.

Idem in Perſa:

Dii deæque te agitant irati, ſcelus,
Qui hanc non properes deſtinare.

Sed, ut in aliis compluribus, re ſublata, nomen tamen retinetur. l. inſula 56, in fin. D. de adq. rer. dom. Sic, coëmtio-

num formulis ſublatis, *Deſtinandi* tamen verbum retentum eſt, in his potiſſimum, quæ jam pactæ fuerant. Quamquam Iuriſconſulti ſubtilius etiam pactas à deſtinatis diſtinxerunt. Nam deſtinatarum verbum proprie ad eas, quæ non inter vivos pactæ, ſed teſtamento patris deſignatæ & nominatæ fuerant, reſtrinxerunt. Veluti in l. non eſt 66, D. de rit. nupt. *Non deſponſam à patre, nec teſtamento deſtinatam.* Cujus conſuetudinis exemplum extat in l. ſi patris 6, C. de interd. matr. & l. pater 101, D. de cond. & demonſt. Qua de cauſſa credo equidem, gloſſematario accepto ferendum verbum DENOMINATAM. in l. qui pupillam 7, D. ad l. Iul. de adult. & l. tutor 36, D. de rit. nupt. cujus in fine non dubito, quin CONDITIONEM NUPTIARUM ſit reſtituendum. Quemadmodum autem deſtinatarum nomen etiam poſt ſublatam coëmtionum conſuetudinem in uſu manſit; eodem modo deſponſæ dici ſolitæ ſunt, etiam quæ non nuda tantũ conventione pactæ fuerant; poſtquam videlicet inſtitutum fuit, ut ſponſalia etiam ſine ſtipulatione, ac proinde etiam per internuncium aut epiſtolam, inter abſentes contraherentur. l. 4, l. 5,

l. ul.

l. ul.D.h.tit. Itaque imp. in l.2, C. eod. *Qui puellam,* inquit, *ſuis nuptiis pactus eſt*. & l.4 : *Si pater pactum de filia nuptiis injecit*. Quodſi præter pactum addi ſtipulationem placeret, utrumque adhibebatur. ut Ser. Sulpicius apud Agell. demonſtrat, lib.4, cap.4. Terentius:

Sponden tuam gnatam filio uxorem meo?

Et alio loco:

Vltro ad me venit, unicam gnatã ſuam
Cum dote ſumma filio uxorem ut daret.
Placuit, deſpondi: his nuptiis dictus eſt
dies.

Ubi Donatus; *Proprie,* inquit, *deſpondi. nam de ſponſo dicitur. quia ſpondet puellæ pater : deſpondet, adoleſcentis.* Et ſic in Adelph.

Quin jam virginem deſpondi.

Ubi Mitio ſponſi pater loquitur. Item Servius, lib. Æneid. x : *Veteres ſpondebant, ſe conſentire in jura matrimonii, & fidejuſſores dabant : unde vir à ſpondendo ſponſus. Ceterum proprie ſponderi puellæ eſt. Ergo ſponſus, non quia promittitur, ſed quia ſpondet, & ſponſores dat.* Sed hæc futilis grammaticorum obſervatio eſt: nam *Deſpondendi* verbum videmus paſſim promiſcue, tum in adoleſcentis, tum in puellæ patre, tum etiam matre & fra-

tre, atque ipſo adoleſcente, uſurpari. Cic. ad Att.2: *Tulliolam C. Piſoni Frugi deſpondimus.* Pro Cluent. *Tum illa deſpondit ei filiam ſuam.* Paulus, l. Titia 135, D.de verb. obligat. *Tempore matrimonii conſenſerunt, ut filia C. Seii filio Titiæ deſponderetur.* Cicer. de Oratore: *Cum Ser. Galba Craſſi filiam Caio filio ſuo deſpondiſſet.* Plaut. Trinummo:

--- Noſtrum herilem filium
Lesbonicum ſuam ſororem deſpondiſſe?
Cui homini deſpondit?

Ulp. in l. cum hic ſtatus 35, §. ult.D. de donat. int. vir. *Si ſenator libertinam deſponderit, vel tutor pupillam.* Atque ita Paul. in l. ſi quis inter 60.§. pen. D. de rit. nupt.l.4, D. de ſponſal. Supereſt, ut de ſperatæ, pactæ, & ſponſæ nominibus huc addamus ex Arnobii lib. adverſus gent.4: *Habent ſperatas, habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas.* Ut ſperata eſſe videatur, quæ jam petita, ſed nondum promiſſa eſt: pacta, quæ nuda conventione promiſſa eſt: ſponſa quæ interpoſita ſtipulatione. Sed Nonius hanc differentiam abſurdiſſime ſic explanat: *Inter ſperatam, dictam, & pactam, & ſponſam hoc intereſt: quod virgo, priuſquam petatur, ſperata dicitur.* Plaut. Amph.

Amph. *Amphitruo uxorem ſalutat lætus ſperatam ſuam.* Inepte Nonius, & ridicule, uxorem jam gravidam, & ad pariendum vicinam, ſponſam ſperatam dici putat. nam ſperatam ſuam Amphitruo dicit, pro, eam quam totam ex animo ſuam eſſe ſperat. Tum, illud Virgilii abſurde huc retorquet:

Cui, pater & conjunx, quondam tua dicta, relinquor?

quaſi *dictam*, pro *ſponſam* Pub. Virgilius uſurpaſſet. cum ordo & ſenſus hic ſit; *Dicta quondam tua uxor.* Tertio loco ad ritum & formam ſponſaliorum pertinent verba, quibus ſponſalia concipiebantur. Nam in filiabus quidem fam. docuimus, ex Plauti comœdiis, uſitatam hanc formulam fuiſſe: *Sponden' Caiam filiam tuam uxorem mihi dari?* Cum autem mulieres innuptæ in perpetua tutela eſſent, probabile eſt, hanc in illis deſpondendis formulam adhibitam: *Sponden' Caiam, quæ in tua poteſtate eſt, uxorem mihi dari?* quod ex orat. pro Flacco exiſtimare licet. Quinetiam, cum plerumque certis legibus ac conditionibus ſponſalia contraherentur, probabile eſt, conditiones pronunciari ſolitas. ut in illa Plauti:

Iſtac lege

Sponden' mihi filiam tuam uxorē dari?

Quod vero diſputari à nonnullis video, multum intereſſe, utrum ſponſalia verbis in futurum aut in præſens tempus conceptis conſtituerentur; de eo commodius, ubi de ſponſaliorum jure diſſeremus, tractaturi videmur. Quarto loco in ſponſalibus annulus pronubus plerumque adhiberi ſolebat. Nam moris fuit, ut ſponſus ſponſæ annulum, quaſi pignoris loco, donaret; qui pronubus dicebatur. Cujus moris etiam veſtigium exſtat in noſtris libris. apud Paul. in l. ſi donatæ 36. §. ult. D. de donat. int. vir. & ux. Juvenal. Satyr. 6:

Conventum tamen, & pactum, & ſponſalia, noſtrà
Tempeſtate paras, jamq; à tonſore magiſtro
Pecteris, & digito pignus fortaſſe dediſti.

Plin. autem, lib. 36, ſcribit, ætate ſua annulum illum fuiſſe ferreum. Poſt vero aureus donari cœptus eſt. Tertul. in apologet. adv. gen. *Aurum nulla mulier norat, præter uno digito, quem ſponſus oppigneraſſet pronubo annulo.* Ubi tamen conſidera Iſidor. de divin. off. *Quod in primis nuptiis annulus à ſponſo ſponſæ datur, fit nimirum vel propter mutuæ dilectionis*

ctionis ſignum, vel propter id magis, ut eodem pignore eorum corda jungantur. unde & quarto annulus ingeritur, quia in eo vena quædam ſanguinis ad cor pervenit. Idem, Etymol. 20: *Fœminæ non uſæ ſunt annulis, niſi quos virgini ſponſus miſerat: neque amplius quam binos aureos in digitis habere ſolebant.* Sic Nicolaus Papa, ad conſultationem Bulgarorum 30, quæſtion. 5. cap. 3: *Et poſtquam arris ſponſam ſibi ſponſus per digitum fidei annulo inſignitam deſponderit.* Quintam ritus & ſollemnitatis partem plerumque oſculum obtinebat. Quod tamen arbitrarium fuiſſe, patet ex l. cum veterum 15, C. de don. ant. nup. Ad ſextum locum munera ſponſalitia referenda ſunt. de quibus mentio fit l. 1, D. de donat. l. die ſponſaliorum 25, D. depoſ. l. cum ſponſus 12, D. de Publ. l. 1, C. ſi adverſ. donat. l. ſi ſponſus 5, l. inter eos 27, l. cum hic ſtatus 32. §. ſi quis ſponſam, D. de donat. int. vir. Quæ tamen interdum ea lege fiebant, ut, nuptiis nõ ſecutis, revocarentur. l. 2, l. ſi cum ante 7, C. de don. ant. nupt. l. 2, C. Gr. ſi adverſ. don. ſponſ. Quod ſi nil nominatim convenerat, ratæ donationes manebant. l. ſi tibi 11. & d. l. cum veterum

15, C.

15, C. eod. Poſtea vero Conſtantinus jus earum eſſe hoc voluit, ut, ſi per donatorem ſtetiſſet quo minus nuptiæ ſequerentur, donum penes donatarium maneret: ſi per eum qui acceperat, reſtitueretur. Quod ſi mors nuptias impediſſet, tum, ſiquidem oſculum interveniſſet, quod ſponſus donaſſet, dimidia tantum ex parte repeteretur: quod autem ſponſa donaſſet, ſive cum oſculo, ſive ſine oſculo, totum reſtitueretur. d. l. cum veterum, & l. ſeq. C. eod. Septimum ſponſalitii ritus locum obtinent arræ ſponſalitiæ, quas videlicet ſponſus, quaſi pignoris & arræ loco, dat, fore, ut eam uxorem ducat: nam illæ tantum à ſponſo ejuſve nomine dabantur: à ſponſa vero non dabantur. l. 3, & l. 5, C. de ſponſ. & arr. ſponſ. l. ult. C. de epiſc. & cler. l. ſi quis officium 38. D. de rit. nupt. Itaque triplex inter arras & donationes ſponſalitias differentia perſpicitur. Prima, quod illæ tantum à ſponſi parte conferuntur: hæ vero utrimque. Illæ, ſi per ſponſum fiat quo minus nuptiæ ſequantur, amittuntur: ſi per ſponſam, tunc, ſi minor 25 annis ceperit, ſimplum reddit; ſin major, duplum. d. l. 5, C. de ſponſal. at in donationibus nulla dupli ratio

ratio habetur. Poſtremo, arræ, morte alterutrius, repetuntur. l.3, C. de ſponſal. donationes ſponſalitiæ non repetuntur.

Cap. IV.

De multiplici jure ſponſaliorum, eorumque cum nuptiis differentia vel communione.

Superest ut de jure ſponſaliorum diſſeramus. Ac primum illud videamus, cujus juris ſponſalia ſint. Quod uno verbo ita definiendum eſt: ut, ſi ſtipulatione & ſponſione contrahuntur, juris civilis ſint, ſicuti ceteræ omnes obligationes, quæ certis verborũ formulis & contrahuntur & diſſolvuntur: l.quoties 14, D. de novat. l.2, D. de divort. ſin nudo conſenſu & conventione, ſint juris gentium. arg.l.1, in fin.D. de cont.emt. l.1, D. locat. Secundo videndũ eſt, an & qualis obligatio per ſponſalia contrahatur. Ergo antiquiſſimo jure, ex ſponſalibus civilis naſcebatur obligatio, ex eaque dabatur actio, quæ ex ſponſu dicebatur, adverſus eum eamve, per quem quamve factum eſſet quo minus nuptiæ ſequerentur; fiebatque condemnatio in id quod alterius intererat; quemadmodum ſup.ex Ser. Sulpitio demonſtratum eſt

eſt. Video etiam, moris fuiſſe, ut certa ſumma pœnæ nomine in ſtipulationem deduceretur, ſicuti paullo ante ex Varrone docuimus. Nam, cum ejus, quod intereſt, æſtimatio in cauſſis omnibus difficilis eſt, tum vero in conjugali adfectione difficillima; quam ipſam ob cauſſam pœnæ ſtipulationes interponi ſolitas, conſtat ex l. ultim. D. de præt. ſtip. Poſt vero, corruptis ac perditis civitatis Romanæ moribus, cum flagitioſa & deteſtanda repudiorum libertas increbuiſſet, inſtitutum fuit, ne ulla ex ſponſalibus civilis obligatio naſceretur, ſed libera renunciatio eſſet: neque ulla eo nomine actio, petitio, daretur: l. 1, C. h. t. l. 2, C. de repud. adeo ut, ſi pœna deducta in ſtipulationem fuiſſet, ne ipſius quidem nomine actio daretur. l. Titio 71, §. 1. D. de cond. & dem. l. 2, C. de inutil. ſtip. l. Titia 134, D. de verb. obl. idque etiam imp. Leo Philoſophus teſtatur, Novell. 74. Hæc fuit temporum illorum ratio, perditis, ut dixi, civitatis moribus, cum populus R. non modo promiſcuos concubitus pecudum ritu ſectaretur, verum etiam à conjugiis abhorreret. Qua de cauſſa legem illam omnium celeberrimam ferri oportuit,

Papiam

Papiam Popæiam de maritandis ordinibus. Qua lege & maritis præmia, & cœlibibus pœnæ impoſitæ fuere. His igitur profligatis civitatis moribus, ſenſim contra juris directi regulas inductum fuit, ut libera eſſet ſponſaliorum renunciatio. Quæ renunciatio proprie repudium dicebatur: cum eo verbo promiſcue etiam in divortiis uterentur. l. inter ſtuprum 101, §. 1, D. de verb. ſign. Quinetiam repudii formula, vetuſtis, ut credi par eſt, temporibus inſtituta, obligationis vi tamen retenta eſt: Conditione tua non utor. l. 2, D. de divort. ejuſque perditę & flagitioſæ repudiorum libertatis teſtimonio eſt, quod Papinianus eum ſponſum irridet, qui mulierem ſibi à patre deſponſam idcirco adulterii accuſare volebat, quod alteri à patre in matrimonium deſponſa fuiſſet. l. miles 11, §. quærebatur, D. ad leg. Jul. de adult. Quæ cum ita ſint, perſpicuum eſt, primum ſponſalia iſto Digeſtorum jurę nõ fuiſſe in contractuum numero: quoniam nulla ex iis efficax naſcebatur obligatio: deinde, iſtius ſtipulationis (quod jus ſingularę ac novum eſt) non majorem hoc caſu quam pacti nudi vim eſſe, quo, ut ait Paulus, cives R. non obligantur.

gantur. lib. ſent.2. tit.14. Sed quæri poteſt, an non ex illo ſponſaliorum pacto naturalis tamen contraheretur obligatio, quæ, quoties naturalis ſubeſt æquitas, contrahi dicitur.l. Stichum 95, §.naturalis, D. de ſolut. Quod certe probabilius videtur. Primum, quia in ſtipulationis formula vitium nullum fuit, ſicut accidit in ſpecie l.1, §. ſi ita quis, D. de verb. obl. l.1, §. eum qui, D. de conſt. pec. Deinde, quia ne liquido quidem adfirmari poteſt, nullam naſci civilem ex ſponſalibus obligationem, cum in iis diſſolvendis præſcripta repudii formula utendum eſſet. d. l.2, D. de divort. Ex quo, ut jam dixi, intelligitur, quamvis propter perditos civitatis mores nulla efficax ex ſponſalibus naſceretur obligatio, tamen, in rei veritate, & directo jure, aliquam contrahi; præſertim, cum alioqui ſtipulatio, ut jam dictum eſt, in qua vitii nihil eſt, ne pacti quidem vim haberet; quod valde abſurdum eſſet. Secundum ſponſaliorum jus eſt, ut per ea æque fere, ut per nuptias, adfinitas contrahatur. Nam & generi & nurus adpellatione ſponſus & ſponſa; item ſoceri & ſocrus adpellatione ſponſorum parentes continentur. l. 6, & l.8, D. de

grad.

grad. Qua de cauſſa, quæ lex vetat genero vel ſocero invito teſtimonium denunciari, ea & ad ſponſum & ſponſæ patrem producitur. l.4, & l.5, D. de teſt. Sic lex, quæ novercæ & nurus nuptias prohibet, etiam ad patris & filii ſponſam perducitur. l. ſi qua mihi 12, §. 1. D. de rit. nupt. &, quæ ſocerorum ac generorum necem parricidii crimine comprehendit, eadem etiā ad ſponſos ſponſaſque porrigitur. l. 4, D. de parricid. Quod vero Neratius ait, inter ſponſum & ſponſam adfinitatem contrahi, non quaſi proprie dictum accipiendum eſt, ſed improprie: quaſi dixiſſet, neceſſitudinem. l. quod Servius 8, D. de cond. cauſſ. dat. Tertium jus ex eo intelligitur, quod ſponſalia multis caſibus nuptiarū fere vim obtinent. Qua de cauſſa imp. teſtatur, multas ea de re controverſias extitiſſe. l.5, C. de bon. quæ liber. Itaque, quemadmodum qui binas uxores, ſic etiam qui binas eodem tempore ſponſas habet, ignominia notatur. l. 1, D. de his qui not. infam. Quod lege Iulia cautum eſt, ne marito uxoris fundum alienare vel obligare liceat, idem etiam in ſponſæ fundo valere reſponſum eſt. l. 4, D. de fund. dot. Sicut pro illata

illata uxori injuria, marito injuriarum conceditur actio, l. 1, in fi. D. de injur. ita ſponſo pro injuria ſponſæ illata. l. item apud Labeonem 15, §. ſponſam, D. eod. Et, quod lege cavetur, ne dotalem uxoris fundum alienare liceat, etiam ad ſponſæ fundum productum eſt. l. 4, D. de fund. dot. Quod conſtitutum eſt, ne quaſdam uxores ſenatoribus ducere liceat, id ad ſponſalia productum eſt. l. oratio 16, D. h.t. l.cum hic ſtatus 32, §. ult. D. de do. int. vir. Sicuti à marito quæſita uxor non adquirit, niſi quoad uſum fructum, ita nec à ſponſo quæſita patri ſponſæ aliter adquiruntur. l. 5, C. de bon. quæ li. Eo accedit, quod privilegium uxori competens etiam ſponſæ conceditur: veluti, ſi dotem dederit, & ſponſalibus renunciatum fuerit, in exigenda dote ceteris creditoribus præferatur. l. quæſitum 17, §. ſi ſponſa, D. de reb. auct. jud. poſſ. l. ſi ſponſa 74, D. de jur. dot. Item, quod dicitur, parricidii teneri eum qui uxorem occiderit, etiam adverſus eum valeat qui ſponſam interfecerit. l. ſed ſciendum, D. ad leg. Pomp. de parricid. Quod conſtitutum eſt, ne tutor pupillam ſuam ſibi filiove ſuo uxorem adſciſcat, id etiam ad ſponſalia pro-

productum eſt.l.tutor 15, D.h. t.l.ſi quis tutor 60, §.pe.D. de rit.nup. Poſtremo, jus accuſandę uxoris adulterii, quod lex Iulia marito, jure quodam præcipuo, & ante extraneos, conceſſerat, impp. Severi & Antonini reſcripto etiam ad ſponſum productum eſt, ut ſponſus intra dies 60 extraneis præferatur. l. ſi uxor 13, §. divi, & §. ſi minor. l. miles 11, §. quærebatur, D. ad l.Iul. de adult.l. propter 9, C. eod. Ac mihi non alienum videtur, inſignem Philonis locum, & ad hoc inſtitutum magnopere pertinentem, adſcribere. eſt autem in illius lib. de certis legib. ad Decal. pertinentibus. Μέτριον ὑπολαμβάνουσί τινες ἀδίκημ' εἶναι, φθορᾶς καὶ μοιχείας, ὑπογάμιον, ὅταν ὁμολογίας μὲν ὑπερεγγυήσωσι, μήπω δὲ τῶν γάμων ἐπιτελεσθέντων, ἕτερος ἀπαντήσας, ἢ καὶ βιασάμενος, εἰς ὁμιλίαν ἔλθῃ. παρ' ἐμοὶ δὲ κειτῇ μοιχείας καὶ τοῦτ' ἐστὶν εἶδος. αἱ γὰρ ὁμολογίαι γάμοις ἰσοδυναμοῦσιν, αἷς ἀνδρὸς ὄνομα καὶ γυναικὸς, καὶ τἄλλα τὰ ἐπὶ συνόδοις, ἐγγράφεται. id eſt: *Sunt, qui medium quoddam crimen eſſe cenſent, inter ſtuprum & adulterium, interceptum concubitum, cum poſt contracta ſponſalia, nondum celebratis nuptiis, alter intervenit, qui vi, aut dolo, puellam comprimit. at, me judice, hæc quo-*

que adulterii ſpecies eſt: ſponſaliorum enim eadem quæ nuptiarum vis eſt: cum viri & uxoris nomina, atque alia quædam, in conventu & frequentia propinquorum perſcripta ſunt. Et in eandem ſententiam Tertullianus, lib. de virg. veland. *Deſponſata enim quodammodo nupta.* Tamen inter QUODAMMODO & VERE ſatis intereſt, dumtaxat in hoc loco. Atque his quidem caſibus magna inter ſponſalia & nuptias communio eſt. In aliis autem quibuſdam hæ notari differentię poſſunt. Nam inter impuberes contrahi ſponſalia poſſunt: nuptiæ non poſſunt. l. 7, l. 9, D. h. t. Sponſalia promiſſione conſtant, ac proinde, nec præſenti traditione, & acceptione, nec niſi verbis futuri temporis contrahuntur: l. 1, l. quæſitum 9, D. eod. nuptiæ vero verbis præſentis temporis, & præſenti puraque traditione & acceptione, conſtituuntur. l. pen. D. de don. int. vir. Itaque in ſponſalibus deductio in domum nullius momenti eſt: in nuptiis neceſſaria eſt. d. l. pen. Præterea, uxor in mariti familia eſſe dicitur, l. quicumque 10, C. de jur. mil. l. pen. §. Julianus. D. quod falſ. tut. auct. & in ejus domo domicilium habere: l. exigere 65, D. de jud.

jud. ſponſa, ante nuptias contractas, non habet. l. ea quæ 32, D. ad Munic. Donatio inter virum & uxorem non valet: inter ſponſum & ſponſam valet. l. cum hic ſtatus 32, §. pen. D. de don. int. vir. Uxor virum lugere jubetur: ſponſa ſponſum non jubetur. l. uxores 9. D. de his qui not. infam. Quæ luget, nubere ſine infamia non poteſt: ſponſalia vero, quia futuri temporis ſunt, contrahere poteſt. l. ſeq. eod. Quod lex vetat, ne liberta patrono nupta ei invito nuncium mittat, ad ſponſam non porrigitur. l. in eo jure 45, §. 2, D. de rit. nupt. Supereſt poſtremum jus ſponſaliorum, ut certis caſibus impune ac ſine fraude repudium mittere liceret. Quod etiam argumento illo confirmatur, quod ſuperius dicebamus, Jus, ne pœnæ metu ſponſalia adſtringere liceret, perditis reip. temporib. inductum fuiſſe. Nam contrarii juris veſtigia hæc remanſere: quorum tamen quædam ad pœnam arrarum ſponſalitiarum pertinere conſtat: Si ſponſus, qui in eadem eſſet provincia, nuptiis moram biennio longiorem faceret: l. 2, C. h. t. Si ſponſus extra provinciam triennio amplius cunctetur, atque illa ſua cunctatione ſponſam ſua ſpe

ſpe fruſtretur: l. 2, C. de repud. Si qua turpitudo ſponſi ſponſæve detecta eſſet: Si nova ipſius religio vel ſuperſtitio potius detecta vel ſuſcepta fuiſſet: ſiquod in ſponſo vitium appareat virilis impotentiæ, quod liberorum ſpem adimat. l. 5, §. his illud, C. h. tit. Atque hæc de ſponſalibus juris civilis & Juſtinianici ratio fuit.

CAPUT V.

De jure ſponſaliorum, ex lege Moſaica, & Chriſtianorum tam Græcorum quam Latinorum inſtitutis.

PORRO, quid de ſponſalibus pie & ad noſtram religionem adcommodate dici poſſit, conſiderandum eſt. Primum autem ex lege dei totius diſputationis fundamentum hoc conſtituendum eſt. Deut. 22: *Si quis cum ea puella, quæ viro alicui deſponſa eſt, concubuerit, producitote & illum & illam ad portam urbis, eoſque lapidibus obruitote: puellam, quia in urbe vociferata non eſt; virum, quia cum uxore propinqui ſui concubuit.* Quibus ex verbis multa, quæ ad ſponſaliorum jus pertinent, notari poſſunt. Primum, quod ſponſalia non humana,

ſed

ſed divina lege inſtituta, atque à nuptiis diſtincta ſunt; tempuſque aliquod inter ſponſionem & traditionem, inter ſponſaliorum & nuptiarum diem, interpoſitum. Quod etiam Ioſephi & Mariæ exemplo; itemque Deut. cap. 20, aperte confirmatur; ubi Moſes vetat eos, qui ſponſalia contraxerint, prælium inire: &, cum omnes in procinctu erunt, ſic pronunciari jubet: *Quis eſt, qui uxorem deſponſavit, nec dum eam duxit? revertatur domum, ne in hoc prælio moriatur, & alius illam ducat.* Item, cap. ſeq. ubi Moſes certis in cauſſis ſpacium illud intermedium luctus fœminarum adſignat. Quod cum ita ſit, conſentaneum eſt, Nuptias inter Chriſtianos non ſatis pie, ſine præcedentibus ſponſalibus, copulari. Alterum eſt, quod eodem divino inſtituto ſuum cuiq; eorum jus proprium ac peculiare adtributum fuit: ut videlicet aliud ſponſi & ſponſæ, aliud mariti & uxoris jus eſſet: velut in concubitu, quē inter conjuges apoſtolus honeſtum adpellat, 1. Cor. 7, v. 3, inter ſponſum & ſponſam divina lege improbatur, Deut. 20, 7. Hinc illud Ambroſii, lib. epiſt., ep. 66: *Si quis deſponſata ſibi & tradita utatur, conjugium vocat: qui aliena ex-*

pugnat pudorem, adulterium facit. ubi ſine dubio ad illud Virg. alludit:

> *Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.*

Tertium eſt, ut, quantum ad perpetuam vitæ ſocietatem, par eademque ſponſi & ſponſæ, quæ conjugum, ratio haberetur, niſi quid ante nuptias vitii detectum eſſet, quod juſtum nuptiis impedimentum adferret. Nam mulier ſponſa ita proprie ſponſo devota, deſtinata ac decreta eſt, ut jam pro deſignata uxore numeretur. Quod etiam locus ille Matth. demonſtrat, cap. 1, 20: Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. *Ne metue Mariam uxorem tuam capere.* id eſt, adſciſcere & abducere. Quamquam haud ſcio, an non æque commode ita converti poſſet: *Ne metue Mariam tibi uxorē adſciſcere*: quaſi σοῦ pro σοὶ uſurpatum eſſet. Sic ex contrario ſponſus filiæ diſerte nominatur gener, Geneſ. 19. ubi adoleſcentes, qui Lothi filias propediē uxores ducturi erant, ipſius generi vocantur. Itaque priſcis eccleſiæ Chriſtianæ temporibus ſynodus ſexta in Trullo habita, cap. 98, in eandem ſententiam ita decrevit: Ὁ τὴν ἑτέρῳ μνηστευθεῖσαν, ἔτι τοῦ ἀνδρὸς ζῶντος εἰς γάμον ἀναγόμενος,

τῷ

τῷ τῆς μοιχείας ὑποκείσθω ἐγκλήματι. id eſt: *Qui deſponſam alteri mulierem, vivo ipſius ſponſo, in ſocietatem nuptiarũ adſciverit, criminis adulterii reus eſto.* Quod decretum imp. Leo Philoſophus, religionis, ut apparet, ſtudioſiſſimus, ratum in ſuo imperio juſſit eſſe. Novell. 18, & Novell. 74. ubi etiam jus Romanorum antiquiſſimum reſtituit, ut pœnæ adjectione ſponſaliorum vinculum adſtringere liceret. Ejus autem decreti rationem imp. Alexius Comnenus hanc profert, quam Leo quoque prius indicarat: quia, Chriſtianorum inſtituto, ab Iſraëliis, ut credi par eſt, ſumto, ſponſalia certa precationis formula, quam εὐλογίαν adpellant, ita conſecrabantur, *ut Deus illorum auctor, arbiter & conciliator adgnoſceretur.* Nefas igitur piis illius ætatis hominibus videbatur, quod deo auctore conſtitutum erat, levium hominum arbitrio diſſolvere; ut Chriſtus dixit; *Quos deus conjunxit, homo ne diſiungat.* Verba Comneni, propter illorum auctoritatem, adſcribemus: Οὐκ ὀλίγον ἐνταῦθα τὸ ἄτοπον ἐπισύρεται, διὰ τὸ προεισοδίους τῶν γάμων εὐχὰς ἐπὶ μνηστείᾳ συντελεσθείσας ὡσεί τι τῶν εἰκαίων καὶ συμπεφορημένων λογίσασθαι, καὶ ἀδιαφόρως ἐκλα-

ζεσθαι τόδε τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ ἂν εἰ μὴ θεὸς μέσον τῶν συναπτομένων προσώπων διὰ τῆς μνηστείας εἰσήγετο. id eſt; *Non exiguum hic incommodũ atque abſurdum conſequetur, precationem in nuptiis fieri ſolitã, in ſponſalibus pronunciatam; pro vano quodam & inani additamento cenſeri, & pro ſupervacanea numerari: quaſi deus inter perſonas per ſponſalia conjungendas mediator ſive arbiter adhibitus non fuiſſet.* Et hac de cauſſa Leo Philoſophus, ut jus civile cum illo ſextæ ſynodi decreto conciliaret, ac violandæ religionis occaſionem præcideret, ſuperſtitioſe conſtituerat, ne uſitata in ſponſalibus precatio ſive benedictio deinceps pronunciaretur, ſed in diem & ad tempus nuptiarum differretur: *Quoniam*, inquit, *tum demum vere diſſoluta ſponſalia videntur, cum poſt eam conſecrationem pronunciatam repudium mittitur:* Novell. Leon. 74. Commodius igitur Alexius, & ad ſynodi ſententiam aptius, conſtituit, ut ea conſecratio ſponſalibus reſtitueretur: & ea demum ſponſalia juſta, id eſt, legitima, perfecta & abſoluta haberentur, quæ inter puberes contracta, dei precatione conſecrata eſſent, atque ita non minus indiſſolubilia

quam

quã ipſæ nuptiæ, haberentur. *Τὰς τοιαύτας μνηστείας ἀμετακινήτους τε διαμένειν, καὶ ἀδιασπάστους, καὶ τὸ ὅλον ἀλύτους, ἅτε θεοῦ μέσον τῶν συναπτομένων εἰσαγομένου, καὶ τὴν πρώτην προεμπεδοῦντός τε καὶ κρατύνοντος τοῦ βίου συναρμογὴν, διὰ τῶν ἱεροτελουμένων εὐχῶν.* id eſt: *Talia ſponſalia firma, inconcuſſa, indiſſolubilia maneant: quippe cum deus arbitrum ſe atque auctorem, ſive mediatorem inter eos qui conjunguntur, interponat, & primam hanc vitæ conjunctionem per ſacrarum precum initiationem confirmet.* Ac magnopere notandum eſt, cum illis Orientalibus impp. etiam Occidentales in ſummo ſponſaliorum jure conſenſiſſe. Nam Carolus Magnus, lib. Franc. leg. 1, cap. 163; *De conjugali*, inquit, *velatione requiſiſti: ſi deſponſatam alii puellam alter in matrimonium poſſit accipere. Hoc ne fiat, modis omnibus inhibemus: quia illa benedictio, quam nupturæ ſacerdos imponit, apud fideles ſacrilegii cujuſdam inſtar eſt, ſi ulla tranſgreſſione violetur.* Quatuor igitur hæc ſponſaliorum jura à Chriſtianis impp. conſtituta ſunt. Primum; Ne nuptiæ ſine præcedentibus ſponſalibus conſtituerentur: quod juri quidem divino conſentaneum eſt, Romanorum autẽ juri contrarium,

S 3 l. quæ-

l. quæſitum 9, & ſimil. D.h.t. Alterum: Ne juſta ſponſalia ante pubertatē contraherentur: contra l. ſponſalia 14, D. h.t. quæ vero ante pubertatem, poſt annum tamen ſeptimum contractæ eſſent, nihil ad religionem pertinerent, ſed eodem loco haberentur, quo ceteri contractus omnes; & ex juris civilis diſpoſitione permitterentur, ut, quidquid de arris ſponſalitiis & aliis rebus convenerat, ſervaretur. Tertium jus eſt: Ut ſponſalia non minus rata, fixa, firma eſſent, quam nuptiæ; quæ individuæ nominantur: l.1, D. de rit. nupt. ac proinde, ſecundum ſynodi ſextæ ſanctionem, qui quæve cum alia perſona conſtitutas nuptias habuerit, adulterii reus haberetur, contra l.1, & alias conſimil. C. h.t. Atque hoc quidem & Orientalium & Occidentalium eccleſiarum inſtitutum fuit. quod non modo cum antiquiſſima ſynodo, verum etiam cum ſcriptura ſacra congruere apparet; ut, meo judicio, non incommode dicere poſſimus, in Chriſtianorum nuptiis tres quaſi gradus conſtitui. Primum, ut ante ſponſalia, de nuptiarum conditionibus, de parentum, propinquorum amicorumque ſententia, intra privatos parietes conveniat: hoc
eſt,

eſt, de dote, de donatione propter nuptias, de dotis incremento, & arris ſponſalitiis: quemadmodum Romanorum inſtituto videmus ante ſponſalia dotis conventiones fieri ſolitas. l. ſi ſponſalib. 58, D. de jur. dot. Secundus gradus eſt, ut, iiſdem præſentibus, certe non paucioribus quam ſeptem teſtibus convocatis, iiſque maribus, & præterea paſtore eccleſiæ, ſponſus vel ſponſa, vel eorum nomine octavus aliquis, palam pronunciet, ac deum teſtetur, utrumque ab omni aliarum nuptiarum obligatione liberum eſſe, neq; ſibi eſſe conſcium, quam ob cauſſam ejus rei controverſia ſibi moveri poſſit: habere autem in animo, Titium quidem Caiam in uxorem ducere, Caiam vero Titio nubere. Ac tum Titius ita mulierem roget: Spondes, te mihi uxorem fore? Viciſſimque mulier virum: Spondes, te mihi maritum fore? neque per te futurum, quo minus primo quoque tempore nuptiæ in eccleſia dei celebrentur, ut eo auctore perpetuam vitæ ſocietatem ineamus? Cum uterque reſponderit, Spondeo; tum, ut paſtor eccleſiæ totius cœtus nomine precationem pronunciet, & quaſi conſecrationis formula deo ſponſalia

commendet, eumq; oret,ut ea res utrique fauſte, feliciter, proſpereque eveniat. Quibus peractis, paſtor illa ſponſalia in eccleſia promulget, palamque pronunciet, ut, ſi quid forte legitimi impedimenti adferre aliquis poſſit, cum fide id faciat, & ſenatui eccleſiaſtico denunciet, ut omnia, quemadmodũ Paulus ſtatuit, recte atque ordine in eccleſia dei gerantur. Nam hoc inſtitutum non ab aliquo papa manaſſe, ſed ex vetuſtiſſima eccleſiæ Chriſtianæ conſuetudine fluxiſſe, papa ipſe Innocentius III fatetur, in c. ult. ext. de clandeſt. deſp. ubi ſic loquitur: *Quare ſecundum ſpecialem quorumdam locorum conſuetudinem ſtatuimus, ut, cum matrimonia fuerint contrahenda, in eccleſiis per presbyteros publice proponantur competenti termino præfinito, ut intra illum terminum, qui valuerit & voluerit, legitimum impedimentum opponat,* &c. Eaque promulgatio *bannum* Langobardico vocabulo vocatur, in c. cum in tua 26. ext. de ſponſal. & ex veteri conſuetudine fluxiſſe dicitur, in c. cum de tua 6. ext. qui matrim. accuſ. poſſ. Neque vero abſurdum cuiquam videri oportet, quod tum demum ſponſalia promulgantur, & eorum impedi-

pedimenta exquiruntur, cum, jam conſecrata precatione, ex Chriſtianorum impp. inſtituto, individua & indiſſolubilia ſunt. quæ cauſſa imp. Leonem Philoſophum impulerat, ut adhiberi precationem vetaret. nam, cum vir & mulier in contrahendis ſponſalibus adfirmarint, nullius ſe juſti impedimenti ſibi eſſe conſcios; ſi quid poſtea compertum ſit, eadem illis pœna, quæ nuptiarum contractarum violatoribus, à magiſtratu impendebat.. Poſtremus nuptiarum gradus erit, ut præſtituta die nuptiæ eo ritu celebrentur. qua de re ſuo loco diſſerendum erit.

Cap. VI.

An rectè ſponſalia inter impuberes contrahi poſſint: itemque inter abſentes. ex jure Chriſtiano.

Nunc etiam ſupereſt, ut quæſtiones aliquot ad ſponſalia pie contrahenda pertinētes proponamus. Quarum prima hæc eſt: An ſponſalia inter impuberes pie contrahi liceat. Nam, jure civili poſt annos ſeptem (intra quam ætatem infantes adpellantur) contrahi ſponſalia licuiſſe, patet ex l. in ſponſal.

 14, D.

14, D. hoc titul. & Paul. lib. Sent. 2. titul. de nupt. Eorumque hæc vis erat, ut parentes tutoreſve, qui ſpoponderant, ſi repudium mitterent, pœnis ſponſalitiis tenerentur, quas ſup. expoſuimus. Sed videamus, num ſatis ad normam religionis adcommodatum hoc jus ſit. Primum, quia durum eſt, ætatem illam improvidam tam gravi obligatione in perpetuum vitæ ſuæ tempus adſtringi: cum jure civili nulla obligatione, ac ne naturali quidem, niſi quatenus locupletiores ſunt, adſtringantur. Utrum autem melior, an deterior, ipſorũ conditio per illud immaturum matrimonium fiat, valde incertum eſt. Deinde, quia ne jure quidem civili impuberes parentum ſponſalibus obligantur, niſi puberes facti conditionem ratam habeant. Itaque conſultius facturi parentes videntur, ſi gravem illam ſponſaliorum obligationem in id tempus differant: præſertim cum jure divino ſponſalia deſignati matrimonii vim habeant: jure autem civili, mulier impubes, ſi in domum quaſi mariti deducta ſit, non tamen prius nupta cenſeatur, quam apud eundem pubertatem adepta ſit. l. 2, in fi. D. de privil. cred. l. ſi. uxor, §. ſi minor,
D. ad

D. ad leg. Jul. de adult. l. minorem, D. de rit. nupt. l. pen. D. quando dies leg. ced. l. quod vir, D. de donat. int. vir. Eo accedit, quod, ſi impubes parentis morte ſui juris eſſe cœperit, impune patris ſponſalibus renunciare poterit: certe quidem poſt adeptam pubertatem, qua ætate liberum arbitrium conſecutus erit: atque ita ſponſaliorum paternorum obligatio inanis erit. Itaq; imp. Alexius Comnenus lege lata ſanxit, ne ſponſalia, ante duodecimum aut decimum quartum annum contracta, juſta & perfecta haberentur. Leo Philoſophus, quamvis ſponſalia poſt annum ſeptimum permiſerat, tamen ea conſecrari ante illam ætatem vetuerat, Novell. 174, & Novell. 109; adductus illa Sapientis ſententia, Eccleſ. 3, ſuam cuique rei maturitatem eſſe: cui nulla in re, inquit, tam commode locus eſt, quã in nuptiis contrahendis, quæ perpetuam vitæ obligationem inducunt. Sequitur ſecunda quæſtio: An ſponſalia jure Chriſtiano conſtitui inter abſentes poſſint? Dubitandi cauſſam adfert Alexii conſtitutio, quæ jubet ſponſalia, non niſi adhibito paſtore eccleſiæ, & verba precationis præeunte, interpoſitaque

que conſecratione, celebrari. Et profecto ita eſt, ut rite conſecrari ſponſalia, niſi utroque præſente, non videantur. Jure civili non modo ſponſalia, ſi modo ſine ſtipulatione fuerant, verum etiam nuptias inter abſentes contrahi, ſatis conſtat. l. 4, l. 5, l. ult. D. h. t. l. mulierem, D. de rit. nupt. Sed, cum jure divino conſecratio in utriſque requiratur, ea non rite, niſi utroque præſente, fieri poſſe videbatur. Quodſi eccleſiaſtico jure certa verborum formula, hoc eſt, interrogatio reſponſioque, exigitur, nõ dubium eſt, quin præſentia etiam requiratur. l. 1, D. de verb. oblig. Ex contrario pugnat, quod jure divino quantumvis gravium & magnarum cenfœderationum pactiones etiam per legatos & internuncios fiunt. Item jure civili præter legis actiones nullum negocium eſt, quin per internuncios expediri poſſit; adeo ut etiam repudium & divortium per internuncios, non modo jure civili, verum etiam divino fieri ſoleat. Unde uſitata locutio, *Nuncium mittere*. Et apud Hebræos, *libellum repudii mittere*. Quare probabilius videtur, ſponſalia etiam inter abſentes contrahi: dum tamen utraque pars ſeparatim precatione & con-

& conſecratione fungatur; hoc eſt, ut ſinguli teſtibus non minus ſeptem convocatis, adhibito præterea eccleſiæ paſtore, pronuncient, ſibi eſſe in animo matrimonii ſocietatem cum abſente, quo de agitur, contrahere; voluntatemque abſentis cum ſua congruentis, non modo ipſius, verum etiam parentum atque idoneorum auctorum manibus ſubſcriptam, edant; atque ad extremum paſtor ei conventioni bene in nomine Ieſu Chriſti precetur.

Cap. VII.

De formulis ſponſaliorum, quæ vulgo dicuntur verba de futuro, & verba de præſenti, adverſus Canoniſtas inſtituta diſputatio.

SEQUITUR altera quæſtio; Quibus verbis ſponſalia contrahenda ſint. hoc eſt, utrum verbis in futurum, an in præſens tempus conceptis. Quæ Decretaliſtarum diſputatio eſt, non modo in ſcholis, verumetiam in uſum vitæ recepta: cum illam formulam, *Ego te in meam accipio*; &, *Ego te in meum*, adpellant verba de præſenti: at illam, *Ego te recipiam in meam*; &, *Ego te in meum*, verba

verba de futuro. Per illa, matrimonii obligationem contrahi dicunt: per hæc, nudam fieri pactionem, & quaſi quamdam de nuptiis deliberationem. c.commiſſum 16. c. tuæ 25, c.pen. & c. ult.ext. de ſponſal. c.licet 3, ext. de ſponſ.duor. Primum, quia verba *ſpondendi, promittendi, repromittendi*, vi ac natura ſua futuri temporis demonſtrationem continent; repugnantque, deſponſam eſſe alicui aliquam, &, eandem illi traditam in manum fuiſſe, atque (ut more Romano loquamur) in manum ipſius conveniſſe. Quapropter ſponſalia definiuntur *repromiſſio futurarum nuptiarum*; quemadmodum ſup. diximus, ex l. 1, D. h.t. &, alio loco, *ſpes futurarum nuptiarum*, l.ſi uxor 13, §.1, D. ad l.Iul.de adult. Sponſus item definitur, *qui nuptias quidem promiſit, ſed nondum maritus eſt.* l. 1, §. 1, D. pro dot. Præterea, ſatis conſtat, inter ſponſalia & nuptias non modo in re diſcrimen, verum etiam in tempore intervallum eſſe. Nam ſponſalia verbis tantum & promiſſione conſtant: d. l. 1, h. tit. neque ſola in mariti domũ deductione conſtitui intelliguntur. l. quæſitum 9, D. h. t. l. cum hic ſtatus 32, §. pen. D. de donat. int. vir. l. dotis

68, D. de jur. dot. at nuptiæ traditione & acceptione conſtant, hoc eſt, datione in manum, & ductione in mariti domũ, ut ſup. dictum eſt ex l.pe.D. de don.int. vir. l. 6, C. de do. ant. nupt. Per ſponſalia contrahitur adfinitas: l. 8, D. de cond. cauſſ.dat.per nuptias juſtum conjugium. Per ſponſalia contrahitur obligatio, ſive naturalis,ſive etiam ex parte civilis, ut ſup. demonſtravimus: at per nuptias diſſolvitur. Per ſponſalia vir & mulier, ſponſi & ſponſæ nomine adpellantur: per nuptias mariti & uxoris nomen adſequuntur. d.l.6, C. de do. ant. nupt. l.5, C. de bon. quæ lib. Quæ deſponſa eſt, in patris & adgnatorum familia eſt, vetuſque domicilium retinet: l. ea quæ 32, D. ad municip. quæ jam uxor eſt, in domicilium & familiam viri tranſlata eſt. l. quæcumque 10, C. de jur. milit. l. pen.§. Jul. D. quod falſ.tut. auct.l.1, §.8, D. de ſenat. Sillanian. Itaque ſponderi & deſponderi dicitur mulier, quæ promittitur fore ut in manum detur: Datur vero,cum in viri manum ducenda traditur. Denique, quemadmodum promittere & dare, vendere & tradere diverſa ſunt,neque in idem momentum cadunt; ita ſponſalia & matrimonium

monium cadere in unum idemque temporis punctum non poſſunt. Ex quibus intelligi poteſt, ſponſalia per illa, quæ dicuntur verba de præſenti, conſtitui nõ poſſe, ne in unum idemque temporis punctum & promiſſio & datio, hoc eſt, obligatio & ſolutio, cadere dicantur: alioqui donatio inter ſponſos nihilo magis quam inter conjuges valeret; contra l.6, C. de donat. ant. nupt. l. cum hic ſtatus 32, §. penult. D. de donat. int. vir. ſponſa ſponſum lugere cogeretur; neque ante legitimum tempus luctus nubere, propter infamiæ pœnam, auderet. cont. l.10, D. de his qui not. infam. Concludendum eſt igitur, cum ſponſalia ſint promiſſio futuræ præſtationis, cum per ea futurarum nuptiarum obligatio contrahatur, ea non niſi per verba futuri temporis recte conſtitui: *Spondeo, me tibi maritum fore: Spondeo, me tibi uxorem fore.* Quòd ſi verba præſentis temporis uſurpantur; *Accipio te in uxorem, Accipio te in maritum:* tum per ea verba neque ſponſalia contrahi (quia datur & accipitur, non promittitur; ut cum pontifex virgini Veſtali dicebat, *Te, Amata, capio*, apud Agellium) neque matrimonium: quia jure civili matrimo-

trimonium non verbis, ſed ſollemni in domum deductione contrahitur. d. l. 6 C. de donat. ant. nupt. Jure autem divino matrimonium ſine præcedentibus ſponſalibus contrahi non poteſt, ut ſuperius docuimus: quamvis Romano jure nonnunquam nuptiæ ſine ſponſalibus contrahebantur; ut ex Plauti, & Terentii, & pleriſque Juriſconſultorum locis intelligitur; quippe cum, perditis Reipublicæ temporibus & profligatis civitatis moribus, etiam tacite & re ipſa, matrimonia ſine ullo ritu, ſolo uſu & conſuetudine annua, contraherentur, fœdo certe & turpi atque improbato more, ut inter omnes bonos conſtat. Nequaquam igitur probanda eſt illa Petri Lombardi argutia, qui, cum juris civilis minus quam theologiæ peritus eſſet, lib. 4, diſt. 28, ita loquitur: *Aliud eſt promittere, aliud facere: qui promittit, nondum facit: qui ergo promittit, ſe aliquam in uxorem ducturum, nondum eam in uxorem duxit: &, quæ ſpopondit, ſe nupturam, nondum nupſit.* Quid tum poſtea, juriſconſulte noſter? *Ergo*, inquit, *aliud eſt per verba de futuro, aliud per verba de præſenti ſponſalia contrahere.* Quippini? nam per illa, vera & juſta ſpon-

ſponſalia contrahuntur: per hæc, neque ſponſalia contrahuntur; quæ ſua natura in futurum tempus conferuntur; neque nuptiæ; quę nudis verbis ſine ſollemni ritu & deductione non contrahuntur. Sed tamen non idcirco dicendum eſt, quemadmodum aliud eſt promiſſio de vendendo, aliud venditio, ſic aliud eſt promiſſio matrimonii, aliud matrimonium. Multo etiam minus hoc modo: Quantum intereſt inter pactionem de futuro contractu, & ipſum contractum, tantum fere diſtant ſponſalia de futuro, à ſponſalibus de præſenti, quæ ſunt ipſe contractus conjugii. Hæc atque huiuſmodi multa dici video à bonis theologis, ſed non bonis juriſconſultis. Nam jure civili promiſſio de vendendo aut locando nullius momenti eſt. nudi enim pacti nulla obligatio eſt. l. ſi tibi 27, C. de loc. & cond. l. nuda 5, C. de contr. ſtip. Nudæ pollicitationis, ait Paulus, obligatio nulla eſt; lib. ſent. 2, tit. 14; & lib. 5, t, 12. Sic promiſſio de donando, jure Digeſtorum non erat obligatoria; & perſpicue à donatione ſeparatur, l. 1, D. de tranſaction. l. cum donationi 34, C. eod. l. in ædibus 9, D. de donation. l. ex conducto 13, §. Papinian.

D. lo-

D. locat. l.3, C. de repud. hered. Conventio de redhibendo non eſt redhibitio. l. quod ſi nolit 31, §. illud plane, D. de ædil. edict. At promiſſio de contrahendo matrimonio certam obligationem, ſi minus jure Digeſtorum efficacem, at certe naturalem & iure divino firmiſſimam parit. Sic igitur apte & cum jure civili congruenter dictum fuit: Quantum intereſt inter contractũ emtionis, venditionis, & traditionem rei venditæ; tantum fere intereſt inter ſponſalia & nuptias. nam per illam obligatio contrahitur. cujus vis non ea eſt, ut rem emtoris faciat; ſed ut venditorem ad rem tradendam obliget, aut id, quod intereſt, præſtandum. l. 3, D. de obl. & act. l. 1, & paſſ. D. de act. emt. Per hanc vero rei venditæ dominium, quod penes venditorem fuit, in emtorem tranfertur. Quod ſi quis roget, qualis per ſponſalia obligatio contrahatur, ita reſpondendum eſt: Siquidem dies nuptiis dictus eſt, eſſe obligationem in diem; ſin autem dictus non eſt, puram eſſe. Dies autem aut certa eſt, veluti, *kal. maii*; aut incerta, veluti, *cum utrique noſtrum erit commodum*. Hoc caſu, ſicuti ex ſtipulationibus in diem, ita ex ſponſalibus,

præſens

præſens obligatio contrahitur, ſed præſtatio in diem differtur: ac peti res,prius quam dies venerit, non poteſt.l. obligationum 44, D. de obl. & act. l.centeſimos 46, D. de verb. obl. Sin autem diei mentio facta nulla eſt, præſens quidem obligatio naſcitur; ac ſtatim ſponſa ſponſo debetur. l. ei qui kalendis 41, D. de verb. obl. peti tamen prius non poteſt, quam tantum temporis præterierit, quo & commode & honeſte fieri præſtatio poſſit. l. quod dicitur 105,l. liber homo 118, D. de verb. obl.§. ult. Inſt. de inut. ſtipul. Addidi autem, HONESTE;partim propter regulam juris civilis antiquam, *Vt in matrimoniis non tantum,quod licet, conſideretur, ſed etiam quod honeſtum eſt*; l. ſemper D. de reg. jur. partim propter apoſtoli præceptũ; qui jubet, omnia in eccleſia recte atque ordine adminiſtrari. Sed quæ tandem iſtius novi & antea inauditi juris in uſum Chriſtianorum inducendi cauſſa fuerit, pauliſper conſiderandum eſt. Nã mihi quidem ſic videtur: Cum animadverſum eſſet, nonnullos è Chriſtianorum numero libertatem illam in repudiis mittendis amplecti, & ſponſalia de futuro cõtracta pro nihilo ducere; commodius

modius viſum eſt, ea per verba de præſenti conſtituere, ut eo modo pura & præſens obligatio contraheretur. Verum intelligere debebant, primum, iſto modo, dei inſtitutum in eccleſia & moribus Chriſtianorũ abrogari. Nam, cum deus ſponſalia nuptiis antecedere, primumque illum ad nuptias gradum eſſe voluerit; ſi ſponſalia eodem, quo nuptias, modo contrahimus, an non ſponſaliorum uſum ex eccleſia tollimus, & res inter ſe diſiunctas confundimus? Deinde, illi levitatis & repudiorum malo deus ſatis pro ſua ſapientia occurrerat: cum ei, qui ſine cauſſa repudium mitteret, adulterii crimen impoſuerat. Atque hæc quidem de ſponſalitiorum verborum formulis & conceptionibus à Decretaliſtis inſtitutis dicta ſint. Proximum eſt, ut, quod jus illarum formularum eſſe voluerint, conſideremus. Primum autem hoc fuit, ut ſponſalibus de futuro impune ac ſine fraude renunciare liceret: quemadmodum ſocietati, negociationis cauſſa contractæ, libere ab uno ex ſociis renunciatur. c.2, & c. requiſivit 17, ext. de ſponſal. quod apertiſſime cum jure divino pugnare ſup. multis locis demonſtratum eſt. Secundum, hoc

fuit,

fuit, ut, qui cum muliere ſponſalia per verba de futuro contraxit, idem cum altera per verba de præſenti contrahere ſponſalia, atque adeo matrimonium, poſſit. c. commiſſum 16, c. pen. ext. eod. Quod cum idem juri divino perſpicue adverſatur, tum etiam civili æquitati, ut, quemadmodum qui binas uxores habet, ſic & qui binas eodem tempore ſponſas habet, infamia notetur. l. 1, D. de his qui not. infam. l. eum qui 18, C. ad leg. Jul. de adult. Quin etiam mulier, quæ ipſi nubet, ex civili æquitate, ſtupri tenebitur. l. pen. D. ad leg. Jul. de adult. Tertium eſt, ut ſponſalia, de futuro facta, per inſequentia verba de præſenti contracta, ipſo jure evaneſcant; c. ſicut ex literis 22, ext. eod. contra naturalem & civilem æquitatem; qua conſtitutum eſt, ut, quo quidque modo contractum eſt, contrario modo diſſolvatur; ac propterea certa in repudiis verborum ſollemnitas uſurparetur; *Conditione tua non utor*. l. 2, D. de divort. quippe cum æquitas, honeſtas, humanitas denique, poſtulet, ut mulieri honeſtæ, cui vir fidem dedit, ſi eam fallat, mature & teſtato, ut ſibi conſilium capiat, denunciet; neve minor ſanctiſſimæ ſocieta-

cietatis inter virum & mulierem initæ, quam ejus quæ negociationis cauſſa contracta eſt, religio eſſe videatur, quæ ſine renunciatione tacite pro ſocii libidine atque arbitrio diſſolvi non poteſt. Quid multa? cum eodem civili jure, qui ſciens, non rite atque ut oportet, repudiatam à marito uxorem ducit, adulterii teneatur. l. pen. D. ad leg. Iul. de adult. tantumque in obſervanda repudiorum forma momentum poſitum eſt, ut repudium, non rite, &, ut Ulp. ait, non ſecundum legitimam obſervationem factum, pro infecto habeatur. d. l. pen. & l. ſi non ſecundum 35, D. de don. int. vir. & ux. l. un. in fi. D. und. vir. & ux. l. nullum 9, D. de divort. Quartum jus eſt, ut concubitus, ſponſalia per verba de futuro ſecutus, pro juſto & connubiali habeatur. c. veniens 15, c. cum is, qui fidem 31. ext. de ſponſal. c. de illis 3, & c. per tuas 6, ext. de cond. appoſ. Quod non modo divino & humano, verum etiam huic ipſi Decretalitio repugnat. Divino juri; quoniam nullus eo jure concubitus, niſi inter maritum & uxorem, juſtus & legitimus habetur. Maritus autem & uxor, ante nuptias & deductionem in domum, non dicuntur. l. 6,

C. de

C. de don. ant. nupt. l. pen. D. eod. Civili juri; quia nuptiæ contra leges contractæ, hoc eſt, concubitus falſarum nuptiarum nomine admiſſus, pro ſtupro numeratur. l. qui pupillam 7, D. ad leg. Iul. de adult. l. præfectus, D. de rit. nupt. l. 3, §. 1, D. de donat. int. vir. l. 4, C. de nupt. Quintum eſt, ut concubitus ſponſalia per verba de præſenti contracta ſecutus, pro legitimo & matrimoniali concubitu cenſeatur. c. ſicut 22, ext. eod. Quod à ſanctiſſimo dei inſtituto plane alienum eſt: qui, cum à nuptiis ſponſalia diſtinxerit, ſine dubio diverſa illarum & horum jura inſtituit: quæ ſcelerate ac nefarie ab iſtis ſacrilegis confunduntur.

Cap. VIII.

Altera contra canoniſtas diſputatio de ſponſalibus, quæ vel pure vel ſub conditione & in diem contrahi dicuntur.

Alia quæſtio eſt, utrum pure, an ſub conditione, & in diem, contrahi ſponſalia poſſint? Nam eodem Decretaliſtico jure receptum eſt, ut ſponſalia quandoque pure, quandoque ſub conditione contrahantur. c. 1, & c. per tuas,

& paſſ.

& paſſ. ext. de cond. appoſ. In eandemque ſententiam & Petrus Lombardus, & plerique alii Sorboniſtæ, multa diſputant. Sed haud ſatis perite, meo quidem judicio. Sponſalia enim neque pure, neque ſub conditione contrahi poſſunt. Pure idcirco non poſſunt; quia pure promiſſum ſtatim peti poteſt. Sponſa autem peti jure divino, ut ſuperius demonſtratum eſt, niſi poſt tempus aliquod, non poteſt. Sub conditione non contrahuntur; quia promiſſio conditionalis obligationem ſuſpendit; incertumque relinquit, utrum res debeatur, an non; quoniam in incerti caſus eventum obligatio collata eſt. l. conditionales 64. D. de verb. obl. §. 4, Inſtit. eod. At ſponſalia jure divino obligationem pariunt: ut ſine adulterii crimine ſponſus alteram ducere, ſponſa alteri nubere, non poſſit: quemadmodum ſuperius expoſitum eſt. Quid ergo eſt? Dicendum ſcilicet fuerat, ſponſalia in diem contrahi: vel certam; veluti, *kal. maiis proximis:* vel incertam; veluti, *cum utriſque commodum videbitur*, ut in manum conveniant, & nuptias celebrent. Nam, ſicut ex ſtipulationibus in diem præſens naſcitur obligatio, ſed ſolutio in diem differtur:

fertur: ac peti res prius quam dies venerit, non poteſt: l. obligationum 44, D. de obl. & act. l. centeſimis 46, de verb. oblig. ita ex ſponſalibus quidem confeſtim obligatio naſcitur; ſponſuſque & ſponſa debentur: ſed petere alter alterum ante diem conſtitutum non poteſt: quemadmodum paulo ante dictum eſt.

DE

DE
RITU NUPTIARUM
ET
JURE MATRIMONIORUM.

CAP. I.

Matrimonium inter, & nuptias, differentia, & utriuſque definitio propoſita.

PRIMUM illud obſervandum eſt, quamvis matrimonii & nuptiarum nomina interdũ promiſcue uſurpentur: velut in §.1, Inſtit. de pat. poteſt. & l. ſi ita 10, l. eos qui 65, D.h. tit. hanc inter illa differentiam obſervari poſſe: quod matrimonium eſt conventio inter virum & uxorem, de perpetua vitæ ſocietate: nuptiæ vero, celebratio matrimonii, quæ certo ritu pro variis cujuſque civitatis legibus inſtituta eſt. l. pen. D. de don. int. vir. & ux. Similiterque matrimonium à nuptiis diſtinguitur in d. l. ſi ita. & l. ſeq. D. h.

tit. §. ſi adverſus, De nuptiis. l. inter eos 27, D. de don. int. vir. & ux. l. neque 13, C. de nupt. Sed facilioris diſciplinæ cauſſa conjugium pro generis nomine ſtatui poterit, ejuſque duæ ſpecies ſubſtitui: matrimonium, & nuptiæ. Matrimonium autem ita definiemus, ut ſit juſta viri & mulieris conventio de individua vitæ ſocietate, liberorum quærendorum cauſſa inſtituta. Dixi, IUSTAM; quoniam conventio, quæ contra legum præcepta contracta eſt, neque nuptiarum, neque matrimonii jure cenſetur. §. ſi adv. Inſtit. de nupt. l. 4, §. 6, D. de grad. l. 3, D. de jur. dot. l. 6, C. de inceſt. Dixi, DE PERPETUA VITÆ SOCIETATE; ut apud Juſtin. tit. de patr. pot. l. 1, D. rer. amot. l. ſi rerum 52, D. de re jud. nam etſi quodam tempore libera divortia fuerunt: tamen Dionyſius Halic., lib. 2, teſtatur, eam libertatem primis & antiquis reip. R. temporibus non fuiſſe; ac propterea divortium Romæ per annos DXX nullum fuiſſe: quod Agellius confirmat, lib. 4, c. 5; & Plinius, lib. 7, c. 9; & Tertull. in Apologet. Quinetiam quamvis Romano jure libertas illa retenta ſit, tamen vel ominis cauſſa non fuit hæc adjectio in definitione prætermitten-

mittenda: cum eo animo matrimonia contraherentur, ut perpetua manerent. l. ſi, cum dotem 22, §. maritus, D. ſol. mat. Dixi, liberorum quærendorum caussa: quoniam id demum jure noſtro legitimum matrimonium eſt, quod ea cauſſa eſt inſtitutum. Ulp. tit. Reg. 4: *Si uxorem duxerit, teſtatione interpoſita, quod liberorum quærendorum cauſſa uxorem duxerit.* Quapropter inter eos, qui vel naturæ vel ætatis vitio generare liberos non poſſunt, contrahi legitimum matrimonium non poteſt, ut alibi jam dictum eſt.

Caput II.

De perſonis, quæ contrahere nuptias poſſunt: ubi de ætate, ſtatu, patria, & conditione earum diſſeritur.

Deinceps ad partitionem accedamus. Ac de perſonis primum videndum eſt. Quarum jus in his octo verſatur: ætate, ſtatu, patria, conditione, poteſtate, cognatione, adfinitate, & adoptione. Ergo de ætate ſic habendum eſt. Quantum ætatis tempus ad procreandos liberos idoneum fuit, tantum ad contrahendas nuptias legitimũ

 fuiſſe:

fuiſſe: itaque, ut primum idoneum eſſe cœpit, legitimum eſſe cœpiſſe; ſimul atque deſiit, ſimul etiam deſiiſſe. Idoneum autem eſſe incipit à pubertate. Sed, cum de pubertate lex vetus (opinor XII tab.) ſcripta eſſet, quæſitum eſt inter juriſconſultos, quoto ex anno pubertas æſtimaretur. Caſſiani ex habitu corporis æſtimabant: quod Juſtinianus interpretatur de pube à judicibus inſpecta: ſed in maribus dumtaxat: cum in fœminis anni 12 exitus ſpectaretur. §.1, Inſt. quib. mod. tut. l. ult. C. quando tut. vel cur. Proculiani vero decimi quarti anni finem tantummodo requirebant. Priſcus Javolenus utrumque; hoc eſt, & corporis habitum, & annorum numerum: ut Ulp. Reg. tit. 11 teſtatur. Proculianorum ſententia recepta eſt; qui, quod ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidit, ſpectabant. Nam Macrobius, Satur. lib. 7, c. 7, *Secundum jura publica*, inquit, *duodecimus annus in fœmina, & quartus decimus in puero, definit pubertatis ætatem*. Tertull. de virg. vel. *Tempus etiam ethnici obſervant, ut ex lege naturæ jura ſua ætatibus reddant: nam fœminas quidem à duodecim annis, maſculos vero à duobus amplius ad negocia mittunt: pubertatem in annis, non in*

ſpon-

ſponſalibus aut nuptiis, decernentes; hoc eſt, non quo tempore contrahere nuptias poſſunt. Quod idem Plutarchus in Numa, & Dio, lib.54, teſtantur. Legis autem hujus ſanctio hæc fuit, ut, ſi nuptiæ ante id tempus celebratæ eſſent, hoc eſt, ſi puella ante id tempus in viri domum ſollemniter, adhibita pompa nuptiali, deducta fuiſſet, non ante juſta legitimaque uxor haberetur; hoc eſt, non ante uxorium ei jus competeret, quam apud virum 12 annum impleſſet: l. minorem, D.h.t. veluti, ut dos ei deberetur. l. dotis promiſſio, D. de jur. dot. Fuit autem inter veteres quæſtio, Si nuptiæ ante mulieris pubertatem celebratæ eſſent, id eſt, ſi mulier impubes in viri domum deducta eſſet, cum vere proprieque nuptiæ non eſſent, an hæc tamen ſponſalia dici poſſent. Qua in ſententia Julianus fuit, opinor, ut, quod actũ erat, aliquatenus valeret potius quam periret. ſicuti acceptilatio per ſe inutilis, tamen pro pactione valet. l. ſi unus 27.§. pen. D. de pact. Contrariam tamen ſententiam Labeo, Papin. & Ulp. amplexi ſunt: propterea quod ſponſalia, non in domum deductio facit; l. quęſitum, D.h. t.l. cum hic ſtatus 32, §. pen.

D. de don. int. vir. & uxor. l. dotis 68, D. de jur. dot. ſed expreſſa promiſſio futurarum nuptiarum. l.1. D.h.t. Quod etiam valet ad refutandum inveteratum errorem ex colluvie Canoniſtarum in uſum vitæ importatum, ut verba præſentis temporis in accipienda uxore pronunciata ſponſaliorum nuptiarumque vim habeant. Nam neque ſponſalia hæc dici poſſunt, cum futurarum nuptiarum promiſſio nominatim facta nulla ſit: neque nuptiæ, quia in pubere deductio fuit; in impubere, præter deductionẽ, eadem promiſſio. Atque hæc quidem de ætate dicta ſint. Deinceps de ſtatu videamus. Ergo de ſtatu perſonarum hoc jus fuit, ut inter liberos & ſervos connubium non eſſet. l. Proculus 67, D. de adgnoſc. lib. Ubi contractum inter liberum & ancillam matrimonium pro nullo haberi traditur. Itaque ex eo concubitu concepti, ſervi naſcuntur. l. 3, C. de inceſt. nupt. & apud Ulp. in Regulis. Quod ſi mulier libera ſervo ſe alieno junxerat, jure antiquo, ex S.C. Claudiano, ſi denunciante domino non deſiſtebat, ei domino cum ſuis bonis omnibus in ſervitutẽ addicebatur. Quod tamen à Juſtiniano abrogatum eſt. l.1.

C.de

C. de ſenat. Claud. & apud eund. Ulp. Reg. tit.11. Præterea, nec adſcriptitio cum libera muliere connubiũ eſt, quamvis dominus conſenſerit. Qui tamen ex eo concepti ſunt, liberi naſcuntur, ex Juſtiniani conſtitutione. l. ult. C. de agric. & cenſit. & Novell. 22. &. Novell. 54. Adſcriptitiæ tamen cum homine libero connubium eſt, ex eoque concepti, adſcriptitii naſcuntur. l. mulier. & d. l. ult. C. de agric. & cenſ. De patria jus hoc conſtitutum eſt, ut, qui cives R. non ſunt, niſi civitate impetrata, connubii jus non habeant. §.1, Inſt. de nupt. adeo ut ex peregrino & cive R. natus, peregrinus eſſet, ex lege Menſia. de qua Ulpian. tit. Regul. 5. Seneca lib. de Benef. 4: *Promiſi tibi filiam in matrimonium, poſtea peregrinus apparuiſti: non eſt mihi cum extraneo connubium.* Itaque Livius, lib. 37, ſcribit, Campanos non niſi civitate impetrata jus connubii cum Romanis mulieribus habuiſſe. Poſt, cum Antonini conſtitutione omnes, qui in orbe Romano erant, cives Romani effecti eſſent, l. in orbe 17, D. de ſtat. hom. barbaris tantum jus connubii denegatum eſt. l. un. C. Th. de nupt. gent. Porro conditio perſonarum partim in

dignitatis gradu, partim in familiæ jure conſiſtit. In dignitate, veluti utrũ quis patricius ſit, an plebeius. nam lege XII ſancitum fuerat, ut ne inter patricios & plebeios connubii jus eſſet. quam abrogatam fuiſſe Livius, lib.4, & Dionyſ., lib.11, teſtantur. Item, utrũ quis ingenuus ſit, an libertinus. Nam antiquo jure inter eos connubium non fuiſſe, patet ex l. lege Papia 23, D. h.t. Ubi Celſus ait, lege Papia nominatim cautum fuiſſe, ut id deinceps extra Senatorum ordinem liceret. Sed & Dio, lib. 54, ſcribit, cum maior eſſet ingenuorum marium numerus quam mulierum, Auguſtum illa lege permiſiſſe omnibus præter ſenatores ex libertino genere uxores ducere; juſtoſque ex eo matrimonio liberos naſci ſtatuit. Eadem tamen lege interdicta ingenuis matrimonia fuerunt cum infamibus fœminis; veluti lena; item à lenone lenave manumiſſa; item ea quæ palam corpore quæſtum faceret, feciſſetve; item quæ in adulterio deprehenſa, judiciove publico damnata, vel quæ artem ludicram exercuiſſet, ut ait Ulp. Reg. tit. 13. Eoque varii juriſconſultorum loci referendi ſunt, ex eorum in leg. Juliam & Papiam

piam

piam commentariis ſub hoc Digeſt. tit. deſcripti. veluti, l. palam 43. l. generali 34, §. ream. l. reas 26, eod. Ad dignitatem præterea pertinet ſenatorii ordinis gradus: de quo lege Julia ſancitum eſt, ne quis ſenator ſenatoriſve filius, nepos, pronepos, libertinam aut infamem uxorem duceret: neve ſenatoris filia, neptis proneptiſve ex filio, libertino infamive viro nuberet. l. oratione 16, D. h. t.

Cap. III.

De patria poteſtate, patrumque in nuptiis conſenſu, & auctoritate tutorũ: ſed primo de rectoribus provinciarum.

Sequitur poteſtatis conſideratio. Quæ tripartita eſt. Nam prima in provinciarum rectoribus, altera in parentibus, tertia in tutoribus & curatoribus verſatur. Nam provinciarum rectoribus, eorumque officialibus, itemque filiis, interdictum eſt, ne inde oriundam vel ibi domicilium habentem uxorem ducant. l. ſi quis officium 38, D. h.t. Quod propter potentatus rationem inſtitutum Papinianus ſcribit; ne videlicet non ducere, ſed potius trahere,

here, extorquere, eripere uxores viderentur. l. præfectus 63, D. eod. Idque jus mandatis principum introductum fuiſſe, patet ex l. eos qui 65, D. eod. l. 6, C. de nupt. quibus ſtatuitur, ut, ſi poſt depoſitum officium ambo in eadem voluntate maneant, nuptiæ convaleſcant, liberique poſtea ſuſcepti juſti habeantur. Hoc autem etiam ad illorum propinquos, comites, & domeſticos poſterius productum eſt. l. 1, C. ſi rect. prov. De filiabus diverſa ratio eſt: nam eas in matrimonium collocare ſuo arbitratu poſſunt. d. l. ſi quis officium, §. ult. D. h. t. Cujus diverſitatis ratio ſummo labore à multis inveſtigata eſt. Ego hanc expeditiſſimam & certiſſimam arbitror, quia filia depoſito officio ſic relinquitur in provincia, ut eam maritus ſuo arbitrio vel male vel ob patris injuriā multare poſſit, vel repudiare, & ad ſuos remittere. Utcumque ſit, Leonis Philoſophi conſtitutione etiam hæc familiarum matrimonia interdicta ſunt; Novell. 23. Sequitur parentum poteſtatis conſideratio. De qua ita ſtatuendum eſt: Nuptias à filiis filiabuſve fam., non juſſu ejus, cujus in poteſtate ſunt, contractas, injuſtas eſſe. l. 2, D. h. t. §. 1, Inſt.

de

de nupt. adeo ut nec diſtractæ reconciliari, ſine eorumdem conſenſu, poſſint. l. nuptiæ 18, D.h.t. l. ſi, ut proponis 7, C. de nupt. Legis æquitatem Juſtinianus partim civilem eſſe ſcribit, hoc eſt, patriam poteſtatem; partim naturalem, quam juriſconſulti æque propemodum, ut illam, obſervant; nimirum honorem & reverentiam; quæ naturæ jure parentibus æque omnibus debetur. l.3, D. de juſt. & jur. l.6, D. de in jus voc. Itaque Plutarchus, cum in vita Numæ ſcribit, eum Romuli legi, de patria liberorum vendendorum poteſtate, derogaſſe, ſi modo uxorem auctoritate & juſſu patrum duxiſſent: εἰ τοῦ πατρὸς ἐπαινοῦντος καὶ κελεύοντος ὁ γάμος γένοιτο· perſpicue ſignificat, ſi contra ipſorum voluntatem duxiſſent, integram legem reliquiſſe. Verum ex illa regula multiplex naſcitur diſputatio. Prima eſt de perſonis parentum. Quid enim, ſi de nuptiis nepotis aut neptis ex filio in poteſtate retento quæratur: utrum & avi & filii conſenſus requiratur, an avi ſolius ſufficiat? De qua quæſtione, ut ingenue fatear, non puto ſatis inter juriſconſultos conveniſſe. Nam Paulus, in l.3, D.h.t. ſolius avi conſenſum ſufficere adfir-

adfirmat : at idem, in l. oratione 16, §.1, etiam filii conſenſum requirit. Ulpianus autem, cum, in l. ſi nepos 9, eod. tit. ſcribit, ubi pater furit, avus ſapit; ſi nepos velit uxorem ducere, ſolius avi voluntatem ſufficere: an non aperte oſtendit, ſi uterque ſapiat, utriuſque voluntatem exquiri? Neque me recepta & uſitata ſolutio movet, quod in priore loco nepos ex uno filio, neptem ex altero, id eſt, frater patruelis ſororem patruelem, ducebat: in altero vero nepos extraneam ducebat: ac proinde invito ſuus heres adgnaſcebatur, contra juris regulam in l.6, D. de adopt. §. & tam filium, Inſt. eo. Nam, cum inter omnes conſtet, ſuum heredem eum demum dici, qui primum in teſtatoris familia heredis locum obtinet: pronepos ex illis nuptiis vivo filio naſciturus, filio ſuus heres adgnaturus non erat; nepos autem, qui volens nuptias contrahebat, dici invitus non poterat. Mihi autem probabilior Pauli ſententia poſterior ideo videtur: quia videmus, etiam in nuptiis nepotis ex filio emancipato, avi, qui in poteſtate non habet, conſenſum, ſi minus civili, at certe naturali jure, hoc eſt, honeſtatis ratione, requiri. l.3, §. ſi eman-

emancipatus, D. cont. tab. Utcumque ſit, illud conſtat, per illa regulæ ſuperioris verba, QUORUM IN POTESTATE SUNT, excludi primum matrem & avum maternum, deinde patrem emancipati filii, filiæve. Verum id civili tantum ratione. Nam honeſtatis cauſſa, quæ in conjunctionibus dominatur, l. ſemper 42, D. h. tit. non modo matris, ſed etiam propinquorum conſenſus requiritur: quippe cum jure naturæ omnibus æque parentibus honos & reverentia debeatur. l. 3, D. de juſt. & jur. l. 1, & 2, D. de obſeq. parent. l. 6, D. de in jus voc. Pietas parentibus, etſi inæqualis eſt eorum poteſtas, æqua tamen debetur. l. 4, D. de curat. furioſ. Eademque ratione patris etiam, aut avi, qui filiam emancipavit, conſenſus requiritur. d. l. 3, D. cont. tab. Quamquam jure civili, quo per emancipationem patria poteſtas diſſoluta eſt, natus ex eo matrimonio uſque adeo juſtus filius habetur, ut nepos natus ex eo filio emancipato, qui non juſſu patris uxorem duxerat, patri ſuus heres adgnaſcatur. l. filius 25, D. h. t. Atque hæc quidem de filiis ita ſe habent. Filiarum enim diverſa cauſſa eſt. Nam filia, quamvis vel emancipatione,

vel

vel patris morte ſui juris ſit, tamen, ſi minor ſit ann. xxv, non modo primas, ſed ne ſecundas quidem nuptias, ſine parentum & propinquorum curatorumve ſuorum conſenſu contrahere poteſt: inter quos ſi de marito eligendo minus conveniat, ejus rei arbitrium judici tribuitur. d.l.1, l.viduæ 18, l. in conjunctione 20, C.de nupt. Cujus rei exemplum extat apud Livium, lib. xiv. ubi ſcribit, magiſtratum ſecundum matris arbitriũ nuptiarum jus dediſſe. Major autem ea ætate filia ſine patris conſenſu nubens exheredari non poteſt: ſed minor poteſt. arg. l. cum te 18, & l. filia 20, C.de inoff. teſtam. & Novell.115. Sequitur altera de parentum perſona diſputatio. Quid enim ſi pater aut abſit, aut furioſus exſiſtat? De abſente hoc jus eſt, ut, ſi vel apud hoſtes ſit, vel, ubi ſit, ignoretur, triennium ei expectando præfinitum ſit; cum eo tamen, ut, ſi filius eas nuptias contraxerit quas improbaturus non eſſet, ratæ haberentur. l.ſi nepos 9, §.1. & ll. ſeq. D.h.t. De furioſo vero Juſtinianus ſcribit, antiquo jure in filia patris conſenſum non deſideratum fuiſſe. de filio, dubitatum. neque dubitandi cauſſam exponit. Parem tamen ex Paulo

Paulo utriuſque rationem habitam fuiſſe, patet ex l. quoties 8, D. de pact. dotal. quippe cum à furioſo expectari conſenſus non poſſit. qua de cauſſa contrahere matrimonium non poteſt. l. oratione, in fin. D. h.t. Neque, opinor, illa fingi poteſt ratio, ne illi invito ſuus heres adgnaſcatur: cum, ſi ad ſanitatem revertatur, idem, quod de abſente domum reverſo, dici poſſit: nimirum, ut, ſi honeſtæ nuptiæ ſint, & quales ſanus pater non improbaturus fuiſſet, pro legitimis habeantur. Itaque Juſtinianus idem in filio, quod in filia, jus conſtituit. l. ſi furioſi 25, C. de nupt. §.2, Inſt. eod. Ubi autem de nepotis nuptiis agitur, & vel avus vel pater ſolus fuerit, ejus ſolius, ut jam diximus, qui ſapit, auctoritas ſufficit. l. ſi nepos 9, D.h.t. Sequitur ſecunda diſputatio, quæ ex verbo j u s s u s oritur: Utrum ſcilicet conſenſus & adprobatio ſufficiat: an vero juſſus ex antefacto ſit neceſſarius: cum illo verbo & prætor & ceteri utantur in l. 1, D. de his qui not. infam. §.1, Inſt. de nupt. Sed intelligendum eſt, j u s s u s verbum in patrefam. uſitatum eſſe pro voluntate, conſenſu, adprobatione. l.2, D. ſol. matrim. Itaque non modo conſenſus

ſenſus poſt nuptias expreſſus, non juſtas nuptias juſtas efficit, l. dotis promiſſio 68, D. de jur. dot. ſed etiam tacitus conſenſus ſufficit, qui vel ex eo ſolo æſtimatur, quod pater non aperte factum improbat. l. in ſponſalib. 7, D. de ſponſalibus. l. ſi ut proponis 5, C. de nupt. Supereſt illa ex fine regulæ diſputatio: Ecqua illius ſive regulæ ſive legis ſanctio ſit. id eſt, utrum nuptiæ injuſſu patris factæ ipſo jure non conſiſtant quidem, ſed vel à patre, vel à magiſtratu reſcindi poſſint; aut qui contraxerunt, aliqua pœna, veluti exhæredationis, multari poſſint? Quam etiam quæſtionem retulimus Illuſtr. quæſt. cap. 9. Nam quod nuptiæ omnino nullæ ſint, videtur ex illis verbis diſputari poſſe: nuptias hujuſmodi non conſiſtere: l. 2, D. h. tit. jure contractas non eſſe: Paulus, lib. ſent. 2: juſtos ex iis liberos non naſci: l. 11, D. de ſtat. hom. denique, ut Papin. ait, nuptias non eſſe: ſic enim Florentiæ ſcriptum eſt, in l. dotis 68, D. de jur. dot. Quid verbis opus eſt? Nam Apuleius, lib. 6, ita ſcribit: *Nuptiæ in villa, & patre non conſentiente, factæ, legitimæ non poſſunt videri: ac per hoc ſpurius iſte naſcetur.* Quod ſi verum eſt, ſane difficile dictu

dictu eſt, magiſtratum filiis ex iſtiuſmodi ſive injuſtis, ſive nullis nuptiis ſuſceptis, jus redditurum, ſive bonorum poſſeſſionem poſtulent, l.1, D. und. vir. & ux. ſive inofficioſi agere inſtituant. Ne multis morer, credo, in hac quæſtione idem dici poſſe, quod de falſo teſtamento, & falſo modio dicitur in l. Paulus 221, D. de ver. ſig. l.2, D. teſt. quemad. aper. nimirum, eſſe quidem teſtamentum & modium, ſed ὁμωνύμως tantum. ut de magiſtratu Varro ſcribit: *Magiſtratus vitio creatus, nihilo ſecius magiſtratus eſt*. Et ſervus nefaſto die à prætore liberatus, liber eſt, ſed vitio liber. Atque has eſſe nuptias, quæ injuſtæ adpellantur in l. ſi uxor 13, §. plane, D. ad leg. Jul. de adult. totamque hanc quæſtionem judicis prudentiæ committendam, qui filii merita expendat, dicitur in l. capite 19, D. de rit. nupt. Nam, etſi juſtæ nuptiæ non dicantur, quantum ad patrē aut avum; tamen videntur, quantum ad conjuges, ex perſeverantia eorum in matrimonio, nuptiæ convaleſcere. argum. l. ſi quis in ſenatorio 27, & l. eos qui 65, D. h. tit. l. ſi contra, C. de nup. d. l. dotis, D. de ri. nupt. Verum, ut ſingulas iſtius quæ-

ſtionis

ſtionis partes accuratius explicemus: quantum ad primam attinet, qua quæritur, An pater filiam, quæ ſine ipſius conſenſu nupſerat, abducere à marito poſſit: ita ſtatuendum arbitror; Legem illam Numæ, de qua paullo ante diximus, non videri ad filias productam; ſed civili jure multis poſt Numam ætatibus licuiſſe patrifa. filiam, etiam quam nuptum collocaverat, vi patriæ poteſtatis abducere: verum, ejus juris acerbitatem imperatorum conſtitutionibus mitigatam fuiſſe, & non modo matrimonium conſervatum, verum etiam, niſi gravis & magna repudii à patre mittendi cauſſa interveniſſet, concedi ſolitam marito non modo exceptionem adverſus patrem, interdicto de liberis exhibendis utentem, verumetiam interdictum de uxore exhibenda & ducenda ad illius exemplum inſtitutum. l. cum hic ſtatus 32, §. ſi ſocer 15, D. de don. int. vir. l.1, in fin. l.2, D. de lib. exhib. l.ult. C. eod. l. diſſentientis 5, C. de repud. Nov.22. & l.11, C. de nup. Et ſecundum hoc jus poſtremum imperatorum conſtitutionibus inductum illud accipiendum eſt, quod ait Paulus, lib. ſent.2, ti. 19, filiorumfa. matrimonia, ſine parentum

tum voluntate contracta, injuſta quidem eſſe, ſed tamen vi patriæ poteſtatis non diſſolvi: propterea quod publicæ utilitatis ratio privatorum commodis præfertur. Nam illas ſententias Paulus ad jus, quo tum utebatur plerumque, adcommodavit. Non igitur juſta erat uxor, non juſti liberi, neque iis de inofficioſo patris teſtamento querentibus jus dicebatur. Præterea, cum dicit, PRIVATORUM COMMODIS, non obſcure oſtendit, graviorem ejus dirimendi matrimonii cauſſam non fuiſſe; ſed patri tantum ita fuiſſe commodum, & ſine alia graviore cauſſa ita placuiſſe: ſicuti de matre dicitur in d. l. filia 20, C. de inoff. teſt. Eoque illi Enniani verſus pertinent, ex lib. ad Heren. 2:

Injuria abs te adficior indigna, pater.
Nam ſi improbum eſſe Creſphontem exiſtimaveras,
Cur me huic locabas nuptui? ſin eſt probus,
Cur talẽ invitum invitã cogis linquere?

At quæ filia emancipata nupſit, abduci à patre non poteſt, nec ejus matrimonium dirimi. d. l. 5, C. de repud. & d. l. cum hic ſtatus, §. ſi ſocer, D. de donation. inter vir. & uxor. Sequitur altera quæſtionis pars: An liberi, qui contra

paren-

parentum voluntatem matrimonium contraxerunt, exhæredari poſſint? Sane, novo Juſtiniani jure non eſſe juſtam exheredationis cauſſam, patet ex Novell. 115. Ubi unam hanc ob cauſſam nuptias contra parentis voluntatem contractas recenſet, cum filia oblatam ſibi à patre conditionem repudiavit, & aliam turpem delegit. At jure antiquo non dubito, quin illa cauſſa probata centumviris fuiſſet, quorum de inofficioſis teſtamentis & exhæredati meritis notionem fuiſſe, nemo ignorat. l.3, §. ſi emanc. C. de bonor. poſſeſſ. contr. tabul. l. filius, D. de inoff. teſtam. l. ſi filia 19, C. eod. Primum propter vim patriæ poteſtatis, de qua ſup. diximus, ut non modo ex juris civilis regulis, verũ etiam ex principum conſtitutionibus liceret patri, ſi qua juſta cauſſa eſſe videretur, filiam à genero abducere, & matrimonium diſſolvere. Deinde, quoniam edicto prætoris infamia notabatur filius, qui non juſſu eius, cuius in poteſtate eſt, uxorem duxerat. l.1, D. de his qui not. infa. Tertio, quia Ulp. teſtatur, juſtam irarum cauſſam videri etiam contra emancipatũ filium, atque adeo contra nepotem ex eo ſuſceptum, ſi filius iniuſſu patris uxorem

rem duxerit: &, ſi eum in ſuo teſtamento præterierit, ac velit nepos contra tabulas agere, judices ejus merita expenſuros; nimirum, ut ſi juſta irarum cauſſa videatur, eum excludant. d.l. 4, D. cont. tab. Neque obſtat l. cum te 18, C. de inoff. teſt. Ubi dicitur, non fuiſſe juſtam cauſſam exhæredandi filiam, quod patri divortium imperanti parere noluiſſet. Primum, quoniam ex verbis legis intelligi non poteſt, neque, utrum ea filiafa., an emancipata fuerat; neque, ſi filiaf. fuit, utrum conſentiente, an diſſentiente patre, nuptias contraxiſſet. Atque hæc quidem de filiisfa. Nam, quod ad filias attinet, cum etiam in emancipatis & matris & propinquorum conſenſus requiratur, nequaquam dubium eſt, quin filiafa. minor annis xxv, quæ non juſſu patris nupſerit, juſtam patri exhæredationis cauſſam præbuerit, non tantum noviſſimo jure, d. Novell. 115, verum etiam antiquo. arg.l. filia 20, C. de inoff. teſt. Sequitur tutorum & curatorum conſideratio. Nam ſenatus cōſulto cautum fuit, ut, qui tutor curatorve pupillam adultamve intra viceſimum & ſextum annum ſuam duxit, filiove ſuo junxit, infamia notetur, & dotem datam reſtituat.

ſtituat. l.non eſt matrimonium 66, D.h. t. l. ſi tutor 7, C. de interd.matrim. l.4, C. de excuſ.Ubi juris iſtius æquitas hæc profertur, quoniam iſtis artibus tutelæ adminiſtratæ rationes conturbantur, & fraudes malæ adminiſtrationis teguntur. Quod idem traditur in l. libertum 64, & l. non ſolum 67, §. 2, D. h.t.Ejus autem S.C. ſententia, quatenus produci aut artari debeat, conſiderandum eſt. Producitur ergo hoc modo. Primum, ut etiam ad eos pertineat, qui tutores quidem non ſunt, tutelæ tamen periculo ſuo nomine obſtricti ſunt; veluti qui ſe falſis adlegationibus à tutela excuſarũt. l. ſi quis tutor, eod. Item, qui tutores honorarii fuerunt: nam ad hos quoque tutelæ periculum pertinet. l. quod ſi forte, §. 1, D. de ſolut. Continentur etiam tutorum hæredes, quamvis extranei: quippe qui reddendis tutelæ rationibus obſtricti ſunt. l. libertum, §. 1, D.h.t. Atque adeo, ejus qui tutor curatorve datus, non juſte adpellaverit: quoniam præteriti temporis damnum, ſi quod pupilla ſuſtinuit, debet adgnoſcere. l. ſi quis tutor, §. ultim. D. eod. Item ad filios. ſive in poteſtate ſint, ſive emancipati. l.non eſt, D.h.t. & ſive naturales, ſive adopti-

vi;

vi; quamdiu ſcilicet durat adoptio. l. quinetiam, in fi. eod. item, ſive naturales, ſive in adoptionem dati, atque in alienam familiam tranſlati ſint. l. ſi quis tutor, §. quamvis, & §. naturales. Item ad eorum nepotes. l. ſenatus conſ. 59, h.t. Præterea non modo tutore vivo filius ab iſtis nuptiis arcetur, verum etiam poſt mortem ejus qui tutelæ rationes non reddidit. Item, ſive ille hæres extiterit, ſive abſtinuerit, ſive etiam exhæredatus fuerit; quoniam fieri poteſt, ut patris bona in eum collata propter tutelæ rationes revocanda ſint. l. non ſolum, §. 1, D. eod. Similiter autem vice verſa filiusf. tutor non modo patri ſuam pupillam nuptum dare prohibetur, verum etiam fratri, qui in ejuſdem poteſtate eſt. l. non ſolum 67, §. 2, D. h.t. Nam, cum fratres, qui in eiuſdem poteſtate ſunt, quantum ad bonorum rationem, pro eadem perſona cenſeantur, l. frater à fratre, D. de cond. indeb. frater, qui pupillæ ſuæ fratri ſuo nubenti auctoritatem ſuam adcommodaret, in rem ſuam auctor eſſe videretur, contra l. 7. D. de auct. tut. Nunc, quatenus S.C. ſententia coërceri debeat, videamus. Nam, cum diſerte ob tutelarum rationes fa-

ctum ſit; l. non ſolum 67, §. 2, D. h.t. conſentaneum eſt, primum, ut ad eos, qui aliis de cauſſis debitores ſunt, non producantur; veluti ad eum qui pro tutore curatoreve negocia geſſit, cum revera tutor curatorve non eſſet, l. ult. C. de inter. matr. item ad fideiuſſores nominatoreſve tutorum, magiſtratuſve qui eos dederunt, quamvis, tutoribus deficientibus, eorũ periculum ſubeant. l. etiam 3, D. de fideiuſſor. & nomine: item ad filiam pupillæ etiam ante rationes redditas defunctæ: quoniam non tutelaris, ſed hæreditaria ratio eſt. d.l. non ſolum, §. penult. Similiter, cum hoc S.C. factum ſit, ne res pupillorum familiaris intervertatur; d.l. non ſolum, §.2: conſentaneũ eſt, ne tutores pupillis curatoreſve adultis filias ſuas nuptum dare prohibeantur, quia nullum poteſt ex eiuſmodi matrimoniis periculum pupillaribus rationibus accidere; l. libertum, in fin. D. h. tit. l. curatorem 5, C. de interdict. matrim. item ne mater pupillæ cum filiæ ſuæ tutore, ipſiuſve liberis, filio. l.2. C. eod. Huius autem S. C. exceptiones tres reperio. Prima eſt: Si puella à patre ſuo vel deſponſata vel teſtamento deſtinata ſit ſuo tutori eiuſ-

ve filio. l. ſi patris, C. de interd. matr. l. non eſt 66, D.h.t. l. qui pupillam 7, D. de adult. Secunda eſt, ſi tutor rationes reddiderit, & puella annum ætatis xxv atque inſuper annum utilem exceſſerit, intra quem petere in integrum reſtitutionem poterat. l. quamquam, D. h. tit. d.l. qui pupillam, de adult.l.ſi patris, C. de nupt. quem annum utilem Juſtinianus in continuumquadrienniū mutavit. l. ult. C. de temp. in int. reſtitut. Tertia exceptio eſt, ut, qui ſuæ uxori curator abſens & ignorans conſtitutus eſt, retinere uxorem poſſit; ita tamen ut alium ſubſtituendum curet. l.4, C. de excuſ. Nam, etſi eiuſmodi curatoris datio non valet, l. maritus, C. qui dar. tutor. tamen, qui non jure tutores curatoreſvé dantur, curare debent, ut alii ſufficiantur, aut pupillorum propinquos, ut id faciant admonere. l.1, §. ultim. D. de eo qui pro tut. l. tutores, §. qui ſine, D. de adminiſtr. tut. ſimiliterque is, qui ſuæ nurui curator datus eſt, excuſare ſe debet, dareque operam, ut alius curator conſtituatur. l. licet 17, C. de excuſat. l.3, C. de interdict. matrim. Sequitur ut de cognatione & adfinitate ex partitione noſtra diſſeramus. Verum

quia juris huius utriuſque diſputationi commodior alibi locus eſt: ſtatim poſtremum caput, quod de adoptione eſt, adgrediemur.

Caput IV.

De adoptione, quæ nuptias vel impedit, vel non impedit.

Adoptio, adgnationis ſive (ut juriſconſulti loquuntur) civilis cognationis ſpecies eſt. l.4, §.1, D. de grad. à jure tamen & ratione ſanguinis plane aliena. l. qui in adop.23, D. de adop. hoc eſt, ab omni veræ cognationis jure. d. l. 4, §.1, & l. ſi qua mihi 12, §. ult. D. de rit. nupt. Adfinitatem autem per adoptionem jure contrahi, alio loco ex eo probavimus, quod adfinitas juris naturalis eſt; adoptio vero civilis. qua de cauſſa per minimam capitis minutionem adfinitas non tollitur. l.4, §, pe. D. de grad. Abuſive tamen adfinitatis nomina etiam in adoptione tribui, eodem loco demonſtravimus. Itaque de nuptiarum jure hanc regulam proponemus, ut in linea directa nuptiæ in infinitum interdictæ ſint, non modo inter eas perſonas quę adgnatorum iure ſunt, ſed

etiam

etiam quæ cognatorum & adfinium nomen obtinent. Adgnatorum hoc modo: nam quæ per adoptionem filia neptiſve eſſe cœpit, duci uxor non poteſt, etiamſi adoptio diſſoluta ſit. l. quinetiam, §.1, D. de rit.nupt. & §. ergo non omnes, Inſt.de nupt. Prioris iuris æquitas orta ex nominum & adpellationum ſanctitate videtur, ne, qui pater avuſve dicitur, filiam, neptemve, in matrimonio habeat. Alterius vero hæc, pudoris & honeſtatis publicæ ratio; ne qua ſuſpicio naſcatur, adoptatorem idcirco puellam emancipaſſe, ut, quæ clam placuerat, ea palam atque aperte frueretur. De adfinitate autem hoc ius eſt, ut patri adoptivo filii ſui adoptivi uxorem habere in matrimonio non liceat, ne poſt emancipationem quidem: quoniã, ait Paulus, aliquando nurus ei fuit, vel potius quaſi nurus. in d. l. adoptivus. Quod eodem modo contra in reciprocatione ſervatur, ut filius adoptivus patris adoptivi uxorem, ne poſt emancipationem quidem, habere poſſit: quoniã, etſi nec matris loco ei eſt, nec cognata, d.l. qui in adoptionem, D. de adoption. tamen quaſi novercæ locum apud eum obtinet. d. l. adoptivus, in prin. & §.

nunc videamus, D. de rit. nupt. Cognationis autem nullam haberi rationem, ex eo conſtat, quod etiam uterinam patris adoptivi ſororem ducere permittitur. l. ſi qua mihi 12, §. ult. D. de rit. nupt. Videamus, an idem eodemque modo etiam de ipſius matre dici poſſit; quippe quæ omnino extranea eſt: nam neque illi adgnata eſt, cum ne patri quidem ipſius adoptivo adgnata ſit; (mater, inquam, filio adgnata non eſt. l. 7, D. de cap. min. qua de cauſſa dilucide Paulus ſcribit, eam aviæ loco filio adoptivo non eſſe. d. l. 23, D. de adopt.) neque vero cognata, & multo minus adfinis. Nam, cum per adoptionẽ cognatio non contrahatur, ſequitur, ut neque patris adoptivi mater, neque ipſius cognati, adoptivo filio cognati ſint. d. l. 4, §. 1, D. de grad. Quibus enim adoptatus adgnatus non fit, his nec cognatus fit. l. qui in adoptione 23, D. de adopt. Quid verbis opus eſt? Nam etiam patris adoptivi pater adoptato extraneus eſt; viciſſimque nepos à filio adoptatus, patri adoptatori alienus eſt. l. patris 7, l. ſed ſi hoc 10, §. parentes, D. de in jus voc. l. quem filius 26, D. de adopt. quippe cum adoptare filiusf. non poſſit, ſed is ſolus qui

eman-

emancipatus eſt. nam, qui in ſua ipſe poteſtate non eſt, quomodo alios haberet? l. ſi adrogatus 22, D. de adopt. Adverſari tamen graviter videtur Caius, in d.l. quinetiam, §.1. ubi diſerte ſcribit: Patris adoptivi matrem duci uxorem non licere. quinetiam adſcribit, tantiſper eas nuptias prohiberi, dum adoptio permanet: nam hac diſſoluta illam fieri extraneam. Quod ſane (pace Caii juriſconſulti dixerim) perabſurdum videtur, cum, ut antea docuimus, ne conſtante quidem adoptione, ullum vel adgnationis, vel cognationis, vel adfinitatis jus haberet. Ne multis morer, potius quam Caium tantæ incogitantæ arguamus, exiſtimarem, dicendum eſſe, cum ipſe AMITAM ſcripſiſſet, primum oſcitantē librarium ſcripſiſſe MATREM, mox alterum ſemidoctum ad gloſſam adieciſſe AUT MATERTERAM: errore conſimili, quem nunc omnes agnoſcunt apud eundem Caium, & eod. ad edictū lib., l. per adoptionem 17, in fi. D. eod. tit. ubi pro AMITAM abſurdiſſime in vulgatis libris omnibus legebatur MATERTERAM. quod mendum primus Haloander animadvertit: poſt Florentini Codicis auctoritate ſine controver-

ſia ſublatum eſt. Huius autem emendationis noſtræ cauſſa hæc eſt, quoniam utraque illi extranea ſemper fuit: nam neque mater, neque materrera patris adoptivi ullo vel adgnationis vel cognationis vel adfinitatis jure adoptato tenetur: quippe cum (quantum ad materteram attinet) ne uterina quidem adoptivi patris ſoror, quæ adoptivo filio matertera eſſe deberet, ſi qua inter illos cognatio contracta fuiſſet, ulla neceſſitudine illi devincta ſit. l. ſi qua mihi 12, §. ult. D. eod. Similiterque in reciprocatione Ulpianus eodem loco ſcribit, adoptivæ ſororis filiam mihi eſſe extraneam, uxoremque duci etiam conſtante adoptione licere: quoniam, inquit, per adoptionem fieri avunculus non poteſt: non igitur matertera, nec matertera magna, nec maior, nec maxima. viciſſimque pari eademque reciprocatione ſororis filius, nepos, pronepos, filia, neptis, proneptis pro extraneis habentur. Longe vero diverſa ratio eſt & filiæ & ſororis conſanguineæ, & amitæ patris adoptivi, itemque neptis ex ipſius filio; de quo Caius eodem loco ſcribit: nam inter adoptatum & illas perſonas adgnatio contracta eſt. De filia patris ado-

ptivi

ptivi teſtimonium eſt in l. qui adoptionem 23, in fi. D. de adop. l. ſi ſtipuler 35, D. de verb. obl. l. per adoptionem 17, D. de rit. nupt. & §. 4, Inſt. de nupt. ubi propterea ſuaderi dicitur iis, qui generum adoptare volunt, ut prius filiam emancipent; qui nurum, ut filium; ne videlicet ſoror fratri nupta videatur. alioqui generi nuruſve adoptione matrimonium perimitur. l. non ſolum 67, §. ſed etſi, D. de rit. nupt. ac Dio, lib. 60, memoriæ prodidit, Claudium, cum filiam ſuam Neroni à ſe in filii locũ adoptato collocare vellet, filiam prius emancipaſſe, ne fratri, inquit, ſororem dare uxorem videretur. De ſorore conſanguinea patris adoptivi, quæ filio adoptivo amita eſt, teſtimonium eſt in d. l. per adoptionem, in fi. argumentum vero apertiſſimum in d. l. ſi qua mihi 12, in fi. D. eod. Duobus autem modis amita mihi eſſe adoptiva poteſt: primum, ſi meus avus filiam adoptarit, deinde, ſi, qui me in nepotis locum adoptarit, filiam habeat. Jam de amita patris adoptivi teſtimonium exſtat. in d. l. per adopt. §. ult. ubi adoptatus vetatur amitam magnam uxorem ducere. quod tamen de eo adoptatore intelligendum

V 5 eſt,

eſt, qui patris morte, non autem emancipatione ſui juris factus eſt: quia non modo patris amita, verumetiam ſoror conſanguinea, per ipſius adoptionem illi fit extranea. quo caſu illam ſine dubio ducere adoptatus uxorem poterit, ut modo intellectum eſt ex l. 7, & l. ſed ſi hac 10, §. parentes, D. de in jus voc. De nepte ex filio, cui cum adoptato connubium non eſt, teſtimonium eſt in d. l. quinetiam, §. 1. argumentum vero ex reciprocatione in d.l. per adoptionem, §. ult. quoniam par eademque ratio eſt patrui adoptivi, & amitæ adoptivæ, & filii filiæque fratris adoptivi. Quod cum ita ſit, ingenue fateor, à me non intelligi, quo jure Maximianus in Panægyrico ipſi & Conſtantino dicto laudetur, quod filiam ſuam Conſtantino in nepotis locum adoptato in matrimonium collocavit: niſi dicamus, eam prius à Maximiano emancipatam fuiſſe: *O divinum*, inquit, *tuum, Maximiane, judicium, qui hunc tibi jure adoptionis nepotem, majeſtatis ordine filium, etiam generum eſſe voluiſti!* Atq; hoc quidem conſtantis adoptionis jus eſt, in tranſverſis gradibus & adgnatis perſonis, idem quod in directis gradibus: & ejus diſ-
ſolutæ

ſolutæ jus plane diverſum eſt: nam in directa linea prohibitio nuptiarũ etiam poſt diſſolutam adoptionem durat, in tranſverſa remittitur. l. ſi quis 9, §. ult. D. de lib. & poſt. l. per adoptionem 17, D. h.t. §. Inſt. de nupt. Cuius rei ratio prima ſpecie eſſe hæc videtur, quoniam adoptatus per emancipationem efficitur extraneus, d.l. quinetiam, & d.l. ſi ſtipuler, D. de verb. obl. & quia, ut ait Ulp., poſt emancipationem in totum familiæ adoptivæ obliviſcuntur. l. ſi quis tutor 60, §. pen. D. eod. l.3, §. liberos, D. ſi tab. teſt. null. Sed videamus, anne hoc idem etiam de patre & adoptata filia, & poſtea emancipata, dici poſſit, commodiorque & certior ratio hinc ſumenda ſit; quia, cum matrimonium cum filia jure gentium inceſtum ſit, conſentaneum videtur, propter illius nominis ſanctitatem etiam ab emancipatæ nuptiis abſtinere: at cum ſororis nuptiæ ſolo civili jure inceſtæ habeantur, ut ſuo loco demonſtravimus, nihil abſurdi ſit, inſtitutum juris civilis, contrario eiuſdem juris inſtituto, abrogari. l.8, D. de cap. minut.

Cap. V.

De jure cognationis, quoad nuptias, ex jure civili Rom.

Proximum eſt, ut de cognationis jure videamus. Qui locus aliquanto mihi, quam vulgo creditur, difficilior videtur. Nam, utrum lege aliqua Populi R. certa jus iſtud definitum fuerit, an moribus tantum, & veteri conſuetudine, difficile dictu eſt. De ſororis nuptiis leges fuiſſe dicuntur in l. ſi ſtipuler 35, D. de verb. obl. cuius tamen in extremo mores nominantur, itemque in l. 8, & l. ſororis 39, D. h. t. Quinetiam ſi quis, inquit, ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, inceſtum committit. At Corn. Tacitus, lib. 12, Claudium imp. ita loquentem facit: Atenim nova nobis in fratrum filias conjugia, ſed aliis gentibus ſollēnia, nec lege ulla prohibita, & ſobrinarum, diu ignorata, tempore addito percrebuiſſe. morem adcommodari prout conducat, & fore hoc quoque in his quæ mox uſurpantur. Credibilius igitur eſt, jus antiquum de caſtis inceſtiſve nuptiis totum pontificium fuiſſe. Itaque Tacitus, lib.

lib.1, *Conſulti per ludibrium pontifices*, inquit, *an concepto, nec dum edito partu, rite nuberet*. Quod idem pluribus verbis exponit Dio, lib.48, conſultos à Cæſare pontifices, an Liviam Neronis uxorem gravidam ſibi in matrimonium accipere liceret. Neque obſtat, quod Paulus, in d.l.35, de ver. ob., leges adpellat. nam probabile eſt, nonnullas leges, quæ ad jus pontificium adcommodatæ eſſent, latas de nuptiarũ jure fuiſſe. quod etiam paulo poſt ex Plutarchi lib. de Ro. quæſtionibus cognoſcetur. Age, cetera videamus. Nam jus R. tribus regulis comprehendi poteſt. Quarum prima hæc eſt: Inter eas perſonas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, in infinitum nuptiæ jure gentium inceſtæ ac nefariæ ſunt. §. ergo. D.h.t. Dixi, *jure gentium*: quoniam, etſi veteres hiſtoriæ memorant, eiuſmodi nuptias apud Aſſyrios, Perſas, Medos, Parthos, Æthiopas, Indos, aliaſque præterea nonnullas gentes, probatas atque uſurpatas fuiſſe: tamen, cum eas gentes Romani pro barbaris & humanitatis expertibus haberent, juris gentium nomen ad eas non produxerunt. Sequitur ſecunda regula: Inter eas perſonas, quæ à latere ſunt, fratris

fratris & ſororis nuptiæ jure gentium inceſtæ ſunt: patrui vero & amitæ, avunculi & materteræ, jure civili tantum: idque in infinitum. De fratribus & ſororibus teſtimonium exſtat in l. libertinus 8, juncta l. ſororis 39, D. h. t. Et certum eſt, apud conplures exteras gentes & barbaras huiuſmodi fratrum ſororumque permiſſas nuptias fuiſſe. Quod autem de fratrum ſororumque nuptiis conſtitutum eſt Romano jure, intelligendum eſt non modo de germanis, id eſt, ex utroque parente ſuſceptis, verumetiam de conſanguineis, hoc eſt, eodem patre natis, atque etiam de uterinis, id eſt, ex eadem matre ſuſceptis. §. inter eas, De nup. adeo ut ne vulgo quidem quæſitas ſorores ducere liceat. l. & nihil 54, D. h. tit. Porro de patruis, avunculis, amitis, materteris, impeditior aliquanto diſputatio eſt: magnum enim video nuper inveteratum errorem patefactum fuiſſe, de patrui & fratris filiæ nuptiis: cum par idemque antehac putarimus jus eſſe de iis, quod eſt de avunculi & ſororis filiæ coniunctione; quam jure civili, non gentium, Papin. inceſtam nominat, in l. ult. D. de cond. ſin. cauſſ. & l. ſi adulterium 38, §. 1, D. ad leg. Jul. de adult. l. etiam

tiam 96, D. h.t. qua de cauſſa non matrimonium, ſed contubernium adpellatur, in l. miles 11, §.1, D. ill. tit. & l. qui in provincia 57, D.h.t. Sed ex fragmentis veterum juriſconſultorum, nuper editis, intellectum atque animadverſum eſt, leges illas omnes proprie & præciſe ad ſororis filiam pertinere. nam, qui locus in Ulpian. regulis mendoſiſſime legebatur, nunc illorum Collectaneorum beneficio ſic reſtitutus eſt : *Inter cognatos autem ex tranſverſo gradu olim quidem uſque ad quartum gradum* (ſic enim illo loco reſtituendum eſt) *matrimonia contrahi non poterant ; nunc licet uxorem ducere, ſed tantum fratris filiam, non etiã ſororis ; nec amitam , nec materteram ; quamvis eodem gradu ſint.* Itaque continenter ex Paulo locus hic profertur: *Inter parentes & liberos matrimonia contrahi non poſſunt : nec filiam ſororis aut neptem ducere poſſumus.* Itemque ex Papiniano ille : *Qui ſororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam præveniretur à delatore, diremit certum* , &c. Quinetiam imperatorum Maximani & Diocletiani reſcriptum ſubiicitur, quo, ex latere amitæ tantum & materteræ, ſororiſque filiæ, & ex ea neptis,

nuptiæ

nuptiæ nominatim prohibentur: nulla de patruo, vel fratris filia mentione interpoſita. Quibus ex locis perſpicitur, quod etiam à doctiſ. I.C. Pithœo animadverſum eſt, eorumdem impp. reſcriptum, quod à Triboniano relatum eſt in l. nemini 17, C. de nupt., interpolatum ab eodem fuiſſe, aque his verbis ex novo Conſtantini jure amplificatum: PRÆTEREA A FRATRIS FILIA, ET EX EA NEPTE. Quid ergo eſt? dicet aliquis: Cum Juriſconſulti ſcribunt, avunculi, amitæ, & materteræ nuptias idcirco inceſtas eſſe, quod illæ perſonæ parentum locum ac numerum obtinent, l. ſororis, D.h.t. §. item amitam, de nupt. an patruum ex eo numero excludunt? Sane illud ſcire oportet, antiquo jure ac moribus, non minus patruum quam avunculum, parentis loco numeratum: eiuſque nuptias pro inceſtis habitas fuiſſe. Cuius rei argumento eſt illud Catulli Epigramma ad Aufilenam:

Aufilena, viro contentam vivere ſolo,
Nuptarum una eſt è laudibus eximiis.
Sed cuivis quāvis potius ſuccūbere fas eſt,
Quam matrē fratres efficere ex patruo.

Nam liberi ex eo concubitu ſuſcepti, ſuę matri & filii & fratres patrueles efficiuntur.

tur. Sed, cum Claudius imperator Agrippinam Germanici fratris ſui filiam deperiret, eamque ſibi juſto matrimonio ſociare cuperet, à ſenatu decretum efflagitavit, quo eiuſmodi matrimonia juſta pronunciata ſunt; ut Sueton. in illius vita, & Tacit. lib. 12, & Zonaras tom. 2, teſtantur. Unde intelligitur, ea matrimonia uſque ad illud tempus inceſta nefariaque habita fuiſſe. *Pactum*, inquit Tacitus, *inter Claudium & Agrippinam matrimonium jam fama, jam amore illicito firmabatur; nec dum celebrare ſollemnia nuptiarum audebant, nullo exemplo deducta in domum patrui fratris filia. quin & inceſtum, ac, ſi ſperneretur, ne in malum erumperet publicum, metuebatur.* Suetonius autem, *Verum*, inquit, *illecebris Agrippinæ, Germanici fratris ſui filiæ, per ejus oſculi & blanditiarum occaſionem pellectus in amorem, ſubornavit proximo ſenatu, qui cenſerent, cogendum ſe ad ducendam eam uxorem, quaſi Reip. maxime intereſſet, dandamque cæteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus inceſta habebantur.* & aliquanto poſt: *Ducturus contra fas Agrippinam uxorem*, &c. Qua de cauſſa Seneca in Octavia his verſibus illas nuptias

ptias exſecratur : *Genitamque fratris conjugem captus ſibi toris nefandis flebili junxit face.* Hoc autem S.C.jus annos circiter ducentos quinquaginta duravit, hoc eſt, uſque ad Conſtantini & Conſtantis imperium. Nam Capitolinus, in Anton. Philoſ. *Filiam ſuam Lucillam*, inquit, *fratri deſpondit.* Ergo impp. illi primi nefarium illud jus abrogarunt, & capitis pœnam ei inceſto impoſuerunt, l. 1, C. TH. de inceſt. nupt. Eamque illorum conſtitutionem à conſuetudine (ut credi par eſt) neglectam renovavit imp. Zeno. l. ult. C. de inceſt. nupt. itemque l. ult. C. ſi nupt. ex reſcrip. pet. Ex quibus, quantam labem unius tyranni inſania, quantumque vitium in jus civile importarit, facile intellectu eſt. Quod eo etiam abſurdius fuit, quia, cum patrui & fratris filiæ nuptiæ permitterentur, amitæ tamen & fratris filii matrimonium interdictum erat. l. per adoptionem 17, §. 1, D. h. t. §. item amitam, Inſt. de nupt. Ubi hæc ratio adſcribitur, quia parentis loco eſt; proinde quaſi patruus illo S.C. ex parentum numero ſublatus eſſet. contra l. 2, D. de uſufr. ear. rer. Sed & Tacitus, lib. 16, teſtatur, amitæ conſortium pro ince-

inceſto habitum fuiſſe: ubi ſcribit, Neronem Syllano accuſatores ſubmiſiſſe, qui eum inceſti poſtularent, quod cum amita ſua Lepida rem habuiſſet. Quid ergo eſt, dicet aliquis, quod Xiphilinus in Nerva ita ſcribit? Ἐνομοθέτησε δὲ μὴ ἀδελφιδῆν γαμεῖν. Sane ἀδελφιδῆς nomē tum in fratris, tum in ſororis filiā convenire, & Pollux & Heſychius teſtantur. Quare, cum de fratris filiæ interdictis nuptiis mentionem juriſconſulti nullam faciunt, ſed de ſororis filia præciſe tot locis commemorent, credibile eſt, ἀδελφιδῆς nomen ad ſororis filiam referendum eſſe: quam corrupte Ambroſius neptem, Æl. Spartianus neptem per ſororem adpellat. nam, cum Xiphilinus de Adriano dixiſſet, Τραϊανοῦ ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει· ille, *Trajani*, inquit, *per ſororem neptem uxorem accepit.* Utcumque ſit, tantum apud Romanos etiam perditiſſimis moribus, & ſeculo corruptiſſimo, ſanguinis reverentia valuit, ut iidem auctores teſtentur, peradmodum paucos fuiſſe qui Claudii exemplum imitarentur. Quin etiam de Domitiano Tranquillus ſcribens: *Fratris filiam, adhuc virginem, oblatam in matrimonium ſibi, pertinaciſſime recuſavit.* Supereſt illa

quæ-

quæſtio; Quid ſit, quod, cum autiquo jure fratris filiam ducere liceret, Caius tamen ita ſcribat: *Patris adoptivi mei neptem ex filio uxorem ducere non poſſum.* l. quinetiam 55, §. 1, D. h.t. Nam, ſi naturalis fratris filiam ducere licuit, quanto magis adoptivi? Quid igitur, ſi legeremus, *neptem ex filia?* Sed perſpicue refragatur l. ſi qua mihi 12, §. ult. eod. Verius igitur eſt, quod contra iuris rationem, & pudorem, & antiquum morem, receptum fuerat, reſtringendum potius, quam producendum fuiſſe. l. quod vero 14, D. de legib. l. quæ propter 162, D. de reg. iur. Atque id exemplum, ut inſigne, & eximium, ac ſingulare, notandum puto; ſimulque deridendam Siſinnii cuiuſdam Orientalis patriarchæ ſtultitiam; qui, cum de gradibus cognationis & adfinitatis, interdictiſque nuptiis, non minus verboſe quam confidenter in libro juris Orientalis ſecundo garriat; tamen auſus eſt adfirmare, nulla ſcripta lege nominatim interdictum, ne fratres fratũ filias in matrimonium accipiant; cum tamen libro Baſilic. 28 multis locis, non modo tertius ille gradus, verumetiam quartus, qui conſobrinorum eſt, itemque ſextus, quo ſobrini continentur,

tur, diſerte prohibeatur. Sequitur tertia Regula: Inter patrueles, amitinos, conſobrinos, nuptiæ noviſſimo civili jure permiſſæ ſunt. §. duorum, de nuptiis, l. celebrandis 19, C. de nupt. Varia autem & multiplex huiuſce juris ratio obſervanda eſt. Nam antiquiſſimis temporibus ea coniugia iniuſta inceſtaque habita ſunt, ut ex Cor. Taciti lib. 12 paullo ante demonſtratum eſt: *Et ſobrinarum*, inquit, *diu ignorata conjugia tempore addito percrebuerunt.* Itaque Plutarchus in Romanis quæſtionibus, Πρότερον, inquit, οὐκ ἐγάμουν τὰς ἀφ' αἵματος, ὥσπερ οὐδὲ νῦν τηθίδας οὐδὲ ἀδελφὰς γαμοῦσιν· ἀλλ' ὀψὲ συνεχώρησαν ἀνεψιαῖς συνοικεῖν. *Prius*, inquit, *non accipiebant in matrimonium quæ ſanguinis ejuſdem erant, ut ne nunc quidem amitas, aut materteras, aut ſorores accipiunt; ſed ſero conſobrinarum nuptias permiſerunt.* Deinde adſcribit, cum quidam ad populi judicium ob conſobrinæ matrimonium vocatus fuiſſet, abſolutum; legemque latam, ut cum conſobrinis connubium eſſet, propiore gradu non eſſet. Ψηφισάμενος, inquit, πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δὲ ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. Quamquam reperio, eorum conjugiorum conſuetudinem

dinem etiam ante Plutarchi tempora percrebuiſſe: atque hoc jus nequaquam tum fuiſſe, ſed in eorum, qui abſtinebant, continentia potius quam in certa lege poſitum fuiſſe. Nam & Cicero pro Ciuentio ait, ejus ſororem Melino conſobrino ſuo nupſiſſe. Idemque Plutarchus ſcribit, Brutum Catonis avunculi ſui filiam in matrimonio habuiſſe. Sed & Sueton. in Auguſt.,& Dio, lib.53,memoriæ prodiderunt, Auguſtum filiam ſuam Juliam Marcello Octaviæ ſororis ſuæ filio nuptum collocaſſe. Et Quinctil. lib.6, filium ſuum, immatura morte ſibi ereptum, lugens, avunculo eum deſtinatum generum fuiſſe oſtendit. Capitolinus de Antonino Philoſopho: *Habuit uxorem*, inquit, *Anniam Fauſtinam, conſobrinam ſuam.* Atque hinc videlicet illa Ulpiani regula nata eſt, vulgo in jure tamquam per manus tradita: Inter cognatos uſque ad quartum gradum connubium non eſſe: quemadmodum ſup. demonſtratum eſt. Quartum autem gradum juriſconſulti poſita ſumtaque ſuperiore regula intelligebant, quæ inter eas perſonas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, conjugia prohibuit; ſicuti ſuperius docuimus: quaſi hanc

hanc regulam ita concepiſſent: Extra eas perſonas, quæ parentum liberorumque locum obtinent, connubium quarto gradu permittitur. Itaque, cum amitæ materteræque magnarum, itemque ſororis neptis, conjugium prohibent, clauſulā hanc ſubjungunt: *Quamvis quarto gradu ſint.* l. per adoptionem 17, D. h. tit. ejuſque conſobrinorum matrimonii crebra in libris noſtris mentio fit. veluti in l.3, l. non ſolum 67, §.1, D.h.tit. l. uter 23, & l. ſequent. D. de condic. inſt. l. Lucius 78, §. filiam, D. ad Trebell. ac præſertim in l.2, C. de inſt. & ſubſt. ubi Antoninus ſcribit, Caſſiam quamdam probabili conſilio ſub hac conditione inſtitutam, *Si conſobrino nupſiſſet.* Primus, ut opinor, Theodoſius maior eas nuptias prohibuit, ut ipſius filius teſtatur in l. un. C. Th. ſi nupt. ex reſc. pet. Itemque Sex. Aurelius Victor: *Tantum,* inquit, *pudori & continentiæ tribuens, ut conſobrinarum nuptias vetuerit, tamquam ſororum.* Eandem autem conſtitutionem eiuſdem filii Arcadius & Honorius, primo imperii ſui anno, confirmarunt, uti patet ex l.3, C. Th. de inceſt. nupt. quæ tamen à Triboniano conciſa & mutilata in Codicem

cem Juſtinianeum relata eſt. l. ſi quis inceſti, C. de inceſt. nupt. Verum iidem, aliquot annis interjectis, & ſua & patris conſtitutione abrogata, nuptias illas comprobarunt. *Celebrandis*, inquit, *inter conſobrinos matrimoniis licentia, legis huius ſalubritate, indulta eſt: ut revocata priſci juris auctoritate, reſtinctiſque calumniarum fomentis matrimonium inter conſobrinos habeatur legitimum, ſive ex duobus fratribus, ſive ex duabus ſororibus, ſive ex fratre & ſorore nati ſunt, ut ex eo matrimonio editi, legitimi & ſuis patribus ſucceſſores habeantur.* l. celebrandis 19, C. de nupt. Verum ecce rurſus aliam mutationem, cum, qui illis ſucceſſerunt, impp. Honorius & Theodoſius, eas nuptias quaſi communi jure damnatas ex reſcripto, petendi poteſtatem fecerunt, patris, ut ajunt, exemplum imitati. l. 1, C. Th. ſi nupt. ex reſcr. pet. cuius reſcripti formulam videre licet apud Caſſiod. Variar. lib. 7. Utrum autem jus imp. Juſtinianus in Inſtit. ſuis ſit ſecutus, liquido adfirmare non poſſumus. nam cum illam conſtitutionem in ſuum codicem inſeruit: in Inſt. tum etiam, *Duorum autem*, inquit, *fratrum vel ſororum liberi, vel fratris & ſororis, conjungi poſ-*

ſunt. qui tamen locus cum in optimo Tigurino libro, tum etiam apud Theophilum, adiecta negatione legitur. quinetiam lib. *βασιλικ*.28, ubi prohibitæ nuptiæ commemorantur, ita ſcriptum eſt: *Ὁμοίως οὐδὲ τὴν θυγατέρα τοῦ θείου, ἢ τῆς θείας, τουτέστι τὴν ἐξαδέλφην μου. ἀλλ' οὐδὲ ὁ υἱός μου τὴν ἐγγόνην αὐτῶν, οἵτινες λέγονται δισεξάδελφοι*. *Similiter*, inquit, *neque patrui vel amitæ filiam, hoc eſt, conſobrinam meam: quin nec filius meus neptem ipſorum, qui inter ſe ſobrini dicuntur*.

Cap. VI.

Intra quem cognationis gradum pie contrahi conjugia poſſint.

Sed jam conſiderandum eſt, quæ leges pie in eccleſia Chriſtiana de cognatorum coniugiis inſtituendæ ſint. Nam & Orientales & Occidentales in eo conveniſſe video, ut, quo longius perſonæ, de quarum coniugio quæritur, à genarcho diſtant, eo minus inter ſe cognatæ & conſanguineæ videantur. Itaque paſſim in illo jure Orientali & Baſilicis libris videre licet patriarcharum & epiſcoporum reſponſa, quibus nuptiæ intra ſeptimum gradum prohi-

bentur. Ut in decreto Demetrii Chomateni: Ἡ τῶν ἐκ πλαγίου δὲ, μέχρι καὶ ἑβδόμου βαθμοῦ τὴν κώλυσιν ἔχουσα, ἐκτότε τοῖς βουλομένοις συνάπτεσθαι τὸ ἄδετον παρὰ τοῦ νόμου λαμβάνει καὶ ἀνεμπόδιστον. *Ordo eorum, qui ex obliquo ſunt, uſque ad ſeptimum gradum prohibitionem habens, poſtea copulari matrimonio volentibus facultatem à lege ſumit*. Apud Romaniſtas autem ante Innocentii tertii protopapatum connubium intra ſeptimum gradũ non fuit. *De adfinitate conſanguinitatis*, inquit Gregorius, *per gradus cognationis placuit uſque ad ſeptimam generationem obſervare*. Nam & hereditates rerum per legales definitiones ſancitæ uſque ad ſeptimum gradum protendunt heredũ ſucceſſionem. Non enim ſuccederent, niſi de propagine ſanguinis eis deberetur. c. de adfinitate 35, q. 2, & q. 3. idemque pluribus verbis commemoratur in c. nullum, c. progeniem, c. de conſanguinitate, & quattuor ſeq. Sed multo verboſius 35 q. c. ad ſedem: ubi Alexander protopapa ſecundus diris devovet, ac perpetui gladio anathematis eos jugulat, ſi quis eam legem abrogarit; cauſſamque duobus locis aperte deſcribit, *Quoniam*, inquit, *ſecundum Canones conſan-*

ſanguinitas ſeptimo gradu terminatur. At Innocentius III, Alexandri fulmen & minas nihil veritus, eam legem ad quartum gradum reſtrinxit. *Non debet*, inquit, *reprehenſibile judicari, ſi ſecundum veritatem temporum, ſtatuta quandoque varientur humana, præſertim cum urgens neceſſitas, vel evidens utilitas, id expoſcit; quoniam ipſe Deus, ex his quæ in veteri teſtamento ſtatuerat, nonnulla mutavit in novo. Cum ergo prohibitiones de conjugio in ſecundo & tertio adfinitatis genere minime contrahendo, & de ſobole ſuſcepta ex ſecundis nuptiis cognationi viri non copulanda prioris, & difficultatem frequenter inducant, & aliquando periculum pariant animarum, cum ceſſante prohibitione ceſſet affectus: conſtitutiones ſuper hoc editas, ſacri adprobatione concilii, revocantes, præſenti conſtitutione decernimus, ut ſic contrahentes de cetero libere copulentur, prohibitio quoque copulæ conjugalis quartum conſanguinitatis & adfinitatis gradum de cætero non excedat.* Quaternarius vero numerus bene congruit prohibitioni conjugii corporalis: quia quattuor ſunt humores in corpore, qui conſtant ex quattuor elementis. c. pen. ext. de conſangui. Ejus autem erroris,

quod videlicet cognatio ſeptimo gradu terminetur, cauſſa hæc fuit, quemadmodum ſuperius demonſtratum eſt, quoniam apud juriſconſultos legerant, ubi de naturali cognatione quæritur, non facile ſeptimum gradum excedi: partim quia vix ultra eum gradum cognatorum vita conſiſtit, l. 4, D. de gradib. partim quia in ſexto gradu cognatorum nomina deficiunt. ultimi enim cognatorum gradus ſobrinorum ſunt, ut ait Paulus, in l. ultim. §. ultim. D. eod. & lib. ſentent. 4, tit. 11. Verum intelligere debebant, cũ cognatio ſit ſanguinis communio, ut initio dictum eſt; inter quaſcumque perſonas ſanguinis communio eſt, quantumvis longinqua ſit, tamen inter eos cognationem intercedere. Itaque nihilo minor inter ſobrinos cognatio eſt, qui ſex invicẽ gradibus diſcrepant, aut ſobrinis natos, qui octo, quam inter fratres, qui duobus dumtaxat. ut in rivulis uno ex capite accerſitis, & quantumvis longe diductis, non minor, ut ita dicam, aquæ cognatio eſt, quam ubi inter ſe proximi ſunt; & in arbore rami quantumvis diſjuncti, non minus inter ſe ſucci communionem habent, quam qui trunco

ſunt

ſunt proximi. Quod vero de ſexto gradu à Juriſconſultis ſcriptum eſt, non eo pertinet, quaſi cognatio, id eſt, ſanguinis communio, eo gradu deſinat. nam etiam ad decimum gradum adgnationis, ac proinde cognationis nomine, hereditates jure civili deferuntur: ſed, quia, cum jus civile ſolis adgnatis hereditates detuliſſet; cognatos nullo numero habuiſſet, prætor autem, jus civile corrigens, ad ſucceſſionem eos vocaſſet; non ultra ſextum gradum eos edicto ſuo comprehendit. §. ultim. Inſtitut. de ſucceſ. cognat. l. pen. D. und. cogn. Verumtamen, dixerit quiſpiam, cum in lege divina coniugium inter certas perſonas prohibeatur, ceteris permittatur, an non ibi deſinere cognationem oſtenditur, ubi prohibitio deſinit? Reſponſio in promtu eſt: aliud videlicet eſſe propinquitatem, aliud cognationem. Matrimonium inter propinquos lex divina vetat; inter cognatos non vetat. Itaque Moſes non ſcripſit, *Ne quis ad cognatum*; ſed hoc modo, *Ne quis ad propinquum ſuæ carnis accedat*; cum videlicet Iſraëlii inceſta apud Ægyptios conjugia vidiſſent, ut in procemio legis oſtenditur. Cuiuſmodi etiam illud Athenienſium

inſtitutum fuit, de quo eſt apud Teren. in Phorm. *Lex eſt, ut orbæ, qui ſunt genere proximi, his nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.* Itemque in Adelph. *Hæc virgo orba eſt patre, hic meus amicus illi genere eſt proximus, huic leges cogunt nubere hanc.* Propinquorum igitur matrimonia lex divina prohibet, non cognatorum. Itaque Gen. 24 videmus, Abrahamum Iſaaco filio uxorem ſummo ſtudio petere ex gente & cognatione ſua, Rebeccam ſcilicet, Labanis ſororem, qui Nachoris, fratris Abrahami, erat nepos; Bethuelis, Iſaaco conſobrini, filius. Item, ejuſdem lib. cap. 28, Iſaacus Jacobum in Meſopotamiã mittit, ut inde uxorem ex ſua cognatione adducat: ducitque Rachelem Labanis avunculi ſui filiam. Et Num. ult. cap. lex fertur, ut puella heres in paterna tribu & cognatione nubat: ſimulque puellæ aliquot patruorum ſuorum filiis matrimonio junguntur. Quinetiam jus hoc fuit, ut adgnato ſine liberis mortuo, proximus quiſque prolem ei ex uxore ſuperſtite excitaret, Ruth. cap. 3. Qui vero propinquorum numero ſint, non cuiuſquam homine nati, ſed ſolius dei judicium eſt: qua de cauſſa deus eadem

dem lege illos ordine nominatim enumerat; ut facile intelligatur, quos non enumerat, propinquorum numero habendos non eſſe; quoniam, ut dici ſolet, quod lege prohibitoria vetitum non eſt, permiſſum intelligitur, l. mutus 43, D. de procur. l. qui accuſare 8. D. de accuſat. Sed locus poſtulat, ut ſingula divinæ legis capita exponamus.

Cap. VII.

Legis divinæ capita, quæ ad nuptias cognatorum pertinent, expoſita.

I. P*Atris tui matriſve tuæ nuditatem ne detegito: Mater tua eſt; ne detegito nuditatē ejus.* Levit. 18. Levit. 20. Hoc primo capite duo animadvertenda ſunt. Primum, quia propinquorum nomina relativa ſunt, neque alterum ſine altero intelligitur, cum lex, patris, matris, conjugia prohibet, ſimul filii filiæque matrimonia interdicere: quod etſi hoc principio facile intellectu fuit, tamen ad reliqua huius legis capita via nobis hoc præcepto munienda viſa eſt. Pater igitur hoc capite filiam ducere uxorem vetatur; mater filio nubere: viciſſimque filia patri nubere, filius matrem ducere.

Alterum autem obſervatu dignum eſt, quod, quamvis ceteris inſequentibus capitibus nuſquam virile genus uſurpetur, quaſi apud ſolos viros hæc lex promulgetur: tamen, cum hoc primo capite pater nominetur, in ceteris, ex relationis natura, virile quoque genus ſubaudiendum eſſe. Ut, cum ita dicitur: *Ne quis amitam aut materteram uxorem ducat,* ſic accipiatur, quaſi etiam dictum eſſet, *Ne qua patruo aut avunculo ſuo nubat.* Poſtremo legis clauſula notanda eſt. Nam illis verbis, *Mater tua eſt*, legis ratio & æquitas demonſtratur. quaſi ſcriptum ita eſſet: Cum natura ipſa doceat, patri & matri reverentiam deberi, contra naturam eſſe, ſi quis eorum pudorem violaret, ſi quis eorum fœditatem nudaret. Quod accidit Chamo Nochi filio; quem ob eam cauſſam pater cum progenie ſua deteſtatus eſt: Gen. 9, 22. itemque duabus Lothi filiabus; quarum idcirco ſuboles deteſtabilis fuit: Gen. 19, 31. II. *Nuditatem neptis tuæ ex filio, vel ex filia, ne detegito; nuditas enim tua ſunt.* Cum avus prohibetur neptem ex filio filiave uxorem ducere, vi relationis nepos aviam paternam, maternamve ducere prohibetur. Legis autem

tem æquitas his indicatur verbis: *Nuditas enim tua ſunt.* quod non modo ad hoc, verum etiam ad ſuperius caput referendum eſt : ut pater filiæ, avus neptis fœditatem nudans, ſuam ipſius fœditatem nudare , ſuum ipſius pudorem , id eſt , quem æque carum ut ſuum ipſius habere debuerat, abiicere videatur. Ceterum quod de avo & nepte ſtatuitur, idem de proavo & pronepte ſine dubio intelligendum eſt. quod cum æquitatis paritas demonſtrat, tum etiam ætatum ratio: ut nihil ad hanc rem demonſtrandam adjectione opus fuerit. III. *Sororis tuæ nuditatem, ſive illa ex utroque parente tuo, ſive ex alterutro tantum nata ſit, ne detegito.*Levit.18,9. Item 20,17.Deut. 27,22. Tres ſororum ſpecies ſignificat. Nam aliæ ex eodem patre & matre,aliæ ex eodem patre tantum, aliæ ex eadem matre tantum gignuntur; ut ſuperius ſuo loco docuimus. Duobuſque recentibus doctiſſimis interpretibus adſentior,ut,quod Hebraice ſcriptum eſt,ſive domeſticæ cognationis , ſive extraneæ ſit, ſic accipiatur, ut domeſticæ cognationis nomine paterna , extraneæ materna intelligatur ; quoniam liberi patrem ſequuntur, mater autem familiæ

ſuæ & caput & finis eſt, ut ait l. pronunciatio 195, in fi. D. de verb. ſignif. IV. *Amitæ tuæ nuditatem ne detegito ; patris enim tui propinqua eſt. Matertera tuæ nuditatem ne detegito ; matris enim tuæ propinqua eſt.* Levit. 18, 12, 13, 14. Levit. 20, 19. Cum fratris filius amitam, ſororis filius materteram ducere uxorem prohibetur, vi ipſa relationis & analogiæ, viciſſim patruus fratris, avunculus ſororis filiam ducere prohibetur: primum, quoniam, ut ſuperius diximus, brevitatis cauſſa ſolius virilis ſexus mentio fit ; deinde, quia ſubjecta legis ratio æque in illis valet, quod videlicet, ut amita & matertera, ſic etiam patruus & avunculus, parentis locum obtinent. Huc accedit nominum cognationis & adfinitatis (quæ ſancta quodammodo habenda ſunt) confuſio : nam, ut, ſi quis amitam duceret ; patrem adfinis, &, ut ita dicam, ſororii haberet loco ; ſoror autem fratri nurus efficeretur ; frater ſorori ſocer. Eodem modo, ſi qua patruo ſuo nuberet, patrem adfinis, & (ut ita dicam) leviri haberet loco : unus frater alteri fratri gener efficeretur, alter vero alteri ſocer. Præterea, ſi nuptiæ cũ patrui uxore duobus locis prohibentur,
Levit.

Levit. 18, 11, & Levit. 20, 20; quanto magis ipſius patrui prohibendę ſunt? Quod autem de patruo, avunculo, amita, matertera, hoc loco ſancitum eſt, etiam ad propatruum, proavunculum, proamitam, promaterteram producendum eſſe, rationis paritas oſtendit. nimirum, quoniam ſecundi patris, ſecundæ matris propinqui ſunt: atque (ut juriſconſulti dixerunt) parentum locum ac numerum obtinent. Atque hactenus quidem Moſes eos omnes, qui propinquorum numero habendi ſunt, enumeravit: ex quo intelligi poteſt, cum conſobrinos omiſerit, eos in illum numerum referendos non eſſe. Itaque videmus, cap. Gen. 28, Jacobum Rachęlem, avunculi ſui Labani filiam uxorem duxiſſe. Item, Num. ult., Moſem dei imperio auctorem fuiſſe quatuor Tzelophchadi filiabus, ut patruorum ſuorum filiis nuberent. Sed &, cap. Jehoſ. 15, Othoniel Axam Calebi patrui ſui filiam uxorem duxiſſe memoratur. Et in hanc ſententiam Auguſt. lib. De civit. dei 15, cap. 16, *Experti ſumus*, inquit, *in connubiis conſobrinorum, quam raro per morem fiebat, quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat*

lex

lex humana. Hæc Auguſtinus, diligentior, ut apparet, legis divinæ obſervator, quam Ambroſius; qui, epiſt.66, ad Paternum, de his nuptiis illum conſulentem, ita reſcribit: *Quid eſt quod dubitari queat, cum lex divina etiam fratres patrueles prohibeat convenire in conjugalem copulam, qui ſibi quarto ſociantur gradu?* Utcumque ſit, memorabile eſt, quod eodem loco Auguſtinus ſcribit: *Fuit,* inquit, *antiquis patribus religioſa cura, ne ipſa propinquitas, ſe paulatim propaginum ordinibus dirimens, longius abiret, & propinquitas eſſe deſiſteret, eam nondum longe poſitam, rurſus matrimonii vinculo colligare, & quodam modo revocare fugientem.* Hæc Auguſtin. Primus autem Theodoſius, imp. Chriſtianus, ea conſobrinorum matrimonia prohibuit: quam ipſius conſtitutionem & Ambroſius & Auguſt. vehementer probant. *Theodoſius Imp.* (inquit eodem loco Ambroſius) *etiam patrueles fratres & conſobrinos vetuit inter ſe conjugii convenire nomine.* Et Auguſt. eodem loco: *Verumtamen factum etiam licitum propter vicinitatẽ horrebatur illiciti, & quod fiebat cum conſobrina, pene fieri cum ſorore videbatur, quia & ipſi propter tam pro-*

pin-

pinquam conſanguinitatem fratres vocantur, & pene germani ſunt. Et aliquanto poſt: *Verumtamen quis dubitet, honeſtius hoc tempore etiam conſobrinorum conjugia prohibita eſſe? quia neſcio quo modo ineſt humanæ verecundiæ quiddam naturale atque laudabile, ut, cui quis debet, cauſſa propinquitatis, verecundum honorem, ab ea contineat.* Hæc ille. Extatque apud Caſſiodor. lib. Variar. 7, formula veniæ ab imperatore petendæ, ut matrimonium cum conſobrina contrahere liceret. ubi dilucide ſcribitur, idcirco eam veniam ab imperatoribus cauſſa cognita fieri, quia lex, qua matrimonium illud interdictum fuerat, non dei, ſed hominum erat, qui longius, quam lex dei ferebat, pudicam obſervantiam (ut ejus formulæ verba uſurpemus) poſteris tranſmiſerant. Poſt Theodoſium tamen, quæ varietas juris iſtius acciderit, ſupra, cum de civili jure ageremus, expoſitum eſt. Nam etiam in Baſil, lib. 28, titul. de injuſt. nupt., interdicuntur nuptiæ non modo inter conſobrinos, qui ἐξάδελφοι dicuntur, verum etiam inter ſobrinos, qui διεξάδελφοι eodem loco adpellantur. Quinetiam Demetrius Chomatenus, in jure Orien-

Orientali, ſcribit, ſynodalibus quibuſdam decretis interdictas fuiſſe nuptias uſque ad ſeptimum gradum: *ut non liceat*, inquit, *ſobrino ſobrini ſui filiam accipere, cum ſit ejus* ἀνεψιά. Quod idem Alexius patriarcha teſtatur, legem fuiſſe, quæ connubium iis permittebat, qui octo inter ſe gradibus diſtarent; qui verò ſex, prohiberet. Sed, præterquam quod ſuperius docuimus, hanc ſeptimi gradus prohibitionem ex manifeſto eorum errore natam eſſe, qui cognationem eo gradu deſinere exiſtimabant; videmus. D. Auguſtinum, eo, quem paulo ante citavimus, loco, iſtam Græcorum ſuperſtitionem repudiaſſe, & ſobrinorum ſobrinarumque matrimonia probaſſe. Antiquos enim patres religioſos laudat, quibus curæ fuerat, propinquitatem (hæc illius verba ſunt) nondum longe poſitam rurſus matrimonii vinculo adligare, & quodammodo revocare fugientem. Ex quibus de Canoniſtarum, & qui Canoniſtas ſecuti ſunt, imperitia exiſtimare licet, qui in genealogia nuptiarum prohibitionem uſque ad quartum à genarcho gradum produxerunt; hoc eſt, uſque ad ſobrinis natos nataſque, qui jure civili octavo inter ſe gradu diſiuncti ſunt.

Cap. VIII.

Decreta ex lege dei, ad nuptias adfinium pertinentia.

I. *Nuditatem uxoris patris tui ne detegito; nuditas patris tui eſt.* II. *Nuditatem mulieris & filiæ ipſius (id eſt, privignæ tuæ) ne detegito: filiam filii ipſius, aut filiam filiæ ipſius, ne uxorem ducito: propinqui ſunt patris tui, flagitium eſſet.* Levit.18,8. III. *Is qui cum uxore patris ſui concubuerit, nuditatem patris ſui detexerit, ambo necantor.* Levit.20. IV. *Execrabilis, qui cum uxore patris ſui concubuerit, quia detexit oram veſtimenti patris ſui.* Deut.27. De directo adfinium ordine, qui parentum & liberorum locum obtinent, duæ ſunt leges; quarum priore connubium interdicitur inter privignum & novercam, provitricum & proprivignā: cauſſaque hæc profertur, quia vitricus matris propinquus; noverca patris propinqua facti ſunt; hoc eſt, per conjugium quaſi alteri parentes effecti ſunt. quapropter nudando ipſorum pudore, ſimul nudari parentum pudor, hoc eſt, violari parentum verecundia intelligitur. Quam rationem Philo in ejus legis ratione expoſuit: Τοσαύτην δ' ὁ ἡμέτερος νόμος

νόμος φυλακὴν πεποίηται τοῦ πράγματος, ὥστε οὐδὲ προγόνῳ τελευτήσαντος πατρὸς ἄγεσθαι μητρυιὰν ἐφῆκε, διά τε τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν, καὶ διότι μητρυιᾶς καὶ μητρὸς ὄνομα συγγενὲς, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς σύνῳδον πάθος. ὁ γὰρ ἀλλοτρίας ἀπέχεσθαι διδαχθεὶς ὅτι μητρυιὰ προσερρήθη, πολὺ μᾶλλον ἀφέξεται τῆς φύσει μητρός. Id eſt; *Ac tantam hac in re lex cautionem adhibuit, ut ne privigno quidem permiſerit patre mortuo novercam in matrimonium accipere: cum ob patris reverentiam, tum quia* μητρυιᾶς *&* μητρὸς *nomina cognata ſunt. nam qui ab aliena ſibi temperare didicerit, quoniam ei* μητρυιὰ *dicebatur, multo magis ab ea qua mater naturalis eſt, ſe continebit.* Item aliquanto poſt: Μηδ' αὖ πρόγονον, χήραν, ἢ παρθένον, ζώσης μὲν τῆς γυναικὸς ἐπάγεσθαι, ἀλλὰ μηδ' ἀποθανούσης. δυνάμει γὰρ ὅγε πατρῷος πατὴρ, ὀφείλει τὴν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐν τάξει θυγατρὸς τίθεσθαι. *Privignam*, inquit, *ducere non licet, neque viduam, neque virginem, non modo uxore vivente, ſed ne illa quidem mortua. Cum vitricus patris locum obtinuerit, æquum eſt, ut uxore ſua natam filiæ loco habeat.* Hæc Philo. Atque hanc legem ſecutus Paulus, 1. Cor. 5, conjugium novercæ ut inceſtum & nefarium deteſtatur. I. *Nuditatem nurus*

rus tua ne detegito, uxor filii tui eſt, ne de-
tegito nuditatem ejus. Levit. 18, 15. II. *Qui*
mulierem & matrem ipſius uxorem duxe-
rit, ſcelus admiſerit; ambo igni cremantor;
ne inter vos flagitium maneat. Levit. 20,
14. III. *Execrabilis, qui cum ſocru ſua*
concubuerit. Deut. 27, 28. Sequitur alte-
rum caput legis de directo adfinium or-
dine, quo connubiũ diſerte interdicitur
inter ſocerum & nurum, generum & ſo-
crum. Ex legis autem ſententia, etiam
ſuperiorum & inferiorum, ut ex priore
legis capite cognoſci licet: ex quo eadẽ
legis hujus ratio perſpicitur, nimirum;
quia cum hi parentum liberorumque
loco ſint, nudari eorum pudor non po-
teſt, ut non ſimul reverentia, quæ pa-
rentibus debetur, lædatur. *γαμβροὶ γὰρ*
ἀνθ' υἱῶν πενθεροῖς, καὶ ἀντὶ πατέρων γαμ-
βροῖς πενθεροί· inquit Philo, lib. de Mo-
narch. 2. id eſt, *generi ſuis ſoceris filiorum*
loco ſunt; viciſſimque ſoceri ſuis generis
loco parentum. I. *Nuditatem uxoris fra-*
tris tui ne detegito; nuditas fratris tui eſt.
Levit. 18, 15. II. *Qui acceperit uxorem fra-*
tris ſui, facinus exterminatione dignum
admiſerit, nuditatem fratris ſui detexerit;
ſine liberis ſunto. Levit. 20, 21. III. *Nudi-*
tatem filiæ uxoris fratris tui, cognationis
patris

patris tui; ſoror tua eſt: ne detegito nuditatem ejus. Levit. 18, 11. Quod jam ſuperioribus legis capitibus demonſtratum eſt, non tantum verba legis, ſed etiam ſententia ſpectanda eſt. Itaque cum uxoris fratris nuptiæ nominatim prohibeantur, quia quaſi ſoror eſt, ex ſententia legis & paritate rationis earum quoque omnium perſonarum interdictæ nuptiæ intelliguntur, quæ ſororum fratrumve locum obtinent. Itaque intelligendum eſt, *Conjugium non eſſe cum quondam fratris uxore, ſororis marito, mariti fratre, uxoris ſorore.* quæ perſonæ omnes vere proprieque adfines ſunt. Eundemque in numerum referendam arbitror filiam uxoris patris. de qua, Levit. 18, verſ. 11, cautum eſt, ut ſuperioribus verſibus prohibitæ intelligantur ſorores natæ ex priore matrimonio, cum frater ex poſteriore ſit natus: hoc autem verſu natæ ex poſteriore. Atque ita video locum à quibuſdam converſum. Neque enim iis adſentior, qui nuper ſic verterunt: *Nuditatem filiæ uxoris patris tui, cognationis patris tui*, hoc eſt, quæ per matris ſuæ nuptias patris tui cognata facta eſt, *ne detegito:* ut ſcilicet comprivigna intelligatur. Quod comprobare idcirco non poſ-
ſum;

ſum ; quia, ut jam ſuperius aliquoties demonſtratum eſt, cum cognatus adfinis mei mihi adfinis non ſit, ſequitur, ut comprivigni adfines dici non poſſint. l. generali 34, §. 2, D. de rit. nupt. Neque ullus (ut opinor) in lege dei alius oſtendi locus poteſt, quo iſta quaſi adfinitas nominetur, & ad leges nuptiales referatur. Utcumque ſit, Philo de duarum ſororum nuptiis ita ſcribit: Πάλιν δύο ἀδελφὰς ἄγεσθαι τὸν αὐτὸν οὐκ ἐπιτρέπει, οὔτ᾽ ἐν τῷ αὐτῷ, οὔτ᾽ ἐν διαφέρουσι χρόνοις, κἂν τύχῃ τις τὴν προτέραν ἀπωσάμενος. Ζώσης γὰρ ἔτι τῆς συνοικούσης, εἴτε καὶ ἀπηλλαγμένης, ἐάν τε χηρεύσῃ, ἐάν τε καὶ ἑτέρῳ γαμηθῇ, τὴν ἀδελφὴν οὐχ ὅσιον ὑπέλαβεν ἐπὶ τὰ τῆς ἠτυχηκυίας παρέρχεσθαι· προδιδάσκων ζώντας, τὰ συγγενικὰ δίκαια μὴ λύειν, μηδὲ ἐπιβαίνειν πταίσμασι τῆς οὕτω ἡνωμένης κατὰ γένος, μηδ᾽ ἐναβρύνεσθαι καὶ ἐντρυφᾶν θεραπευομένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνης καὶ ἀντιθεραπευούσαν αὐτούς. Id eſt; quemadmodum nos quidem convertimus: *Praeterea non permittit lex, unum duas ſorores habere in matrimonio, neque eodem tempore, neque diverſis: ac ne tum quidem, cum priori miſſum eſt repudium. Nam, dum prior vel in matrimonio eſt, vel repudiata eſt, ſive vidua maneat, ſive alteri nubat, legiſſator non pium putavit,*

putavit, hanc in illius infortunatæ bona venire; docuitque illas, cognationis jura ſervare, neque in earum miſerias, quæ ſanguine ipſas contingunt, inſultare, atque inſolenter cum eorum inimicis oblectari. Hæc Philo. Porro, ne hoc quidem prætereundum videtur, quod Deut. 25, verſ. 5, alia lex profertur, qua huic noſtræ abrogatur, ut, ſi unus è duobus fratribus, indiviſam adhuc paternam hereditatem ſimul poſſidentibus, alter ſine liberis moriatur, ſuperſtes ejus viduam vel ducat, vel dotet: ut, qui primus ex eo matrimonio naſcetur, demortui fratris nomen ferat, ejuſque filius cenſeatur. qui ſpecialis caſus eſt, proprie, peculiariter & reſtricte ad civitatis Iſraëliæ rationem adcommodatus, neque ad gẽtem aliam ullam producendus, atque propter cujuſque familiæ & heredioli rationem à legiſlatore exceptus: ut Ioſephus lib. Antiquit. 4 teſtatur. Ubi vero frater liberos reliquerat, nefariæ cum ipſius vidua nuptiæ cenſeantur. Itaque idem, lib. 17, de Archelao loquens: Τοῦ πατρίου, inquit, παρέκβασιν ποιησάμενος, Γλαφυρὰν μὲν τὴν Ἀρχελάου θυγατέρα, Ἀλεξάνδρου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ γαμετὴν γενομένην, ἐξ οὗ καὶ τέκνα ἦν αὐτῇ, ἀπώμοτον ὂν Ἰουδαίοις,

δαίοις, γαμετὰς ἀδελφῶν ἄγεσθαι, γαμεῖν. I. *Nuditatem fratris patris tui ne detegito, ad uxorem ipſius ne accedito; amita tua eſt.* Levit. 18, 14. II. *Qui cum amita ſua concubuerit, nuditatem patrui ſui detexerit, ſine liberis moriuntor.* Levit. 20, 20. Cum patrui uxoris nuptiæ ob eam cauſſam interdicuntur, quoniam amitæ locum ac nomen obtinent, ex legis ſententia & rationis paritate ſequitur, ut etiam cum amitæ marito interdictæ intelligantur, quia quaſi patruus eſt: itemque ex altero latere, ut connubium non ſit cum avunculi uxore & materteræ marito; quoniam illa materteræ, hic avunculi locum & nomen obtinet: viciſſim autem etiam in lineis inferioribus, ne connubium ſit cum fratris ſororiſve filii uxore, fratris ſororiſve filiæ marito, vel cum filia fratris aut ſororis meæ uxoris: denique, ut ſummatim complectamur, ut, quibus in cognationis gradibus nuptiæ interdictæ ſunt, iiſdem in adfinitatis gradibus prohibitæ intelligantur: hoc eſt, ut conjunx à conjugis cognatis æque ut à ſuis abſtineat; propter rationem ab ipſo deo multis locis deſignatam; quia vir & uxor per matrimonium una perſona cenſentur.

CAPUT IX.

Index nominum cognationis, eorumque expoſitio.

HOc loco peropportùnum videtur, cognatorum omnium nomina & adpellationes exponere, tam eorum qui ad directam lineam, quam qui ad tranſverſam pertinent. Ac primum omnium, *pater* dicitur, ex quo quis natus eſt, & cum filio confertur, ac primo gradu numeratur. l. 1, §. 1, & l. ult. §. primo gradu, D. de grad. Sed Perſius primum, ſecundum, tertium patrem facit, ex quo quis prima, ſecunda, tertia generatione natus eſt, hoc eſt, avum & proavum: ut Cornutus in illis verſibus interpretatur, quos ſup. protulimus:

—Quare ex me, quis mihi quartus
Sit pater, &c.

Mater à noſtris ea ſola dicitur, quæ genitrix eſt, non etiam nutrix, ut apud alios auctores, quemadmodum Nonius teſtatur: & cum filio filiave confertur, ac primo gradu numeratur. d. §. 1, de grad. Plaut. Menæch.

Ita forma ſimili pueri, ut mater ſua
Non internoſſe poſſet, quæ mammă dabat,
Neque

Neque adeo mater ipſa, quæ pepererat.
Avus dicitur patris vel matris pater, & cum nepote confertur, ac ſecundo gradu numeratur, d. l. ult. §. ſecundo gradu. Sed alius eſt paternus, alius eſt maternus. Ille confertur cum nepote nato ex filio; hic cum nepote nato ex filia. *Proavus*, avi vel aviæ pater, patris, vel matris avus; & cum pronepote confertur; ac tertio gradu numeratur. d. l. ult. §. tertio. Sed alius eſt paternus, alius maternus:ille confertur cum pronepote ex nepote,nato ex filio vel filia;hic cum pronepote ex nepte, nata ex filio vel filia. *Abavus*, proavi vel proaviæ pater, avi vel aviæ avus, patris vel matris proavus: confertur autem cum abnepote;& quarto gradu numeratur. d. l. ult. §. quarto. *Atavus* & *Adavus*, abavi vel abaviæ pater, proavi & proaviæ avus,patris vel matris abavus: confertur cum atnepote, & quarto gradu numeratur.l. ult. §. quinto gradu, D. de grad. *Tritavus*, ataviæ vel atavi pater. & cum trinepote confertur,ac ſexto gradu numeratur. d. l. ult. §. ſexto gradu. *Parentes* generali nomine dicuntur pater, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus: & cum liberis conferuntur. *Majores* reſtri-
ſto

cto nomine dicuntur, qui ſupra parentes ſunt; & cum poſteris conferuntur: neque proprium in Latina lingua nomẽ habent. l. 4, §. parentem, D. de in jus voc. l. ult. §. parentes, D. de grad. Generaliter autem *majorum* nomine parentes continentur. Plaut. in Milit. glor. *Ibi mei majores ſunt ſiti, pater, avus, proavus, abavus*. Item in Perſa: *Nam numquam quiſquam majorum meorum fuit, quin paraſitando paverit ventrem ſuum, pater, avus, proavus, abavus, atavus, tritavus: Vnde hunc ego quæſtum obtineo, & majorum locum. Parentes* autem adpellantur generali nomine, non modo qui per patrem, avum paternum, proavumve paterni avi patrem, verum etiam qui per matrem, aviam, proaviam, Titium contingunt. l. adpellatione 51, D. de verb. ſign. niſi forte illa differentia adjungatur, *Parentes virilis ſexus:* velut in l. ſi quis 5, §. 1, D. de adgnoſc. lib. *Filius* cuique dicitur, qui ex eo genitus eſt, & cum patre confertur, ac primo gradu numeratur. d. l. 1. §. primo gradu. *Nepos* vere proprieque dicitur, qui ex filio filiave natus eſt; & cum avo confertur; ac ſecundo gradu numeratur. d. l. ult. §. ſecundo gradu. ſed ille uſitate his verbis deſi-

deſignatur, *Nepos ex filio*; hic vero, *Nepos ex filia*. Depravata autem conſuetudine nepos vulgo dicitur, fratris ſororiſve filius, ut in gloſſ. l. 7, C. de ſucceſſ. edict. contra Latini ſermonis rationem. nam hic nullum in Latina lingua nomen habet, ſed hoc modo deſignatur, *fratris ſororiſve filius*, ut Paulus teſtatur, in l.ult. §. tertio gradu, D. de grad. Et illam depravatam conſuetudinem video non modo D. Ambroſii temporibus uſurpatam fuiſſe; à quo lib. epiſt. 8, ep. *66*, neptis perſpicue ad avunculum refertur; verum etiam Spartiani; qui in Hadriani vita ſic ſcribit: *Ad amicitiam Traiani pleniorem rediit, nepte per ſororem Traiani uxore accepta*. Quod Xiphilinus ſic expreſſit: Τραϊανοῦ ἀδελφιδῆν ἐγεγαμήκει. *Nepos ex fratre* promiſcue dicitur, idem qui nepos fratris. *Nepos ex ſorore*, idem qui ſororis nepos. l. 7, D. de legit. tut. §. 1, Inſt. de leg. agn. tut. l. nemini 17, C. de nupt. *Nepos mei fratris neptiſve me patruum magnum adpellant*, inquit Paulus d. l.ult. §. quarto gradu, D. de grad. *Pronepos* eſt, qui ex nepote ex filio filiave natus eſt; & ad proavum refertur; ac tertio gradu numeratur. d. l.ult. §. tertio gradu, D. de grad. *Abnepos*, pronepotis

proneptiſve filius: nepotis, neptiſve nepos: filii filiæve pronepos: confertur cum abavo; & gradu quarto numeratur. d. l. ult.§. quarto gradu. *Atnepos*, ſive adnepos, abnepotis vel abneptis filius; confertur cum atavo; & quinto numeratur gradu. d. l. ultim. *Trinepos*, filii filiæve adnepos; confertur cum tritavo; & ſexto numeratur gradu, d.l.ult. *Poſteri* proprie & ſtricte dicuntur, qui infra trinepotem ſunt.l. ult.§. parentes, D. de grad. & cum majoribus conferuntur. Generaliter autem eo nomine liberi omnes continentur. l. quod his 81, §. ult. D. de lega.3. Itaque tyrannicum illud Caligulæ fuit, de quo Sueton. *Negabat*, inquit, *jure civitatem Romanam uſurpare eos, quorum majores ſibi poſteriſque eam impetraſſent, niſi filii eſſent: neque enim intelligi debere poſteros ultra hunc gradum. Frater* tribus modis dicitur; nam aut per eundem patrem tantum, aut per eandem matrem tantum, aut per utrumque eundem accipitur. l. ult.§. ſecundo gradu, D. de grad. Qui ex eodem patre & eadem matre natus eſt, *germanus* adpellatur: ut Corn. Fronto teſtatur. Plaut. Menæch.

Hi ſunt gemini germani duo:

Nam

Nam & patrem & matrem commemorant pariter, qui fuerint ſibi :

& paullo poſt :

Spes mihi eſt, vos inventuros fratres germanos duos,
Geminos, una matre natos, & patre uno, una die.

Qui vero ex eodem patre tantum natus eſt, *conſanguineus* dicitur; qui ex eadem matre tantum, *uterinus*. l. fratres 27, C. de inoff. teſtam. l. 3, C. de legit. tu. l. pen. & l. ult. C. de legit. hered. §. 1, §. ceterum, Inſt. de leg. adgnat. ſucceſſ. Cæſar comment. Gall. 1: *Sororem ex matre, & propinquas ſuas, nuptum in alias civitates collocaſſe*. Illi, *adgnati* ſunt; hic, *cognatus* tantum. l. ult. C. ad ſenat. Tertyll. Conferuntur autem promiſcue omnes inter ſe germani, conſanguinei & uterini; & ſecundo numerantur gradu. l. ul. §. ſecundo gradu, D. de grad. Sane animadverti, antiqua lege Pompeia, quos germanos & conſanguineos adpellavimus, *patrueles* ex patris perſona dici: quos vero uterinos, ex matris perſona *matrueles*. l. 1, D. ad l. Pomp. de parric. qua de re in obſer. v diſputavimus. *Conſanguinitas* apud auctores noſtros non generaliter pro cognatio-

ne, & connmunione ſanguinis, uſurpatur, ſed ſpecialiter pro adgnatione, quæ eſt inter fratres & ſorores ex eódem patre natos: & ſpecies adgnationis dicitur in §. pe. Inſt. de ſucc. cognat. Videturque id non legis XII tab., ſed legis Voconiæ verbum fuiſſe. Nam, cum in l. XII ſimpliciter ita ſcriptum eſſet: *Si inteſtato moritur, cui ſuus nec extabit heres, adgnatus proximus familiam habeto*: Voconia lex ei abrogavit, ſtatuitque, *ut adgnata, niſi conſanguinea, ſuccederet*; eo verbo fraternitatem ex patre ſignificans, l. 1, §. pe. D. de ſuis & legit. non tantum naturali, verumetiam adoptivo. §. 1, D, de legit. adgn. tut. l. 2, §. ſed etſi ipſa. l. 3. D. ad Tertyl. *Sanguinis* autem nomine proprie in libris noſtris communio ſanguinis, id eſt, naturalis cognatio, deſignatur. l. 2, D. und. cognat. l. 8, D. de regul. jur. l. 23, D. de adopt. l. 13, De man. vind. *Conſanguinei* autem frequentiſſime ab adgnatis ſeparantur. velut in l. 2, §. 1, D. und. legit. l. 2, D. de ſuis & legit. *Fratris* nomen etiam patrui filio tribuitur, ſed cum patruelis adjectione. Itaque duorum fratrum filii, quia ſecundi patris filii ſunt, fratres inter ſe adpellantur. Cic. de Fin. 5: *Cicero frater noſter,*

ſter, cognatione patruelis, amore germanus. Plaut. in Pœnulo: *Carthaginenſes fratres patrueles duo fuere.* Et multo poſt, Agoraſtocles, patruelis alterius filius, Pœnum ſibi propiorem ſobrino, qui patris ſui frater patruelis fuerat, idcirco patruum adpellat: *O patrue mi patruiſſime.* Pœn. *Quid eſt, fratris mei gnate?* hoc eſt, fratris mei patruelis. Nam paullo poſt una ex filiabus ſic loquitur: *Hic ſuos cognovit modo, & hunc ſui fratris filium.* nimirum patruelis. Itaque non multo poſt, in eadē ſcena, mendum eſſe oportet in loco: *Vos eſtis ambæ meæ filiæ, & hic eſt cognatus veſter, hujuſce fratris filius Agoraſtocles.* Nam pro huiusce legendū adfirmo, Jachonis; quem fratrem ipſius patruelem fuiſſe, ex ſuperioribus ſcenis intelligitur. *Sororis* eadem, quæ fratris, adpellatio eſt. *Fatris filius* is dicitur, qui cum patruo & amita confertur. l. fratris 21, C. de inoff. teſt. & tertio gradu numeratur. l. 3, C. de legit. her. & d. l. ult. §. tertio gradu. qui tamen, ut ſup. diximus, depravata conſuetudine, nepos nominatur. *Sororis filius* is dicitur, qui cum avunculo vel matertera confertur. d. l. fratris. & tertio numeratur gradu. qui tamen, eadē cor-

rupta conſuetudine, nepos adpellatur. *Fratris nepos* dicitur, qui cum propatruo confertur; & quarto numeratur gradu. d. l. ult. §. quarto gradu. qui interdũ nepos ex fratre dicitur, ut ſup. docuimus. *Sororis nepos* dicitur, qui ad avunculum magnũ refertur; qui & ex ſorore nepos interdũ adpellatur; & quarto numeratur gradu. d. §. quarto gradu. *Fratris ſororis pronepos* dicitur, qui ad patruum avunculumve majorem refertur; & quinto numeratur gradu. d. §. quinto gradu. *Patruus* dicitur frater patris; & cum fratris filio confertur; ac tertio numeratur gradu. d. l. ul. §. 3, D. de gra. l. 2, §. 1, D. de ſuis & legit. l. patruo 7, C. de legit. here. l. pe. D. de legit. tutor. Interdum autem *patruum* vocari fratrem patris patruelem, à fratris patruelis filio, paullo ante, ex Plauti Pœnulo demonſtravimus; quippe cum patruelis filius fratris filius adpelletur. *Propatruus* dicitur, qui & patruus magnus, avi frater; & cum fratris nepote confertur; quartoque reperitur gradu, l. ult. §. quarto gradu, D. de grad. l. pen. D. de leg. tut. *Patruus major*, eſt proavi frater, patris & matris patruus magnus; & cum fratris pronepote confertur; quintoque repe-

reperitur gradu.d.l. ult. §. patruus major. *Patruus maximus*, eſt abavi frater; qui & *Abpatruus* dicitur; & ad fratris abnepotem refertur; ſextoque reperitur gradu. d.l. ult.§. patruus maximus. *Amita*, eſt patris ſoror; & cum fratris filio confertur: ac tertio gradu ab illa eſt. l. ult. §. tertio gradu,l.5,C. qui pet. tut. *Amita magna*, vel proamita, avi paterni ſoror; & cum fratris nepote confertur; à quo quarto gradu eſt. l.1, §. quarto, l. ult.§.quarto, D. de grad.l. per adoptionẽ 17,§.ult.D.de rit. nupt.l. pen. C. qui pet. tut. *Amita major*, eſt proavi paterni ſoror;& cum fratris pronepote confertur; quintoque reperitur gradu. d.l. ult.§. quinto gradu. *Amita maxima*, eſt abavi paterni ſoror; & cum fratris pronepote confertur; & ſexto numeratur gradu.d.l. ult.§.ſexto gradu. *Avunculus* dicitur frater matris; & cum ſororis filio confertur. l. fratris 21,C. de inoff. teſt. ac tertio numeratur gradu.l. penult. D. und. legit. l. ultim. §. tertio gradu, D. de grad.l.6, C. commun. de ſucceſſ. *Avunculus magnus* dicitur, qui aviæ frater eſt; & cum ſororis nepote confertur; quartoque numeratur gradu. l. ult. §. quinto gradu, de grad. *A-*

vunculus major dicitur, qui proaviæ frater eſt; & cum ſororis pronepote confertur; quintoque reperitur gradu.l.ult. §. quinto gradu. *Avunculus maximus* dicitur, qui abaviæ frater eſt; & cum ſororis abnepote confertur; ſextoque numeratur gradu. d. l. ult. §. ſexto. Idem etiam *abavunculus* adpellatur.l.3,D.eod. *Matertera*, dicitur matris ſoror, quaſi mater altera, (ut Feſtus ſcribit,) & cum ſororis filio comparatur. d. l. fratris, C. de inoff.teſt.ac tertio numeratur gradu. d. l. ult. §. tertio, D. de grad. l. patruo 7, C. de legit. hered. *Matertera magna*, dicitur aviæ ſoror; & cum ſororis nepote confertur; quartoque numeratur gradu. d. l. ult. §. quarto. *Matertera major*, dicitur proaviæ ſoror; & cum ſororis pronepote comparatur; quintoque numeratur gradu. d. l. ult. §. quinto. *Matertera maxima*, dicitur abaviæ ſoror; & cum ſororis abnepote comparatur; ſextoque numeratur gradu. l.6. & d. l.ult. §. ſexto, de gradib. *Patrueles*, interdum præciſe, interdum conjuncte *fratres patrueles*, invicem dicuntur duorum fratrum filii; qui propterea ſemper inter ſe conferuntur: veluti in l. dotem 16,D.de conſt. pec. ſimiliterque *ſorores patrueles*,

quæ

quæ duobus ex fratribus natæ ſunt: & quarto gradui adſcribuntur. §.3, Inſt.de grad. Neque unus dici patruelis poteſt, quin eodem quoque nomine alter viciſſim adpelletur. Nam patruelis, eſt patrui filius, filia. l. 1, §. quarto gradu. & l. ult. §.eod. gradu, D. de grad. Vetuſte tamen *patrueles fratres* dicuntur in lege Pompeia de parricidis qui ex eodem patre nati ſunt, ut ſup. notavimus. *Conſobrinus* proprie & ſpecialiter eſt materteræ filius. Itaque dupliciter hoc nomen uſurpatur, cum aut duæ materteræ ſunt, aut una tantum. Nam qui duarum ſororum filii ſunt, conſobrini dicuntur, quaſi conſororini. ac tum inter ſe referuntur; eſtque alter alteri conſobrinus, quippe alter alteri materteræ filius. Rurſus conſobrinus dicitur, cum ex una parte matertera eſt, ex altera avunculus; ut puta cum ex fratre & ſorore filii prognati ſunt; tum enim ambo invicem conſobrini adpellabuntur, atque inter ſe conferuntur, quippe cum ille avunculi, hic materteræ filius ſit. l.7, §. quarto. l.ult. §. eod. gradu, de gradib. Sed recepta conſuetudine latius hoc nomen productum eſt, ut generaliter patrui, amitæ, avunculi, materteræ filios comprehen-

dat, quartoque numerentur gradu. l. 1, §. quarto. l. ult. §. eod. gradu, D. de grad. l. 1, C. und. legit. Quod cum ita ſit, nihil mutandum eſt apud Paulum, lib. ſent. 4; ubi ſic legitur : *Conſobrinus, conſobrina, id eſt, avunculi & materteræ filius, filia: Amitinus, amitina, id eſt, amitæ filius, filia: Itemque conſobrini, qui ex duabus ſororibus naſcuntur.* Ubi video, eſſe, qui abſurdiſſime delenda hęc verba cenſent: ET MATERTERÆ. Itē illa, ITEMQUE CONSOBRINI, QUI EX DUABUS SORORIBUS NASCUNTUR. *Amitinus, amitina*, amitæ filius, filia, inquit Paulus, ſent. 4, t. 11. Itaque uſurpatur in l. 5, C. commun. de ſucceſſ. Confertur cum ſobrino, ut, qui mihi, ex amita mea natus, amitinus eſt, eidem ego, ex avunculo ipſius natus, ſim conſobrinus. *Amitæ tuæ filii* (inquit Juſtin.) *conſobrinum te adpellant, tu illos amitinos.* §. quarto gradu, Inſt. de grad. Quod cum aptiſſime quadret atq; conveniat, permirum mihi videtur, quod & Caius, in l. 1, & Paulus, in l. ult. §. quarto gradu, D. de grad. amitinos inter ſe, ſicut & patrueles inter ſe, conferre ſcribunt; quaſi amitini ſint, ut Nonius ſcribit, fratrum maris & fœminæ filii, hoc eſt, fratris & ſororis filii inter ſe. Quod

mihi

mihi uſque eo novum videtur, ut verear, ne tribus locis mendum inrepſerit apud Juſtinianum, Caium, Paulum. Difficile hoc dictu eſt. Sed certe apud Juſtinianum oratio non cohæret. nam, cum ita ſcripſiſſet, *At, eos, qui ex fratre & ſorore progenerantur, amitinos proprie dici, putant:* mox contrarium ſubjungit; *Itaque*, inquiens, *amitæ filii conſobrinum te adpellant, tu illos amitinos.* Quæ nemo ſanus congruere adfirmabit. Cogitandumque arbitror, ecquid potius ita ſcripſerit: *Eos, qui ex fratre & ſorore progenerantur, conſobrinos & amitinos proprie dici, putant.* Nam, quid eſt argumenti aut rationis, eum, qui ex avunculo natus eſt, amitinum adpellare? Itaque apud Caium commodius ita legeretur: *Item conſobrini, conſobrinæ, amitini, amitinæ, id eſt, qui quæve ex fratre & ſorore propagantur.* l.1, D. de grad. Et apud Paulum: *Ex fratre & ſorore conſobrinos, conſobrinas; amitinos, amitinas:* ut (quemadmodum ſuperius dictum eſt) conſobrinus cum amitino, viciſſimque hic cum illo conferatur: quod & Juſtiniani teſtimonium, & nominis ratio, & Pauli locus in Sententiis apertiſſime flagitant. *Sobrini* proprie ſunt, inquit Caius,

ius, qui ex fratribus patruelibus aut cõſobrinis, aut amitinis, undique propagantur. Itaque in themate cognationis, patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepotes, ſobrini dicuntur ei de quo quæritur. Conſtanterque veterem ſententiam meam retineo, ut apud Caium, in l. 2, D. de grad. ſic emendetur: *Item patrui magni*, &c. *nepos, neptis, qui ex fratribus patruelibus, aut conſobrinis, aut amitinis, undique propagantur, & proprie ſobrini vocantur.* alioqui bis idem eodem loco numeraretur. Conferuntur ergo inter ſe ſobrini. nam qui me illo nomine adpellat, eundem ego viciſſim eodem nomine adpelſo. qui & ſexto à me numeratur gradu. *Proavi pronepotes*, ait Paulus, *ei, de cujus cognatione quæritur, ſobrini ſunt, & invicem huic illi ſobrini.* d. l. ult. §. ſexto gradu, verſic. ex quibus. Quod ad eorum ſententiam refellendam valet, qui hos inter ſe conſobrinos dici putant, propter eos Pauli locos, ubi ſic nominantur. ut lib. ſent. 4, tit. 11, §. ſexto gradu: *Patrui magni nepos neptis, id eſt, propioris ſobrini filius, filia, qui conſobrini vocantur.* Et §. ſeq. ubi conſobrini filium, filiam, ſeptimum in gradum refert.

refert. Itemque l. ult. §. quarto gradu, D. de grad. ubi ſic legitur: *Sororum fratrumque meorum nepotes, neptes, item mei, inter ſe conſobrini ſunt.* Nam, pro CONSOBRINI legendum ac reſtituendum eſſe SOBRINI, cum utriuſque nominis differentia diligenter ubique ſervata convincit, tum etiam aliorum locorum ſexcentorum auctoritas, in quibus conſtanter iſtæ adpellationes diſtinguuntur. Cic. lib. offic. 1: *Sequuntur fratrum conjunctiones, poſt conſobrinorum, ſobrinorumque.* Ælius Gallus juriſconſultus, apud Feſtum: *Sobrinus eſt patris mei, matriſve meæ, conſobrini filius. Sobrino natus,* dicitur ſobrini filius, ſeptimoque cenſetur gradu: confertur autem cum propatrui, proamitæ, proavunculi, promateteræ nepote. Quem enim ego ſobrino natum adpello, is me vocat propatrui ſui nepotem. Cauſſa autem adpellationis eſt, quia in ſobrinorum gradibus cognationis nomina deſinunt. Qua de cauſſa, cum ſobrini filius proprium in Latina lingua nomen non habeat, demonſtrativo nomine adpellabitur. l. ult. §. ult. D. de gradib. l. ult. Inſt. de ſucc. cogn. l. 1, §. 2, D. und. cogn. & apud Paul. d. lib. ſent. 4, tit. 11, §. ult.

§. ult. & §. pen. ubi tamen mendoſe legi CONSOBRINI FILII, FILIÆ, reſtituendumque, SOBRINI, ſup. demonſtravimus. *Propior ſobrino* (qui & *propius ſobrino*, & *propior ſobrinus* adpellatur) is demum dicitur, qui propatrui, proamimitæ, proavunculi, promaterteræ filius eſt, quaſi qui uno gradu citerior eſt quã ſobrinus; atque idem ipſe patri ejus, de cujus cognatione quæritur, conſobrinus eſt; quintoque numeratur gradu. l. 1, in fi. l. 2, l. ult. §. quinto gradu. D. de grad. & apud Paul. ſent. 4, tit. 11, & Juſtin. §. quinto gradu, Inſt. de grad. Ex quo intelligitur, propiorem ſobrino cum eo tantum conferri, qui patruelis, amitini, ac generaliter conſobrini filius eſt, ut, quem ego ſobrino propiorem nomino, is me conſobrini ſui filium adpellet. Similiterque Paulus, in d. l. ult. §. ſexto gradu, dilucide ſcribit; patrui majoris filium, patri ejus, de cujus cognatione quæritur, eſſe propiorem ſobrino. Et, paucis verſibus interjectis; patrem ejus, de quo quæritur, pronepoti proavi eſſe propiorem ſobrino. Itẽ, in §. ſeq.; patrui maximi filium, qui ſeptimo gradu eſt, avo ejus, de cujus cognatione quæritur, propiorem ſobrino adpel-

adpellat. Et paullo poſt; patrui majoris nepotem, avo ejus, de cujus cognatione quæritur, propius ſobrino. Itaque in hac tabula:

Thare

Nachor	*Abraham*
Bethuel	*Iſaac*
Laban	*Iacob.*

in qua Laban Jacobo ſobrinus eſt, Bethuel erit Jacobo propius ſobrino: viciſſimque cum Jacobus Labano ſobrinus ſit, Iſaacus Labano dicetur, propior ſobrino: utpote qui uno gradu, quam ſobrinus, citerior ſit. Et, cum Geneſ. 24 dicatur Iſaacus Rebeccam Labani ſororem in uxorem duxiſſe: Latine ſic efferemus: Rebecca propiori ſobrino nupſit; Iſaacus conſobrini filiam duxit. Atque ita videmus, propiorem ſobrino vocari, in l. 2, C. commun. de ſucc. Quod cum ita ſit, idque perſpicue à Paulo Maſſurii auctoritate confirmetur, ac tã multis locis conſtanter à juriſconſultis tradatur, neminem dubitaturum arbitror, quod apud Feſtum mendoſe ſic legatur: *Propius ſobrino mihi eſt conſobrini*

mei filius : proinde quaſi nomen hoc reciprocetur , ſicut ſobrini aut conſobrini adpellatio : ut, quemadmodum propatrui filius Titio eſt propior ſobrino, ita viciſſim Titius illi propior ſobrino ſit. In quo vitium eſt apertiſſimum. Nam, cum propior ſobrino ſic dicatur ; qui ſobrino citerior eſt, ut jam diximus; ſatis conſtat, conſobrini nepotem ſobrinum non eſſe. Præterea Caius, Paulus, imperator, iterumque Paulus conſobrini filium à propiore ſobrino ſemper accurate diſtinguunt,eoſque in computandis quinti gradus perſonis ſeparatim enumerant ; ut ea nomina confundi ſine temeritate non poſſint. Quo probabilior mihi eorum ſententia videtur , qui in l. 2, C. und. legi. verba illa, id eſt, A CONSOBRINA NATUM , gloſſema vel indocti, vel ſemidocti interpretis fuiſſe arbitrantur , ſub illis imp. verbis ſubjecta: *Cum propiorem ſobrinum*, &c. præſertim cum de jure propioris ſobrino conſulenti, nihil opus illo gloſſemate fuerit ; non magis quam in l.2, C. comm. de ſucc. De propiore ſobrino mentio fit in l.5, D. de injur. l.1, D. ad leg. Jul. repet. l.3, D. ad leg. Pomp. de parricid. & in Collectaneis, tit.9.

CAP.

Caput X.

Index nominum adfinitatis, eorumque inter ſe relatio.

Socer, eſt viri aut uxoris pater. l. 4. §. gradus, D. de grad. & ad generum, nurumque refertur. *Socrus*, eſt viri aut uxoris mater. & ad generum nurumque refertur. late tamen etiam ad uxoris aviam & proaviam producitur. d. l. 4, §. gradus, D. de grad. l. 14 §. ult. D. de rit. nupt. *Proſocer*, (qui & ſocer magnus dicitur,) eſt uxoris aut mariti avus; & ad progenerum & pronurũ refertur. d. l. 4, §. gradus, & l. 3, §. ult. D. de poſtul. *Proſocrus*, (quæ & ſocrus magna dicitur,) uxoris aut mariti avia eſt; & ad progenerum pronurumque refertur. d. l. 4, §. gradus. *Gener*, filiæ maritus; & cum ſocero ſocruve confertur. d. l. 4, §. gradus. Capitolin. in Anton. Pio: *Gener per majorem filiam, Lamia Syllanus; per minorem, Marcus Antoninus, fuere.* *Nurus*, filii uxor: & cum ſocero ſocruve rationem habet. d. l. 4, §. gradus. Late tamen etiam ad nepotis ex filio filiave mea nati uxorem hoc nomen producitur. l. 6. D. eod. l. adoptivus 14. §. 2, D. de rit. nupt. *Vitricus*, maritus alter matris;

tris; & cum privigno, privigna, confertur. d.l.4, §. gradus. & l.3, C. commun. de ſucceſſ. *Noverca*, altera patris uxor; & cum privigno, privigna, confertur.d. l.4,§. gradus, D. de grad. Late tamen etiam ad avi & proavi uxorem hoc nomen producitur. l. adoptivus 14,§.2, D. de rit. nupt. *Privignus*, uxoris filius ex alio marito, itemque mariti filius ex alia uxore natus; & cum vitrico vel noverca confertur. d.l.4, §. gradus, D. de grad. Late tamen etiam ad uxoris nepotem & pronepotem hoc nomen producitur. l.14, §.2,D. de rit. nupt. Transfertur etiam hoc nomen ad eum, qui ex non nupta, quæ poſt alteri nupſit, natus eſt. l. privignus 7, D. eod. Sed in eo, qui ex uxore mea, quæ poſt divortium alteri nupſit, & filium ſuſceperit, proprie non uſurpatur. l. ſi qua mihi 12.§.2, D. de rit. nupt. *Privigna*, uxoris filia ex alio marito, itemque mariti filia ex alia uxore nata; & cum vitrico vel noverca confertur. d.l.4, §. gradus. *Conſoceri* dicuntur inter ſe, quorum unius filius alterius filiam uxorem duxit. Tranquill. Claudio: *Appium & Syllanum conſocerum ſuum occidit.* Superius autem dixerat, Claudium filiam ſuam Octaviam

Sylla-

Syllano adoleſcenti Appii filio deſponſaſſe. Credo, eadem ratione *comprivignos* dici poſſe, quorum unus novercæ filius alteram vitrici filiam, aut ex contrario, uxorem duxit. velut in §.mariti, Inſt. de nupt. l. cum hic ſtatus 32, §. ſi ſocer. & paſſ. D. de don. int. vir. Atque hæc quidem eorum nomina ſunt, qui parentum liberorumve locum obtinent. §. adfin. Inſt. de nupt. l. ultim. D. de rit. nupt. Sequitur eorum recenſio, qui fratrum & propinquorum numerum obtinent. quorum nomina in Latina lingua perpauca exſtant, ſed diſciplinæ cauſſa nobis fingenda, & ſupponenda erunt. *Fratria*, fratris uxor. Quamquam Nonius, *Fratriæ*, inquit, *adpellantur fratrum inter ſe uxores.* Quod ſi verum eſt, mendum eſſe apud Modeſtinum videtur, ubi ſic legitur: *Duorum fratrum uxores janitrices dicuntur, apud Græcos εἰνάτηρες*. Corrigendumque, FRATRIÆ. l.4, §. gradus, D. eod. Fratriſſam autem fratris uxorem Canoniſtæ adpellant, 35, q.5, c. quod autem. Cicero, pro Cluentio: *Nam cum eſſet gravida Auria fratris uxor*. *Sororius*, ſororis maritus: novum & commentitium. Nam (ut Iſidorus teſtatur, lib. Etym. 10, c.7) nullum in Latina

tina lingua nomen habet. Cicero, pro C. Rabirio; *Cariorem huic ſororis maritum quam ſororis filium fuiſſe.* Idem, Philipp. 2: *Dixit in ſororis ſuæ virum; vitricum tuum.* *Lævir*, frater mariti, vetus eſt. l. 4, §. grad. *Lævir*, inquit Nonius, *dicitur frater mariti, quaſi lævus vir.* *Profrater*, frater uxoris; novum, & à nobis fictum, quoniam ei Latinum (ut eodem loco Iſid. teſtatur) nomen deeſt. Cicero, pro Domo: *Quis ergo adfuit? Frater*, inquit, *uxoris meæ.* Tranquill. in Jul. *L. Cinnæ, uxoris fratri, reditum in civitatem confecit.* *Glos*, ſoror mariti; vetus eſt. l. 4, §. gradus, D. de grad. Et apud Feſtum. *Glos*, inquit, *viri ſoror, à Græco γάλως.* Nonius etiam fratris uxori hoc nomen tribuit. *Glos*, inquit, *adpellatur mariti ſoror, atque eadem fratris uxor.* *Proſoror*, ſoror uxoris; novum eſt, & à nobis excogitatum, quoniam (ut eodem loco Iſid. ſcribit) Latinum nomen non habet. Porro in patrui & amitæ, avunculi & materteræ gradibus, Latina nulla extant adfinitatis nomina. Itaque efferre illa ſic cogemus: *Patrui* vel *avunculi uxor: Amitæ* vel *materteræ maritus.* Capitolinus, in Anton. Philoſ. *Alexandria, filia Caſſii, & Druncianus, gener,*

gener, commendati amitæ marito, Item; *Amitæ Martii virum Antoninum Pium Adrianus ea lege in adoptionem legit.* Itẽ in Anton. Pio: *Ita ſibi ille adoptaret M. Antoninũ, fratris uxoris ſuæ filium.* Quod idem de propatruis, proavunculis, proamitis, promaterteris, cæteriſque ſuperioribus intelligendum eſt. Conferuntur autem inter ſe hoc modo:

Levir, frater mariti. Fratria, fratris uxor.

Fratria, fratris uxor.	*Glos, ſoror mariti.*
Sororius, ſororis maritus.	*Profrater, frater uxoris.*
Sororius, ſororis maritus.	*Proſoror, uxor ſororis.*

FINIS.

DE SPURIIS, ET LEGITIMATIONE.

CAP. I.

Spuriorum definitio, nominis notatio, & diviſiones multiplices.

SPURIUS, generale nomen eſt, quod iis omnibus convenit, qui ſine patre juſto nati ſunt. Cujus adpellationis originem haud ſcio an ſatis commode juriſconſulti ad Græcam notationem retulerint: quaſi qui σπορά-δην concepti ſint. nam ſi ita eſſet, hoc quoque nomen uſurpatum à Græcis fuiſſet. Quare videamus, num probabilius ſit, quod Plutarchus ſcribit; Cum ii qui ſine patre juſto nati eſſent, iiſdem literis deſignarentur, quibus prænomen Romanum *Spurius* ſcribitur, hoc eſt, SP: tandem eo rem conſuetudine lapſam eſſe, ut *Spurii* adpellarentur. Quam multi autem ejuſmodi primis urbis Romæ incunabulis fuerint, cum ex Dionyſii lib.

4 intelligi poteſt, tum etiam ex eo, quod Livius, lib. 10, teſtatur, reliquos ſane non multos *patricios* eſſe nominatos: quaſi qui patrem ciere poſſent: itemque *ingenuos. An unquam fando audiſtis*, inquit, *patricios primo eſſe factos, non de cælo delapſos, ſed qui patrem ciere poſſent.* id eſt, nihil aliud quam ingenuos. Spurius ergo eſt, qui ſine juſto patre natus eſt: hoc eſt, qui patrem demonſtrare non poteſt: vel qui poteſt quidem, ſed non eum, qui jure Quiritium probatus eſt. Hinc illud ſive Valerii Maximi, ſive alterius: *Spurii dicuntur, patre incerto nati: quaſi ἀπάτορες.* Et Ulpianus, tit. Regul. 4: *Qui matre*, inquit, *certa, patre autem incerto, nati ſunt, ſpurii adpellantur.* Itaque, quoniam, ubi legitimæ nuptiæ ſunt, patrem liberi ſequuntur, l. cum legitimæ 19, D. de ſtat. hom. ac proinde jus poſtliminii patri competens etiam ei qui apud hoſtes ex eo & uxore ipſius natus eſt, conpetit: reſcriptum eſt, eum qui cum ſola matre in civitatem revertiſſet, ſpurium habendum eſſe: quippe, qui tum demum, cum in civitatem adfertur, naſci videatur. l. divi 25, D. de captiv. Nam, ut patrem definimus eum, quem nuptiæ demonſtrant, l. 5, D. de ſtat. hom.

eodem modo filium nominamus eum, qui ex viro & uxore ipſius naſcitur. l. filium 6, D. de his qui ſunt ſui vel alien. Denique, ſpurii in libris noſtris paſſim opponuntur juſtis liberis. ut l. 4, in fi. D. de in jus voc. l.ult. C. quand. mult. tut. offic. l. ult. C. qui petant. tut.quēadmodum apud Græcos νόθοι opponuntur γνησίοις. ut Novell.89. & apud Euripidem in Andromacha: Νόθοι τε πολλοὶ γνησίων ἀμείνονες. De hoc autem *nothorum* vocabulo Quinctilianus, lib.3, c.6, ita ſcribit: *Nothum, qui non eſt legitimus, Græci vocant.* Latinum rei nomen (ut Cato quoque in oratione quadam teſtatus eſt) non habemus, ideoque utimur peregrino. Iam vero ſpurii paſſim in iiſdem libris noſtris *vulgo quæſiti* adpellantur. ut l. vulgo quæſiti 23, D. de ſtat. homin. proque iiſdem nomen hoc uſurpatur. uti patet ex collatione l. 2,& l. 4, D. und. cognat., cum Ulpiani tit. Reg. 5. Vnde, quemadmodum ſpurii juſtis liberis, ſic etiam vulgo quæſiti jure quæſitis opponuntur. l. patronus 18, D. de bon. libert. l. ſi quis liberis 5,§. 2,D. de adgnoſc. lib. & juſtus pater opponitur matri quæ vulgo concepit.l.lege Iulia 44, §. 1, D. de rit. nupt. Rurſus, adpellan-

pellantur & *filii naturales.* ut in Rub. C. de nat. lib. & l. ul. D. de his qui ſunt ſui vel alie. l. omnes 17, §. 1, D. quæ in fraud. cred. l. naturalis 5, D. de perſcrip. verb. l. ult. C. de confir. tut. l. ult. C. qui pet. tut. Qua de cauſſa pater naturalis confertur cum filia vulgo quæſita. in l. adoptivus 14, §. 1, D. de rit. nupt. & l. 3, D. de lib. cauſſ. Spuriorum autem diviſio eſt multiplex. Nam alii ex concubinatu naſcuntur, alii ex ſcortatione, alii ex ſtupro, alii ex adulterio, alii ex inceſtu. Vel hoc modo planius: Ex concubina, ex meretrice, ex virgine, vel vidua honeſtæ exiſtimationis, ex adultera, ex cognata, ex ſerva non concubina, aut ex peregrina. l. 25, D. de captiv. ex uxore injuſta; ut ea quę ſine patris iuſſu ducta eſt. Apul. VI: *Impares nuptiæ, & præterea in villa, & patre non conſentiente factæ, legitimæ non poſſunt videri, ac per hoc ſpurius iſte naſcetur.* De quibus omnibus eo, quem propoſuimus, ordine diſſerendum eſt. Ac primum de iis qui ex concubinis naſcuntur. De quibus ipſis nonnihil prius explicandum eſt. Nam earum genera duo in libris noſtris reperio. unum, quod ante Juſtinianum in uſu fuit: alterum, quod à Juſtiniano nove inductum eſt, &

ſuis legibus atque conditionibus definitum.

Caput II.

De concubinis, & earum jure.

Ergo, quod ad antiquum jus attinet, *concubina* dicebatur mulier, ſive ſerva, ſive libera, innupta, quam quis non uxoris loco, ſed concubinatus tantum cauſſa, ſine ſtupri crimine, habebat. Nam ſervas quoque pro concubinis haberi ſolitas, patet ex l. denique 8, D. de pignor. l. pe. D. de reb. auct. jud. poſſid. l. ult. C. comm. de manu. &, qui ex iis naſcebantur, ſervi erant; *filiique naturales* dicebantur. l. ult. de his qui ſui vel. l. naturalis, D. de perſcr. verb. l. ult. C. de confir. tut. l. naturali 7, D. eod. l. ult. C. quand. mul. tut. offic. neque aliud juris, quam alii ſervi, habebant. l. 3, C. de inceſt. nup. Rurſus, harum concubinarum duo erant genera. Nam aliæ, honeſtæ, matronæ, matresf. adpellabantur: veluti ingenuæ; quæ, teſtatione interpoſita, ſeſe alicui in concubinatum dabant. l. 3, D. de concub. aut libertæ; quæ ſuis ſe patronis jungebant. l. probrum 41, D. de ri. nup. l. 3, §. 1,

§.1, D. de do. int. vir. & uxo. l. ſi uxor 13, D. de adult. ubi matronæ & matresf. adpellantur. atque adeo traditur, eas, ſi ſeſe alteri proſtituerint, adulterii accuſari poſſe: non tamen jure mariti, ſed jure extranei. Aliæ vero, probroſæ & turpes habebantur; veluti quæ, libertæ, ſeſe alteri quam patrono in concubinatum tradebant. d. l. probrum. & l. cum tabulis 16, §.1, D. de his quæ ut indig. De quo, §. idcirco, paulo copioſius explicandum eſt; quoniam ex eo maxime tota pendet illa diſputatio; An ex concubina nati, ſpurii, & vulgo quæſiti, dici antiquo jure poſſent. Cum enim viri unius cum una muliere concubinaria conſuetudo eſt, neque ſine patre certo natus ex ea filius videtur, neque vulgo quæſitus. Huic hominum nonnullorum diſputationi obiicimus primum auctoritatem l. 2, & 4, D. und. cog. itemque §. vulgo, de ſucc. cogn. ubi traditur, bonorum poſſeſſiones unde cognati iis concedi qui ſpurii & vulgo quæſiti ſunt. de quibus enim potius illud accipiendum eſt, quam de iis qui ex honeſto concubinatu nati, & jure civili probati ſunt? qui ſi ſpuriorum nomine non intelliguntur, ecquonam, quæſo,

 alio

alio nomine illa bonorum poſſeſſio iis deferetur? Præterea Ulpianus, in d.l. cum tabulis, rem omnem perſpicue demonſtrat. Cujus hanc eſſe ſententiam arbitror, longe ab aliorum opinione diſſidentem: *Caſſianus ſenator Rufinam ingenuam, pleno & maritali honore dilexerat, ex eaque puellam ſuceperat.* Honos autem ille non concubinas, ſed uxores facit, extra quam ſi corpore quæſtum fecerint. l. in liberæ, de rit. nupt. l. 3, §. 1, D. de don. int. vir. & uxor. l. 3, D. de concub. l. donationes 31, D. de donat. Cum Caſſianus teſtamentum faceret, filiam illam ex ea conjunctione natam heredem inſtituit. mortuo Caſſiano, legitimi heredes inſtitutionem oppugnabant, hac de cauſſa, quod dicerent, Rufinam, imprudente Caſſiano, vulgo corpore quæſtum feciſſe: tametſi non palam: ut in d.l. probrum, de rit. nupt. ac proinde tantum abeſſe, ut illa uxor fuerit, ut ne concubinæ quidem loco habenda ſit: ſtuprū enim cum ea commiſſum fuiſſe. d. l. in liberæ. & l. 3, D. de concub. Imperatores tamen reſcripſerunt, inſtitutionem valere: quia concubinæ ſine dubio hereditatum capaces ſunt: ſive illæ honeſtæ, ſive probroſæ ſint.

ſint. quod ſi cum concubinis teſtamenti factio eſt, multo magis cum iis qui ex ipſis nati ſunt. Poſtremum argumentum ſumi poteſt ex l. Imperatores 29, §. 1, D. de proba. ubi natus ex adulterio uxoris, ſpurius adpellatur. nam, ſi ex uxoris adulterio natus, ſpurius eſt, quãto magis qui ex concubinæ ſcortatione ſuſceptus erit? Atque hoc nimirum illud eſt, quod Papinianus ſcribit, apparuiſſe poſt Caſſiani mortem, filiam illam vulgo quæſitam fuiſſe: hoc eſt, Rufinam, imprudente Caſſiano, vulgo corpore quæſtum feciſſe. Neque movet, quod hæc non Caſſiani, ſed Rufinæ filia nominatur: quia, cum apparuerit, eas nuptias non fuiſſe, Caſſiani filia dici non potuit. Quare, ut rem in pauca conferam, non puto, Rufinam veram uxorem fuiſſe; poſt ejus autem è vita exceſſum, filiam ejus in concubinatum à ſuo vitrico adſcitam eſſe. Et in fine, ut nonnulli putant, corrigendũ, VULGO QUÆSTUM FECISSE APPARUIT. Primum, quia nulla extat litera, unde ſignificetur, puellam iſtam in concubinatum habitam fuiſſe. Deinde, arbitror, ex l. 1, §. 2, D. de concub. privignæ concubinatum pro nefario & flagitioſo numerari. quando-

quidem, utrum mulier patri ſe & filio proſtituerit, an vero vir cum matre & filia rem habuerit, nihil interſit, l.ſi qua mihi 12, §.1, D. de rit. nupt. Præterea, quorſum, quæſo, ad propoſitum illa adjectio pertineret, puellam vulgo quęſtum feciſſe? Atque hæc quidem & de veteris juris concubinatu & de primo ſpuriorum genere dicta ſint. Secunda ſpecies ſpuriorum, eſt eorum propria, qui ex meretrice nati ſunt. Tertia vero eorum, qui ex virgine, vel vidua honeſtæ exiſtimationis, quæſiti ſunt. de quibus teſtatur l. ſi qua illuſtris 5. C. ad Orphi. & l. privignus 7, D. de grad. l. ex libera 6, C. de ſuis & legit. Quarta, eorum eſt, qui ex adultera nati ſunt: de quibus apertiſſime loquitur l. Imp. D. de probat. & Gaius lib. Inſt. 1, c. 4. Quinta eorum, qui ex cognata per inceſtum ſuſcepti ſunt: de quibus l. ſpurii 6, D. de decurionib. & l. 2, C. Th. de inceſt. nupt. & Gaius, lib. Inſt. 1, c. 4. Unde Ulp. reg. tit. 5, *Si quis*, ait, *eam, quam non licet, uxorem duxerit, inceſtum matrimonium contrahit: ideoque liberi non fiunt, ſed, quaſi vulgo concepti, ſpurii ſunt.* Hæc cum ita ſint, tamen, ut in pleriſque aliis juris noſtri quæſtionibus, diſciplinæ

ſciplinæ cauſſa, ſingulæ res ſingulis nominibus diſtinguuntur. Similiter in hoc tractatu, interdum vulgo quæſiti nomen ei proprie & peculiariter tribuitur, qui ex ea, quæ corpore quæſtum fecit, natus eſt; & ab eo ſeparatur, qui ex honeſta concubina ſuſceptus eſt: velut in l. privignus 7, D. de gradibus & adfin. Similiter ſpurius ab eo qui ex inceſtu natus eſt. l. ſpurii 6, D. de Decurionibus. Sed hæc hactenus. Nunc conſequens eſt, ut de novo concubinarum genere, quod ſolum à Juſtiniano probatum eſt, diſſeramus. Ergo, ex Juſtiniani jure, concubina eſt mulier libera, innupta, quam vir cælebs domi concubinatus cauſſa ſolam habet. Liberam enim concubinam eſſe oportere, ſatis ex eo intelligitur, quod inteſtato ſuccedit. l. ſi qua illuſtris, §. 1, C. ad Orphic. itemque Novel. 89, §. εἴ τις τοίνυν περιῆν. ubi Julianus, *Concubinam*, inquit, *dicimus talem, quæ, libera conſtituta, in domo defuncti erat.* itemque Novell. 18, §. βλέψωμεν, his verbis: εἴη δὲ αὐτῷ κατὰ τὸν οἶκον, ἕως περιῆν, ἐλευθέρα τε γυνὴ, ἐν παλλακῆς σχήματι συνοῦσα. Quinetiam Juſtin. in l. ult. C. commun. de manum. ſtatuit, ut, ſi quis forte ancillam ſuam

pro concubina habuerit, neque de ipſa, natiſve ex ea, quidquam in teſtamento ſtatuerit: tum & ea, & ex illo concubinatu nati, poſt domini mortem liberi ſint. Innuptam autem eſſe eam oportere, non modo Juſtinianico, ſed etiam vetere jure, propter adulterii crimen, ſuperius dictum eſt. ex l. ſi uxor 13, D. de adulter. Addidimus autem, concubinam à viro cælibe tantum haberi poſſe, propter Conſtantini conſtitutionem in l. 1. C. de concub. & l. ult. C. commun. de manumiſſ. Qua ex re differentia inter veteres concubinas & has recentes intelligitur. Nam, ut in commentario de verbis juris docuimus, jure vetere etiam maritis habere concubinas licuit. Solam autem, addidimus, propter hæc Juſtiniani verba, quæ in utraque illa Novella poſuit: Εἰ δὲ ἐκκεχυμένα τὰ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῷ γένοιτο, καὶ ἄλλας ἐπ᾽ ἄλλαις ἐπεισαγάγοι τῇ προτέρᾳ παλλακίς, καὶ πλῆθος ἔχοι γυναικῶν πορνευομένων, (οὕτω γὰρ εἰπεῖν κάλλιον,) μισητὸς μὲν ἡμῖν ὁ τοιοῦτος, &c. id eſt: *Quod ſi profuſa ipſius libido fuerit, &, præter primam concubinam, alias ſuper alias inducat, pluresque habeat meretrices, (ſic enim verius adpellandæ ſunt,) odio is nobis erit: neque hujus legis beneficio*

beneficio fruetur. Hæc cùm ita ſint, illud intelligi debet, è quinque ſpuriorum generibus, quæ antiquo jure probabantur; quatuor à Juſtiniano ſublata fuiſſe: unumque id ſolùm eorum comprobatum, qui ex concubinis nati eſſent: quos Græco nomine νόθους, interdum etiam ex Romana conſuetudine φυσικοὺς, adpellat. quorum tamen duo hæc genera obſervavimus. unum eorum, qui ex certis concubinis: alterum eorum, qui ex non juſtis uxoribus ſuſcepti erant: id eſt, ex iis mulieribus, quæ uxorum quidem animo habebantur, ſed, contra leges & præſcripta Juſtiniani ductæ, uxorum jure non cenſebantur. Quod Juſtinianus, in fin. Novellæ 74, his demonſtrat verbis: Εἰ δὲ παρὰ ταῦτα γένοιτο, μὴ μέντοι ἐκ καταδεδικασμένης προέλθοιεν συναφείας, ἔσονται νόθοι· καὶ τῶν παρ' ἡμῶν φιλοτιμηθέντων τοῖς νόθοις, εἴτε ἐκ διαθήκης, εἴτε ἐξ ἀδιαθέτου, τεύξονται.

Cap. III.

De ſpuriorum & nothorum jure veteri & novo.

Nunc proximum eſt, ut de ſpuriorum jure conſideremus. Hæc

autem conſideratio duplex eſt. primum ex veteris juris ratione: tum deinde ex novi, quod à Juſtiniano introductum eſt. Ac veteris quidem juris ratio hæc fuit, ut ſpurii omnes, gentilitatum & adgnationũ juris expertes eſſent: quippe cum adgnatio à patre ſit: patrem autem ſpurii non habeant. l. 2, & l. 4, D. und. cognat. Sed cum vulgo concepti matrem ſequuntur, ut ait l. cum legitimæ 19, D. de ſtat. hom. ac proinde cognationem per matrẽ adepti ſint: quod caput prætor in edicto de cognatis poſuit: id caput etiam ad ſpurios productum eſt. d. l. 4, & §. vulgo quæſitos, de ſucc. cogn. Quod cum ita ſit, facile intellectu eſt, quam inepte à nonnullis dubitetur, utrum ſpurii cives Romani, an vero peregrini eſſent. Quamquam ejus rei dubitationem Juſtinianus, initio Novell. 89, adtuliſſe videtur: ubi ſic ſcribit: Τὸ τῶν νόθων ὄνομα τῇ Ῥωμαίων νομοθεσίᾳ πρώην οὐ διεσπούδαστο· οὐδέ τις ἦν περὶ αὐτὸ φιλανθρωπία, ἀλλ᾽ ὡς ἔκφυλόν τι καὶ παντελῶς ἀλλότριον τοῦ πολιτεύματος ἐνομίζετο. Nam, ſi nothi pro exteris & plane à civitate alienis numerabantur: quomodo Rom. cives haberi potuiſſent? Quod etiam video Alciatum adfirmaſſe,

firmaſſe, lib. parerg.4, cap.6. Sed, cum, in l.1, §.2, D. ad Tertyl.& §. 2, ad Orphic. legitima matris hereditas iis ex Orphiciano S.C. deferatur: item, in l. 2, & 4, & l. Modeſtinus, D. und. cogn. & §.3, de ſucc. cog. bon. poſſeſſio unde cognati, iis & inter ſe, & inter matrem & ipſos concedatur: quid ſtultius eſt, quam dubitare,an cives R. fuerint? Præterea, cum in l.4, D. de in jus voc. in jus vocatio iis adverſus matrem denegetur; perſpicuum eſt, eam adverſus alios omnes iis dari. l.ex eo 18, D. de teſtib. Item, videmus, eos heredes inſtitui, & cum iis teſtamenti factionem eſſe. in l. cum tabulis 16, §. quoniam, D. de his quæ ut indign. & l. Lucius 45, D. de vulg. ſubſt. l. Lucius 88, §. Damæ, D. de leg. ſec. l. ult. D. de jur. delib. l. omnes 17, §.1, D. quæ in fraud. cred. neque id tantum, verum etiam, de inofficioſo matris teſtamento quæri poſſe: l. ſi ſuſpecta 29,§.1, D. de inoff.teſt. item in l.3,§.1, & l.6, D. de decur. ſpurios in decurionum ordinem adlegi: atque adeo etiam eos, qui ex inceſtu nati ſunt. Ad illa ergo Juſtiniani verba,quæ ſane nimium effuſe concepta ſunt, ita reſpondendum eſt: ſpurios omnis civi-

lis

lis jur isexpertes fuiſſe, dumtaxat quod ex adgnatione conparatur. quoniam,ut ait Ulp. in l.4, D. und. cog. adgnatio per patrem quæritur : ſpurii autem patrem non habent. Itaque nihil nos moveat, quod eodem loco Alciatus obiicit ex l.1, & l. nec apud, C. de inſt. hered. & l.1, §.2, D. leg. ſec. nam ibi nulla omnino ſpuriorum mentio eſt : ſed deportatorum aut peregrinorum dumtaxat. Denique ἀλλότριον Juſtinianus eadem immoderatione dicendi uſurpavit, qua uſum eundem videmus, in Novella 153, de infantib. expoſit. & Conſtantinum, in l.1, C. de natur. lib. Atque hæc quidem juris antiqui ratio fuit. Juſtiniani autem Novellis conſtitutionibus omnes (ut ſuperius dictum eſt) ſpuriorum ſpecies , præter unam nothorum, ſublatæ ſunt. Nothos autem definit, qui ex concubina nati ſunt : hoc eſt, ex muliere innupta, quam vir cælebs domi concubinatus cauſſa ſolam habuit. Hujus autẽ juris origo prima ad Conſtantinum imp. referenda eſt : quemadmodum teſtatur Juſtinianus, initio Novell. 89, & Zeno, in l. divi 5, C. de natur. lib. Sed ea ratio , ſemel ab illo inchoata, poſtea à conſequentibus imperatoribus miri-

mirifice amplificata eſt, uſque ad tempora Juſtiniani: hoc eſt, per ſpatium annorum ducentorum. Ergo de Juſtinianico jure videamus. Id autem duplex eſt. nam prius, eſt de ſpuriorum conditione: alterum, de legitimatione. Spuriorum ergo conditio hæc à Juſtiniano definita eſt, ut ex inteſtati cauſſa, ſi quidem juſti liberi extent, boni viri arbitratu alantur: ſi non extent, ſextans eis debeatur. Ex cauſſa vero teſtamenti, ſi juſti extent, ſola eis uncia relinqui poſſit. ſi teſtatoris parentis extent, bes: ſi ſoli, quantumvis. Novell. 89. at in matris bonis, ut pro juſtis liberis habeantur. l. ſi qua illuſtris, C. ad ſenat. Orfic. Hoc autem loco aliquot pragmaticorum quæſtiones neceſſario tractandæ ſunt. Quarum prima hæc eſt: An nothis aliqua legitima debeatur. Qua quæſtione nihil abſurdius fingi poteſt. Nam, cum legitima in locum querelæ inofficioſi introducta ſit, quomado pater in illos inofficioſus dici poterit, cum juſtis liberis exiſtentibus non liceat ei amplius uncia illis relinquere? ut modo ex Novella 89 dictum eſt. Etſi autem ex cauſſa quidem inteſtati, ſi juſti liberi non extent, ſextans iis dedeatur:

qua

qua de cauſſa tertia ſextantis pars eorum legitima eſſe videretur: tamen, cum legitima non niſi ex teſtati cauſſa debeatur: quomodo inofficioſus dici poterit, qui etiamſi inofficioſiſſimus eſſe cupiat, tamen non niſi in uncia eſſe poſſit? Quare concludendum arbitror, nihil iis legitimæ nomine deberi: ſed ejus nomine alimenta boni viri arbitratu adtribuenda eſſe. Altera quæſtio eſt:: An filiæ nothæ dos à patre debeatur. Nam extat Ulpiani teſtimonium, in l. uxorem 41, §. pater naturalis, D. de legat. 3. ubi aperte ſcribitur, patrem non teneri dotem ſpuriæ filiæ conſtituere. Indeque vulgaris nata opinio eſt, patrem nothis puellis dotem non debere. Sed videamus, an lex illa nihil ad jus novum, hoc eſt, à Juſtiniano inductum, pertineat. nam jure antiquo pater naturalis filiam alere non cogebatur. l. 5, §. 2, D. de adgnoſcend. lib. tantum abeſt, ut dotare teneretur. Sed cum jure novo boni viri arbitratu alimenta debeantur, ſtatuendum putarem, ex boni quoque viri arbitratu, pro facultatum paternarũ modo, ei dotem, quæ quodammodo alimentorum locum obtinet, conſtituendam eſſe. Tertia quæſtio eſt: Ad quem dos,

dos, ſi qua nothæ conſtituta eſt, ſoluto matrimonio revertatur. De quo quia nihil toto jure conſtitutum eſt, non dubitarem, ad eum modum nobis reſpondendum eſſe, quem de ceteris dotibus in lib. de Dotib. explicavimus.

Cap. IV.

De nothorum paternis & maternis hereditatibus.

Nunc conſequens eſt, ut de nothorum hereditatibus diſſeramus. Nam Juſtinianus, Novella 89, §.13, ſtatuit, ut, quod jus nothis in parentum hereditatibus tribuitur, idem parentibus in illorum ſucceſſionibus concedatur. Quod non ita facile ad explicandum videtur. Nam, ſiquidem nothus liberos habeat, verum eſt, patrem ipſius egentem, arbitratu viri boni, ipſius facultatibus alendum eſſe. Quod ad alterum caput adtinet, quo conſtitutum eſt, ut, ſi pater juſtos liberos non habeat, ſextans notho, decunx legitimis patris heredibus adtribuatur: non video, quemadmodum in nothi perſona reciprocari poſſit. Nam, ſi nothus liberis careat, non ſextans, ſed as integer

patri

patri debebitur. ex cauſſa autem teſtati, jus hoc manifeſtum eſt, ut nothus, liberos habens, patri ſuo unciam relinquere debeat. ſed ſi pater liberos non habeat, patrem habeat; dictum eſt, eum poſſe beſſem notho relinquere, trientem patri debere. quod quemadmodum contrariam in partem verti poſſit, obſcurum eſt. pater enim patri ſuo trientem tantum debet: cum notho beſſem relinquat. at nothus, liberos non habens, poterit extraneis beſſem relinque: ſuo vero patri, trientem. Poſtremus autem articulus, in quo dictum eſt, ſi pater neque patrem, neque liberos habeat, totum aſſem poſſe notho relinquere: reciprocationem non admittit. Quæ quidem omnia de patrum hereditatibus ultro citroque deferendis dicta ſunt. Nunc de maternis videamus. Nam antiquo jure multiplex ſpuriorum jus in maternis hereditatibus fuit. Septuplex autem obſervavimus. Primum, ut ex Orphiciano S.C. matris inteſtatæ heredes eſſent legitimi. l.1, §.2, C. ad Tertyl. §.2, de Orphic. Secundum, ut iis legitima in bonis maternis deberetur: alioqui inofficioſi querela uterentur. l. ſi ſuſpecta 29, D. de inof. teſt. Tertium,

ut bo-

ut bonorum poſſeſſio unde cognati iis deferretur. l.2, l.4, D. und. cogn. §. vulgo quæſitus, de ſucc. cognat. Quartum, ut mater illos alere cogeretur. l.4. l. ſi quis à liberis 5. §.1. D. de adgnoſ. lib. Quintum, ex Juſtiniani conſtitutione, ut una cum juſtis liberis æquis ex partibus ſuccederent. l. ſi qua illuſtris 5, C. ad Orſi. Sextum, ut patronæ liberi vulgo quæſiti, materni liberti bonorum poſſeſſionem acciperent l. patronæ 18, D. de bon. libert. Septimum, ut mater iis tutorẽ petere cogeretur. l.ult. C. qui pet. tut. Verum exoritur quæſtio, utrum jus illud omne per Juſtiniani Novellam confirmatum, an vero abrogatum ſit? Quod potius videtur: cum §.1 ita ſcribat: Καλῶς ἔχειν ᾠήθημεν, ἐν μιᾷ διατάξει τὸ πᾶν συναγαγεῖν, ἥτις ἀντὶ πάντων ἀρκέσει τὰ περὶ τῶν νόθων διορθῶσαί τε καὶ νομοθετῆσαι. id eſt, *Optimum factu putavimus, jus omne de nothis unam in conſtitutionem conferre, quæ pro omnibus ſufficiat, ad ea, quæ ad nothos pertinent, & emendanda, & conſtituenda.* Cum enim dicat, ſe jus nothorum omne in eam Novellam contuliſſe, omne, quod reliquum eſt, abrogaſſe intelligitur. Alterum argumentum ſumi poteſt ex §.4. ubi Juſtinianus

ſcri-

ſcribit, eum nothum, qui legitimatur, ſoli patri legitimum fieri: reliquis omnibus patris adgnatis, cognatiſve, non fieri; neque ullam cum ejus cognatione partem aut communionem habiturum. Tertium, quod, cum in Novellam 118 omne jus legitimarum hereditatum contulerit, in Novellam autem 18 omne id, quod eſt de Falcidia liberorum: nullam tamen in utraque ſpuriorum mentionem faciat. Atque hæc quidem ita diſputari poſſunt: ſed cum Juſtinianus nihil de maternis nothorum hereditatibus ſtatuerit, probabilius arbitror, ubi de juris antiqui abrogatione non conſtat, eo ſtandum eſſe. arg. l. ſancimus, C. de leg. præſt. & l. præcipimus, C. de adpell.

CAP. V.

An nothi ex nobilibus nati, nobilitatem retineant.

DEINCEPS illa tractanda quæſtio eſt, de qua paſſim à pragmaticis diſputatur: An nothi, ex nobilibus parentibus nati, nobilitatem retineant? Videndum eſt autem, quid utramque in partem adferri poſſit. Cum enim maternam

nam cognationem retineant, qua de cauſſa bonorum poſſeſſio unde cognati inter ipſos defertur; l.2, l.4, l. Modeſtinus, D. unde cognat. difficile dictu eſt, eos poſſe cognationem ſine nobilitate retinere; quippe, cum matris conditionem ſequi dicantur. in l.1, in fi. D. ad municip. l. cum legitimæ 19, l. lex naturæ, D. de ſtat. hom. Præterea, quod ad novum jus attinet, hodie nothi ſine patre dici non poſſunt. Nam ex Novellis Juſtiniani tam certum habent patrem, certamque matrem, quam qui ex juſtiſſimis nuptiis procreati ſunt. Itaque etiam ab inteſtato patri heredes deſignantur. Quodſi legitimati ſunt, quia tunc in patrum poteſtatem redacti ſunt; ut poſterius intelligetur ex l. ult. D. de adopt. & ex l. ult. D. de his qui ſunt ſui vel alie. probabiliter diſputari poſſet, eos ſuitatem uſquequaque adeptos eſſe; quaſi jus ſuitatis individuum ſit; quemadmodum videmus, in l. qui in provincia 57, §.1, D. de rit. nupt. ſtatum eorum, qui ex inceſtu nati fuerant, ab imp. ita confirmari, ut plane pro legitimis habeantur. Sic videmus, in l. divi 5, C. de nat. lib. legitimatos duobus locis adpellari s u o s, & poteſtati

patris

patris ſubjectos: item in l. 6, & l. 7, eod. tit. Contra tamen, quod ad matris familiam attinet, illa pugnant. Primum, quod nobilitas jure noſtro definitur claritas generis: ac proinde ex majorum origine defertur. l. 1, C. de dignit. Spuriorum autem origo ex eo tantum die, quo nati ſunt, numeratur. l. ejus qui 9, D. ad municip. *Ejus*, inquit, *qui juſtum patrem non habet, prima origo à matre, eoque die quo ex ea editus eſt, numerari debet*. Præterea mulier familiæ ſuæ & caput & finis eſt. l. pronunciatio 195, in fi. de verb. ſign. fœminarum autem liberi in familia earum non cenſentur. l. ſeq. eod. Denique Juſtinianus, in l. ſi qua illuſtris, C. ad Orphic. ſi bene lex attendatur, concubinatus & ſpuriorum nomen à nobilibus fœminis apertiſſime removet. Etſi autem novo jure certum patrem habeant, tamen non filii jus adipiſcuntur: quia ſuitas, filiatio, adgnatio, cognatio, ſunt, uti ſuperius diximus, individua. l. quæſitum 34, D. de adopt. Quod autem ad legitimatos attinet, jus antiquum, quo per principis reſcriptum ſuitatem adipiſcebantur, aperte per Novellam abrogatum eſt: ubi Juſtinianus ſanxit, ut legitimati

ſoli

ſoli patri legitimati ſint, non etiam generi: idque certæ dumtaxat portionis cauſſa. Unde adparet, legitimationem eſſe jus quoddam definitum, & certis tanquam terminis ita circumſcriptum, ut longius produci non poſſit. Cum autem claritas generis per totam familiā diffuſa & plane individua ſit, atque in adgnatione & gentilitate poſita: quomodo ex ea ſola parte nobilitatem adſequerentur? Præterea, nobilitas, eſt jus familiæ: cujuſmodi eſt jus ſacrorum. l. familiaria 5, D. de relig. l. jus familiarum, & l. pen. C. eod. Atque hæc quidem ex noſtris libris, & Juſtinianici juris ratione ſic diſputantur. Sed, cum nobilitas omnibus ætatibus ex variis cujuſque gentis inſtitutis æſtimata ſit, conſentaneum eſt, receptam conſuetudinem ſequendam eſſe: quemadmodum videmus, apud Germanos, Venetos, aliaſque gentes nonnullas, ſpurios poſtremorum hominum numero haberi: apud Delphinates autem, quod Guido Papius teſtatur, eos, qui ex nobili patre nati, & ab eo adgniti ſunt, nobiles cenſeri. Jure vero civili, quod libris noſtris continetur, abſurdum eſt, exiſtimare, nobilitatem iis etiam per legitimatio-

nem concedi. Legitimatio enim, ut conſtat ex Novel. 89, jus ex ſola patris perſona tribuit. nobilitas autem, totius generis & familiæ communis eſt. Ea vero jura eſſe inter ſe diverſiſſima, perſpicue traditur in l. 5, D. de interd. & relegat. Atque hæc quidem de primo nothorum gradu ita ſe habent. Ante vero quam ad legitimationem accedamus, pauca de ſecundo dicenda ſunt. nam Juſtinianus, d. Novel. 89, §. 12, in fin., ſtatuit; ut, quæ in Codice de iſtjuſmodi nepotibus dicta ſunt, teneantur. Conſtitutum autem fuerat in l. ult. C. de natur. lib. ut, ſive ex juſto filio nepos naturalis ſuſceptus eſſet, ſive ex naturali filio juſtus nepos: ſi juſti liberi extent, unciam ei relinqui liceat: ſin minus, quantumvis. Ab inteſtato vero, ut hujuſmodi nepotibus ſucceſſionis jus nullum eſſet. Quid ergo, ſi avus, quo de agitur, patrem habeat? an beſſem relinquere nepoti poterit, ut patri ſuo trientem legitimarium relinquere cogatur? Quod certe prima ſpecie videtur: ſed conſtitutionis illius verba repugnant. *In nepotibus,* inquit, *non eadem obſervatio eſt, ubi legitima ſoboles minime facit impedimentum.* Item: *Ea enim ſubſiſtente, veterum conſtitu-*

ſtitutionum tenorem, &c. Quod cum ita ſit, nulla ſobole ſubſiſtente, ſequi videtur, ut veterum conſtitutionum tenor non obſervetur: ac proinde nepos ab avo inſtitui in beſſe non poſſit. Quod ſane concoquere non poſſum. Et, vere ut dicam, nimium perplexe ac tenebricoſe lex illa concepta eſt. Nam, ſi pater ſuo notho tantumdem poteſt relinquere, quidni avus legitimo nothi filio perinde, ut cuivis extraneo, poterit?

Cap. VI.

De legitimatione. Et quatuor tractatæ quæſtiones in hoc argumento.

Hactenus de ſpuriorum jure & conditione ſatis dictum eſſe arbitramur. nunc tempus eſt, ad eorundem legitimationem accedere. Sed prius, quid ſit legitimatio, conſiderandum eſt. Quod enim vulgo natalium reſtitutio definitur ex Novell. 74, ex parte quidem verum eſt, ſed non ex toto. Natalium enim reſtitutio, jus omne, quod quis integris natalibus adipiſci poteſt, adtribuit. l. 2, de natal. reſt. Legitimatio vero tantum abeſt ut jus adgnationis integrum alicui præſtet, ut ſoli patri legiti-

mum

mum faciat: ab aliis vero omnibus triũ generum adgnatis prorſus eum alienum relinquat. Novel.89,§.4. Quin ne integrum quidem adgnationis jus ei in parentis perſona tribuit: hoc eſt,ut ſuitatem obtineat. quemadmodum, olim factum fuiſſe, argumento eſt l. ult.D.de adopt. Nam legitimationis jus omne hoc eſt. primum, ut juſtis liberis extantibus legitimari nothus, niſi per conjugium & decurionatum, non poſſit. deinde, ut legitimatus ſoli patri ab inteſtato heres ſit: ceteris non ſit. inſtitui tamen ab omnibus heres poſſit: ſed à patre non majore ex parte, quam quæ minima alicui adtributa eſt. Quod cum ita ſit, videndum, an legitimationis definitio commode tradi hæc poſſit: Legitimatio eſt, cum ex concubina ſuſceptus,ita patri ſuo heres ab inteſtato deſignatur, ut etiam inſtitui ab eo heres poſſit: dum tamen ne majorem, quam quivis ex juſtis liberis, hereditatis partem capiat. Quibus verbis omne, ut opinor, legitimatorum jus, quod quidem ad ſucceſſiones pertinet, continetur. Probaturque definitio hæc ex Novell. 74, & Novell.117, §.2. ubi γνησίους ποιεῖσθαι Juſtinianus eos dicit, quos recepta

cepta in Scholis conſuetudine legitimari dicimus. Tribus autem modis legitimatio contingit: per decurionatum, concubinæ matrimonium, & principis reſcriptum. Primum autem à Theodoſio poſteriore inſtitutum fuiſſe, Juſtinianus teſtatur in Novel. 89. ejuſque conſtitutio extat in l. 3, C. de natur. lib. ſed ea tota ratio à Juſtiniano emendata, formam hanc habet; ut liberi ſive ex concubina, ſive ex ancilla ſuſcepti, atque hi quidem manumiſſi, per cooptationem in curiam, & ſuitatis, & gentilitatis, & adgnationis jus adipiſcantur: aut, ſi fœminæ ſunt, per decurionis matrimonium. Secunda legitimationis ratio, à Conſtantino primum inſtituta, poſtmodum à Juſtiniano ita confirmata eſt, ut matrimonium cum concubina contractum, ſive ea ingenua, ſive libertina, ſive ſerva & poſtea manumiſſa fuerit, liberos, & ante & poſt matrimonium conceptos, legitimos faciat. l. divi 5, l. cum quis 19, & l. ſeq. C. de natur. lib. & Novell. 89. Tertiam fieri diximus per principis reſcriptum: ut, ſi pater, aut ipſi nothi, ex patris teſtamento imperatori preces obtulerint, jus legitimorum adſequantur; ſi modo legitimi non ex-

tent. Nam ſi legitimi extent, nothi non poterunt, niſi per decurionatum & conſequens parentum matrimonium, legitimari. eadem Novel. §. κἀκεῖνο 9, & §. 11. Ex his igitur patere arbitror, quidnam ad illam quæſtionem reſpondendũ ſit: an per legitimationem integrum filiifajus, hoc eſt, ſuitas, adquiratur. Quod propterea videri poſſet, quia Juſtinianus, in §. 2, de hered. quæ ab inteſt. his utitur verbis: *Heredum ſuorum jura nanciſcuntur.* item, *Iuſtos & in poteſtate patris fieri.* Quibus conſentanea ſunt quæ ab eodem ſcribuntur in §. ult. de nupt. & in l. 5, l. 6, l. 7, & l. 11, C. de nat. lib. in Novell. 74, ὑπεξουσίους ἔχειν. item, μηδὲν τῶν νομίμων παίδων διαλλάττοντας. Sed verius eſt, legitimatione non integram ſuitatem adquiri: verum ex parte tantum: hoc eſt, quatenus ad ſolam patris perſonam pertinet. quippe, cum legitimati, ut ſuperius ex Novell. 89 dictum eſt, ab omnibus aliis patris propinquis & cognatis, ab omni, inquam, ipſius cognatione & familia, plane alieni ſint. Quoniam de nothorum jure & legitimatione diximus, ſupereſt, ut de ceteris ſpuriis, quorum quatuor genera ſuperius protulimus, breviter explicemus.

cemus. Summa autem eorum quæ Juſtinianus de iis ſtatuit, hæc eſt: ut ſpurius aliunde quam ex concubinatu ſuſceptus, neque nothus, neque naturalis adpelletur: neque ullum in patris hereditate, vel ex teſtati, vel ex inteſtati cauſſa, jus habeat: ac ne à ſuis quidẽ parentibus ei alimenta debeantur. Novel. 74, & 89, in fi. Verba autẽ illius hæc ſunt: *Τοὺς γὰρ ἀπὸ τῆς καθάπαξ παρ' ἡμῶν μεμισημένων τε, καὶ διὰ τοῦτο κεκωλυμένων γάμων, προϊόντας, οὐδὲ νόθους κλητέον, οὐδὲ μεταδοτέον αὐτοῖς οὐδεμιᾶς φιλανθρωπίας, ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο τιμωρία τῶν πατρώων, τὸ γινώσκειν, ὡς οὐδ' ὁπόθεν οἱ τῆς ἁμαρτανούσης ἐπιθυμίας αὐτῶν ἕξουσι παῖδες.* Hujus autem hæc: *Πρότερον μὲν γὰρ πᾶς ὁ ἐκ συνελεύσεων (οὐ γὰρ καλέσομεν γαμῶν) ἢ νεφαρίων, ἢ ἰγκέστων, ἢ δαμνάτων προελθὼν, οὗτος οὐδὲ φυσικὸς ὀνομασθήσεται, οὐδὲ ἀποτραφήσεται παρὰ τῶν γονέων, οὐδὲ ἕξει τινὰ πρὸς τὸν παρόντα νόμον μετουσίαν.* Sed quæri video, utrum natus ex viro marito & muliere ſoluta in nothorum, an vero in ſpuriorum numero cenſeatur. Qua quæſtione vix ulla abſurdior eſt. Et tamen pragmatici, ut opinor, omnes, nothorum iis jus ſine controverſia concedunt. in his Alexander, Salycetus, Paulus Caſtrenſis, Socinus,

 &, qui

&, qui argutiſſime hanc ſententiam defendit, Philippus Decius, conſil. 306. Primum autem & ſummum illorum argumentum ducitur ex l.1, C. de adulter. quaſi ea lege tradatur, mariti ſcortationem lege nulla vindicari. Itaque ſic argumentantur: Soli ex damnato concubitu procreati ab hereditatibus repelluntur. Scortatio mariti, lege non damnatur. Ex ea igitur ſcortatione nati, ab hereditate repellendi non ſunt. Sed adſumtio falſa eſt. Non enim, ſi uxor agere lege Julia non poteſt, ut ibi traditur, continuo verum eſt, mariti ſcortationem legibus non damnari. Præterea, ſi nati ex concubina, quam vir maritus habeat, repelluntur: l.1, C. de concub. & Novell. 89: atque adeo ex ſecunda concubina ſuſcepti: ut Novell. 18, & 89: quanto magis, qui ex ea, in qua ſtuprum aut ſcortatio committitur, repudiandi ſunt? Denique, quo nomine inteſtati hereditatem peterent, cum neque nothi, neque naturales adpellentur, ut Juſtinianus in fin. Novell. 89 apertiſſime teſtatur? Sed de matris hereditate Socinus urget vehementius. nam, olim ſpurios omnes matri ſucceſſiſſe, ſuperius dictum eſt. quod ſi abrogatum

gatum non fuit, quidni etiam nunc valeat? Quæ fuit mens aut Socini, aut aliorum, cum illa tam dilucida verba l. ſi qua illuſtris, C. ad Orfic., non animadverterunt? *Si concubina procreaverit liberos ex licita conſuetudine, ab homine libero habita*, &c. Quid enim planius dici poteſt, ut intelligatur, ſi non licita conſuetudo fuerit, matri liberos non ſucceſſuros? Altera eorumdem quæſtio, aliquanto obſcurior, hæc eſt: An ex meretrice natis relinqui teſtamento poſſit. Quod illi ſumma contentione defendunt, hanc unam ob cauſſam, quia meretricius concubitus extra legis pœnam eſt: l. ſi ea quæ, & l. quæ adulterii, C. de adulter. ac proinde ex meretricio concubitu nati, inter eos, qui ex damnato concubitu nati ſunt, cenſendi non ſint. Quid ergo eſt? Qui in Novell. 18, & rurſus Novell. 89, tam acriter eos repellit qui ex ſecunda concubina procreati ſunt: eoſne admittet, qui ex meretrice, quæ longe tetrior eſt, ſuſcepti erunt? Quorſum igitur Novell. 69 tam aperte exquirit, ut, qui ad legis beneficium admittentur, nati ſint ex concubina, domi retenta, nomine & titulo concubinæ? *τοῖς γὰρ τοιούτοις μόνοις ζῶντα νομοθετοῦμεν*,

ἔνθα παντελῶς ἀναμφισβήτητός ἐστιν ἥ τε τῆς παλλακῆς κατὰ τὸν οἶκον σχέσις, ἥ τε τῶν παίδων ἐκεῖσε γονὴ καὶ τροφή. Neque mihi ſophiſta neſcio quis cavilletur, ibi de cauſſa inteſtati Juſtinianum loqui: cum ſatis conſtet, omnem illam concubinarum & nothorum definitionem non ad illius loci anguſtias reſtringendam, ſed fuſe ad integrum Novellæ diſcurſum producendam eſſe, ut verba illa modo prolata demonſtrant. Denique, ne multis morer, contendo, ſcortationem omnem ex novo jure Novellæ 14, quæ eſt de lenonibus, inter damnatos concubitus numerandam eſſe: cum aperte Juſtinianus ibi ſanxerit, ne meretrices vel palam in fornicibus & lupanaribus, vel clam in ædibus privatis habeantur, ſed omnes è Chriſtianorum civitatibus tanquam peſtes exterminentur. Ad hunc ipſum locum illa quoque vulgaris pragmaticorum quæſtio pertinet: An parentes natis ex damnato concubitu alimenta debeant. quippe cum imp. Novella 89, in fin., his utatur verbis: οὐδὲ ἀποτραφήσεται παρὰ τῶν γονέων, οὐδὲ ἕξει τινὰ πρὸς τὸν παρόντα νόμον μετουσίαν. Et Novell. 74: ἀλλ᾽ ἔστω καὶ τοῦτο τιμωρία τῶν πατέρων, τὸ γινώσκειν, ὡς οὐδ᾽ ὁτιοῦν οἱ τῆς ἁμαρτανούσης ἐπιθυ-

πιθυμίας αὐτῶν ἕξουσι παῖδες. Quo eodem illud Ulpiani pertinet, in l.1, §.2, D. de adgnoſc. lib. ubi ait, patrem cogi alere filiam, dum tamen juſte quæſita ſit. Denique, ſi iis alimenta legare liceat, fraudis facultas dabitur: cum id legatum in totam vitam pertineat. l. Mela ait, D. de alim. legat. Contra tamen illud pugnat quod dici ſolet, acerbum eſſe, parentum delicta liberorum pœnis lui: l. crimen, D. de pœn. l. ſpuriis 6, D. de decurionibus, item, naturæ legem, & ſanguinis vim, civili ratione non extingui, §. ult. de legit. adgnat. tut. & l. eas obligationes 8, D. de capit. minut. Qui vero alimenta denegat, necare videtur. l. necare 4, D. de lib. adgnoſ. Ut in pauca conferam, cum eos alere mater jure civili jubeatur, d.l.5, §.1, D. de adgnoſc. lib. ex æquo & bono ſtatuendum putarem, ſi mater, unde ipſos alat, non habeat, & fortunæ tenuis ſit, non modo patri licere iis alimenta relinquere, ſed etiam magiſtratus imperio cogendum eſſe, uſquedum ſeſe ſpurii exhibere poſſint. arg. d. l.5, §. ſed ſi filius, eod. Legare autem iis tamquam extraneis, nullo modo permittendum eſt: ne, quod una ratione prohibitum eſt, altera con-

cedi videatur: contra l. ſcire oportet, §.1, D. de tut. & cur. &, quod in eorum odium inductum eſt, ut ἀλλότριοι cenſeantur, in eorum favorem contorqueatur, contra l. ſi quis ſolidum, D. de hered. inſt. Quod enim Pragmatici quidam obiiciunt ex l.extraneum, C.de hered. inſtit., plane abſurdum eſt. non enim quia extranei ſunt, propterea illis legare non licet; ſed, quia Juſtiniani lege, ut indigni & incapaces, repudiati ſunt. quemadmodum deportatis non propterea legare non licet, quia extranei ſunt, ſed quia peregrini, & civitatis jure multati ſunt. Nunc de nepote, qui ex ſpurio natus eſt, videamus. Nam Bartholus, conſil.118, quem alii ſecuti ſunt, reſpondit, eum inſtitui heredem poſſe, propter l. emancipatum 7, D. de ſenat. l.3, D. de interdict. & releg. l.1, §. pen. D. cont. tab. Verum animadvertere debuerat, leges illas agere de nepote, cui jus adgnationis una cum hac luce quæſitum eſt. quod in his nepotibus locum non habet. Præterea, illo Bartholi inſtituto magna fraudandæ legis facultas aperitur: quia uſusfructus ſaltem ad patrem ſpurium reverteretur. l. cum oportet 6, C. de bon. quæ lib. Et, cum

avi in nepotem benevolentia per filii perſonam tranſeat, l. dotem 6, D. de collat. bon. hoc caſu, avi in filium benevolentiæ locus, jure quidem civili, nullus eſt. Sequitur illa diſputatio: An ſpurii, ſive, ut pragmatici loquuntur, baſtardi nomen, conviciandi animo in quempiam conjectum, injuriarum actionem ei pariat. Cujus quæſtionis argumentum noſtri ſumſerunt ex l. 3, D. de lib. & poſt. cum pater in ſuo teſtamento ita locutus eſt: Ex mea uxore natus exheres eſto. Quod non arbitror; cum injuriarum actio, non ex adfectu tantum conviciantis, ſed ex eventu, id eſt, læſa alterius exiſtimatione, naſcatur. l. eum qui 18, D. de injur. Si tamen legitimatus ſpurius fuiſſet, quoniam per legitimationem illa macula eluitur: dandam actionem exiſtimarem. cum etiam ei, qui, ut debitor, adpellatus eſt cum debitor non eſſet, ea actio concedatur. l. item apud 15, §. ſi quis, D. eod. tit. Antequam autem finem huic libro imponamus, operæprecium eſt, veteris & novi juris comparationem breviter ſtrictimque percurrere. Nam illo jure, quinque ſpuriorum genera, æqueque omnia, probabantur: novo jure, unum

dumtaxat, nothorum ſcilicet. Illo, ſpurii jus cognationis habebant: hoc, non habent. Illo, legitimi matris heredes erant: hoc, ſunt etiam matris heredes, atque adeo, juſtis extantibus liberis. l. ſi qua illuſtris, C. ad Orphic. Illo, legitimam in matris bonis habebant: hoc, neque in patris, neque in matris, habere poſſunt. Illo, patris inteſtati nulla ex parte heredes erant: hoc, patris inteſtati ex ſextante tantum heredes ſunt; ſi modo juſti liberi non extent; nam ſi extent, boni viri arbitratu alendi ſunt. Illo, à patre inſtitui quavis ex parte poterant: hoc, à patre, ſi juſti extent, non plus uncia; ſi parentes, beſſe; ſi neutri, aſſe integro locupletari poſſunt. Illo, per ſolum principis reſcriptum legitimari poterant: hoc, duobus amplius modis, per decurionatum, & inſequens matrimonium. Illo, juſtis extantibus, legitimari non poterant. primum, quia per ſolum principem legitimabantur. deinde, quia non tam bona erant conditione quam adoptati. conſtat autem, eum, qui juſtos habet liberos, adoptare non poſſe. l. nec ei 17, §. 3, D. de adopt. Hoc vero jure, juſtis extantibus, per matrimonium & decurionatum legitimari poſ-

poſſunt; per principem non poſſunt. Novell.74, & aliis ſupra prolatis locis. Quod autem ad veteris & novæ legitimationis comparationem attinet, ſic habendum eſt. Nam ſimilitudo quidem hæc eſt: quod, ſicut antiquo jure legitimatus etiam ab inteſtato plane legitimus heres erat; ita & novo jure: ſicuti cum aliis ab inteſtato pariter æquabiliterque ſuccedebat; ita hoc jure, juſtis extantibus, ab inteſtato æquabiliter ſuccedit: ſicut olim legitima ei debebatur; ita, hoc jure, cum ab inteſtato ſuccedat, debetur. Differentia autem triplex eſt. nam olim legitimatio uno modo fiebat; nunc tribus. olim jus ſuitatis integrum tribuebat; nunc mutilum, & reſpectu patris dumtaxat. olim legitimatus inſtitui à patre quavis ex parte poterat; nunc non majore ex parte quam quivis ex juſtis liberis.

Cap. vlt.

An Chriſtianis concubinas habere liceat.

Atque hæc quidem ita concluſa ſunto: tametſi quaſi coronidis loco non alienum fore arbitror, vulgatam illam

illam quæſtionem explicare; An Chriſtiano jure concubinas habere liceat: cum Juſtinianus, qui florentiſſimis eccleſiæ temporibus vixiſſe creditur, earum habendarum poteſtatem faciat; dum tamen una dumtaxat, & à viro cælibe, habeatur: quod ipſius ætate à Chriſtianis uſurpatum fuiſſe, nemo, opinor, negaverit. Eo accedit, quod in antiquis religionis noſtræ monimentis aliquot, concubinarum mentio fit ejuſmodi, ut non aperte damnentur: veluti de Agar, Bala, Zilpa, & illa Gedeonis, quæ non nominatur. Poſtremo, quod vulgo dictitatur, concubinatum jure Canonico interdictum eſſe, propter c. dicat aliquis. 32, q. 4, (bona venia dictum ſit,) pugnare apertiſſime arbitror cum c. is qui non habet, & ſeq., diſtinct. 34. ubi ex concilio Toletano verba hæc proferuntur: *Is qui non habet uxorem, & pro uxore concubinam habet, à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ ſit conjunctione contentus.* Quod enim magnus quidam ſeculi noſtri Theologus, in lib. Jud. cap. 8, verba illa interpretatur de iis, quæ vere concubinæ non erant, ſed uxorum aimo domi habebantur, quamvis ſol-
lem-

lemniter ductæ non fuiſſent, nemo ex Juſtiniani Novellis non videt quam alienum ſit: cum perſpicue appareat, concubinas domi habere licuiſſe, neque animo, neque dignitate uxoris. Alioqui enim, liberæ mulieris conſuetudinem non pro concubinatu, ſed pro matrimonio jure civili haberi, ſatis conſtat ex l. in liberæ 24, D. de rit nupt. l. donationes 31, D. de donat. Hæc cum ita ſint, tamen, veriorem contrariam eſſe ſententiam, vel hinc licet intelligatur: quia D. Paulus, leges eccleſiis deſcribens, ſtatuit, ut quiſque vitandæ ſcortationis cauſſa uxorem ducat: &, quoties de maris & fœminæ conjunctione præcepta dat, diſerte maritos & uxores nominat: ut facile intelligatur, illam Juſtinianici ſeculi maculã fuiſſe: quemadmodum, de patrum veteris teſtamenti vitiis in concubinarum & plurium uxorum habendarum conſuetudine, ſatis jam inter noſtros theologos convenit. Eodem accedit, quod Leo Philoſophus, imp. Conſtantinopolitanus, illã ætatis Juſtiniani licentiam repreſſit: & Novell. 91 conſtituit, ne Chriſtianis concubinas habere liceat; præclaram illam ex Solomonis proverbiis rationem ſub-

ſubjungens, indignum eſſe, cum è fonte ipſo puram aquam haurire poſſis, lutulentam quærere ; neque cuiquam difficile ſit, vitæ ſociam & conſortem invenire. Cuius exemplum imitatus Conſtantinus Porphyrogenneta, conſtituit, ut apud Chriſtianos nullum diſcrimen inter concubinatum & ſcortationem putaretur : neque cuiquam Chriſtiani nominis habere concubinas liceret : quemadmodum Harmenopulus teſtatur lib. 4, cap. 7.

FINIS.

Rerum

Rerum & verborum, authorum item, qui vel emendantur, vel notantur, INDEX.

A.

Abducere filiam vi patria poteſtatis. 452.453.454
Abſens, & furioſus pater, in quanam re ſimiles? 448.449
Abſens, & invitus. Vide, Patronus.
Acceptilatio inutilis, pro pactione valet. 439
Accipiter circus, nuptiarum augurium. 46
Accurſius, notatus. 262
Ἀδελφιδῆς *nomen.* 475
Ἀδελφῶν ἔτυμον. 368
Adfines perſonæ. 498
Adfines cōjugis, alterius cōjugis cognati. 501
Adfinitas, & conjugium. 423
Adfinitas, & neceſſitudo. 403
Adfinitas, per adoptionem. 460.461
Adfinitatis & cognationis gradus ad nuptias prohibiti, iidem. 501
Adfinitatis nominum & graduum index. 521
Adgnaſci, 35. 359. *invito nemo poteſt hæres.* 384.446
Ad-

Adgnatio, genus conſanguinitatis. 508. *civilis cognatio, adoptionis genus.* 460. *ex adoptione quænam?* 464. *cognatio, filiatio, ſuitas, individua.* 548. *à patre.* 538. 540
Adgnatorum nomina, & appellationes, eorumque ſanctitas. 461
Adoptatus; & mulier in familiam tranſiens mariti. 355
Adoptatus non adgnatus, nec cognatus fit. 462
Adoptare, & emancipare, contrarii civiles actus. 127.208.232
Adoptare, ſolius emancipati. 462.463
Adoptio. 27. *adrogatio.* 137
Adoptio, quasnam impediat nuptias? 230. 232. *quas cognationes contrahat?* 233
Adoptio, quæ nuptias impedit, vel ſecus. 460
Adoptio ſpuriorum. 562
Adôptio, legitimatio. 562
Adoptionis conſtantis, & diſſolutæ, jura diverſa. 466.467
Adoptione jus originis non mutatur. 125
Adrogatio, & conventio in manum. 30.
Adrogatio an ingenuitatis jura conferat? 136.137. Libertini.
Adſcripticii connubium. 441
Adſtipulatio liberorum, & conſponſiones paren-

parentum. 383
Aëlia ſanctia lex. 22
Aes & libra. 334.351.352
Affectus & animus habentis, concubinatum vel matrimonium diſcernit. 40. 41. 42.
Agnus fœmina, pellicis ſacrificium. 43
Alciatus, notatus. 538.540
Alexander Ic. notatur. 555
Alimenta denegans, necare videtur. 559
Alloquium depennatum. 77
Ambroſius, notatus. 475.492.505
Amita adoptiva, & patris adoptivi. 465
Amitinorum nuptiæ. 477
Ἀνακαλυπτήρια. 300.314.315
Analogia. Vide, Legis.
Ancilla, uſu in uxorem acquiri poteſt. 117.
Ἀνεψιὰ, *quænam?* 251. *ſobrini filia.* 494
Anianus IC., notatus. 254
Animus. Vide, Affectus.
Annus utilis, & continuus. 213.459.
Annulus ſponſalicius: 7.8. *pronubus.* 303. 351.358.396.
Annulorum aureorum jus. 138.139
Ἀντιφέρνη, & φέρνη. 294.295
Antoninus. Caracalla.
Ἀπαύλια. 314
Ἀποτίμημα, *quid?* 294.297
Apuleïus, emendatus. 95

Apu-

Apuleii ſæculum. 276
Aqua, Neptunus, terram obnubens. 58. Ignis.
Arræ ſponſalicia. 6.303.380.398. *Provincialibus mulieribus datæ, quomodo reſtituendæ, vel ſecus.* 219
Arrarum ſponſaliciarum pœna. 407
Arſicæ, id eſt, Artaxerxis, & Cyri, controverſia. 126
Arthemenis & Xerxis controverſia. 126
Artis ludicræ effectus in jure. 140.142. *quales artes?* 144.145.147
As Caianus. 321
Aſſes tres nuptiales ſponſæ. 81.334
Aſſidui lex. 22
Attellanæ. 143
Auguria nuptiarum. 44
Auguſtinus, emendatus. 179.180
Auguſtus cum Iulia filia inceſtum committit. 226
Avi benevolentia in nepotem per filii perſonam tranſit. 561
Auſpices. 44.288.289.290.313
Avunculus nemo fit per adoptionem. 233

B.

Bannum, quid? 416
Barbaræ gentes, Romanis quanã? 469
Barbaris jus connubii à Romanis denegatum. 441

Baſium,

Baſium, & oſculum. 306
Baſtardus, ſpurius. 561
Boëthii avum. 21. *is notatus, & emendatus.* 22.23.24
Βόστρυχος*, cæſaries.* 323

C.

C, & Ↄ, quid notent? 84.321
Caius, Caia, maritus, & uxor. dominus, & domina. 83.84.321.343
*Caia Cæcilia, prima conjux textrix vel lanifica.*49.83.321.*Tanaquil.*72.77.78.
Caius, IC., emendatus. 254.255.463.515.516.
Calathus. 99
Calendarum novarum dies poſteri, nuptiis infauſti. 11. *ipſæque calendæ.* 313
Caligulæ mater ex inceſto, quod Auguſtus cũ filia Iulia cõmiſit, procreata. 225.226
Caligula, vel triceſimo die pater fieri ex uxore,glorioſum duxit. 280. *monſtrũ, cum omnibus ſororibus ſtupri conſuetudinem fecit.* 231. *notatus.* 506
Camilla, præminiſtra. 80
Camillus, quis? 78.79.80.81
Canonicum jus, notatum. 564
Canoniſtæ. Vide, Decretaliſtæ.
Cantus. Lydius.
Capillus. Crinis.
Capillos & ungues in nave deponere, religioſum

gioſum olim. 324
Capitilis diminutionũ exẽpla. 23.26.27.31
Caracalla, novercam ducit. 227
Carpimus, ad faces nuptiales. 67
Caſſianorum ſecta. 438
Caſtor, quis? 75
Caſtrenſis, notatus. 555
Cato Cenſorius octogeſimo exacto anno filium genuit. 176
Cauſſa ab origine invalida, quomodo effectum tandem acquirat. 134.135
Cella inſcripta, lupanarium. 164
Cerei nuptiales. 69. Faces.
Χαμαίπους, *ſponſæ conductor.* 318
Χοῖρος, *porca virginea.* 368
Χρυσάργυρον, *tributum meretricium.* 169
Cicero, emendatus. 88. *inceſtum cum filia committit.* 225
Cimo Athenienſis ſororem germanam in matrimonio habuit. 231
Cingulum novæ nuptæ. 49.370
Cinxia Iuno. 50.51.56.85.370
Clariſſimatus dignitas. 125
Claudianus, emendatus. 107
Claudius Agrippinam fratris filiam uxorem ducit. 236
Claudii imperatoris uxor luparia. 165
Claves novæ nuptæ matrisfamilias. 88. 305. 351.358.

Clodius,

Clodius, inceſtus cum ſorore ſuſpicione laborans. 234
Coëmptio viri & mulieris. 21.24.33.333. 334. *matris familias propria*,338.*domina bonorū mariti.* 358. *ejus nomen.* 36
Coenæ nuptiales. 92.93
Cognatus adfinis mei, mihi non adfinis. 499.
Cognati conjugis, alterius conjugis adfines. 501.
Cognatorum conjugia prohibita, 478.*uſq; ad quartū gradum*,478.483.*ſeptimumque.* 481.482. *& ſextum.* 494
Cognatorum nomina in ſexto gradu deficiunt. 484
Cognatio, quid? 484. *adgnatio, filiatio, ſuitas, individua.* 548
Cognatio, & propinquitas. 485.486
Cognatio civilis, adgnatio; adoptionis genus. 460. *ejus ratio in nuptiis.* 462
Cognatio domeſtica, & extranea. 489
*Cognatio naturalis, ſanguinis cōmunio.*508
*Cognationis jus, quantum ad nuptias.*468 *gradus pro nuptiis licitis.* 481. *eorum qui octo gradibus diſtarent.* 494. *gradus ad nuptias prohibiti, iidem & adfinitatis.* 501.*nominum & graduum index.* 502
Collocare nuptam. 107
Colus

Colus nuptialis. 72
Comari, liberorum hominum. 323
*Communicatio ſacrorum.*351.*& bonorum, inter virum & uxorem.* 355.357.384. *uſu ductam.*360. Socia.
Comprivigni, non ſunt adfines. 499
Concubitus à Decretaliſtis pro connubiali habitus. 431
Concubitus ſponſi & ſponſæ divina lege improbatus. 409
Concubitus, ſtuprum. 432
Concubina. 530. 535. *an uxori adjungi poſſit?* 272
Concubinæ & uxores. 39.40.41.42.43. 336.337.
Concubinas habere, an Chriſtianis licitum? 563.
Concubinis nati. 531.555
Concubinatus, ſcortatio. 566
Concubinatus, & nuptiæ. 337
Concubinatui quæ ætas habilis? 116
Confarreatio. 15.19.20.331.332
Conjugium. Matrimonium. Nuptiæ. *genus matrimonii & nuptiarum.* 436
Conjugium, & adfinitas. 423
Conjugii contractus, ſponſalia de præſenti. 426.
Connubium, quid? 316. Matrimonium, Nuptiæ.

Conſan-

Conſanguinitas, adgnationis ſpeices. 508
an gradu ſeptimo terminetur? 483. 484. 494.
Conſenſus tacitus. 450
Conſobrinæ. Sobrinæ.
Conſobrini, an propinqui? 491. *eorum nuptiæ.* 477. *διεξαδέλφων matrimonium lege humana prohibitum.* 493
Conſponſiones parentum, & liberorum adſtipulatio. 383
Conſtantinus, in l.1, C. de natur. lib. notatus. 540
Conſtitutum quodque modo contrario diſſolvitur. 430
Conſuetudo, & matrimonium. 40
Contubernium, & matrimonium. 471
Conventio viri in manum mulieris. 347. *& mulieris in manum viri.* 20. 24. 26. 331. 332. 340. 358. 359. *capitis minima minutio.* 27. *cum tutorum authoritate.* 30. *quid efficiat?* 31. *ejus ſpecies.* 32. *jura.* 33. *per uſum annuum.* 39
Convivia, ſacrificia. 367
Corona novæ nuptæ. 48. 57
Corporis partes numinibus conſecratæ. 309
Corylus, ad faces nuptiales. 67
Crinem ſummittere, ſordidoque capillo & promiſſo ſive demiſſo prodire, lugentium. 325

Crines ſenis, nuptæ novæ cultus. 46
Cumcella, lupanar. 162
Cumerum, quid? 78.79.*vel cumera?* 319
Curator, eſt tutor. 301
Curator, & ceſſicus tutor. 363.364.365
Curator, an & quando pupillam ducere poſſit? 455
*Curatoris authoritas.*385. *hæredes, tutelæ periculo obſtricti.* 456.*datio.*181.215.386
Curatores, & pupillæ. 205.206.215
Curis, haſta. 47
Cyri & Artaxerxis controverſia. 126.

D.

Damnata perſona, quænam? 152
Darii liberorum controverſia. 126
Deberi ex teſtamento, ex ſtipulatione. 354
Decius, notatus. 556
*Decretaliſtæ, notati.*389.421.422.428.429.430.431.432.440.494. *ſacrilegi.* 432
Deductio in domum. 406.439
Δελφάκιον, *pudendum virgineum.* 368
Δέλφαξ, *porca virginea.* 368
Depennatum alloquium. 77
Deportatio. 23
Δέσποινα, *uxor.* 344
Deſpondendi verbum. 393
Deſponſata, quodammodo nupta. 406
Deſponſata, & nova nupta, ex mutatione do-

ne domicilii diſcreta. 63
Δεσπότης, & κύριος. 346
Deſtinandi verbum. 391.392
Deſtinata puella. 390
Diffarreatio. 20.21
Dicis cauſſa. 25.330. νόμου χάριν. 352
Dicta virgo. 287. *uxor.* 395
Dictum, verbotenus pronuntiatum. 293
Διεγερτικὸν ἐπιθαλάμιον. 373
Dies, naturalis, & civilis; & illius initium. 313
Dijovis filius, Διόσκουρος, *Caſtor,* Σάγκτος, *Hercules.* 75
Diminuendi verbum. 33
Dionis interpres, notatus. 9.10
Dionyſius Halicarnaſſæus, emendatus. 242. 248. *Vide &* Halicarnaſſenſis.
Διόσκουρος, *quis?* 75
Δισεξάδελφοι, *ſobrini.* 493
Divortium per internuntios. 420
Divortii libertas, qualis olim? 436
Divortii legitima cauſſa, abſentia virorum longa. 350
Dius Fidius. 75
Dius camillus. 78
Divum, id eſt, cœlum. 75
Doarium. 298
Dolo malo facta authoritas lege non habetur rata. 182

Domicilium etiam in villa. 330
Domicius, deus. 57.371
Domiduca, Iuno. 51.56.85
Domiducus, deus. 57.371
Dominium plenum, & non plenum. 356. Eſſe alicujus.
Dominii continuatio; ſucceſſio. 359
Dominus, domina, quomodo de marito, & uxore intelligenda? 343
Dominus abſque jure vitæ neciſque, quis nam? 345
Dominus, & poſſeſſor. 336
Dominus bonitarius. 357
Domitianus cum Iulia fratris filia tanquã uxore palam verſatur. 237
Donatus, notatus. 302
Donatio pupillæ à tutore facta. 211
Donationis nomen. 295. *dote minor.* 296. 297
Donationes. Munera. *In concubinam collatæ.* 42. *quaſi inter conjuges.* 132. *quaſi ad conjuges.* 210. *inter conjuges.* 34.358. *nulla.* 407.424. *ante nuptias.* 115. *propter nuptias.* 380
Donationes invalidæ. 182.218
Δόρυ, κύρις. 47
Dos, an donationum ſpecies, vel contractus? 361.362. *donatione major.* 296.297. *an oſculo amittdtur?* 307

Dos, & matrimonium. 209.218

Dotis petitio. 114. *dictio, promiſſio.* 182. 183. *promiſſio, & futurum matrimonium.* 261. *datio.* 181. 182. 183. *formæ.* 362. *& ritus.* 292. *& natura.* 361. *nomen, ante uſucapionem.* 117

Dotis nomine præſtita. 356

Dotis nomine, id eſt, in bonis ſuis tantum, non in dominio. 361

Doti dicta. 356.357.361

Dotem dicere, promittere. 293

Dotes inanes injuſtarum nuptiarum, & inceſtarum. 131

Dotalicium, dotarium. 298

Ducere. Uxorem.

Ducere, & nubere. 58

E.

E*Logiũ, titulus, inſcripti lupanarii.* 166

Emancipare, & adoptare, contrarii civiles actus. 127.208.232

Emancipata abduci à patre non poteſt. 453

Emancipatus injuſſu patris uxorem ducens. 454.455

Emancipati juſtas citra parentum conſenſum nuptias contrahunt. 262

Emancipatio patriam ſolvit poteſtatẽ. 447

Emancipationis reſciſſio. 264

Emere, provincialibus interdictum. 217

E'*παύλια*. 109. 300. *poſtridie nuptiarum.* 314.315

Epithalamiorum uſus priſcus. 373
Epulæ geniales. 93
*Errata typographica. pag.68.l.*11,nox du- *Pag.*365, *lin.* 2, *ita legendum:* datum, excuſari poſſe, licet ſe im-*Pag.* 497, *lin.ult.*, filiæ uxoris patris tui, cogna- *Pag.* 503, *lin.* 8 *à fin.*, quinto gradu num-*Pag.* 514,*l.*4 *à fin.*, conferri
Eſſe in bonis ejus, & fieri ejus. 38.335.356
Ἐξάδελφοι, *conſobrini.* 493
Exhæredationis juſta cauſſa an matrimonium contractum contra parentum voluntatem? 454.455
Ἐξώπροικα. 299
Extramuranæ meretrices. 163
Εὐγενὴς, *ingenuus.* 154

F.

Faces nuptiales. 65.66.68.69.89.319.329
Factum, non voluntas, apprehenditur. de artium ludicrarum exercitio. 150
Familiæ emptor. 352.353
Far, quid? 18. *an* ζέα? 332. *nuptiarum & ſacrificiorum.* 15.16.20.331
*Februarius, infernalis menſis, reliquorum menſium confrater.*48.55. *ejus nonnulli dies nuptiis habiti ominoſi.*13.48.*parentalia nempe.* 312
Feriæ, nuptiis religioſæ & infauſtæ. 313
Feſcennini verſus. 102.104.321.374

Feſtus, emendatus. 519
Fidius Hercules, Σάγκτ⊙. 74.75
Filiatio, adgnatio, cognatio, ſuitas, individua. 548
Filius, quis? 527
Filii appellatione continetur & filia, non nepos. 129
Filiorum conditio, & honor, natalibus partus. 127.128.129
Filiorum & filiarum, emancipatorum, non idem juris. 265
Filiorum genera. 456.457
Filii naturales. 529.530.537.555
Filii & filiæ provincialium. 220. 221. & *tutorum.* 222.223
Filiarum nubentium jura. 447.448
Filias abducendi jus an patri competat, quæ ſine ejus voluntate nupſiſſet? 267
Flagella, ſervile ſupplicium. 148
Flameum, velum nubentis Flaminicæ. 58. *luteum.* 61
Flamines, & flaminicæ. 80
Flaminius, camillus. 79
Fœmina. Mulier.
Fœminæ, & ſervi, eodem apud barbaros gradu habitæ. 345
Fœnus exercere, provincialibus interdictū. 217
Fornicaria, πόρνη. 161

Fortunatis vel trimeſtres naſci liberos. 280
Fratris filiã an ducere liceat? 246. 476. 500
Fratrũ duorum eadẽ conjux. 243. 246. 500
Fulgentius Placiades, emendatus. 76
Funalia. Faces nuptiales.
Furioſus, & abſens pater, in qua re ſimiles? 448. 449
Furioſi, inter invitos. 194
Futinus, deus. 370

G.

ΓΑμήλιος *Iuno.* 52
Generi & nurus adoptio. 465
Geniales epulæ. 93. *tædæ.* Faces.
Genitrix, mater. 502
Genius, deus. 373
Γνήσιοι, *juſti liberi.* 528. *legitimi.* 552
Γνησίους ποιεῖσθαι, *legitimari.* 552
Gradus ſextus cognatorum. 484. 485
Gradus quartus cognationis ſecundum canoniſtas, octavus ſecundũ jus civile. 494
Gravida. Prægnans.
Grundiles lares. 369

H.

Hæredes ſui. 35. 446
Hæredum ſucceſſio ad ſeptimum uſque gradum. 482. *& decimum.* 485
Halicarnaſſenſis, emendatus. 75
Halicarnaſſenſis interpres notatus & emendatus. 75

Haſta,

Haſta, ſumma armorum & imperii. 47.
cœlibaris. 46
Ἠμίγαμος γυνή. 340
Heraclii illicita cum fratris filia conjunctio. 237
Hercules, Fidius, Σάγκτος. 73.74
Heſychius, emendatus. 240
Ἱερεῖς οἱ ἐπ᾽ οἰωνοῖς. 44
Honorius duas Stiliconis filias, unam poſt alteram, in matrimonio habuit. 247
Honeſtas nuptiarum, quid requirat? 385
Honeſtatis publicæ ratio. 461
Honor & reverentia, legis æquitas naturalis. 445.447. Sanguinis.
Humores quatuor in corpore, & quatuor gradus prohibitorum connubiorum. 483
Hymenæus. 95
Ὑπόβολον. 296. Ὑπόχρεων χωρίον. 297.

I.

Idus, nuptiis infauſtæ & religioſæ. 313
Ignis & aqua nuptiarum. 89.326.351
Ignorans, & invitus. Patronus.
Imperitia, id eſt, juris legumque inſcitia. 216.217
Impuberum nuptiæ nullæ. 406. Sponſaliorum perſonæ.
Inceſtæ. Nuptiæ.
Infantes, inter invitos. 194. *quinam?* 417
Ingenuus, εὐγενής. 154. *quis.* 156.527

Inſcripta cella, lupanarium. 164
Invitus. Patronus.
Iſidorus, notatus. 56
Iterduca Iuno. 51.56.85
Iudicatæ rei authoritas. 156
Iuga Iuno. 55.56
*Iugales, dii.*371. *Tadæ.* Faces.
Iugatinus, deus. 57.371
Iuglandes, Iovis glandes. 101.374
Iugum conjugatorum, quale? 56
Iulia lex, de maritandis ordinibus, explicata. 120.122.129.142.145.150.170.183
Iulianns Patricius, emendatus. 204
Iunia lex. 290
Iuniæ idus, fauſti nuptiis dies. 14.313
Iunii menſis etymon. 54
Iuno, ſorore dulcior. 374. *Cinxia.* 50. 51.56.85.370. *Curitis.* 47.48. *Domiduca.* 51.56.85. Γαμήλιος, *vel* Γαμηλία. 52.53. *Iterduca.* 51. 56.85. *Iuga,* Ζυγία. 55. 56. Τελεία. 51.52. & Τελείας *victima.* 53. *Vnxia.* 51.56.85
Iupiter Τέλειος. 52
Iure gentium, id eſt, uſu. 350
Iure quæſiti, juſti liberi. 528
Ius dominii, & matrimonii. 344
Ius gentium ad barbaros ſe non extendit. 469.

Ius plenum, & jus Quiritium. 347
Ius naturale; non ſcriptum, ſed natum. contra inceſtum. 225.229
Iuſſum, voluntas. 260
Iuſſus verbum patris familias in matrimonio à filio contrahendo. 449
Iuſti, legitimi. 41
Iuſtinianici ſæculi macula. 565
Iuſtinianus, emendatus. 515.520. *notatus.* 539.540.

K.

Κάδωλοι, *camilli.* 81
Κάλαθος. 99
Κάμαρα, *lupanar.* 161
Καταχθεμένην τὸν ἐπιθαλάμιον. 373
Κυάσιλλον. 97
Κυρία, *quænam Epicteto?* 344
Κύριος, & δεσπότης. 346
Κύριοι, *tutores.* 31
Κύρις, δόρυ. 47

L.

LActantius, emendatus. 106
Lanarum ſuperſtitioſa religio. 84
Lanificia, matronarum priſcarum cura. 99
Largitates ſponſalicia. 303.311.312
Lares grundiles. 369
Lectus nuptialis. 104. 105. *genialis.* 373
Legatum inutile. 36
Legitimati, ſui. 547

Legitimatio. 549. 550. 551. 552. 553. 554.
adoptio. 562. *vetus;* & *nova.* 563
Legitimi, juſti. 41
Lex emendata. 392
Leges, notatæ. 505. 550. 551
Lex Papia, Popæa. 400. 401. Iulia.
Lex pro aliquo ſcripta, contra eum valere non debet. 264
Legis beneficio indignus, qui commiſit contra. 190
Legis non verba tantum, ſed paritas & ſententia, ac reciprocæ conſequentiæ, ſpectandæ. 402. 403. 464. 466. 470. 472. 474. 487. 488. 490. 497. 498. 501
Leges ea, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, ſpectant, non quæ ἐκ τῶν παραλόγων. 177
Leges. Sumptuariæ.
Lenæ, quænam? 156. 157
Libellum repudii mittere. 420
Liberi injuſti. 453. *quorum natales parentum deteriorem ſequuntur ſortem & conditionem, ut concluſio in ſyllogiſmis.* 119. 440. 530. 537. 547.
Liberi juſti, γνήσιοι. 528. *patrem ſequuntur.* 489. 527. *ſub poteſtate, & emancipati.* 384
Liberorum jus, & ſolidi capio. 180
Liberis ſuſcipiendis quænam ætas idonea. 173

Libertæ

Libertæ divortium. 194
Liberti, quinam ſiant cives Romani? 255
Libertini & liberti alieni adrogatio non admiſſa. 138
Libertus ingenuus. 139
Limen, Veſtæ ſacrum. 87.329
Livius, emendatus. 243.355
Lombardus, notatus. 425.433
Lucius Tarquinius Superbus ; & Tullia, Aruntis fratris uxor. 239
Luctus tempus. 273.274.275
Ludovicus Vives, notatus. 53
Lugere, in quasnam cadat? 407.424
Lupanaris vocabulum. 161
Lupariæ. 163
Lydii cantus modus querulus. 95

M.

MAjugena, ſponſaliorum numen, priſcis. 289
Maïus menſis nuptiis infauſtus. 11.312
Mancipationum ſollemnia. 25
Mancipatio ſenum coëmtionalium. 35
Manturna, dea. 57.371
Manumiſſionis jura. 184
Μάραν ζις, & σϐέσις. 243
Marcus Cato in Originum fragmentis, emendatus. 73
Marcus Craſſus fratris defuncti uxorem duxit. 243

Maritus.

Maritus. Vir. *quando?* 431. *qualis dominus?* 345. 347. *pater familiæ, ſucceſſor, & hæres in bonis uxoris.* 358. 359. 360
Mariti eligendi ambiguitas arbitrio judicis committenda. 448
Mariti deductio. 330
Maritorum novorum ſumptus in convivia & ſportulas erogandi. 94
Martianus felix, emendatus. 50. 51
Martii menſis. Saliorum.
Maſiniſſa rex poſt octoginta ſex annos Methymnum genuit. 176
Materter a patris adoptivi, filio extranea. 464. *& mater.* 462
Mater, quæ vulgo concepit. 528
Matris turpitudo præ patris ſpectata. 141
Mater. Mulier.
Mater familias. 15. 333. 336. *quænam?* 25. 26. *& qualis?* 358
Matris familias bona omnia, dotis nomine, viri fiunt. 356
Matrimi pueri. 72. 79. 318. 331. 372
Matrimonium. Nuptiæ. Sponſalia. *quid?* 316. 436. *unde dictum?* 26. *mente coëuntium, non tabulis, contrahitur.* 42. *per æs & libram.* 334. 351. 352. *juſtum, an dirimi poſſit, debeatve?* 135. 136. *injuſtũ, ſed convaleſcens.* 451. 453. *provincialiũ.* 217. 220. *contra parentum voluntatem con-*

contractum, 450. *an juſta exhæredationis cauſſa?* 454.455
Matrimonium, & conſuetudo. 40
Matrimonium, & contubernium. 471
Matrimonium, & dos. 209.218
Matrimonium, & nuptiæ. 435
Matrimonii ſoluti jura. 362
Matrimonio ingenuorum quænam perſonæ idoneæ, vel ſecus? 116.117.119.120.140.151.152.153.155.170.171.172.173.
Matrimonium captivitate ſolvi. 197.200
Matrimonium confarreare. 19
Matrimonia ſollemnibus ſtabilita. 108
Matrimonia farreacea. 332
Matrimonia bene concordantia jure patriæ poteſtatis non cõturbanda. 267.349
Matrimoniorum verus finis, liberi quærendi. 174.290. 437.438. *perſonæ.* 437.440.442. *ſpecies. Vide,* Uxorum quærendarum modi. *honeſtas conſideranda.* 428. *ea quid requirat?* 447. *jus, quale?* 383. *injuſtorũ ratio & cauſſa.* 212
Matrona, quænam? 25.26. *uxor.* 40
Μέδιος Φίδιος. 75
Medioximus, ſemideus. 77
Mens. Vide, Affectus.
Menſia lex, naturæ derogans. 119
Mentio, μνηστεία, μνηστύς. 378.379. *& pactum.* 380

Mercurius, camillus. 80
Meretrix, & proſtibulum. 166
Meretrices, publicarum libidinum victimæ. 159.160
Meretricum profeſſio, apud ædiles nomen edere ſuum coactarum. item veſtimenta. 167. *quæſtus, vectigali obnoxius.* 168. *conditio.* 169
Meritrice nati. 557
Methymnus, filius Maſiniſſæ, poſt annum eius octogeſimum ſextum natus. 176
Minor duodecim annis domum ducta, quomodo juſta uxor fiat? 134
Miſcella lex. 338
Μνηϛὺς, μνηϛεία. mentio.
Modeſtinus, emendatus. 523
Modius falſus. 451
Mola ſalſa. 17. *farrea.* 18
Moſchopulus, emendatus. 19
Moſis interpretes quidam nuperi, notati. 498.
Mulier, familiæ ſuæ & caput & finis eſt. 490. *nam liberi in familia earum non cenſentur.* 548
Mulier in familiam mariti tranſiens; & adoptatus. 355
Mulier, & pupillus. 29.365
Mulieris perpetua tutela. 344
Mulieris liberæ conſuetudo, matrimonium. 565

Mulieres, illicitis nuptiis maculantes ſeſe; & pupilla, laqueis tutoris irretita. 212
Munera nuptialia. 109.110.300. *ſponſalicia.* 397. *& arræ.* 398
Mutinus, deus. 370
Mutuam dare pecuniam, provincialibus interdictum. 217

N.

Νᾶκος, quid? 88
Naſcendi cauſſa. 90
Natalium reſtitutio. 139
Natales. Liberi.
Natus ex viro marito, & muliere ſoluta. 555.
Natis ex damnato concubitu an alimenta debeant parentes? 558
Naturalis filius, adoptivus. 124. 126. *emancipatus.* 127. *in ſervitute quæſitus, libertinus manet.* 138. *ut & emancipatus.* 127
Neceſſitudo, & adfinitas. 403
Nefariorum nomen, unde? 332
Nepos non juſſu patris uxorem ducens, patri tamen hæres adgnaſcens. 447. *ex ſpurio, an hæres inſtituatur?* 560
Nepotis, & neptis, in contrahendo matrimonio, jura. 224. 259. 445. 446. 449. *vocum abuſus.* 505. 509. 510

Nepti ex filio, cum adoptato non eſt connubium. 466
Neptuni nomen. 58
Neronis Sporus. Pythagoras.
Nobilitas, quid? 548. *ſpuriorum.* 549
Nonæ, nuptiis infauſtæ & religioſæ. 313
Nonius Marcellus, emendatus. 91. *notatus,* 394.395.514.
Nothæ filiæ dos. 542
Nothi. 528.537.540.556. *Vide,* Spurii ἀπάτορες. *Hodierni patrem habent.* 547.548
Nothis an debeatur aliqua legitima? 541
Noverca, patris proquinqua. 495
Nubere, quid? 58
Nubere, & nubes; à tegendo. 317
Nubentes. Nuptæ novæ.
Nuces ſpargi novis maritis conſuetũ olim. 100. *quare?* 101.373. *quæ in tutela Iovis.* 374.
Nuntium mittere. 407.420.
Nupta nova, & deſponſata, ex domicilii mutatione diſcretæ. 63. *in altum tolli ſolita,* 69. *& ſublimis vehi,* 70. *& manu duci.* 72. *limen tranſſiliebat.* 86. *in lectum collocata.* 107
Nuptæ novæ. Uxoris. *ædes, earumque ornatus.* 81. *poſtes.* 84.325. *aſſes tres, ad maritum delati.* 81.334. *claves datæ.* 88.305.351.358. *cultus.* 46.57. *deductio* *in*

in cubiculum. 372. *pellis lanata.* 88. *unctio.* 85. *utenſilia, quæ ante illam geſtabantur.* 78
Nuptæ, & ſponſæ, jura. 190
Nuptas novas, rapi ſolitum. 61. *& traduci in viri domum noctu.* 62. 64. 65. 66. 68
Nuptiæ. Matrimonium. *quid?* 34. *& unde dictæ?* 316. 317. τέλος. 52. *ſanctæ federa tædæ.* 69. *an inter abſentes?* 420. *uti contrahantur?* 424. 425. *ante pubertatem.* 439. *in linea recta in infinitum interdictæ.* 460. *cognatorum.* 487. *adfinium.* 495. *inceſtæ.* 224. 226. 227. 228. 281. *& injuſtæ.* 257. 273. 467. 473. *quomodo convaleſcant?* 132. 133. 134. 135. *illegitimæ.* 330. 331. *contra leges, ſtuprum.* 432. *intempeſtivæ.* 173. *&c.* 178
Nuptiæ, & concubinatus. 337
Nuptiæ, & matrimonium. 435
Nuptiæ, & Sponſalia. 429. 430
Nuptiarum conſenſus, eorum in quorum ſumus poteſtate, 258. *vel non ſumus.* 262
Nuptiarum dies. 11. 312. 367. *& poſtridie nuptiarum, & dies craſtinus, vel repotiorum.* 314. 315. *Nuptiarum deductarum frequentatio.* 94. *aqua & ignis.* 89. *tres gradus.* 414. *&c. jus antiquum, totum pontificium.* 468. *jus Romanum, & ejus regulæ.* 469. *nomen.* 58. *numina.* 52. 57.

52.57. *verba, cujus temporis?* 406. *injuſtarum effectus.* 131
Nuptiis quænam ætas habilis? 112. *ante quam tamen filiam locare permiſſum patri.*115. *ac marito domum ducere.*134
Nuptiales cœnæ. 92.93
Nuptiale pretium. 25
Nutrix, non eſt mater. 502
Nyctelia ſacra. 370
Νυμφαγωγοί. 318
Νύμφης ἔτυμον. 317

O.

Obnubere, quid? 58
Obrogari, quid? 178
Obſervantia pudica ultra propinquitatis gradus in lege dei expreſſos. 493
Οἴκημα, *lupanar.* 161
Omina, auguria. 45
Ὀπτήρια. 300.315
Oſcula ſolita, & quotidiana. 309
Oſculum ſponſaliorum. 397
Oſculum, & ſuavium. 306.307
Otho germanam in modum juſtæ uxoris propalam habuit. 232
Ovidius, notatus. 120
Οὐλαὶ κριθιναί. 18

P.

*Pacta puella, pactæ nuptiæ, pactum matrimonium.*287.378.390.394. *Pa-*

cta

cta dotalia. 361
Pactum, & mentio ſponſaliorum. 380 *nudi nulla obligatio.*426.401.*Pactiones etiam graviſſimæ inter abſentes.* 420
Παῖδας ἔχειν, *quid?* 244
Palam, quid? 158.170
Panis farreus. 331.332
Paphnutius epiſcopus in Niceno concilio, omnes alios aliter ſentientes in ſuam opinionem adduxit. 192.193
Papia lex. Iulia.
Papinianus, emendatus. 533
Papyrius Camiliam *ſororem gravidam fecit.* 232
Papyrii pueri prudens figmentum, quo matrem, inſtantius percontantem quid in ſenatu egiſſent patres, eluſit. 270
Παρανύμφοι. 289
Παράφερνα. 299.356.365
*Parentalia, nuptiis ominoſi dies.*12.48.312
Parentum poteſtas. 264. 348. 349. 350. 351.444.445.447.448.
Πάροχος, *ſponſæ conductor.* 318
Participem fieri omnium bonorum; humani juris. 358
Partunda, dea. 57.371
Partus. Liberi.
Paryſatis filiorum controverſia. 126
Pater, quis? 141.527.528.529.542

Patris appellatione an avus comprehendatur? 140
Patria poteſtas. Abducere. Parentum.
Patriciorum nomen. 527
Patrimi pueri. 64.72.79.318.331.372.
Patronus, in lege Iulia, quis? 184. *ejus jura.* 185.186.191.194.
Patronus invitus. 191. *ignorans, & abſens.* 192.193
Patroni jus integrũ conſervandũ. 138.139
Patruelium nuptiæ. 477
Patrui & amitæ, filii filiæque fratris, adoptivorum, par ratio. 466
Paulus Diaconus, emendatus. 252
Paulus I.C., emendatus. 89.143.515.517.518. *notatus.* 505.555
Peculium, quod ad virum, & quod ad mulierem. 366
Pecuniæ alienæ numeratio. 134
Pellex. 43.273.337
Pellis lanata novæ nuptæ. 88
Peregrini, ex cive Romana. 118
Petronius Arbiter, emendatus. 167
Φέρνη, & ἀντιφέρνη. 294.295
Φυσικοὶ, naturales filii. 535
Pietas in parentes inæqualis poteſtatis, æqualis tamen. 447
Picumnus, vel Pilumnus, deus. 46
Πίστιος Ζεὺς. *Fidius Hercules.* 75
Plau-

Plautus, emendatus. 509
Πλόκαμος, *cæſaries.* 323
Plutarchus, emendatus. 53.54.55.77.78.86.87
Plutarchi interpres, notatus. 52.53.251
Pœnitentia anteacta vitæ maculam non abolet. 223
Poëtarum aſſentatoria natura in Ovidio *notata.* 120
Polliceri, & promittere. 293.294
Polygamia. Uxores duas.
Pompa nuptialis. 317
Popæa lex. Iulia.
Porcus, nuptiis immolari ſolitus. 20
Porca nuptialis. 368.369
Poſſeſſio. Uſus.
Poſſeſſor, & dominus. 336
Poſtium ornatus in nuptiis. 84.325
Prægnans, an in alius manum convenire poſſit? 277
Prætextatus ſermo. 321
Pragmatici, notati. 555
Prema mater, dea. 57.371
Priapus, deus. 371. *ejus faſcinum.* 105. *& terriculamentum.* 106
Privigna, cognata vitrici. 498
Προαύλια. 313.314
Proculianorum ſecta. 438
Promittendi. Spondendi.

Promit-

Promittere, & polliceri. 294
Promiſſa puella. 287
Promiſſio nimia invalida. 181.182. conditionalis, obligationem ſuſpendit. 433
Pronubi. 289
Pronubæ. 290.372. nuptam in lectum collocare ſolitæ. 107
Πρωτόλεια, quid ſint? 240
Propinqui, quinam? 486.487.495
Propinquitas, & cognatio. 485.486. Vide Cognationis.
Προσφθεγκτήρια. 300
Proſtibulum, & meretrix. 166
Proſtibulorū nudorum proſtandi mos. 167
Προτέλεια. 52. quid? 240. τὰ. & προτέλειαι. 286
Προθεσμία τῶν γάμων. 312
Provincialis mulier quomodo in uxorem poſſit duci officium gerenti? 220
Provincialis mulier, & pupilla. 218.219
Provincialium filii & filiæ. 220.221. poteſtas. 443. ſponſalia, nuptiæque. 386
Provincialibus, quæ interdicta? 217
Proxenetæ. 288
Pubertatis æſtimium ex annis. 438
Pudentilla cum viri mortui fratre tabulas facit nuptiales. 245
Puellæ ſuburranæ. 162
Pueri

Pueri patrimi, & matrimi. 64.65.72
Pultis uſus priſcis Romanis, quam panis, frequentior. 17
Pupillus, & mulier. 29.365
Pupillorũ jus in nuptiis promittendis. 385
Pupilla, laqueis tutoris irretita; & cæteræ mulieres, illicitis nuptiis maculantes ſeſe. 212. *& provincialis mulier.* 218. 219
Pupillarum nuptiæ prohibitæ. 204.205. 212.455.456.457.
Puriter facere; ſacrificare. 327
Pythagoras Neronis. 58.59.64

Q.

Q Vaſillum. 97
Quaſi adfinitas. 499
Quaſi conjuges. 210
Quaſi extraneæ perſonæ. 210
Quaſi filius. 128.129
Quaſi ingenuus. 156
Quaſi nepos. 129
Quaſi patroni. 186

R.

R*adi comam, lugentium.* 325
Ratio naturalis, animis noſtris divinitus indita atque impreſſa. contra inceſtum. 225.229
Recepticia bona. 299

Relatio. Legis.
Religioſa, id eſt, infauſta nuptiis dies. 313
Remancipata. 36
Repentalia. 109
Repotia. 109.314.315
Repromittendi. Spondendi.
Repudium ſine cauſſa, adulterii crimẽ. 429
Repudium, & ejus mulcta. 311
Repudium infectum. 431
Repudium, quodnam tempus exigat expectandum priuſquam in alius manum conveniat repudiata? 277
Repudium per internuncios. 420
Repudium mittere. 407
Repudii formula. 401. *& ſollemnitas.* 430
Rei judicatæ authoritas. 156
Res uxoria. 355.365
Reverentia. Honor. Sanguinis.

S.

Sacra nuptialia. 351.*nyctelia.*370.*eorum moleſtia.* 352.*& interemptio.*353.354
Sacrificia nuptialia. 367
*Saliorum dies, nuptiis infauſti habiti.*13.312
Salſæ fruges. 17.18
Saltationes, ſacrificia. 367
Salutationes perfunctoriæ. 309. *& quotidianæ.* 310
Salycetus, notatus. 555
Sanctiale x. 22

Sanctitas nominum & appellationum inter agnatos. 461. 467. *& cognatos atque affines.* 490
Sangus, Sancus, Saga, Σάγκτος. 72.73. 74.75. *ſemideus.* 77
Sangi Fidii ſimulacrum. 76
Sanguinis ratio, vera cognatio. 460
Sanguinis communio, naturalis cognatio. 508
Sanguinis reverentia, quantum valeat? 475. Honeſtas, Honor.
Σβέσις, & μάρανσις. 243
Scævola IC., emendatus. 89
Scortatio, an lege damnata? 556.558
Semones dii. 76. *ſemidei.* 77.
Senatoris filius. 124
Senatuſconſultum de pupillarum nuptiis. 455.456.457.
Senex capularis, teſtatoribus aliquibus uſui. 352.353. *coëmtionalis.* 354
Senes comitiales. 355
Senum generantium exempla. 176
Sepulcrorum jura. 354
Servus dotalis. 362
Servus hoſtium factus, pro nullo habetur. 197
Servus vitio liber. 451
Servum non fuiſſe domini, ſed tantum in ejus bonis. 335. *& quei domini fiat?* 340

Servi, & fœminæ, eodem apud barbaros habitæ gradu. 345
Servi, qui cives Romani efficiuntur. 254
Servæ partus, ſervus. 530
Servitus libera mulieris. 347
Servius, emendatus. 26. *notatus.* 56. 302. 340. 341. 391. 393
Sextus Pompeius Ruffus, emendatus. 75. 79
Silentium, quandoque pro juſſu & conſenſu. 260
Simplones, vel Simpulones, ſponſorum amici. 371. 372
Simpulum, quale vas? 372
Siſinnius, notatus. 476
Sobrini filia, ἀνεψιά. 494
Sobrini, διεξάδελφοι. 493
Sobrinorum & ſobrinarum diu Romæ ignorata conjugia. 250. *probata. eorumque nati natæque quo gradu diſtent?* 494
Socci novæ nuptæ. 57
Socia ſacrorum nulli patrifamilias invito adſciſcenda. 384
Societas leonina. 358
Societas matrimonii, & negotiationis, comparata. 430. 431
Societas vitæ, quodammodo dominā facit. 34. 359
Socinus, notatus. 555. 557

Solidi capio. 179.180
Sorboniſtæ, notati. 433
Sororum ſpecies tres. 489
*Sororum duarum nuptiæ.*247. *omni modo prohibitæ.* 499
Sororis germanæ inceſtus. 232
Soror conſanguinea patris adoptivi, filio adoptivo amita. 465
Σοῦ *pro* σοὶ, *in Matth. c.*1, *v.*20. 410
SP, ſine patre, *juſto ſcilicet; id eſt, ſpurius.* 526
Spartianus, notatus. 475.505
Sperata nuptiæ. Sperata puella. & Speratus. 286.287.394.395
Spina alba nuptiarum facibus auſpicatiſſima. 65.66.67
Spondendi, promittendi, repromittendi, verba, futuri temporis demoſtrationem continent. 422
Sponſus, ſponſa, ante nuptias, & poſt ſponſalia. 115. *eorum nomina.* 2.377
*Sponſus.*302.*gener.*410. *ejus definitio.*422. *cultus.* 322
*Sponſa.*390.394. *deſignata uxor.* 410
Sponſa, & ſponſalia. 287.300.301.302
Sponſa, & uxor. 403.430
Sponſæ aſſes tres nuptiales. 334.*ingreſſus in domum mariti.* 328. *raptus in nuptiis.* 329.

Sponſæ, & nuptæ, jura. 190. Uxoris.
Sponſæ velari ſolitæ. 310.311
Sponſalia, an contractus? 401. *in diem contrahuntur.* 433. *an jure, vel ſub conditione, contrahantur?* 432.433. *quid?* 427. *ea quid faciant?* 439.440
Sponſalia, & nuptiæ. 429.430
Sponſalia de futuro, & præſenti. 426
Sponſaliorum verba, cujus temporis? 396. 406.421.
Sponſaliorum nomen. 1.2.285. *etymologia, ſtipulatio, & definitio.* 377.378.379. 380.422. *forma.* 388.390.395.396.397. 398. *conſenſus.* 6. *ætas.* 8.11. *jus.* 399. 402.403.407. *jura, ex lege Moſaica & Chriſtianorum.* 408. *quatuor.* 413. 414. *quænam obligatio?* 401.402.427. 433. *perſonæ.* 381. 386. 387. 412. 414. 417. 419. *διλογία.* 411. 412. 419.420. 421. *cœnæ.* 93. *horæ.* 314
Sponſaliorum & nuptiarum æqualis vis & communio. 387. 403. 405.412.413.414. *differentia in re & tempore.* 406. 422. 427.
Sponſalibus an renuntiare liceat? 429
Sponſalitiæ pœnæ. 399.400.403.418.430
Sporus. Pythagoras.
Spurius, à notho, & naturali, diſtinctus. 555. *baſtardus.* 561

Spurii. Nothi. Vulgo quæſiti.
Spurii. 258. *ἀπάτορες*. *& ideo adgnationis expertes. ſed cognationem per matrem habent: & cives ſunt Romani*. 527 538. 539. 540. *nobileſque*. 547
Spuriorum nomen. 526. *definitio*. 527. *diviſiones*. 529. 534. 537. 540. *adoptio*. 562. *hæreditates*. 543. 550. 552. *jus*. 538. 561. *conditio & nobilitas*. 541. 546. 547. *origo*. 548
Stipulatio nulla ſine præcedente pacto. non viciſſim. 378
Stipulationis in ſponſalibus jus ſingulare ac novum. 401
Stipulationes in diem. 433
Stuprum. 40. *quid?* 432
Suavium, & oſculum. 306
Subarrare. 305
Subigus pater, deus. 57
Submœnianæ uxores. 162
Suburranæ puellæ. 162
Succeſſio; continuatio dominii. 359. *reciproca inter virum & uxorem*. 360
Suidas, emendatus. 98
Suitas, 547. 552. 553. 554. 555. 563. *filiatio, adgnatio, cognatio, individua*. 548
Sumptuariæ leges. 93. 109. 372
Συνοικεῖν, quid? 244

T.

Tabulæ ſponſaliorum. 6. non faciunt matrimonium. 42. nuptiales. 245. 302
Taciturnitas, quando aſſenſus? 383.384
Tacitus conſenſus. 450
Tædæ jugales, geniales. 95. Faces.
Talantum, calathus. 97
Τάλαρος. 98.99
Talaſſio. 95. quid? 97.98
Ταλάσιος, Ταλασία. 98
Tanaquil. Caïa Cæcilia.
Τελεία Ἥρα. 51.52
Τελείας Ἥρας ἱερεῖον. 53
Τέλειος Ζεύς. Τέλειοι, οἱ γεγαμηκότες. Τελειωθῆναι, γῆμαι. Τέλος, nuptiæ. 52.53.
Tenchira, urbs Cyrenaïcæ præfecturæ. 71
Teſtamentum falſum. 451
Teſtamentum per æs & libram. 352
Teſtamenta fœminis citius quam maſculis facere licet. 114
Textrix prima, conjux. 49
Theologus magnus, notatus. 564
Theologi, non boni juriſconſulti. notati. 426
Τεώρητρα, τὰ, προτέλεια. 52.300.315
Θρὶξ ἀνδροποδώδης. 323
Tibia nuptialis. 94. zygia. 95
Titulus, elogium, inſcripti lupanarii. 166
Titus, imperator, Domitiani fratris uxo-

rem

rem in deliciis habuit. 246
Tonſura lugubris. 325
Torus genialis. Lectus.
Tribonianus, notatus. 198.199.201.254. 350.472.474.479
Tributum meretricium. 169
Triens ὑπόζολος. 297.298
Tunica novæ nuptæ. 49
Tutela qua ætate abſolvatur? 114
Tutela perpetua. 344. *& non perpetua.* 29.363
Tutelæ periculo obſtricti. 456
Tutor, an & quando pupillam ducere poſſit? 455.457
Tutor ceſſicus. 363.365. *fiduciarius.* 36. *uſuariæ uxoris.* 363
Tutor, & curator. 301
Tutores, κύριοι. 31
Tutores honorarii. 456
Tutores, & pupillæ. 204.205.210
Tutorum conſtitutio. 27. *& differentia.* 28. *poteſtas.* 30. *datio.* 180.215. *authoritas.* 359. 365.385. *filii & filiæ.* 222.223. *hæredes, tutelæ periculo obſtricti.* 456. *vetitas nuptias copulantium pœna.* 215
V.
VArro, emendatus. 91.65.69.101.
Velle, quid? 260
Velum novæ nuptæ. 57.58

Venus, dea. 371
Verrius Flaccus notatus. 2
Veſta, numen caſtitatis. 87
Veſtalium nuptiæ inceſtæ. 281
Viduarũ nubentiũ deductio infrequens. 94
Vincula virginalia. 50
Virginenſis, dea. 57.371
Viri authoritas in adminiſtratione rei uxoriæ. 365.366
Vir. Maritus.
Vir & uxor una perſona, per matrimonium. 501
Vir abſens, quomodo uxorem ducat? 320
Virorum abſentia longa, divortii legitima cauſſa. 350
Vitricus, propinquus matris. 495. *cognatus privignæ.* 498
Vlpianus in regulis, emendatus. 471
Vngues & capillos in nave doponere, religioſum olim. 324
Vnicubæ & univiræ decus. 108
Vnxia Iuno. 51.56.85
Voluntas. Vide, Affectus.
Vſus, poſſeſſio, veteribus. 37.336. *quei fiat proprietas?* 340
Vſus promiſcuus. 357
Vſu, id eſt, jure gentium. 350
Vſu quæſitæ, partæ-que, uxores. 37.38.39. 117.333.335.337. *quei fiant matres uſucaptæ?*

Vſu ducta mulier, & dominus bonitarius. 357
Vſu contracta matrimonia. 425
Vſucapionis nomen. 37
Vſurpatio uxorum. 38
Vtilitas publica privatis commodis præferenda. 453
Vulgo quæſiti, ſpurii. 41.42. 528.529.535. *matrem ſequuntur.* 538.547. Liberi injuſti, & eorum natales.
Vulgo quæſitorum pater, populus. 141
Vxor, & concubina. 336.337
Vxor, & ſponſa. 403.430
Vxor. Materfamilias. Mulier. *nomen dignitatis.* 40.43. *δέσποινα.* 344. *in mariti familia.* 406. *quando primum dicatur?* 329. 431. *an in poteſtate mariti?* 341. *capite deminuta.* 26.344.345 *marito ceu filia, hæres.* 34. 358. *& filio ſororis loco, & in conſanguineorum numero.* 359. *quid inſcio marito juris habeat?* 367. *non omnis materfamilias.* 15. *ſimplex, uſu ducta.* 358. *injuſta.* 453
Vxoris inane conſortium. 38. *deducendæ cultus.* 317. *& velatio.* 318. *deductio.* 330. *etymon.* 84.85. *patrimonium, dos.* 361. *peculium.* 365
Vxorem ducere. 62
Vxores, quaſi unxores. 326

Vxores, & concubinæ. 39.40.41.42.43
Vxores ſubmœnianæ. 162
Vxorum quærendarum modi. 15.41.331. *emendarum mos.* 25. *ducendarum.* 1.19. *genera.* 15.333.335.337.356.357. *uſurpatio.* 38
Vxores aliis elocare, quomodo uſitatum Romanis, & Athenienſibus? 339
Vxores duas habere eodem tempore, Romæ non licuit. 267.271.272

X.

XErxis & Arthemenis controverſia. 126
Xiphilini interpres, notatus. 162
Xylander, notatus. 154

Z.

ZE'α, an far? 332
Zεὺς Πίςιος· *Dius Fidius.* 75
Zona Dianæ. 370
Zonaræ interpres, notatus. 154
Zυγία *Iuno.* 55.56.

INDICIS
FINIS.

SPECIAL 93-B
4716

THE GETTY CENTER
LIBRARY